

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Ο Αλκιβιάδης και η επίδρασή του στην αθηναϊκή πολιτική

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Αικατερίνης Κ. Πόθου

Διπλωματούχου Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων,
2000

Επιβλέπων Καθηγητής: Κωνσταντίνου Βασίλειος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.
Συνεπιβλέποντες: Ευσταθίου Αθανάσιος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιονίου.
Βολονάκη Ελένη, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος 2018

Copyright ©, Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτή την εργασία εκφράζουν την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	5
Πρόλογος	6
Μεθοδολογία και δημηγορίες στο θουκυδιδικό έργο	8
α. Η μεθοδολογία στο θουκυδιδικό έργο	8
β. Οι δημηγορίες στο θουκυδιδικό έργο	10
Εισαγωγή: Γνωριμία με τον Αλκιβιάδη	13
α. Η καταγωγή του Αλκιβιάδη	13
β. Η προσωπικότητα του Αλκιβιάδη	14
γ. Σωκράτης και Αλκιβιάδης	16
δ. Αλκιβιάδης και Ολυμπιακοί Αγώνες	18
Κεφάλαιο πρώτο: Η εμφάνιση του Αλκιβιάδη στην πολιτική σκηνή	21
1.1 Η συμμαχία με το Άργος	21
1.2 Η αντιπαράθεση στην Πελοπόννησο	27
1.3 Η μάχη της Μαντινείας (418 π.Χ.)	30
1.4 Ο εξοστρακισμός του Υπέρβολου (417 π.Χ.)	31
1.5 Η καταστροφή της Μήλου (416 π.Χ.)	33
Κεφάλαιο δεύτερο: Η Σικελική εκστρατεία και ο Αλκιβιάδης	36
2.1 Αθήνα και Σικελία	36
2.2 Η απόφαση για την Σικελική εκστρατεία	37
2.3 Η δημηγορία του Νικία	41
2.4 Η δημηγορία του Αλκιβιάδη	43
2.5 Η παρέμβαση του Νικία	46
2.6 Ο ακρωτηριασμός των Ερμών και η διακωμώδηση των Ελευσινίων Μυστηρίων	47
2.7 Η αναχώρηση των Αθηναίων για την Σικελία	50
2.8 Οι πρώτες επιχειρήσεις στην Σικελία	53
2.9 Η ανάκληση του Αλκιβιάδη στην Αθήνα	58

Κεφάλαιο τρίτο: Ο Αλκιβιάδης στην Σπάρτη	66
3.1 Οι καταστροφικές συμβουλές του Αλκιβιάδη για την Αθήνα	66
3.2 Συμμαχία Σπαρτιατών και Περσών εναντίον της Αθήνας με τις ενέργειες του Αλκιβιάδη	72
3.3 Οι συμβουλές του Αλκιβιάδη στον Τισσαφέρνη εναντίον της Σπάρτης ..	77
3.4 Επαφές του Αλκιβιάδη με τους στρατηγούς των Αθηναίων στην Σάμο ...	80
3.5 Η κατάλυση της Δημοκρατίας στην Αθήνα	86
Κεφάλαιο τέταρτο: Ο επαναπατρισμός του Αλκιβιάδη	91
4.1 Η εκλογή του Αλκιβιάδη ως στρατηγού στην Σάμο	91
4.2 Πολιτειακή μεταβολή στην Αθήνα - Ανάκληση του Αλκιβιάδη	96
4.3 Η συμβολή του Αλκιβιάδη στις νίκες των Αθηναίων στον Ελλήσποντο εναντίον της Σπάρτης	97
4.4 Η επιστροφή του Αλκιβιάδη στην Αθήνα	106
4.5 Η αποτυχία του Αλκιβιάδη στην ναυμαχία του Νοτίου (406 π.Χ.)	109
4.6 Η αφαίρεση της στρατηγίας από τον Αλκιβιάδη	113
4.7 Η τελευταία συμβουλή του Αλκιβιάδη στους Αθηναίους	115
4.8 Η καταφυγή του Αλκιβιάδη στον Φαρνάβαζο και το άδοξο τέλος του	117
Συμπεράσματα	120
Abstract	122
Βιβλιογραφία	123

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Αλκιβιάδης υπήρξε μια αμφιλεγόμενη και αμφισβητούμενη προσωπικότητα της περιόδου του Πελοποννησιακού Πολέμου. Από το 420 π.Χ. πρωταγωνίστησε στα πολιτικά πράγματα της Αθήνας και καθόρισε με τις επιλογές και τις αποφάσεις του την τύχη της μέχρι και την οριστική πτώση της το 404 π.Χ. Με την εργασία αυτή θα παρακολουθήσουμε την ιδιόρρυθμη και εγωκεντρική προσωπικότητα του Αλκιβιάδη, την πρώτη του εμφάνιση στην πολιτική σκηνή με το όραμά του για τη δημιουργία ενός ισχυρού αντισπαρτιατικού συνασπισμού στην Πελοπόννησο, το μεγαλειώδες και φιλόδοξο σχέδιό του για την κατάκτηση της Σικελίας, που έμεινε απραγματοποίητο, αλλά και την καταφυγή του στο σπαρτιατικό στρατόπεδο αρχικά, έπειτα στην αυλή του Τισσαφέρνη και την επάνοδο στην πατρίδα του που δεν θα κρατήσει, όμως, για πολύ μέχρι το άδοξο τέλος του. Μέσα από όλες αυτές τις επιλογές του καθόρισε εκτός από την προσωπική του πορεία και την μοίρα της πόλης του. Αγαπήθηκε και μισήθηκε πολύ από την πατρίδα του και προκάλεσε αμφιθυμικά συναισθήματα στους συμπολίτες του. Είχε σπουδαία προτερήματα αλλά τα μειονεκτήματα υπερτερούσαν στον χαρακτήρα του. Έδωσε πολλές χαρές και επιτυχίες στην Αθήνα, αλλά έγινε και ο χειρότερης εφιάλτης της. Την πρόδωσε δίνοντας άριστες συμβουλές στους χειρότερους εχθρούς της, τους Σπαρτιάτες. Πέτυχε πολλά για την πατρίδα του αλλά οι συνεχείς παλινδρομήσεις του και το προσωπικό του συμφέρον που πολλές φορές το έβαζε πάνω από την πατρίδα του, οδήγησαν αυτόν και την πόλη του στην τελική πτώση. Όλη αυτή, λοιπόν, την πορεία του Αλκιβιάδη και την επίδρασή του στα πολιτικά πράγματα της Αθήνας θα διερευνήσουμε σε αυτή την εργασία.

Πρόλογος

Ο Αλκιβιάδης υπήρξε η χαρακτηριστικότερη φυσιογνωμία της περιόδου του Πελοποννησιακού Πολέμου. Γεννήθηκε στην Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ., την εποχή κατά την οποία η πόλη αυτή αποτελούσε το σημαντικότερο πνευματικό και πολιτικό κέντρο του αρχαίου κόσμου. Ο Αλκιβιάδης ήταν κληρονόμος μίας μεγάλης περιουσίας, η οποία του επέτρεπε να αξιοποιήσει με τον καλύτερο τρόπο τα πλεονεκτήματα που προσέφερε η ζωή στην πόλη του. Μεγάλωσε στο σπίτι του Περικλή, ο οποίος ταύτισε το όνομά του με τα πλέον μεγαλειώδη επιτεύγματα της αθηναϊκής δημοκρατίας και υπήρξε αγαπημένος μαθητής του Σωκράτη, ο οποίος με τις ιδέες του επηρέασε την πορεία της ανθρώπινης διανόησης.

Ο Αλκιβιάδης ήταν γοητευτικός, ταλαντούχος ρήτορας αλλά ταυτόχρονα και ένα άτομο υπερβολικά τυχοδιωκτικό, χωρίς ιδεώδη και ηθικές αναστολές, ο οποίος παρέλαβε την Αθήνα του Περικλή στο απόγειο της δύναμής της, κατά τα αμφίρροπα πρώτα χρόνια της μεγαλύτερης σύγκρουσής της με την Σπάρτη, για να την δει να καταποντίζεται στον όλεθρο περίπου μια εικοσαετία αργότερα. Μέχρι τότε, ο Αλκιβιάδης, με κίνητρο τη φιλοδοξία του και προικισμένος με σπάνια ταλέντα, κατόρθωνε να ελίσσεται αριστοτεχνικά μεταξύ της Αθήνας, της Σπάρτης αλλά και της Περσικής αυτοκρατορίας και να παραμένει αλώβητος από κάθε ανατροπή της τύχης. Τελικά, όμως, ο κόσμος στην διαμόρφωση του οποίου συνέβαλε τόσο δραματικά, συμπιέστηκε και τον ίδιο στην πτώση του και είχε το άδοξο τέλος ενός κοινού φυγόδικου. Και όλα αυτά συνέβησαν γιατί ο Αλκιβιάδης ήταν μια αμφισβητούμενη προσωπικότητα, μνημείο ικανότητας και διαφθοράς.

Γύρω από το πρόσωπο του Αλκιβιάδη υφαίνεται ολόκληρος ο Πελοποννησιακός Πόλεμος. Ήταν αυτός που πρωτοστάτησε σε όλες τις σημαντικές αποφάσεις και στα δύο στρατόπεδα (Αθηναίων και Σπαρτιατών). Η ευθύνη του σε αυτή την ανατροπή είναι αναντίρρητη. Πεθαίνει τον ίδιο χρόνο που ηττάται η Αθήνα. Από κάθε άποψη, η προσωπική του περιπέτεια φαίνεται συνυφασμένη με τις κρίσιμες ώρες της αθηναϊκής ιστορίας. Ο Αλκιβιάδης είναι μία μοναδική περίπτωση, πέρα από τα συνηθισμένα, και είναι επίσης ένα τυπικό παράδειγμα που μπορεί να χρησιμεύσει κάθε στιγμή σαν ζωντανό μάθημα. Ενσάρκωσε τον αθηναϊκό ιμπεριαλισμό στην ακραία και επεκτατική μορφή του και στις απρονοησίες που οδήγησαν στην καταστροφή του, και συνάμα προώθησε στο ακρότατο σημείο την εικόνα της προσωπικής φιλοδοξίας που μπαίνει πάνω από το κοινό συμφέρον.

Με την παρούσα εργασία μας θα μελετήσουμε και θα φωτίσουμε την προσωπικότητα του Αλκιβιάδη, τον πολιτικό του ρόλο, τις συμμαχίες και τις προδοσίες του, και την εν γένει παρουσία και επιρροή του στα πολιτικά πράγματα της Αθήνας και όχι μόνο. Οι βασικές πηγές από τις οποίες θα αντλήσουμε το υλικό μας είναι το πέμπτο, το έκτο, το έβδομο και το όγδοο βιβλίο της *Ιστορίας* του Θουκυδίδη, το πρώτο και το δεύτερο βιβλίο των *Ελληνικών* του Ξενοφώντα, το δέκατο τρίτο βιβλίο της *Ιστορικής Βιβλιοθήκης* του Διόδωρου και τον *Βίο του Αλκιβιάδη* του Πλουτάρχου.

Θα ήθελα να εκφράσω τις εγκάρδιες ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Βασίλειο Κωνσταντινόπουλο, ο οποίος με ενέπνευσε να ασχοληθώ με το θέμα αυτό που άπτεται των προσωπικών μου ενδιαφερόντων και μου παρέσχε την πολύτιμη αρωγή του κατά την πορεία της συγγραφής της εργασίας μου. Ευχαριστώ επίσης για τη συμμετοχή τους στην τριμελή επιτροπή τον κ. Αθανάσιο Ευσταθίου και την κ. Ελένη Βολονάκη.

Μεθοδολογία και δημηγορίες στο Θουκυδιδικό έργο

α. Η μεθοδολογία στο Θουκυδιδικό έργο

Ο Θουκυδίδης¹ αποτελεί την κυριότερη πηγή της εργασίας μας και είναι ο σημαντικότερος ιστοριογράφος της αρχαιότητας. Το πνευματικό κλίμα της Αθήνας με τις νεωτεροποιές ιδέες της σοφιστικής διαμόρφωσε τον πνευματικό του κόσμο και άφησε ανεξίτηλα σημάδια στο έργο του². Κύρια γνωρίσματα της θουκυδίδειας ιστοριογραφίας είναι πρώτα πρώτα η ακριβολογία στην διήγηση των γεγονότων και μια πολύ υψηλού βαθμού αντικειμενικότητα· η αξιοπιστία των αποδεικτικών διαδικασιών με προσκόμιση μαρτυριών και βάσιμων λόγων, όπου συμπεριλαμβανόταν και η εξέλιξη των πραγμάτων πριν και μετά από το συγκεκριμένο γεγονός· επίσης ο αποκλεισμός κάθε μυθικού και κάθε ατεκμηριώτου στοιχείου³. Η θουκυδιδική ιστορική αντίληψη κλείνει ερμητικά την πόρτα στις υπερφυσικές δυνάμεις και προσπαθεί να εντοπίσει την αρχή της αιτιότητας των γεγονότων αποκλειστικά και μόνο στον άνθρωπο. Ο Θουκυδίδης διαχωρίζει την θέση του από τον Ηρόδοτο, τον πατέρα της ιστορίας, όσον αφορά την αξιολόγηση των πηγών και παρουσιάζεται ως θεμελιωτής της επιστημονικής ιστοριογραφίας και ακούραστος ερευνητής της αλήθειας⁴.

Η μεθοδολογία που ακολούθησε ο Θουκυδίδης περιγράφεται στο πρώτο βιβλίο του στα κεφάλαια 20-22, και ιδιαίτερα στο κεφάλαιο 22 το λεγόμενο «μεθοδολογικό». Οι δραστηριότητες σε έναν πόλεμο είναι δύο: λόγοι και έργα, δηλαδή η διπλωματία και οι πολεμικές επιχειρήσεις. Η διπλωματία είναι απαραίτητη κυρίως πριν αρχίσει ο πόλεμος (γι' αυτό οι περισσότερες δημηγορίες βρίσκονται στο πρώτο βιβλίο), όπου παρατηρείται μεγάλη διπλωματική δραστηριότητα για αποτροπή του πολέμου, αλλά συνεχίζεται και στην διάρκεια αυτού. Στις δημηγορίες έχουμε την διαβεβαίωση του ιστορικού ότι τηρήθηκε η γενική ιδέα (*ζύμπασα γνώμη*) των λόγων και ότι τους αναπαριστούσε σύμφωνα με τις απαιτήσεις των καταστάσεων (*τῶν αἰεὶ παρόντων τὰ δέοντα*). Περιορίζε προφανώς την δυνατότητα προσθήκης προσωπικών

---

¹ Ο Θουκυδίδης (περ. 460-399 π.Χ.) ήταν σπουδαίος ιστορικός, γνωστός για την συγγραφή της *Ιστορίας* του Πελοποννησιακού Πολέμου. Πρόκειται για ένα κλασικό ιστορικό έργο, το πρώτο στο είδος του, που αφηγείται με τεκμηριωμένο τρόπο τα γεγονότα του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης. Ο Θουκυδίδης έζησε ως το τέλος του πολέμου, όπως λέει ο ίδιος στο Ε, 26 της *Ιστορίας* του, αλλά δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει την συγγραφή του έργου. Συγκεκριμένα πρόλαβε να γράψει γεγονότα έως το 411 π.Χ.

² Κωνσταντινόπουλος (2013) 32.

³ Kroh (1996) 240.

⁴ Κωνσταντινόπουλος (2013) 33.

απόψεων, έδινε όμως την δυνατότητα στην σύνθεση του λόγου να φωτίσει αυτά που ο ίδιος έκρινε ουσιώδη, χωρίς ωστόσο να υπονομεύει την διαβεβαίωσή του για τη γενική ιδέα του λόγου⁵.

Ύστερα από την μέθοδο για τις δημηγορίες εκθέτει ο Θουκυδίδης την μέθοδο που εφάρμοσε για τις πολεμικές επιχειρήσεις (*τὰ ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ*). Μια σύγκριση θα μας δείξει ότι στην εξιστόρηση των πολεμικών γεγονότων λείπει εντελώς το υποκειμενικό στοιχείο (*οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει*). Μας λέει τι απέφυγε να κάνει και τι εφάρμοσε. Απέφυγε να συλλέξει πληροφορίες από τον πρώτο τυχόντα και να καταγράψει τα γεγονότα με τρόπο αυθαίρετο (*οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν, οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει*), υπαινισσόμενος προφανώς τον Ηρόδοτο. Αντίθετα, εφάρμοσε την μέθοδο της αυτοψίας και της διασταύρωσης των πληροφοριών (*ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβείᾳ περὶ ἐκάστου ἐπέξελθόν*). Και εδώ όμως οι δυσκολίες που αντιμετώπισε για να βρει την αλήθεια ήταν μεγάλες, καθόσον οι πληροφορίες που έπαιρνε ήταν πολλές φορές αντικρουόμενες, αφού εξαρτιόταν κάθε φορά από την ικανότητα της μνήμης ή από την αντιπάθεια ή συμπάθεια του πληροφοριοδότη προς την μια ή την άλλη πλευρά (Θουκ. Α, 22, 3). Η βασανιστική επομένως αναζήτηση της αλήθειας, η ανεπηρέαστη από τα περιττά στολίδια, και η διασταύρωση των μαρτυριών αποτελεί μια ριζική ρήξη της αντίληψης μιας τερπνής ιστοριογραφίας⁶. Και ο Θουκυδίδης τελειώνει αναφέροντας τους στόχους και τον σκοπό του έργου του. Το κομμάτι της ιστορίας που παρουσίασε δεν πρόκειται, βέβαια, να είναι ένα ευχάριστο ανάγνωσμα, αλλά ένα χρήσιμο έργο για καθέναν που θέλει να ξέρει τι πάνω κάτω θα γίνεται πάντοτε στον κόσμο· το έργο του θα είναι επομένως, όπως το λέει ο ίδιος, ένα «*κτῆμα ἐς αἰεί*» (Α, 22, 4).

Με επιστημονική στάση ο Θουκυδίδης προσπαθεί να δώσει στις διηγήσεις του τέλεια βεβαιότητα (*τὸ σαφές*). Αυτή εξασφαλίζεται ικανοποιητικά με αυτοψία των σύγχρονων γεγονότων ή με την μαρτυρία εκείνων που είχαν πάρει μέρος οι ίδιοι σε αυτά. Αυτό είναι πιο δύσκολο στην έκθεση του παρελθόντος, και εδώ όμως στόχος του μένει η πειστική απόδειξη (*τεκμήριον*). Αποδείξεις ωστόσο σαν και αυτές που προσφέρουν τα έγγραφα, υπάρχουν μόνο σε ευνοϊκές περιπτώσεις. Αλλιώς πρέπει ο στόχος να αναζητηθεί πιο βαθιά και να αποβλέψουμε προς το εύλογο αντί προς το βέβαιο. Το εύλογος (*εἰκός*) όμως πετυχαίνεται με μια εμπειρία (*εἰκάζειν*), που η

⁵ Κωνσταντινόπουλος (2013) 54-55.

⁶ Κωνσταντινόπουλος (2013) 56.

σοφιστική διδασκαλία σε στενό σύνδεσμο με την δικαστηριακή πράξη την είχε ανεβάσει σε σημαντική ακμή⁷. Επομένως απέναντι στην μυθική παράδοση και τα γεγονότα του απώτερου παρελθόντος, ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί μέθοδο ορθολογιστικής προσέγγισης με το σοφιστικό επιχείρημα του *εϊκότος*⁸.

Επίσης, για πρώτη φορά στον Θουκυδίδη μπορούμε να διαπιστώσουμε μια σαφή διάκριση ανάμεσα στα πραγματικά αίτια (*ἀληθεστάτη πρόφασις*) από τις αφορμές (*αἰ ἐς τὸ φανερόν λεγόμεναι αἰτίαι*) και στην προσπάθειά του να αναγάγει έτσι το ιστορικό γίνεσθαι στην ανθρώπινη αιτιότητα. Με τον τρόπο αυτό συλλαμβάνει το νομοτελειακό και μόνιμο που υπάρχει πίσω από το τυχαίο και περιστασιακό, επειδή στο βάθος των πραγμάτων δρα η ανθρώπινη φύση, η οποία παραμένει η ίδια διά μέσου των αιώνων⁹.

Τέλος, συνεπής προς την αναζήτηση των πραγματικών αιτιών και την αντικειμενική εξιστόρηση των γεγονότων είναι και η σταθερή του αξίωση για παραίτηση από κάθε προσωπική άποψη ή συναισθηματική κρίση. Όσες φορές παραβαίνει αυτή την αρχή, επιθυμεί υπηρετώντας την επιδίωξή του να καταστήσει το έργο του «*κτῆμα ἐς αἰεί*», να προβάλει εκείνες τις αντιδράσεις της ανθρώπινης φύσης που έχουν γενική ισχύ και επομένως υπηρετούν τον ιστορικό διδακτισμό¹⁰.

β. Οι δημηγορίες στο θουκυδιδικό έργο

Στον Θουκυδίδη οι δημηγορίες γίνονται το σπουδαιότερο μέσο ανάλυσης των καταστάσεων. Οι δημηγορίες είναι ομιλίες βασιλιάδων, πολιτικών ηγετών, στρατηγών πριν από σημαντικά γεγονότα, στα οποία αυτοί παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Μέσα σε αυτές, ο αναγνώστης θα βρει τα σπουδαιότερα επιχειρήματα, κίνητρα, συναισθηματικές παρορμήσεις που δικαιολογούν την απόφαση που κάθε φορά πάρθηκε, καθώς και την προσπάθεια να προβλεφθούν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Στο έργο του Θουκυδίδη υπάρχουν περισσότερες από σαράντα αγορεύσεις και περίπου τα 2/3 τους βρίσκονται στα τέσσερα πρώτα βιβλία¹¹.

Οι δημηγορίες διακρίνονται σε μεμονωμένες και σε αντιθετικές, ζευγάρια δηλαδή από δημηγορίες τις λεγόμενες αντιλογίες. Η μεμονωμένη δημηγορία προβάλλει ιδέες· οι αντιθετικές δημηγορίες αντιπαραθέτουν ιδέες και με τον τρόπο αυτό ερευνούν

---

⁷ Lesky (1981) 637-638.

⁸ Κωνσταντινόπουλος (2013) 57.

⁹ Κωνσταντινόπουλος (2013) 57.

¹⁰ Κωνσταντινόπουλος (2013) 57.

¹¹ Lesky (1981) 660.

εξαντλητικά όλες τις απόψεις που παρουσιάζει μια κρίσιμη κατάσταση¹². Επίσης, ανατρέπουν ή αντιστρέφουν και προβάλλουν μέσα από την σύγκριση ένα νέο επιχείρημα¹³. Η χρήση των αντιθετικών δημηγοριών δεν αποτελεί πρωτοτυπία του Θουκυδίδη· ο ιστορικός ακολουθεί την εποχή του, αφού παντού, στα δικαστήρια, στο δράμα ο αγώνας λόγων έχει σημαντική θέση. Άρα αυτή η μέθοδος διδασκόταν πριν από τον Θουκυδίδη. Τον τρόπο αυτό διδασκαλίας διαμόρφωσε για πρώτη φορά ο Πρωταγόρας¹⁴, ο οποίος δίδασκε ότι για κάθε θέμα υπάρχουν αντιτιθέμενες απόψεις· αυτό σημαίνει ότι για κάθε επιχείρημα υπάρχει και ένα αντεπιχείρημα¹⁵.

Είναι βέβαιο ότι την μορφή των λόγων αυτών (γλώσσα και ύφος) την έδωσε ο ίδιος ο Θουκυδίδης. Ως προς το περιεχόμενο, μπορούμε να πούμε ότι κρατήθηκε όσο πιο κοντά μπορούσε στο συνολικό νόημα των πραγματικών ειπωμένων, συμπληρώνοντάς τα. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης μας περιγράφει την μεθόδό του (Θουκ. Α, 22): «Οι αγορεύσεις που εκφωνήθηκαν από διάφορα πρόσωπα... ήταν δύσκολο να αποδοθούν με ακρίβεια, τόσο εκείνες τις οποίες άκουσα ο ίδιος όσο και εκείνες που άλλοι είχαν ακούσει και μου τις ανακοίνωσαν. Γι' αυτό και τις έγραψα έχοντας υπόψη τι ήταν φυσικό να πουν οι ρήτορες που να αρμόζει καλύτερα στην περίπτωση και ακολουθώντας, όσο το δυνατόν την γενική έννοια των όσων πραγματικά είπαν». Τα όσα, λοιπόν, λέει ένας αγορητής είναι εκείνα που, κατά την γνώμη του Θουκυδίδη, επέβαλε η άποψη που υποστήριζε να πει και φυσικά έπαιρνε υπόψη τον χαρακτήρα του ομιλητή και τις περιστάσεις. Μέσα από τις δημηγορίες φανερώνεται σε όλη της την έκταση η τέχνη του Θουκυδίδη να αποδίδει τις ιδέες και την προσωπικότητα ενός ανθρώπου μέσα από τον τόνο και τον χαρακτήρα των λόγων του¹⁶.

Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι την αρχή της ακρίβειας δεν αναιρεί η επιλεκτικότητα του ιστορικού, δηλαδή η παράθεση μόνο εκείνων των δημηγοριών που διαφωτίζουν τις δυνάμεις, που επηρεάζουν τα γεγονότα. Τις υπόλοιπες ή τις αποσιωπά ή τις αναφέρει σύντομα σε πλάγιο λόγο¹⁷. Τέλος, οι δημηγορίες με την αυστηρή δομή τους και την εμπειριστατωμένη επιχειρηματολογία των αγορητών

---

¹² De Romilly (1988) 179.

¹³ Κωνσταντινόπουλος (2013) 78.

¹⁴ Ο Πρωταγόρας (περ. 490-420 π.Χ.), από τα Αβδηρα της Θράκης, ήταν κορυφαίος σοφιστής της αρχαιότητας και ο ιδρυτής της σοφιστικής κίνησης. Με τον Πρωταγόρα εισάγεται το ρεύμα του σχετικισμού και του υποκειμενισμού στην φιλοσοφία. Ο Πρωταγόρας πίστευε ότι η γνώση δεν προσδιορίζεται αντικειμενικά, αλλά με τις αισθήσεις. Άρα, γνώση είναι ό,τι αντιλαμβανόμαστε όπως αποτυπώνεται στις αισθήσεις μας. Ο Πρωταγόρας εισήγαγε και την έννοια του «ανθρωποκεντρισμού», με την χαρακτηριστική ρήση «πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος».

¹⁵ Βλ. De Romilly (1988) 180-185 σχετικά με τον Πρωταγόρα και την διδασκαλία του.

¹⁶ Finley (2004) 223.

¹⁷ Κωνσταντινόπουλος (2013) 81.

αποκτούν ένα διαφωτιστικό χαρακτήρα δημοσίων εγγράφων, ανάλογων προς αυτά που βρίσκονται στα επίσημα διπλωματικά αρχεία των κρατών¹⁸.

Στην παρούσα εργασία μας θα παρουσιάσουμε πάνω στο θέμα της επέμβασης στην Σικελία τις δύο μεγάλες ζευγαρωτές δημηγορίες, του Νικία και του Αλκιβιάδη, τις οποίες ακολουθεί μία ύστατη παρέμβαση του Νικία (Θουκ. Ζ, 9-23). Και οι δύο δημηγορίες, του Νικία και του Αλκιβιάδη, έχουν ένα πρώτο μέρος σχετικά με την κατάσταση στην Σικελία και την Ελλάδα (Θουκ. Ζ, 9-11 και 17-18,4) και έπειτα ένα δεύτερο, όπου κάνουν προσωπική επίθεση ο ένας εναντίον του άλλου (Θουκ. Ζ, 12-13 και 18,4 ως το τέλος)¹⁹. Δεν είναι, βέβαια, τα ίδια τα λόγια των αληθινών δημηγοριών, αλλά, ακόμα και έτσι, έχουμε μπροστά μας όχι μόνο όλα τα επιχειρήματα που μπορούσαν να προβάλλουν ο ένας και ο άλλος, αλλά και τις δύο προσωπικότητες, με το ύφος, την ιδιοσυγκρασία και τις ελπίδες τους²⁰. Επίσης, θα παρουσιάσουμε και μία μεμονωμένη δημηγορία, που εκφώνησε ο Αλκιβιάδης, όταν έφτασε φυγάδας στην Σπάρτη, και δίνει τις συμβουλές του στον εχθρό της πόλης του (Θουκ. Ζ, 89-92), όπου διαφαίνεται η φανταχτερή αυθάδεια του ύφους του²¹.

---

¹⁸ Κωνσταντινόπουλος (2013) 82.

¹⁹ De Romilly (1988) 195.

²⁰ De Romilly (2007) 96.

²¹ De Romilly (2007) 130.

Εισαγωγή: Γνωριμία με τον Αλκιβιάδη

α. Η καταγωγή του Αλκιβιάδη

Ο Αλκιβιάδης γεννήθηκε στην Αθήνα (περ. 452-404 π.Χ.) και ήταν εξέχων πολιτικός, ρήτορας και στρατηγός. Καταγόταν από τις δυο παλαιότερες και επιφανέστερες οικογένειες της Αθήνας. Ο πατέρας του, ο Ευπατρίδης Κλεινίας, κρατούσε σύμφωνα με την παράδοση που διασώζει ο Πλούταρχος (*Αλκιβ.* 1) από τον Ευρυσάκη τον γιο του Αίαντα²². Από την πλευρά της μητέρας του ο Αλκιβιάδης ήταν Αλκμεωνίδης²³, αφού η μητέρα του η Δεινομάχη ήταν κόρη του Αλκμεωνίδα Μεγακλή, η αδελφή του οποίου ήταν μητέρα του Περικλή. Ο πατέρας του Αλκιβιάδη, ο Κλεινίας, είχε πολεμήσει γενναία με ιδιωτική τριήρη στην ναυμαχία του Αρτεμισίου²⁴ (480 π.Χ.) και σκοτώθηκε αργότερα στην μάχη της Κορώνειας²⁵ (447 π.Χ.) πολεμώντας εναντίον των Βοιωτών. Μετά τον θάνατο του πατέρα του, το 447 π.Χ., τον Αλκιβιάδη ανέλαβαν ως επίτροποι οι συγγενείς του, ο Περικλής (ο θεμελιωτής της αθηναϊκής δημοκρατίας) και ο Αρίφρων, ο αδερφός του, γιοι του Ξάνθιππου²⁶. Τόσο η λαμπρή καταγωγή του όσο και η υιοθεσία του από τον Περικλή συνετέλεσαν τα μέγιστα, ώστε ο Αλκιβιάδης να φτάσει γρήγορα πολύ ψηλά, αφού οι μεγάλες οικογένειες επηρέαζαν σημαντικά τα πολιτικά πράγματα ακόμη και στην δημοκρατία της Αθήνας.

Ο Αλκιβιάδης διέθετε πολλά χρήματα δικά του, από την πατρική του περιουσία, και της συζύγου του²⁷ και έτσι είχε την δυνατότητα όχι μόνο να ζει με αφάνταστη πολυτέλεια, αλλά και να δαπανά τεράστια χρηματικά ποσά, μεγαλύτερα από ό,τι του επέτρεπε η περιουσία που διέθετε (Θουκ. Ζ, 15, 3). Διατηρούσε έναν πολυτελή

²² Ο Αίας ο Τελαμώνιος υπήρξε μυθικός βασιλιάς της Σαλαμίνας και ένας από τους κυριότερους ήρωες του Τρωικού πολέμου. Γιος του Τελαμώνα και της Περίβοιας (ή Ερίβοιας), ετεροθαλής αδελφός του Τεύκρου και εγγονός του οικιστή της Σαλαμίνας.

²³ Παλαιά και ισχυρή αθηναϊκή οικογένεια που καταγόταν από τον Νηλέα και τον γιο του Νέστωρα, οι οποίοι ήταν βασιλιάδες της Πύλου. Γενάρχης τους ήταν ο Αλκμέωνας, από το όνομα του οποίου ονομάστηκαν Αλκμεωνίδες, με μεγάλη διαδρομή στην πολιτική ζωή της Αθήνας. Αλκμεωνίδες ήταν ο Μεγακλής, ο μεταρρυθμιστής Κλεισθένης και ο Περικλής. Τους Αλκμεωνίδες βάραινε η υπόθεση με το «Κυλώνειο άγος» και κατηγορήθηκαν επανειλημμένα από τους Σπαρτιάτες.

²⁴ Είναι περιοχή κοντά στην Εύβοια, όπου ο αθηναϊκός στόλος το 480 π.Χ. συγκρούστηκε με τον περσικό και σημείωσε σημαντική επιτυχία, σχεδόν ταυτόχρονα με την μάχη στις Θερμοπύλες.

²⁵ Η μάχη της Κορώνειας έγινε το 447 π.Χ. μεταξύ των Αθηναίων με στρατηγό τον Τολμίδα και Βοιωτών ολιγαρχικών. Ο στρατός των Αθηναίων υπέστη σφοδρή ήττα και αναγκάστηκε να εκκενώσει την Βοιωτία. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο πατέρας του Αλκιβιάδη Κλεινίας, που άφησε τον γιο του ορφανό, ηλικίας περίπου τριών ετών.

²⁶ Ο Ξάνθιππος ήταν Αθηναίος πολιτικός και στρατιωτικός της αρχαιότητας, γιος του Αρίφρωνος και πατέρας του Περικλή, από την σύζυγό του Αγαρίστη, ανιψιά του μεταρρυθμιστή Κλεισθένη.

²⁷ Ο Αλκιβιάδης το 422 π.Χ. θα παντρευτεί την Ιπαρέτη, την κόρη του Ιππόνικου, ο οποίος ανήκε επίσης σε σημαντική οικογένεια, διάσημη κυρίως για τον πλούτο της. Ο αδερφός της Ιπαρέτης είναι ο Καλλίας, στο σπίτι του οποίου διεξάγεται ο διάλογος του Πλάτωνα *Πρωταγόρας*.

στάβλο με άλογα για αρματοδρομίες. Αναλάμβανε τριηραρχίες και χορηγίες, δηλαδή τα έξοδα μιας τριήρους ή μιας παράστασης (Πλούτ. *Αλκιβ.* 16), και αυτά χωρίς να υπολογίσουμε τα διάφορα φιλοδωρήματα εδώ και εκεί.

Εκτός όμως από την ευγενική καταγωγή και τον πλούτο, η φύση πρόσφερε με γενναιοδωρία στον Αλκιβιάδη σπάνια ωραιότητα, εξαιρετικές σωματικές δυνάμεις, αξιοθαύμαστη αντοχή και ισχυρή κράση. Ο Αλκιβιάδης ήταν ωραίος, εξαιρετικά ωραίος. Όλοι οι συγγραφείς έχουν μιλήσει γι' αυτό και επικαλούνται ότι υπήρξε αντικείμενο ερωτικών επιδιώξεων²⁸. Για την ομορφιά του σώματός του ίσως δεν χρειάζεται να πούμε τίποτε, εκτός από το ότι και στην παιδική και στην εφηβική και στην ανδρική ηλικία ήταν ωραίος και γλυκός. Γιατί δεν είναι όλοι οι ωραίοι και σε προχωρημένη ηλικία ωραίοι, αλλά αυτό ίσχυε για τον Αλκιβιάδη και για κάποιους λίγους άλλους, λόγω των γενετικών του καταβολών και της ωραίας σωματικής διάπλασης²⁹. Ήξερε λοιπόν να θέλγει ακόμα και εκείνους που είχε προσβάλει και δεν ήταν δυνατόν ο ίδιος να αγνοεί αυτό το θέλγητρο, πράγμα που τον ευχαριστούσε.

β. Η προσωπικότητα του Αλκιβιάδη

Ο Αλκιβιάδης στο περιβάλλον του Περικλή, είχε συναντήσει, παιδί και ύστερα έφηβος, τα λαμπρότερα πνεύματα της εποχής. Είχε μάθει, βέβαια, την ρητορική, γιατί ο κηδεμόνας του ήταν φίλος των μεγάλων σοφιστών. Την ρητορική του δεινότητα την μαρτυρούν και οι κωμωδιογράφοι και ο καλύτερος από τους ρήτορες, ο Δημοσθένης³⁰, που επισημαίνει στον λόγο του *Κατά Μειδίου* ότι ο Αλκιβιάδης εκτός από τα άλλα του προτερήματα ήταν και δεινότατος στον λόγο³¹, ώστε κανείς δεν μπορούσε να του αντισταθεί ως προς το λέγειν³². Γνώριζε να επηρεάζει τα πλήθη με την ευγλωττία του, όπως επίσης να πείθει και τα άτομα, προσθέτοντας στα επιχειρήματά του υποσχέσεις και γοητεία. Και ο Θεόφραστος³³, κατά τον Πλούταρχο

---

²⁸ Ξενοφ. *Απομν.* Α, 2, 24 («Αλκιβιάδης δ' αὖ διὰ μὲν κάλλος ὑπὸ πολλῶν καὶ σεμνῶν γυναικῶν θηρώμενος»). Πλάτ. *Πρωτ.* 399a-c.

²⁹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 1.

³⁰ Ο Δημοσθένης (384-322 π.Χ.) θεωρείται ο σημαντικότερος ρήτορας της αρχαιότητας και όλων των εποχών, μαθητής του Ισοκράτη και του Ισαίου.

³¹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 10.

³² Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 1.

³³ Ο Θεόφραστος (371-287 π.Χ.) ήταν Έλληνας φιλόσοφος από την Ερεσό της Λέσβου, διάδοχος του Αριστοτέλη στην Περιπατητική Σχολή. Μετακόμισε στην Αθήνα σε νεαρή ηλικία και αρχικά σπούδασε στην Ακαδημία του Πλάτωνα. Μετά τον θάνατο του Πλάτωνα συνδέθηκε με τον Αριστοτέλη. Όταν ο Αριστοτέλης έφυγε από την Αθήνα, ο Θεόφραστος ανέλαβε ως επικεφαλής του Λυκείου. Ο Θεόφραστος διηύθυνε την Περιπατητική Σχολή για 25 χρόνια, κατά την διάρκεια των οποίων η σχολή άκμασε πολύ. Θεωρείται συχνά ως ο πατέρας της βοτανικής λόγω των έργων του

(Αλκιβ. 10), σημειώνει ότι ο Αλκιβιάδης «είχε μία απεριόριστη ικανότητα να βρίσκει και να συλλαμβάνει ό,τι ήταν αναγκαίο κάθε φορά» και «πολλές φορές κόμπιαζε και ενδιάμεσα στον λόγο του έκανε παύσεις και σταματούσε, γιατί του διέφευγε η κατάλληλη λέξη και αυτοσυγκεντρωνόταν και ψαχνόταν».

Η πολιτική ματιά του Αλκιβιάδη, η ταχύτητα και η ευρύτητα των απόψεών του δεν αμφισβητήθηκαν από κανέναν. Ο Θουκυδίδης, που δεν τον επαινούσε χωρίς επιφύλαξη, λέει ότι η πόλη θα χάσει πολλά αν τον στερηθεί γιατί «ήταν άριστος για τα πολεμικά ζητήματα» (Θουκ. Ζ, 15, 4). Και κάθε φορά, μπροστά σε μια δυσκολία, ο Αλκιβιάδης ήξερε να βρίσκει αμέσως την λύση, τους χειρισμούς και τα μέτρα που έπρεπε να πάρει. Η ακόρεστη όμως φιλοδοξία του θα τον απομακρύνει από κάθε ηθική και θρησκευτική αξία, και, επιδιώκοντας την προσωπική του επιβολή, έφτασε στο σημείο να θεωρεί ως δίκαιο, το δίκαιο του πιο ισχυρού, περιφρονώντας ήθη, έθιμα, θρησκεία και νόμους. Ο Αλκιβιάδης ήθελε να εφαρμόσει στην πράξη την ακραία θεωρία των σοφιστών³⁴ περί του φυσικού δικαίου του ισχυρότερου, περιφρονώντας τον νόμο και την παράδοση και μη έχοντας κανένα άλλο σκοπό παρά την προσωπική κυριαρχία. Ήταν ο τύπος του ανθρώπου που ήθελε να εξουσιάζει τους άλλους³⁵.

Ωραίος, από μεγάλη γενιά, πλούσιος ο Αλκιβιάδης έπαψε να υπολογίζει τους άλλους και σκεφτόταν ότι του όφειλαν τα πάντα. Το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του προς τους άλλους, ήταν μια στάση επιδεικτικής υπεροψίας και θρασύτητας. Ο Κορνήλιος Νέπως³⁶ τον αποκαλεί αμετροεπή, ακόλαστο, φιλήδονο και άσωτο³⁷, ενώ ο Ξενοφών³⁸ του απονέμει έπαθλο για τρία ελαττώματα ιδιαίτερα ειδηχθή κατά την ελληνική ηθική: του έλειπε, περισσότερο από κάθε άλλον, η αυτοσυγκράτηση

σχετικά με τα φυτά. Μετά τον θάνατό του, οι Αθηναίοι τον τίμησαν με δημόσια κηδεία. Ο διάδοχός του ως επικεφαλής της σχολής ήταν ο Στράτων ο Λαμψακηνός.

³⁴ Με τον όρο σοφιστές εννοούνται οι εκπρόσωποι της σοφιστικής κίνησης στην αρχαιότητα, δηλαδή οι επ' αμοιβή διδάσκαλοι της ρητορικής, της εριστικής και της πολιτικής τέχνης, καθώς επίσης της φιλοσοφίας, της λογικής και των επιστημών.

³⁵ Wilcken (1976) 225.

³⁶ Ο Κορνήλιος Νέπως (λατ. Cornelius Nepos, περ. 100-περ. 24 π.Χ.) ήταν Ρωμαίος βιογράφος και ιστορικός. Κατάγονταν από την εντεύθεν των Αλπεων Γαλατία (κοιλιάδα του Πάδου). Στο έργο του *Βίοι* βιογραφεί σημαντικούς άνδρες και ανάμεσά τους τον Αλκιβιάδη.

³⁷ Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 1.

³⁸ Ο Ξενοφών (430-355 π.Χ.) ήταν Αθηναίος ιστορικός και σωκρατικός φιλόσοφος. Γιος του Γρύλλου από τον αρχαίο δήμο της Ερχίας (σήμερα τα Σπάτα), κοινωνικά ανήκε στην τάξη των ιππέων και πολιτικά έδρασε ως ολιγαρχικός και φιλολάκων. Μετά το 410 π.Χ. γνωρίστηκε με τον Σωκράτη και μπήκε στον κύκλο των μαθητών του.

(ακρατέστατος), έφτανε στις υπερβολές ή στις προσβολές (υβριστότατος), όπως και στη βία (βιαιότατος)³⁹.

Ο χαρακτήρας του Αλκιβιάδη παρουσίασε πολλές αντιφάσεις και μεταλλάξεις, όπως ήταν φυσικό, καθώς ασχολήθηκε με μεγάλα πράγματα (με την πολιτική) και αντιμετώπισε πολύμορφες συγκυρίες, κουβαλώντας από την φύση του πολλά και μεγάλα πάθη, εκ των οποίων τα πλέον ισχυρά ήταν η αγάπη του για τις διακρίσεις και η φιλοπρωτία⁴⁰. Οι Αθηναίοι βλέποντας σε αυτόν την πολυτέλειά του στον τρόπο ζωής και τις παρεκτροπές του στα συμπόσια και στους έρωτές του και την θηλυπρέπεια των πορφυρών ενδυμάτων του, που τα φορούσε ριχτά μέχρι κάτω και έβγαινε στην αγορά, και την προκλητική του πολυτέλεια και το ξύλωμα των καταστρωμάτων στις τριήρεις, για να κοιμάται πιο μαλακά πάνω σε στρώματα που ακουμπούσαν σε σχοινιά και όχι σε σανίδες, και την παραγγελία να του κάνουν επίχρυση ασπίδα χωρίς να φέρει κανένα από τα πατροπαράδοτα οικόσημα αλλά έναν Έρωτα με κεραυνό στο χέρι, οι σοβαροί μαζί με το βδέλυγμα και την αγανάκτησή τους φοβούνταν την αδιαφορία του και την παρανομία του ως στοιχεία τυραννικά και αλλοπρόσαλλα⁴¹. Ο Αριστοφάνης⁴², εκφράζοντας εύστοχα αυτό που είχε πάθει ο λαός απέναντι στον Αλκιβιάδη, είχε γράψει το εξής: «Από τη μια τον ποθεί, από την άλλη τον μισεί, και θέλει να τον έχει πάντα» (Βάτρ. 1425) και ακόμη περισσότερο αποκαλύπτοντας το υπονοούμενο, έγραψε: «Δεν πρέπει μέσα στην πόλη να ανατρέφουμε ένα λιονταρόπουλο, αν όμως κάποιο ανατραφεί πρέπει να υπηρετούμε την φύση του» (Βάτρ. 1431-1432).

γ. Σωκράτης και Αλκιβιάδης

Ο Αλκιβιάδης λόγω της καταγωγής, των προσόντων και του πλούτου του συγκέντρωνε δίπλα του πολλούς επίσημους και σπουδαίους άνδρες που επιδίωκαν τη φιλία του και τον περιποιούνταν και τον θαύμαζαν για το ασύγκριτο κάλλος του. Ο Αλκιβιάδης όμως μόνο σε ενός ανθρώπου την αγάπη πίστεψε, του Σωκράτη⁴³. Είναι γεγονός ότι ο Σωκράτης αγαπούσε τον Αλκιβιάδη και ο Αλκιβιάδης αγαπούσε τον

---

³⁹ Ξεν. Απομν. Α, 2, 12.

⁴⁰ Πλούτ. Αλκιβ. 2.

⁴¹ Πλούτ. Αλκιβ. 16.

⁴² Ο Αριστοφάνης (445-386 π.Χ.) ήταν Αθηναίος σατιρικός ποιητής του 5ου αιώνα και ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της περιόδου της αρχαίας αθηναϊκής κωμωδίας που χαρακτηρίζεται ως «αρχαία κωμωδία».

⁴³ Ο Σωκράτης (470/469-399 π.Χ.) ήταν Έλληνας Αθηναίος φιλόσοφος και μία από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες του ελληνικού και παγκόσμιου πνεύματος και πολιτισμού και ένας από τους ιδρυτές της δυτικής φιλοσοφίας.

Σωκράτη. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο (*Αλκιβ.* 4) ο Σωκράτης διέκρινε τις εξαιρετικές πνευματικές ικανότητες του νεαρού Αλκιβιάδη, αντιλήφθηκε όμως και το πόσο επικίνδυνες μπορούσαν να καταστούν αν δεν καθοδηγούνταν με το σωστό τρόπο προς την αρετή. Ακόμα και αν παραβλέψουμε προς στιγμήν την ερωτική πλευρά της σχέσης τους⁴⁴, η σχέση αυτή υποδήλωνε για τον νεαρό Αλκιβιάδη, για ένα τουλάχιστον διάστημα και με αναλαμπές, μια βαθιά διείσδυση του άλλου ιδεώδους που ενσάρκωνε ο Σωκράτης, μια επιθυμία να τον ακολουθήσει στο δρόμο του καλού, μια κατανόηση και εξαιρετικό θαυμασμό⁴⁵.

Τα λόγια του Σωκράτη και η αγάπη του τις πιο πολλές φορές επηρέαζαν τον ευγενικό χαρακτήρα του Αλκιβιάδη, τον συγκινούσαν βαθύτατα και πολλές φορές του προκαλούσαν δάκρυα⁴⁶. Ο Σωκράτης πολλές φορές αναχαίτιζε την φιλοδοξία του νεαρού και την ροπή του προς τις απολαύσεις, κάνοντάς τον ταυτόχρονα με λόγια πειστικά άτολμο και ταπεινό, βλέποντας πόσο ατελής ήταν ως προς την αρετή⁴⁷.

Η φιλία του Αλκιβιάδη με τον Σωκράτη παρουσιάζεται στο *Συμπόσιο* (212d-222b) του Πλάτωνα⁴⁸, όπου ο Πλάτων επιφόρτισε τον αποτυχόντα μαθητή, τον Αλκιβιάδη, να κάνει το πορτρέτο του δασκάλου του, του Σωκράτη. Ο Αλκιβιάδης στο κείμενο αυτό αποδίδει με ζωντανό τρόπο την προσωπικότητα του Σωκράτη. Τον παραβάλλει με τα αγάλματα των Σιληνών⁴⁹. Όπως ο Σιληνός, έτσι και ο Σωκράτης θέλγει εκείνους που τον ακούν. Ο Σωκράτης είναι σαν τα αγαλματίδια των Σιληνών, γιατί στο εσωτερικό του περικλείει μία σοφία πολυτιμότερη από κάθε τι άλλο⁵⁰. Ο Αλκιβιάδης παραδέχεται ότι θαύμαζε τον Σωκράτη και ότι αρχικά είχε παρεξηγήσει τις προθέσεις του. Ακολουθεί έπειτα ένας εκτενής έπαινος για την εγκράτεια του Σωκράτη, την ανεξαρτησία του ως προς τα εξωτερικά πράγματα και για το θάρρος του⁵¹.

---

⁴⁴ Όποια και αν ήταν τα αισθήματά του, ο Σωκράτης δεν απέβλεπε στην σωματική επαφή αλλά σε μια σχέση καθαρά πνευματική.

⁴⁵ De Romilly (2007) 34.

⁴⁶ Πλούτ. *Αλκιβ.* 6.

⁴⁷ Βολονάκη (2004) 16.

⁴⁸ Ο Πλάτων (427-347 π.Χ.) ήταν αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος από την Αθήνα, ο πιο γνωστός μαθητής του Σωκράτη και δάσκαλος του Αριστοτέλη. Το έργο του με τη μορφή φιλοσοφικών διαλόγων έχει σωθεί ολόκληρο. Άσκησε τεράστια επιρροή στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία και γενικότερα στην δυτική φιλοσοφική παράδοση μέχρι και σήμερα.

⁴⁹ Δαίμονας της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, καθέννας από τους ακολούθους του θεού Διονύσου.

⁵⁰ Πλάτ. *Συμπ.* 216d: «ἐνδοθεν δὲ ἀνοιχθεὶς πόσης οἴεσθε γέμει, ὧ ἄνδρες συμπόται, σωφροσύνης;» (= Στο εσωτερικό όμως, αν τον ανοίξουμε, πόσο πλούτο σωφροσύνης πιστεύετε, φίλοι συμπότες, ότι έχει συσσωρεύσει;).

⁵¹ De Romilly (2007) 35.

Ο Αλκιβιάδης σε νεαρή ηλικία πήρε μέρος μαζί με τον Σωκράτη στην εκστρατεία των Αθηναίων στην Ποτίδαια⁵² (431 π.Χ.), με τον οποίο, μάλιστα, μοιράστηκε την ίδια σκηνή. Στην μάχη που έγινε, πολέμησαν γενναία και οι δύο και διακρίθηκαν, αλλά ο Αλκιβιάδης πληγώθηκε. Τότε ο Σωκράτης, πολεμώντας με απaráμιλλο σθένος διέσωσε τον Αλκιβιάδη με τα όπλα του. Οπωσδήποτε για την γενναιότητα αυτή που έδειξε ο Σωκράτης, έπρεπε να πάρει το αριστείο. Όμως, όταν οι στρατηγοί των Αθηναίων έδειξαν την διάθεση να το δώσουν στον Αλκιβιάδη λόγω της κοινωνικής του θέσης⁵³, πρώτος αυτός παρακαλούσε να το δώσουν στον Αλκιβιάδη, γιατί πίστευε πως έτσι η φιλοτιμία του νέου θα έπαιρνε πιο μεγάλες διαστάσεις· τέτοιο ήταν το ηθικό μεγαλείο του Σωκράτη⁵⁴.

Τέλος, στην μάχη του Δηλίου⁵⁵ (424 π.Χ.) μεταξύ Αθηναίων και Βοιωτών, οι Αθηναίοι νικήθηκαν και οι πιο πολλοί από αυτούς είχαν τραπεί σε άτακτη φυγή. Ο Αλκιβιάδης, που ήταν έφιππος, μόλις είδε τον Σωκράτη να αποχωρεί πεζός μαζί με μια μικρή ομάδα Αθηναίων, δεν τον άφησε απροστάτευτο στις επιθέσεις των εχθρών, που σκότωναν πολλούς, αλλά πολεμώντας τον συνόδευσε και τον έσωσε⁵⁶.

δ. Αλκιβιάδης και Ολυμπιακοί Αγώνες

Προτού εισέλθει ο Αλκιβιάδης δυναμικά στον στίβο της πολιτικής, κάτι που πολύ επιδίωκε, γιατί έτσι πίστευε ότι θα εκπληρώσει κάθε φιλοδοξία του, είχε θέσει στόχο του να στρέψουν οι Αθηναίοι την προσοχή τους σε αυτόν και, αν μπορούσε, να προκαλέσει ακόμα και τον θαυμασμό τους. Και είχε πολλά μέσα, για να δει αυτή του την επιδίωξη να γίνεται πραγματικότητα. Ένα από τα μέσα ήταν να κερδίσει νίκες στους Ολυμπιακούς Αγώνες⁵⁷. Ήταν εξάλλου στην παράδοση της οικογένειας των Αλκμεωνιδών, στην οποία ανήκε ο Αλκιβιάδης, να δοξάζεται με νίκες στους

---

⁵² Μια από τις αφορμές του Πελοποννησιακού Πολέμου ήταν η επανάσταση της Ποτίδαιας, που ανήκε βέβαια στην Αθηναϊκή Συμμαχία, αλλά είχε δεσμούς με την αντίπαλο της Αθήνας, την μητρόπολή της Κόρινθο (Θουκ. Α 56-59). Τότε οι Αθηναίοι έστειλαν εκστρατευτικό σώμα, για να επαναφέρουν την Ποτίδαια στην συμμαχία τους· σε αυτό πήραν μέρος ο σαραντάχρονος, περίπου, τότε Σωκράτης και ο εικοσάχρονος, περίπου, Αλκιβιάδης.

⁵³ Οφειλόταν στην καταγωγή του (Αλκμεωνίδης) και στο ότι είχε επίτροπό του τον Περικλή, όταν ήταν κυβερνήτης της πόλης.

⁵⁴ Πλάτ. Συμπ. 219e-220e.

⁵⁵ Στο Δήλιο (σημ. Δήλεσι) της Βοιωτίας έγινε το 424 π.Χ. σκληρή μάχη ανάμεσα σε Βοιωτούς και Αθηναίους, και οι Αθηναίοι κατατροπώθηκαν (Θουκ. Δ, 89-99). Ο Σωκράτης τότε ήταν, περίπου, σαράντα έξι χρονών.

⁵⁶ Πλάτ. Συμπ. 221a-221c.

⁵⁷ Από το 776 π.Χ. τελούνταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Ολυμπία (πόλη της Ήλιδας στους πρόποδες του όρους Κρονίου και στην δεξιά όχθη του Αλφειού ποταμού) μέχρι την εποχή του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Θεοδοσίου του Α΄, ο οποίος τους κατάργησε.

Ολυμπιακούς Αγώνες. Αυτός θέλησε να συνεχίσει την παράδοση. Φυσικά, δεν σκόπευε να συμμετάσχει προσωπικά αλλά έμμεσα στον αγώνα ταχύτητας τεθρίπων⁵⁸. Το αγώνισμα αυτό προσφερόταν για την προβολή ισχυρών προσώπων και οικογενειών ή ακόμη και ολόκληρων πόλεων, επειδή συνδεόταν με την τοπική μυθολογική παράδοση της Ολυμπίας και την αρματοδρομία ανάμεσα στον Πέλοπα και τον Οινόμαο⁵⁹.

Η συντήρηση και εκπαίδευση αλόγων κατάλληλων για αγώνες αρματοδρομίας στοίχιζε μεγάλα ποσά, τα οποία μόνο πλούσιοι ιδιώτες ή ολόκληρες πόλεις μπορούσαν να αναλάβουν. Σε ορισμένες περιπτώσεις ένας διαγωνιζόμενος δεν εμφανιζόταν με ένα μόνο τέθριππο αλλά με περισσότερα για να αυξήσει τις πιθανότητες επιτυχίας του⁶⁰. Σε αυτή την περίπτωση όμως το κόστος αυξανόταν υπερβολικά. Ο Αλκιβιάδης δαπανούσε πολλά χρήματα για την συντήρηση μεγάλου αριθμού ίπων⁶¹ και αρμάτων που ήταν περιβόητα σε όλη την Ελλάδα. Το 416 π.Χ. στους Ολυμπιακούς Αγώνες πέτυχε διαδοχικές νίκες χωρίς προηγούμενο. Όπως λέει ο Πλούταρχος (*Αλκιβ.* 11), «περίφημα ήταν τα άλογά του και τα πολλά του άρματα· γιατί κανένας άλλος δεν κατέβασε στους Ολυμπιακούς Αγώνες επτά άρματα, ούτε ιδιώτης ούτε βασιλιάς, αλλά μόνο εκείνος, και με πρώτη και δεύτερη και τέταρτη νίκη, όπως γράφει ο Θουκυδίδης, ή με τρίτη κατά τον Ευριπίδη, ξεπέρασε σε λαμπρότητα και δόξα κάθε φιλόδοξη προσπάθεια σε αυτά».

Και αυτές του τις σπουδαίες νίκες ο Αλκιβιάδης τις γιόρτασε με τρόπο μεγαλοπρεπή, γιατί πραγματικά ήταν αξεπέραστος σε λαμπρότητα και δόξα. Και ο Ευριπίδης⁶² γράφει σε ένα ύμνο τα εξής: «Εσένα θα υμνήσω, γιε του Κλεινία· ωραίο πράγμα η νίκη· αλλά το πιο ωραίο είναι αυτό που δεν πέτυχε κανένας άλλος από τους

---

⁵⁸ Τα ιππικά αγωνίσματα στην αρχαία Ελλάδα τελούνταν κατά τους Ολυμπιακούς αγώνες της αρχαιότητας καθώς και σε άλλες πανελλήνιες διοργανώσεις όπως τα Πύθια ή τα Νέμεα. Αποτελούνταν από τις διαφόρων τύπων αρματοδρομίες οι οποίες τελέστηκαν πρώτη φορά το 680 π.Χ. όταν η διάρκεια των αγώνων επιμηκύνθηκε για να υπάρξει χρόνος για την τέλεση των νέων αγωνισμάτων, και από τις ιπποδρομίες οι οποίες ήταν αγώνας ταχύτητας των ιπέων, αγώνισμα ωστόσο το οποίο καταργήθηκε αρκετά σύντομα. Ως νικητές δεν θεωρούνταν οι ιππείς ή οι οδηγοί των αρμάτων - ηνίοχοι- αλλά οι ιδιοκτήτες τους -ιπότροφοι-, οι οποίοι ήταν και αυτοί που στεφανώνονταν.

⁵⁹ Στην ελληνική μυθολογία ο Πέλοπας ήταν βασιλιάς αρχικά στην Αχαΐα και έπειτα στην Πίσα της Ηλίδας. Θεωρείται κατά πολλούς ο ιδρυτής και θεμελιωτής των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο Πέλοπας κέρδισε τους αγώνες στην Πίσα με άδικο τρόπο, αφού είχε βάλει τον Μυρτίλο, τον ηνίοχο του βασιλιά Οινόμαου, να βγάλει την σφήνα από το άρμα του για να χάσει επίτηδες με αντάλλαγμα το μισό βασίλειο. Κατόπιν, όμως δεν έδωσε στον Μυρτίλο το μισό βασίλειο και τον πέταξε από ένα γκρεμό στην θάλασσα.

⁶⁰ Μπελέζος (2006) 39.

⁶¹ Η εκτροφή αλόγων για την συμμετοχή του στις αρματοδρομίες των Ολυμπιακών Αγώνων ήταν προσφιλέστατη και δαπανηρότατη ενασχόληση του Αλκιβιάδη (Θουκ. Ζ, 15, 3).

⁶² Μια πτυχή του Ευριπίδη με συγγραφή, πέρα από τα δραματικά του έργα, και ύμνων για τους Ολυμπιονίκες, χώρο που κατεξοχήν διακρίθηκε ο Πίνδαρος.

Ἕλληνας, να κερδίσεις δηλαδή στις αρματοδρομίες πρώτη και δεύτερη και τρίτη νίκη και να ανεβείς στο βάθρο άνετα δυο φορές στεφανωμένος με κλαδί ελιάς, προσφέροντας το όνομά σου στον κήρυκα να το βροντοφωνάξει»⁶³. Αυτή την λαμπρή του επιτυχία την έκανε λαμπρότερη η αναγνώρισή της από τις πόλεις. Οι Εφέσιοι του έστησαν σκηνή έξοχα διακοσμημένη, η πόλη της Χίου του πρόσφερε τροφή για τα άλογά του και πλήθος σφάγια για τις θυσίες του και οι Λέσβιοι το κρασί και τα φαγητά για το τραπέζι του και τις δεξιώσεις του στην Ολυμπία⁶⁴.

---

⁶³ Πλούτ. *Αλκιβ.*11.

⁶⁴ Πλούτ. *Αλκιβ.*12.

Κεφάλαιο πρώτο: Η εμφάνιση του Αλκιβιάδη στην πολιτική σκηνή

1.1 Η συμμαχία με το Άργος

Η πρώτη εμφάνιση του Αλκιβιάδη στο έργο του Θουκυδίδη γίνεται το 420 π.Χ., στο κεφάλαιο 43 του πέμπτου βιβλίου⁶⁵. «Πρώτος μεταξύ τους ήταν ο Αλκιβιάδης⁶⁶ του Κλεινίου, ο οποίος ήταν πολύ νέος⁶⁷. Σε άλλη πολιτεία, τουλάχιστον, θα τον θεωρούσαν πολύ νέο, αλλά επειδή ήταν από μεγάλη γενιά⁶⁸ τον τιμούσαν πολύ. Είχε, βέβαια, την πεποίθηση ότι ήταν συμφερότερη η συμμαχία με το Άργος, αλλά ήταν αντίθετος προς την Σπάρτη από φιλότιμο». Ο Αλκιβιάδης γνώριζε ότι αν κάποιος ήθελε να παίξει έναν ρόλο μέσα στην πόλη έπρεπε να ασκεί κάποιο λειτούργημα. Οι στρατηγοί ήταν οι αληθινοί αρχηγοί της δημοκρατίας: ο Περικλής είχε διοικήσει την πόλη ως στρατηγός και, μάλιστα, είχε εκλεγεί δεκαπέντε φορές στην ίδια θέση. Ο Αλκιβιάδης περίμενε να εκλεγεί στρατηγός και αυτό έγινε το 420 π.Χ⁶⁹.

Αυτή την εποχή όλοι μιλούσαν για τον Νικία⁷⁰ και όπως ήταν φυσικό έγινε για τον Αλκιβιάδη φυσικός αντίπαλος. Οι δύο αυτοί πολιτικοί άνδρες δεν θα πρέπει να είχαν διαφορετικές ιδέες στην εσωτερική πολιτική, ενώ πήραν τελείως αντίθετες θέσεις στο ζήτημα που δέσποζε τότε, δηλαδή στην εξωτερική πολιτική και τον πόλεμο⁷¹. Ο Νικίας ήταν άνθρωπος αναποφάσιστος, χωρίς ισχυρή προσωπικότητα και πάρα πολύ πλούσιος. Το σημαντικότερο μέρος της περιουσίας του ήταν τα μεταλλεία του αργύρου. Απασχολούσε εκεί περισσότερους από χίλιους δούλους. Η περιουσία αυτή και ο τρόπος που την χρησιμοποιούσε του εξασφάλιζε ένα πλήθος οπαδών, στους οποίους προσθέτονταν και όσοι ήθελαν να διατηρηθεί η ειρήνη⁷². Η επιρροή του Νικία στο στρατόπεδο της ειρήνης δεν μπορούσε παρά να ενθαρρύνει τον

⁶⁵ Θουκ. Ε, 43, 2: «ἦσαν δὲ ἄλλοι τε καὶ Ἀλκιβιάδης ὁ Κλεινίου, ἀνὴρ ἡλικία μὲν ἔτι τότε ὄν νέος ὡς ἐν ἄλλῃ πόλει, ἀξιώματι δὲ προγόνων τιμώμενος· ὃ ἐδόκει μὲν καὶ ἄμεινον εἶναι πρὸς τοὺς Ἀργεῖους μᾶλλον χωρεῖν, οὐ μέντοι ἀλλὰ καὶ φρονήματι φιλονικῶν ἦναντιοῦτο».

⁶⁶ Ο Gomme (1970) 48 υποστηρίζει ότι ο Θουκυδίδης λέει εδώ πολύ λίγα για τον χαρακτήρα και την κοινωνική θέση του Αλκιβιάδη, όπως κάνει συνήθως, όταν παρουσιάζει για πρώτη φορά έναν πολιτικό άνδρα.

⁶⁷ Ο Αλκιβιάδης θα ήταν τότε γύρω στα 32.

⁶⁸ Οφειλόταν στην καταγωγή του (Αλκμεωνίδης) και στο ότι είχε επίτροπό του τον Περικλή, όταν ήταν κυβερνήτης της πόλης.

⁶⁹ De Romilly (2007) 66-67.

⁷⁰ Ο Νικίας (περ. 469-413 π.Χ.) ήταν Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου. Ο Νικίας ήταν μέλος της Αθηναϊκής αριστοκρατίας καθώς είχε κληρονομήσει μία τεράστια περιουσία από τον πατέρα του, Νικήρατο. Μετά τον θάνατο του Περικλή το 429 π.Χ., έγινε ο κύριος ανταγωνιστής του Κλέωνα και των δημοκρατών στην προσπάθεια για την πολιτική ηγεσία του αθηναϊκού κράτους.

⁷¹ De Romilly (2007) 67-68.

⁷² Mosse (1983) 93.

Αλκιβιάδη να περάσει στο άλλο στρατόπεδο. Ο Αλκιβιάδης θεωρούσε ότι η ειρήνη⁷³ που συμφωνήθηκε το 421 π.Χ. με την Σπάρτη δεν ωφελούσε ούτε την Αθήνα, ούτε τις προσωπικές του φιλοδοξίες. Στόχος του ήταν να προκαλέσει μία νέα σύγκρουση, η οποία θα οδηγούσε στην επικράτηση της πόλης του σε όλη την Ελλάδα. Σύμμαχος του Αλκιβιάδη ήταν ο αστικός δήμος, που είχε το πλεονέκτημα να είναι πάντα παρών στους χώρους όπου παίρνονταν οι αποφάσεις για τις υποθέσεις της πόλης. Οι θήτες δεν εξασφάλιζαν με την ειρήνη τα ίδια πλεονεκτήματα όπως οι κτηματίες χωρικοί. Γι' αυτούς ο πόλεμος σήμαινε τακτική μισθοδοσία και υλικά κέρδη⁷⁴.

Πέρα από αυτό όμως ο Αλκιβιάδης ήταν αντίθετος στην συνθήκη με την Σπάρτη, επειδή είχε θιγεί το φιλότιμό του, που οι Λακεδαιμόνιοι διαπραγματεύτηκαν τους όρους της ειρήνης μέσω του Νικία, παραμερίζοντας τον ίδιο για το νεαρό της ηλικίας του και μη τιμώντας τον, ως όφειλαν, σύμφωνα με την παλαιά προξενία⁷⁵ της οικογένειάς του προς την Σπάρτη, από την οποία, ενώ ο παππούς του είχε παραιτηθεί, ο ίδιος σχεδίαζε να την ανανεώσει με τις περιποιήσεις του προς τους αιχμαλώτους Σπαρτιάτες από την Σφακτηρία⁷⁶ (Θουκ. Ε, 43, 2). Πιστεύοντας λοιπόν ότι τον υποτιμούσαν από κάθε άποψη⁷⁷, από την πρώτη κιόλας στιγμή είχε εκφράσει τις αντιρρήσεις του στην συνθήκη ειρήνης, με το επιχείρημα ότι οι Λακεδαιμόνιοι δεν ήταν άνθρωποι τους οποίους μπορούσε κανείς να εμπιστευθεί και ότι ο λόγος που αυτοί έκαναν την ειρήνη ήταν, κάνοντας μαζί τους ειρήνη, να αφανίσουν το Άργος και ύστερα να βαδίσουν εναντίον των Αθηναίων, μεμονωμένων πια (Θουκ. Ε, 43, 3). Γι' αυτό προτίμησε να πείσει τον δήμο της Αθήνας να προχωρήσει σε συμμαχία με το Άργος, μια πολιτική που οδηγούσε στην αναζωπύρωση του πολέμου κατά της Σπάρτης και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ήταν μια πολιτική ιμπεριαλιστική⁷⁸, αν και ο

---

⁷³ Η Νικίειος ειρήνη είναι η συνθήκη μεταξύ Δηλιακής και Πελοποννησιακής Συμμαχίας τον Μάρτιο του 421 π.Χ. Πήρε το όνομά της από τον στρατηγό Νικία, βασικό αρχιτέκτονά της, και έδωσε τέλος στην πρώτη φάση του Πελοποννησιακού Πολέμου. Θεωρητικά, συμφωνήθηκε να έχει διάρκεια πενήντα έτη αλλά στην πράξη αποτέλεσε απλώς ένα διάλειμμα στην σύρραξη, με τον ψυχρό πόλεμο αλλά και τις σποραδικές συγκρούσεις να συνεχίζονται. Διαλύθηκε έξι χρόνια αργότερα, με αφορμή την εκστρατεία των Αθηναίων στην Σικελία.

⁷⁴ Mosse (1983) 93-94.

⁷⁵ Ο Θουκυδίδης σε άλλο χωρίο μας πληροφορεί και για άλλου είδους δεσμό με την Σπάρτη μέσω της ξενίας (Η, 6, 3), από την οποία προέκυψε το λακωνικό όνομα για τον Αλκιβιάδη.

⁷⁶ Η Μάχη της Πύλου και της Σφακτηρίας διεξήχθη το 425 π.Χ. μεταξύ των Αθηναίων και των Σπαρτιατών και έληξε με νίκη των Αθηναίων και παράδοση των Σπαρτιατών. Οι Αθηναίοι, μάλιστα, είχαν κατορθώσει να αιχμαλωτίσουν στην Πύλο αρκετούς Σπαρτιάτες (αληθινούς Σπαρτιάτες, δηλαδή τους επίλεκτους, σε αντιδιαστολή με τον ευρύτερο όρο «Λακεδαιμόνιοι»).

⁷⁷ Θουκ. Ζ 89, 2-3: Ο Αλκιβιάδης στον λόγο του στην Σπάρτη μετά την ανάκλησή του από την Σικελία λέει: «Και ενώ εγώ δεν έπαυα να ενδιαφερόμαι για τα συμφέροντά σας, εσείς, όταν ήταν να συμφιλιωθείτε με τους Αθηναίους, κάνατε διαπραγματεύσεις μέσω των εχθρών μου, με αποτέλεσμα να ενισχύσετε την επιρροή εκείνων, αλλά εμένα ηθικά να με μειώσετε».

⁷⁸ De Romilly (2009) 269.

Hatzfeld⁷⁹ επιμένει ότι ο Αλκιβιάδης, ο οποίος εναντιωνόταν στην ειρήνη, όταν συνάφθηκε, δεν είχε καθόλου στο νου του ιμπεριαλιστικές βλέψεις και ότι, κατόπιν, η συμμαχία με το Άργος είχε έναν αποκλειστικά αμυντικό χαρακτήρα.

Η συμμαχία με το Άργος⁸⁰ ήταν για τον Αλκιβιάδη μια μεγάλη ιδέα που μπορούσε να στηριχτεί σε λαμπρά προηγούμενα. Ο Θεμιστοκλής⁸¹, που είχε υποστεί τον εξοστρακισμό, είχε καταφύγει στην αρχή στο Άργος και χωρίς αμφιβολία, χάρη στη δική του επιρροή πρέπει να πραγματοποιήθηκε η ενοποίηση της Αργολίδας και να χαραχτήκαν οι δρόμοι για δημοκρατικά καθεστώτα στο Άργος και στην Μαντινεία. Λίγο αργότερα, όταν η πολιτική φιλίας με την Σπάρτη είχε πια αποτύχει, η Αθήνα κατέφυγε σε συμμαχία το 461 π.Χ. με το Άργος. Ήταν ο σύμμαχος που μπορούσε να αντισταθεί στην Σπάρτη στην καρδιά της Πελοποννήσου. Η προσφυγή όμως αυτή προϋπέθετε μια επιλογή αρκετά σοβαρή. Ο Αλκιβιάδης συμβούλευσε τους Αθηναίους να ασχοληθούν και στη στεριά (και όχι μόνο στη θάλασσα) και τον όρκο, που δεσμεύουν τους νέους πάντα να δίδουν στην Άγραυλο⁸², να τον επιβεβαιώνουν με έργα. Γιατί ορκίζονταν οι νέοι να φυλάζουν τα σύνορα της Αττικής, τα σιτάρια, τα κριθάρια, τα αμπέλια, τις συκιές και τις ελιές, μαθαίνοντας να θεωρούν δική τους τη γόνιμη και καρποφόρα γη⁸³.

Ο Αλκιβιάδης δεν έχασε καιρό. Έστειλε αμέσως στο Άργος δικούς του ανθρώπους συνιστώντας στους Αργείους να έρθουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα μαζί με Μαντινείς και Ηλείους⁸⁴ αντιπροσώπους, για να καλέσουν τους Αθηναίους να προσχωρήσουν στην συμμαχία τους, γιατί η κατάσταση ήταν κατάλληλη και ο ίδιος

---

⁷⁹ Hatzfeld (1940) 82.

⁸⁰ Το Άργος δεν είχε πάρει μέρος στον Πόλεμο με την Πελοποννησιακή Συμμαχία. Είχε κλείσει το 451 π.Χ. ειρήνη τριάντα ετών με την Σπάρτη και τελείωνε ακριβώς τώρα. Δεν δεσμευόταν πια, μπορούσε να πλησιάσει την Αθήνα ή την Σπάρτη και να συγκεντρώσει γύρω του τους συμμάχους της Σπάρτης που ήταν δυσαρεστημένοι από τις συνθήκες.

⁸¹ Ο Θεμιστοκλής του Νεοκλέους ο Φρεάριος (527-459 π.Χ.) ήταν Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός. Έμεινε γνωστός ως ο θεμελιωτής της ναυτικής δύναμης της Αθήνας και ως ο κυριότερος συντελεστής της αποφασιστικής νίκης των Ελλήνων εναντίον των Περσών στην ναυμαχία της Σαλαμίνας στις 22 Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ., που σηματοδότησε την αρχή του τέλους της περσικής παρουσίας στην Μεσόγειο. Το 471 π.Χ. ο Θεμιστοκλής εξοστρακίστηκε επειδή κάποιος τον φθονούσαν και άλλοι επειδή φοβόντουσαν ότι με την υπεροχή του θα κινδύνευε η δημοκρατία.

⁸² Η γυναίκα του Κέκροπα, μυθικού βασιλιά των Αθηνών. Όταν ορκίζονταν οι Αθηναίοι νέοι να υπερασπισθούν την πατρίδα, επικαλούνταν και το όνομά της. Η υπενθύμιση του Αλκιβιάδη προς τους νέους να ορκίζονται και στο όνομα της Άγραυλου είναι η πολιτική επιλογή του να στρέψει τους Αθηναίους και στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις πέρα από τις δραστηριότητες στην ναυτιλία.

⁸³ Πλούτ. *Αλκιβ.*15.

⁸⁴ Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη η προτίμηση τόσο των Αργείων όσο και των Μαντινέων και των Ηλείων να συμμαχήσουν μεταξύ τους και με τους Αθηναίους οφείλεται στο ότι οι πόλεις αυτές είχαν δημοκρατικό πολίτευμα, πράγμα που έχει πολύ παλαιές ρίζες και μπορεί να πει κανείς ότι ανάγεται στην πολιτική του Θεμιστοκλή, όταν ήταν εξόριστος και όργωνε τις πόλεις της Πελοποννήσου με έδρα το Άργος (Α, 135, 3). Από το Άργος μπορούσε να συσπειρώσει τις πόλεις της Πελοποννήσου και να τις κινήσει εναντίον της Σπάρτης.

προσωπικά θα βοηθούσε πάρα πολύ (Θουκ. Ε, 43, 3). Στόχος του Αλκιβιάδη ήταν να επεκτείνει την αθηναϊκή ηγεμονία, διευρύνοντας παράλληλα την επιρροή του στον δήμο της Αθήνας. Πρώτη επιτυχία του ήταν να πείσει τους συμπολίτες του να συμμαχήσουν με το Άργος. Θεωρητικά η πράξη αυτή δεν στρεφόταν κατά της Σπάρτης, ούτε αποσκοπούσε στην επανέναρξη των συγκρούσεων. Ουσιαστικά όμως ήταν μια άμεση πρόκληση προς την λακωνική πόλη⁸⁵. Η είσοδος λοιπόν του Αλκιβιάδη στην πολιτική είναι τολμηρή και αποφασιστική. Φαίνεται ότι θα πετύχει. Και θα παρατηρήσουμε ότι εκείνος ενεργούσε μόνος του, χάρη στους φίλους του και κρυφά από το Κράτος⁸⁶.

Οι Αργείοι έστειλαν αμέσως πρέσβεις στην Αθήνα για να διαπραγματευθούν την συμμαχία. Στην αντιπροσωπεία αυτή πήραν μέρος και οι Ηλείοι και οι Μαντινείς⁸⁷. Συγχρόνως όμως φτάνει από την Σπάρτη μία πρεσβεία⁸⁸ αποτελούμενη από φίλους της Αθήνας, τους οποίους έστειλαν επειγόντως με διπλή αποστολή: να εμποδίσουν την προσέγγιση Άργους-Αθήνας και να προσπαθήσουν να επιστραφεί η Πύλος ως αντάλλαγμα του Πανάκτου⁸⁹, δικαιολογώντας και την ιδιαίτερη συμμαχία που είχαν κάνει με τους Βοιωτούς⁹⁰. Οι Λακεδαιμόνιοι πρέσβεις μιλώντας στην Βουλή γι' αυτά τα ζητήματα δήλωναν ότι έχουν έρθει με απόλυτη εξουσιοδότηση⁹¹ να συμφωνήσουν πάνω σε όλες τις διαφορές. Ακούγοντας αυτά τα λόγια ο Αλκιβιάδης θορυβήθηκε μήπως αν έλεγαν τα ίδια και στην εκκλησία του δήμου, παρασύρουν και τον λαό και τεθεί έτσι στο περιθώριο η συμμαχία με τους Αργείους. Γι' αυτό χρησιμοποίησε

---

⁸⁵ Μπελέζος (2006) 31.

⁸⁶ De Romilly (2007) 72.

⁸⁷ Η αλήθεια είναι ότι οι τρεις αυτές πόλεις, ενώ ήταν ισχυρές στην στεριά, υστερούσαν πολύ στο ναυτικό. Συνεπώς, αυτό έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στο να ανταποκριθούν στην πρόκληση του Αλκιβιάδη, χωρίς να υποβαθμίζεται βέβαια, όπως τονίσαμε και σε άλλα σχόλια, ο παράγοντας πολιτεύμα που παίζει αποφασιστικό ρόλο σε τέτοιες περιπτώσεις.

⁸⁸ Οι πρέσβεις των Λακεδαιμονίων ήταν ο Φιλοχαρίδας, ο Λέων και ο Ένδιος, που ανήκαν όλοι στην φιλειρηνική μερίδα και, μάλιστα, ο πρώτος είχε υπογράψει την ειρήνη του Νικία.

⁸⁹ Το Πάνακτο ήταν σημαντικό αρχαίο Αθηναϊκό οχυρό στην περιοχή της δυτικής Πάρνηθας. Έλεγε μία από τις κύριες ορεινές διαβάσεις από την Αττική προς την Βοιωτία. Την περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου, στην φάση του Αρχιδάμειου πολέμου, καταλήφθηκε από τους Σπαρτιάτες και τους Βοιωτούς, αλλά επιστράφηκε στους Αθηναίους το 421 π.Χ. καθώς ήταν ένας από τους βασικούς όρους της ειρήνης του Νικία.

⁹⁰ Οι Λακεδαιμόνιοι ελπίζοντας ότι, αν οι Αθηναίοι θα έπαιρναν πίσω το Πάνακτο, θα αποκόμιζαν οι ίδιοι την Πύλο, ήρθαν με αντιπροσωπεία στους Βοιωτούς και ζητούσαν από αυτούς να τους παραδώσουν το Πάνακτο και τους αιχμαλώτους Αθηναίους, για να πάρουν πίσω σε αντάλλαγμα αυτών την Πύλο. Οι Βοιωτοί όμως έλεγαν ότι δεν πρόκειται να τα δώσουν, αν οι Λακεδαιμόνιοι δεν έκαναν με αυτούς ξεχωριστή συμμαχία, και γι' αυτό τον λόγο οι Λακεδαιμόνιοι έκαναν αυτήν την ιδιαίτερη συμμαχία με τους Βοιωτούς (Θουκ. Ε, 39, 2-3).

⁹¹ «αὐτοκράτορες ἦκουσι...» (Θουκ. Ε, 45, 1): Το επίθετο *αὐτοκράτωρ* σημαίνει αυτός που είναι κύριος του εαυτού του, ο αυτεξούσιος ή ανεξάρτητος και χρησιμοποιείται κυρίως στην πολιτική ορολογία για πρέσβεις ή επιτρόπους με απόλυτη πληρεξουσιότητα, όπως εδώ, καθώς και στη στρατιωτική για απόλυτους ηγεμόνες ή στρατηγούς με απόλυτη εξουσία.

απέναντί τους το εξής τέχνασμα⁹²: κατάφερε να πείσει τους Λακεδαιμονίους πρέσβεις διαβεβαιώνοντάς τους ότι, αν δεν παραδέχονταν στην συνέλευση του λαού ότι είχαν έρθει με απόλυτη εξουσιοδότηση, θα τους επέστρεφε την Πύλο -θα ασκούσε ο ίδιος προσωπικά την επιρροή του στους Αθηναίους, όπως έκανε και τώρα στο να τους επηρεάζει αρνητικά- και θα πετύχει συμβιβαστικές λύσεις σε όλα γενικά τα ζητήματα. Ο Αλκιβιάδης είχε προβεί σε αυτές τις ενέργειες, επειδή ήθελε να τους απομακρύνει από την επιρροή του Νικία και, εκθέτοντάς τους μπροστά στον λαό ότι οι προθέσεις τους δεν είναι ειλικρινείς και ότι ποτέ δεν λένε τα ίδια πράγματα, να πετύχει έτσι να γίνει η συμμαχία με τους Αργείους, τους Ηλείους και τους Μαντινείς (Θουκ. Ε, 45, 2-3).

Παράξενη συμβουλή και με ακόμα πιο παράξενη ευπιστία οι Λακεδαιμόνιοι την ακολουθούν⁹³. Ο Hatzfeld, ο Gomme και ο Westlake διατυπώνουν ενστάσεις για τον τρόπο παρουσίασης των γεγονότων από τον Θουκυδίδη. Ο Hatzfeld⁹⁴ απορεί γιατί οι πρέσβεις των Λακεδαιμονίων εμπιστεύτηκαν τον Αλκιβιάδη και όχι τον Νικία, πως θεώρησαν ότι θα τους βοηθούσε στην αποστολή τους και πως ο εξαπατημένος Ένδιος έχει αργότερα φιλικές σχέσεις με τον Αλκιβιάδη (Θουκ. Θ, 12, 3). Ο Gomme⁹⁵ αναγνωρίζει αξιοπιστία στον Θουκυδίδη, αλλά θεωρεί ότι είναι δυνατόν να παρασύρθηκε σε μια εκδοχή ενός γεγονότος που πιστοποιούσε ταυτόχρονα και την ικανότητα και την πανουργία του Αλκιβιάδη. Πιο εύστοχη είναι η παρατήρηση του Westlake⁹⁶, ο οποίος εκτιμά ότι ο Θουκυδίδης είχε ως στόχο να σκιαγραφήσει τον χαρακτήρα του Αλκιβιάδη, ο οποίος έπαιξε σημαντικό ρόλο στο πολιτικό γίνεσθαι της Αθήνας, και να προβάλει την αντίθεσή του προς τον Νικία (Θουκ. Ε, 45, 3), η οποία μεγεθύνεται στην συνέχεια. Όπως σε αυτή την περίπτωση η επιρροή του Αλκιβιάδη υπερισχύει αυτής του Νικία, έτσι και στα *Σικελικά* ο νεαρός πολιτικός θα είναι πειστικότερος από τον ώριμο στρατηγό.

Την επόμενη μέρα, λοιπόν, συνήλθε η εκκλησία του δήμου και παρουσιάστηκαν και οι πρέσβεις της Σπάρτης. Και όταν ρωτήθηκαν από τον Αλκιβιάδη πολύ ευγενικά

---

⁹² Σύμφωνα με τον Gomme κ.ά. (1945-81) τόμ. 4, 70 ήταν ένα μεγαλοπρεπές σχέδιο για έναν Αθηναίο στρατηγό να ηγηθεί στην κεφαλή ενός πελοποννησιακού στρατού και να εισβάλλει στην Πελοπόννησο προκαλώντας προβλήματα στην Σπάρτη, όταν δεν είχε μεγάλη φήμη.

⁹³ Κάποιοι θέλησαν να διορθώσουν τον Θουκυδίδη. Βλ. Hatzfeld (1940) 89-95. Αναφέρουν ότι οι Λακεδαιμόνιοι δεν είχαν πραγματικά πλήρη δικαιοδοσία (αφού ο Νικίας στην συνέχεια δεν πήρε ικανοποίηση) και ότι ο Αλκιβιάδης τους είχε απλώς εξαναγκάσει να το αναγνωρίσουν δημοσίως. Δέχονται ακόμη ότι ο Θουκυδίδης είχε υιοθετήσει εδώ με ελαφρότητα μια εκδοχή των γεγονότων εχθρική προς τον Αλκιβιάδη και κάπως αταίριαστη.

⁹⁴ Hatzfeld (1940) 89 κ.εξ.

⁹⁵ Gomme κ.ά. (1945-81) τόμ. 4, 51-53.

⁹⁶ Westlake (1968) 214-215.

με τι εγγυήσεις έχουν έλθει, απάντησαν ότι δεν έχουν έλθει εξουσιοδοτημένοι με απόλυτες αρμοδιότητες. Και αμέσως ο Αλκιβιάδης αντέδρασε με φωνές και οργή, σαν να μην ήταν αυτός που αδικούσε αλλά αυτός που αδικούνταν, αποκαλώντας τους αναξιόπιστους και διπλοπρόσωπους, και ότι ήλθαν ούτε να πράξουν ούτε να πουν κάτι ξεκάθαρο⁹⁷, ενώ συνάμα η Βουλή έδειχνε την αγανάκτησή της και ο λαός δυσφορούσε, και τον Νικία τον κυρίευε κατάπληξη και θλίψη με την μετάλλαξη των ανδρών, γιατί δεν γνώριζε την απάτη και τον δόλο⁹⁸. Η συνέλευση λοιπόν ήταν έτοιμη να κλείσει συμμαχία με το Άργος, όμως έγινε σεισμός⁹⁹ και η συνέλευση αυτή αναβλήθηκε.

Στην συνέλευση της επόμενης μέρας ο Νικίας¹⁰⁰ παίρνει την κατάσταση στα χέρια του. Προτείνει να στείλουν πρεσβεία στην Σπάρτη, στην οποία θα μετείχε και ο ίδιος, με σκοπό οι Λακεδαιμόνιοι να αποσαφηνίσουν τις προθέσεις τους. Ήταν μια τελευταία προσφυγή που απέτυχε. Ο Νικίας κέρδισε κάποιες μικρές ικανοποιήσεις που δεν έφτασαν όμως το ουσιώδες. Ο λαός της Αθήνας εξαγριωμένος έκλεισε χωρίς να καθυστερεί περισσότερο συνθήκη ειρήνης και συμμαχίας με τρεις πόλεις της Πελοποννήσου, το Άργος, την Ήλιδα και την Μαντινεία. Η Κόρινθος δεν προσχώρησε¹⁰¹. Ήταν ένας ωραίος θρίαμβος για τον Αλκιβιάδη, ένας προσωπικός θρίαμβος¹⁰². Κανένας βέβαια δεν επικρότησε τον τρόπο που ενήργησε, όμως ήταν πολύ σπουδαίο αυτό που πέτυχε, να διαιρέσει δηλαδή και να αναστατώσει σχεδόν όλη την Πελοπόννησο και σε μια μέρα να συνασπίσει τόσους πολλούς απέναντι των Λακεδαιμονίων¹⁰³. Η ουσία της πολιτικής του Αλκιβιάδη ήταν η δημιουργία ενός

---

⁹⁷ Στην πολιτική επιτρέπονται τα πάντα προκειμένου να επιτευχθεί κάποιος σκοπός, και μάλιστα όταν πρόκειται για ζωτικά συμφέροντα του κράτους, που στην προκειμένη περίπτωση ήταν η σύναψη συμμαχίας της Αθήνας με το Άργος. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι και ο Θεμιστοκλής εξαπάτησε τους Λακεδαιμονίους κατά την αποστολή του στην Σπάρτη, προκειμένου να κερδίσει χρόνο, ώσπου να αποπερατωθεί το χτίσιμο των τειχών στην Αθήνα (Θουκ. Α, 90, 5-91). Εξάλλου, οι μόνοι Έλληνες που δεν μπορούσαν να κατηγορήσουν κανέναν άλλο για παραπλάνηση και απάτη ήταν οι Σπαρτιάτες, αφού η *κρυπτία* ήταν ένα από τα βασικά μέσα αγωγής των νέων της Σπάρτης (Ξεν. *Κύρ. Ανάβ.* Δ, 6, 14-15).

⁹⁸ Πλούτ. *Αλκιβ.* 14.

⁹⁹ Οι σεισμοί θεωρούνταν διοσημιαί, σημάδια από τον Δία, από τον ουρανό, όπως ήταν οι βροντές, οι αστραπές, η βροχή. Βλέπουμε λοιπόν ότι και στην Αθήνα του 5ου αιώνα ένας σεισμός μπορούσε να διακόψει τις εργασίες της συνέλευσης του λαού.

¹⁰⁰ Θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι ο θρησκόληπτος Νικίας θα εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο τον σεισμό για να πετύχει όχι μόνο αναβολή της ψηφοφορίας της σύναψη συμμαχίας Άργους-Αθήνας αλλά και αποστολή διπλωματικής αντιπροσωπείας στην Σπάρτη με επικεφαλής τον ίδιο.

¹⁰¹ Η Κόρινθος είχε συνάψει με το Άργος αμυντική συμμαχία, αλλά αρνήθηκε να πάρει μέρος σε πλήρη συμμαχία, αμυντική και επιθετική, και με τους Αθηναίους μέσα, γιατί τα οικονομικά και εμπορικά της συμφέροντα ήταν αντίθετα προς αυτά των Αθηναίων και γι' αυτό προτίμησε να εγκαταλείψει τους Αργείους και να επιστρέψει στην σπαρτιατική συμμαχία (Θουκ. Ε, 48).

¹⁰² De Romilly (2007) 73.

¹⁰³ Πλούτ. *Αλκιβ.* 15.

χερσαίου συνασπισμού ικανού να συντρίψει την Σπάρτη οριστικά μέσα στην ίδια την Πελοπόννησο, με το λιγότερο δυνατό κόστος για την Αθήνα.

1.2 Η αντιπαράθεση στην Πελοπόννησο

Τα αποτελέσματα της νέας πολιτικής δεν άργησαν να φανούν. Η ένταση άρχισε να εκδηλώνεται όταν οι Ηλείοι απέβαλαν τους Σπαρτιάτες¹⁰⁴ από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 420 π.Χ. Το καλοκαίρι του 419 π.Χ. ο Αλκιβιάδης έφθασε στην Πελοπόννησο με λίγους οπλίτες και τοξότες¹⁰⁵. Σκοπός του ήταν να αυξήσει την αθηναϊκή επιρροή στην περιοχή και να κερδίσει την υποστήριξη περισσότερων πόλεων για την συμμαχία των Αθηναίων και των Αργείων. Έπεισε τους κατοίκους της Πάτρας να βελτιώσουν τις οχυρώσεις της πόλης τους, κατασκευάζοντας τείχη ως την θάλασσα (Θουκ. Ε, 52, 2), πράγμα που ήταν στις επιδιώξεις της πολιτικής της Αθήνας, με σκοπό να χρησιμοποιεί τα λιμάνια των πόλεων ως βάσεις εξορμήσεων του στόλου. Όταν κάποιος προσπάθησε να προειδοποιήσει τους πολίτες της αχαϊκής πόλης λέγοντάς τους ότι «θα σας καταπιούν οι Αθηναίοι», ο Αλκιβιάδης απάντησε: «Ίσως λίγο-λίγο και αρχίζοντας από τα πόδια, ενώ οι Λακεδαιμόνιοι από το κεφάλι και ολόκληρους»¹⁰⁶.

Ο Αλκιβιάδης σχεδίαζε επίσης να οχυρώσει και το γειτονικό Ρίο. Οι εξελίξεις αυτές τρομοκράτησαν τους Κορινθίους και τους γείτονές τους Σικωνίους. Οι Αθηναίοι είχαν εγκαταστήσει Μεσσήνιους συμμάχους τους στην Ναύπακτο, στην βόρεια πλευρά της εξόδου του Κορινθιακού κόλπου. Αν κατόρθωναν να ελέγξουν και την Πάτρα, στην νότια πλευρά, η Κόρινθος και η Σικυώνα θα αποκλείονταν. Γι' αυτό οι Κορίνθιοι και οι Σικωνίοι ανέλαβαν αμέσως εκστρατεία στην Αχαΐα και, χωρίς να έρθουν σε σύγκρουση, με την εκεί παρουσία τους και μόνο και με την απειλή ίσως αποχώρησης από τον Συνασπισμό του Άργους, απέτρεψαν τα σχέδια του Αλκιβιάδη για οχυρώσεις στην περιοχή της Πάτρας (Θουκ. Ε, 52, 2).

Ο επόμενος στόχος της συμμαχίας ήταν η Επίδαυρος, η οποία είχε μεγάλη σημασία για τον έλεγχο της Αργολίδας. Ο Αλκιβιάδης παρακίνησε τους Αργείους να

---

¹⁰⁴ Ο λόγος του αποκλεισμού ήταν η άρνηση των Σπαρτιατών να πληρώσουν το πρόστιμο στο οποίο τους είχαν καταδικάσει οι Ηλείοι σύμφωνα με τον Ολυμπιακό νόμο, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι στην διάρκεια της Ολυμπιακής εκεχειρίας είχαν αρχίσει εχθροπραξίες εναντίον τους με επιθέσεις στο Φύρκο τείχος και είχαν στείλει οπλίτες τους στο Λέπρεο (Θουκ. Ε, 49, 1).

¹⁰⁵ Ο Αλκιβιάδης με διακόσιους μόνο οπλίτες Αθηναίους και με μια μικρή δύναμη από Αργείους, Μαντινείς και Ηλείους διέσχισε την Πελοπόννησο εν είδει περιπάτου χωρίς την παραμικρή αντίδραση της Σπάρτης (Ισοκ. *Περί του ζεύγους* 15).

¹⁰⁶ Πλούτ. *Αλκιβ.* 15.

επιτεθούν στην Επίδαυρο. Σκοπός αυτής της κίνησης ήταν να περιορισθεί η δυνατότητα εξόδου των Κορινθίων στον Σαρωνικό κόλπο και να επικοινωνεί η Αθήνα καλύτερα με το Άργος. Στις επιχειρήσεις αυτές συμμετείχε ο ίδιος ο Αλκιβιάδης με χίλιους Αθηναίους οπλίτες. Όταν όμως αυτός πληροφορήθηκε ότι οι Λακεδαιμόνιοι είχαν εγκαταλείψει την σκέψη να συνεχίσουν την εκστρατεία γύρισε πίσω (Θουκ. Ε, 55, 4). Στην διάρκεια του επόμενου χειμώνα οι Σπαρτιάτες από την πλευρά τους έστειλαν φρουρά τριακοσίων οπλιτών στην Επίδαυρο. Οι Αθηναίοι όμως φοβήθηκαν ότι θα άρχιζε πάλι ο πόλεμος και αποφάσισαν το 418 π.Χ. να μην εκλέξουν στρατηγό τον Αλκιβιάδη αλλά να προτιμήσουν περισσότερο μετριοπαθείς και ειρηνόφιλους πολιτικούς (εξελέγη ο Νικίας)¹⁰⁷.

Οι Σπαρτιάτες χρειάζονταν τώρα κάτι πιο δραστικό για να αποκαταστήσουν το γόητρό τους στην Πελοπόννησο. Αποφάσισαν να επιτεθούν κατά του Άργους το καλοκαίρι του 418 π.Χ., συγκεντρώνοντας περίπου είκοσι χιλιάδες¹⁰⁸ οπλίτες με επικεφαλής τον βασιλιά Άγι¹⁰⁹. Η συμμαχία των Αργείων και των Αθηναίων συγκέντρωσε δεκαέξι χιλιάδες οπλίτες, από τους οποίους έξι χιλιάδες ήταν Αργείοι, τρεις χιλιάδες Μαντινείς και άλλοι τρεις χιλιάδες Ηλείοι. Οι αντίπαλοι βρέθηκαν αντιμέτωποι στην πεδιάδα τους Άργους¹¹⁰. Οι αρχηγοί τους προτίμησαν να μην συγκρουσθούν αλλά να υπογράψουν ανακωχή για τέσσερις μήνες¹¹¹. Λίγο μετά την σύναψη της ανακωχής, όμως, έφθασε στο Άργος η αθηναϊκή βοήθεια, αποτελούμενη από χίλιους οπλίτες και τριακόσιους ιππείς. Αρχηγοί αυτής της δύναμης ήταν οι Αθηναίοι στρατηγοί Λάχης¹¹² και Νικόστρατος¹¹³ (Θουκ. Ε, 61, 1), ενώ ο Αλκιβιάδης παρευρισκόταν ως πρέσβης της πόλης του.

---

¹⁰⁷ Μπελέζος (2006) 33-34.

¹⁰⁸ Οι Λακεδαιμόνιοι συγκέντρωσαν έναν ισχυρό στρατό αποτελούμενο από 4.200 Λακεδαιμόνιους οπλίτες, ενισχυμένους από 500 ελαφρούς οπλίτες, 1.500 Αρκάδες, 10.000 πεζούς Βοιωτούς και άλλους 1.000 έφιππους και 2.000 οπλίτες από την Κόρινθο. Τις δυνάμεις των Σπαρτιατών ενίσχυναν οπλίτες από τα Μέγαρα, την Φλειούντα, την Επίδαυρο και την Σικυώνα (Θουκ. Ε, 57, 2).

¹⁰⁹ Ο Άγις Β΄ (-401 π.Χ.) ήταν βασιλιάς της αρχαίας Σπάρτης (427/426-401 π.Χ.), γιος του Αρχιδάμου Β και της πρώτης συζύγου του Λαμπιτούς. Ήταν 18ος από το γένος των Ευρυποντιδών.

¹¹⁰ Μπελέζος (2006) 34.

¹¹¹ Ο Άγις γνώριζε καλά ότι οι Λακεδαιμόνιοι επιθυμούσαν να έχουν το Άργος φιλικό με κάθε τρόπο· αν μάλιστα κατόρθωναν να το πάρουν με το μέρος τους, θα ήταν ό,τι καλύτερο μπορούσε να γίνει. Αυτό όμως ήταν δυνατό να γίνει, αν στο Άργος επικρατούσαν οι ολιγαρχικοί. Φαίνεται πως στις συνομιλίες που είχε ο Άγις με τους Αργείους διαπραγματευτές θα του είχαν υποσχεθεί ότι ετοιμαζόταν στο Άργος κάποιο πραξικόπημα, και ο Σπαρτιάτης ηγεμόνας ήθελε να δώσει στους Αργείους ολιγαρχικούς χρόνο για να πετύχουν τον σκοπό τους, πράγμα που έγινε λίγο αργότερα (Θουκ. Ε, 76, 2-3). Ο Άγις, μάλιστα, τιμωρήθηκε γι' αυτήν του την απόφαση από τους Σπαρτιάτες με εποπτεία από δέκα συμβούλους, χωρίς την έγκριση των οποίων δεν του επιτρεπόταν να βγάλει από την πόλη στρατό για εκστρατεία (Θουκ. Ε, 63, 4).

¹¹² Ο Λάχης (περ. 471-418 π.Χ.) ήταν Αθηναίος στρατηγός που έδρασε στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, γιος του Μελανίππου από τον δήμο της Αιξωνής (στην σημ. Γλυφάδα) και φίλος του Σωκράτη. Είναι

Ο Αλκιβιάδης έπεισε εύκολα τους Αργείους ότι δεν χρειαζόταν να τηρήσουν την ανακωχή που μόλις είχαν συμφωνήσει με τους Σπαρτιάτες, αφού δεν την είχαν αποδεχθεί οι Αθηναίοι σύμμαχοί τους (Θουκ. Ε, 61, 2). Στην συνέχεια όλοι οι σύμμαχοι στράφηκαν εναντίον του αρκαδικού Ορχομενού, τον οποίο και υπέταξαν (Θουκ. Ε, 61, 3-5). Μετά την υποταγή του Ορχομενού, οι σύμμαχοι διαφώνησαν μεταξύ τους. Οι Ηλείοι επεδίωκαν να επιτεθούν στο Λέπρεο¹¹⁴ και οι Μαντινείς στην Τεγέα¹¹⁵. Και οι δύο πόλεις υποστήριζαν την Σπάρτη. Όταν τελικά οι Αθηναίοι και οι Αργείοι αποφάσισαν να επιτεθούν στην Τεγέα¹¹⁶, οι Ηλείοι αποχώρησαν από την συμμαχία μειώνοντας σημαντικά τον αριθμό των διαθέσιμων οπλιτών (Θουκ. Ε, 62).

Οι Σπαρτιάτες, από την πλευρά τους, είχαν συγκεντρώσει τις δυνάμεις της πόλης τους και των Αρκάδων συμμάχων τους και προχώρησαν προς τα εδάφη της Μαντινείας, όπου βρίσκονταν οι αντίπαλοί τους. Αρχηγός των Λακεδαιμονίων και των συμμάχων τους ήταν ο Σπαρτιάτης βασιλιάς Άγισ, ο οποίος, όταν διαπίστωσε ότι οι αντίπαλοι είχαν στρατοπεδεύσει στις πλαγιές του Αλησίου, σε μια ευνοϊκή γι' αυτούς θέση, προσπάθησε να τους υποχρεώσει να κατέλθουν στην πεδιάδα της Μαντινείας. Γι' αυτό διέταξε τους στρατιώτες του να στρέψουν τα νερά του ποταμού Όφεως¹¹⁷ προς την πεδιάδα (Θουκ. Ε, 65, 4-5). Τότε οι Μαντινείς πίεσαν τους Αργείους να επιτεθούν, για να μην πλημμυρίσει η χώρα τους. Οι Αργείοι, από την πλευρά τους, θεώρησαν ότι θα ήταν προτιμότερο να δώσουν μάχη αμέσως, πριν καταφθάσουν ενισχύσεις στους Σπαρτιάτες από την Κόρινθο ή την Βοιωτία.

γνωστός και από τον φερόνυμο πλατωνικό διάλογο *Λάχης* ή περί ανδρείας, στον οποίο εξετάζεται η έννοια της ανδρείας. Σκοτώθηκε μαζί με τον Νικόστρατο σε μάχη κοντά στην Μαντινεία τον Αύγουστο του 418 π.Χ.

¹¹³ Ο Νικόστρατος (-418 π.Χ.) ήταν Αθηναίος στρατηγός. Καταγόταν από την Λεοντίδα φυλή και ήταν γιος του Δητρέφους. Είχε εκλεγεί πολλές φορές στρατηγός κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Είχε σταλεί με δώδεκα πλοία και πεντακόσιους Μεσσήνιους οπλίτες για να βοηθήσει τους δημοκρατικούς στον εμφύλιο πόλεμο που είχε ξεσπάσει στην Κέρκυρα (Θουκ. Γ, 75), στην εκστρατεία εναντίον των Κυθήρων (425/4 π.Χ.) μαζί με τον Νικία και στην πολιορκία της Σικυώνας στην Χαλκιδική. Σκοτώθηκε μαζί με τον Λάχη σε μάχη κοντά στην Μαντινεία τον Αύγουστο του 418 π.Χ.

¹¹⁴ Το Λέπρεο (αρχ. Λέπρεος) ήταν πόλη της νότιας Ηλειακής Τριφυλίας. Κατοικήθηκε στα προϊστορικά χρόνια και έγινε από τις ισχυρότερες Ηλειακές πόλεις. Βρισκόταν στην Τριφυλία κοντά στο Σαμικό χτισμένο στους πρόποδες του όρους Μίνθη.

¹¹⁵ Η Τεγέα ήταν πόλη της αρχαίας Αρκαδίας, προερχόμενη αρχικά από συνοικισμό. Ιδρύθηκε από τον Τεγέα, γιο του Λυκάονα και εγγονό του Πελασγού και ήταν από τις σπουδαιότερες πόλεις της αρχαίας Αρκαδίας, έδρα των τελευταίων μυθικών Αρκάδων βασιλιάδων.

¹¹⁶ Η επίθεση εναντίον της Τεγέας ήταν η ενδεδειγμένη κίνηση, καθόσον η απώλειά της θα ήταν για την Σπάρτη ένα σοβαρό χτύπημα με κίνδυνο να προκαλέσει και άλλες αποσκιρτήσεις από την Πελοποννησιακή Συμμαχία.

¹¹⁷ Το ποτάμι αυτό είχε πάρει το όνομά του από το φίδι που είχε οδηγήσει την Αντινόη, κόρη του Κηφέα, όταν μετά από χρησμό έψαχνε ένα μέρος για να μεταφέρει την πόλη της Μαντινείας (Παυσ. 8, 8, 4).

1.3 Η μάχη της Μαντινείας (418 π.Χ.)

Στην πεδιάδα της Μαντινείας, στην Αρκαδία, το 418 π.Χ. πολέμησαν οι Σπαρτιάτες και οι Αρκάδες σύμμαχοί τους εναντίον των Αργείων, που είχαν συμμαχούς τους Μαντινείς και τους Αθηναίους. Η Σπάρτη κέρδισε μια σπουδαία νίκη, η οποία είχε μεγάλη σημασία για την ανόρθωση του κύρου της, το οποίο είχε πληγεί μετά την αδυναμία της να υποτάξει την Αθήνα κατά τα πρώτα δέκα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου¹¹⁸. Συνέβαλε, επίσης, στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης των Σπαρτιατών που είχε δεχθεί μεγάλα πλήγματα τόσο για δειλία εξαιτίας της συμφοράς στην Σφακτηρία όσο και γενικά για την αβουλία και την αναβλητικότητα τους (Θουκ. Ε, 75, 3). Οι Αργείοι φίλοι της Σπάρτης αναθάρρησαν και ετοιμάστηκαν να δράσουν. Σκοπός τους ήταν να κάνουν πρώτα ειρήνη με τους Λακεδαιμονίους, μετά συμμαχία και τότε να ανατρέψουν τους δημοκρατικούς της πόλη τους (Θουκ. Ε, 76, 2). Η Σπάρτη προτείνει συνδιαλλαγή. Αρχίζουν οι συζητήσεις μεταξύ Αργείων και Λακεδαιμονίων στις οποίες αναμινύεται ο Αλκιβιάδης που έτυχε να βρίσκεται στο Άργος (Θουκ. Ε, 76, 3). Οι φίλοι της Σπάρτης έπεισαν τους Αργείους να δεχτούν τις ειρηνευτικές προτάσεις των Λακεδαιμονίων. Οι Αργείοι εγκαταλείπουν την συμμαχία τους με την Ήλιδα και την Μαντινεία. Εγκαταλείπουν και την συμμαχία τους με την Αθήνα και κλείνουν ειρήνη και συμμαχία με την Σπάρτη (Θουκ. Ε, 78). Αμέσως ανατρέπουν την δημοκρατία και εγκαθιστούν στο Άργος μία ολιγαρχία που ευνοεί τα συμφέροντα της Σπάρτης¹¹⁹ (Θουκ. Ε, 81, 2). Το Άργος θα ακολουθήσει η Μαντινεία, η Ήλιδα και οι πόλεις της Αχαΐας που έσπευσαν να συνάψουν και αυτές συμμαχία με τους Λακεδαιμονίους.

Η μάχη της Μαντινείας έδειξε πόσο ασταθής ήταν η κατάσταση και αβέβαιη η επιτυχία. Η συμμαχία με το Άργος δεν ήταν εκείνη που είχε ελπίσει ο Αλκιβιάδης, δηλαδή να γίνει ο μοχλός για μια δράση εναντίον της Σπάρτης. Και κατά την περίοδο που παίζονταν οι ελπίδες αυτές, φάνηκε πόσο η συμμαχία ήταν εύθραυστη, ασταθής και ελάχιστα αποτελεσματική. Ο Αλκιβιάδης δεν ήταν απόλυτα υπεύθυνος γι' αυτή την χωρίς αποτέλεσμα συμμαχία. Με τις διαιρέσεις στην Αθήνα και στο Άργος η πολιτική δράση δεν ήταν αρκετά συνεχής και σταθερή¹²⁰. Ο Αλκιβιάδης, παρά την αποτυχία της πολιτικής του σε στρατιωτικό επίπεδο, είχε συλλάβει την κατάσταση

¹¹⁸ Μπελέζος (2006) 38.

¹¹⁹ Ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα αυτά, το Άργος επρόκειτο να παραμείνει σύμμαχος πολύτιμος για την Αθήνα στην εκστρατεία της Σικελίας, όπου τα στρατιωτικά τμήματα των Αργείων και των Μαντινέων ήταν η μοναδική εξωτερική βοήθεια που προσφέρθηκε στην Αθήνα (Θουκ. Ζ, 29, 3).

¹²⁰ De Romilly (2007) 79.

από στρατηγική άποψη, ορθά. Αν η Αθήνα ήθελε πραγματικά να νικήσει την Σπάρτη ολοκληρωτικά σε στρατιωτικό επίπεδο έπρεπε να το κάνει στην ξηρά όπου ήταν η δύναμη της Σπάρτης.

Το θέμα βέβαια ήταν αν οι Αθηναίοι είχαν ξεκαθαρίσει τι ακριβώς ήθελαν. Στην πραγματικότητα είχαν διαμορφωθεί γενικά δύο τάσεις στην Αθήνα που εκφράζονταν σε γενικές γραμμές από τον Νικία και τον Αλκιβιάδη αντίστοιχα. Ο Νικίας εκπροσωπούσε αυτούς που επιθυμούσαν την ειρηνική συμβίωση με τους Σπαρτιάτες, ενώ ο Αλκιβιάδης εκείνους που ήθελαν την μετωπική σύγκρουση. Η σύγκρουση μεταξύ των δύο τάσεων δεν έφερε μια καθαρή επικράτηση της μιας ή της άλλης και αυτό φαίνεται από τον τελευταίο οστρακισμό της αθηναϊκής ιστορίας.

1.4 Ο εξοστρακισμός του Υπέρβολου (417 π.Χ.)

Το 417 π.Χ. ο Αλκιβιάδης αντιμετώπισε το ενδεχόμενο να οστρακισθεί. Υπεύθυνος γι' αυτό ήταν ο Υπέρβολος¹²¹, ένας ταπεινής καταγωγής λυχνοποιός που είχε διαδεχθεί τον Κλέωνα στην θέση του «προστάτη του δήμου»¹²², ο οποίος είχε πλουτίσει χάρη στην βιοτεχνία του και παρενέβαινε στην πολιτική κατηγορώντας διαρκώς τους πολιτικούς που είχαν ιδιαίτερη επιρροή και προέρχονταν από παλαιές οικογένειες της Αττικής¹²³. Ο Θουκυδίδης μιλάει γι' αυτόν με περιφρόνηση και τον χαρακτηρίζει άνθρωπο τιποτένιο (Θ, 73, 3). Λόγω της συμπεριφοράς του αποτελούσε θέμα διακωμώδησης και από τους κωμικούς ποιητές. Ο Αριστοφάνης στους *Ιππής* τον αποκαλεί έναν απαίσιο πολίτη, η ξινίλα («ἄνδρα μοχθηρὸν πολίτην, ὄξινην Ὑπέρβολον», *Ιππ.* 1304)¹²⁴.

Ο Υπέρβολος κίνησε το 417 π.Χ. την διαδικασία οστρακισμού¹²⁵, πιστεύοντας ότι ο αθηναϊκός δήμος θα εξόριζε τον Αλκιβιάδη ή έστω τον Νικία. Σε ιδανική

---

¹²¹ Αθηναίος δημαγωγός του 5ου π.Χ. αιώνα. Ανήκε στη φιλοπόλεμη φατρία. Ο κυνισμός του ήταν παροιμιώδης. Διατέλεσε ιερομνήμονας και βουλευτής. Το 417 π.Χ. εξοστρακίστηκε από την Αθήνα και το 411 π.Χ. δολοφονήθηκε από ολιγαρχικούς στην Σάμο, οι οποίοι πέταξαν το πτώμα του στην θάλασσα.

¹²² Mosse κ.ά. (2004) 283.

¹²³ Μπελέζος (2006) 38.

¹²⁴ Ο Αριστοφάνης αναφέρεται υποτιμητικά στον Υπέρβολο και στις κωμωδίες του: *Νεφ.* 1065-1066, *Ειρ.* 681-692 και *Σφήκ.* 1007. Πηγή: http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/index.html?author_id=123.

¹²⁵ Ο οστρακισμός ή εξοστρακισμός άρχισε να εφαρμόζεται στην αρχαία Αθήνα από τον 6ο αιώνα π.Χ., ως θεσμός της Αθηναϊκής δημοκρατίας μέσω του οποίου προστατευόταν το πολίτευμα της Αθήνας. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, καθιερώθηκε από τον Κλεισθένη το 510 π.Χ. με τη δημοκρατική μεταρρύθμιση, στην προσπάθειά του να ενισχύσει την λαϊκή δύναμη απέναντι στην εγκαθίδρυση τυραννίδας. Η χρησιμότητα του οστρακισμού ήταν να απαλλάσσονται οι Αθηναίοι από

περίπτωση θα εξορίζονταν και οι δύο σε διαδοχικές ψηφοφορίες μέσα σε δύο χρόνια. Ήταν, όμως, λάθος του Υπέρβολου να στραφεί ταυτόχρονα εναντίον δύο τόσο σημαντικών πολιτικών. Ο Αλκιβιάδης κατηύθυνε την αντίδραση προς μια κατεύθυνση και σε συνεννόηση με τον Νικία έστρεψαν τις ψήφους των οπαδών τους κατά του ίδιου του Υπέρβολου, ο οποίος τελικά εξορίστηκε προς μεγάλη του έκπληξη¹²⁶. Ο εξοστρακισμός του Υπέρβολου¹²⁷ είναι από τις ωραίες εκπλήξεις της λαϊκής ψήφου. Αυτό το περιστατικό αποκαλύπτει ότι ο Νικίας και ο Αλκιβιάδης ακολουθούσαν το προσωπικό τους συμφέρον, και ότι οι ψήφοι καθορίζονταν από την βούληση των ηγετών¹²⁸. Είναι επίσης άλλη μια δόξα της εξαιρετικής πανουργίας του Αλκιβιάδη. Τα δύο όμως κύρια πρόσωπα, Νικίας και Αλκιβιάδης, παραμένουν αντίπαλοι. Σε λίγο θα τους δούμε να είναι αντιμέτωποι στο πιο σημαντικό επεισόδιο της αθηναϊκής ιστορίας εκείνης της εποχής, στην εκστρατεία της Σικελίας¹²⁹.

Λίγο αργότερα (καλοκαίρι του 416 π.Χ.) οι δημοκρατικοί του Άργους άρχισαν σταδιακά να συσπειρώνονται και επιτέθηκαν εναντίον των ολιγαρχικών συμπατριωτών τους. Φοβούμενοι τους Λακεδαιμονίους και επιδιώκοντας πάλι την συμμαχία με τους Αθηναίους, καθώς πίστευαν ότι αυτό θα τους εξασφάλιζε πολύ μεγάλα οφέλη, πείστηκαν από τον Αλκιβιάδη να επεκτείνουν τα μακρά τείχη μέχρι την θάλασσα¹³⁰. Σκοπός τους ήταν, αν αποκόπτονταν από την στεριά, να έχουν εξασφαλισμένη την εισαγωγή προμηθειών από την θάλασσα με την υποστήριξη των Αθηναίων (Θουκ. Ε, 82, 5). Ο Αλκιβιάδης αμέσως ανέλαβε να ξεκαθαρίσει τα πράγματα στο Άργος. Έπλευσε εκεί με είκοσι πολεμικά πλοία, συνέλαβε τριακόσιους ολιγαρχικούς άνδρες, που θεωρούνταν ακόμη ύποπτοι για πραξικόπημα και τους

πολίτες οι οποίοι είχαν συσσωρεύσει υπερβολικά μεγάλη πολιτική δύναμη, σε σημείο να γίνονται επικίνδυνοι για την πολιτική που ακολουθούσαν.

¹²⁶ Πλούτ. *Αλκιβ.* 13.

¹²⁷ Ο Υπέρβολος έμεινε στην ιστορία κυρίως, διότι ήταν ο τελευταίος Αθηναίος που οστρακίστηκε (μεταξύ των ετών 418/7 και 416/5 π.Χ.). Σύμφωνα με τον Αθηναίο Ατθιδογράφο του 4ου αιώνα π.Χ. Φιλόχορο (fr. 30): «Μόνος εκ τῶν ἀδόξων ἐξωστρακίσθη διὰ μοχθηρίαν τρόπων, οὐ δι' ὑποψίαν τυραννίδος· μετὰ τοῦτον δὲ κατελύθη τὸ ἔθος, ἀρξάμενον νομοθετήσαντος Κλεισθένου, ὅτε τοὺς τυράννους κατέλυσεν, ὅπως συνεκβάλῃ καὶ τοὺς φίλους αὐτῶν» (= Μόνος αὐτός [δηλ. ο Υπέρβολος] ἀπὸ τοὺς ἀσημοὺς πολιτικοὺς ἐξορίστηκε γιὰ τὴν μοχθηρία του, καὶ ὄχι ἀπὸ φόβο μήπως ἐπιχειρήσει νὰ ἐγκαταστήσει τυραννικὸ πολίτευμα στὴν πόλη· μετὰ ἀπὸ αὐτὸν καταργήθηκε ὁ θεσμὸς τοῦ οστρακισμοῦ, ὁ ὁποῖος θεσπίστηκε με νόμο τοῦ Κλεισθένου, ὅταν ἀνέτρεψε τὴν τυραννίδα τῶν Πεισιπρατιδῶν, γιὰ νὰ ἐκδιώξει ἐπίσης καὶ τοὺς φίλους αὐτῶν). Πηγή: http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/inscriptions/page_023.html.

¹²⁸ Sealey (1976) 353.

¹²⁹ De Romilly (2007) 83.

¹³⁰ Πλούτ. *Αλκιβ.* 15.

σκόρπισε σε διάφορα νησιά της αθηναϊκής αυτοκρατορίας, ένας συνηθισμένος τρόπος ασφάλειας αιχμαλώτων και ομήρων¹³¹ (Θουκ. Ε, 84, 1).

Η δημιουργία της συμμαχίας της Αθήνας με το Άργος ήταν ουσιαστικά επιτυχία του Αλκιβιάδη. Εάν οι Αθηναίοι είχαν επέμβει με περισσότερες δυνάμεις στην Πελοπόννησο, ίσως θα μπορούσαν να διασπάσουν την Σπαρτιατική συμμαχία. Ο αθηναϊκός δήμος, ωστόσο, δίσταζε να ακολουθήσει την τολμηρή πολιτική που συνιστούσε ο Αλκιβιάδης, επειδή φοβόταν το ενδεχόμενο επανέναρξης του πολέμου με την Σπάρτη. Εξάλλου η ανάμειξη μεγαλύτερων αθηναϊκών δυνάμεων στην Μαντινεία δεν θα εξασφάλιζε σίγουρα την νίκη, θα προκαλούσε όμως την Σπάρτη¹³².

1.5 Η καταστροφή της Μήλου (416 π.Χ.)

Στο διάστημα ανάμεσα στην ειρήνη του Νικία και την εκστρατεία της Σικελίας ένα μονάχα γεγονός φανερώνει την αποκορύφωση του αθηναϊκού ιμπεριαλισμού με έναν ιδιαίτερα αποκρουστικό τρόπο και είναι η προσάρτηση της Μήλου¹³³. Το νησί της Μήλου, αποικία των Λακεδαιμονίων, είχε προσπαθήσει ως τότε να παραμείνει ουδέτερο και να μην αναμειχθεί στην διαμάχη μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης¹³⁴. Το 416 π.Χ., όμως, δέχθηκε εισβολή από τους Αθηναίους, οι οποίοι έθεσαν στους Μηλίους το δίλημμα της υποταγής ή της εξόντωσής τους. Η Αθήνα πήγε να επιτεθεί σε έναν μικρό λαό, που διόλου δεν την έβλαπτε και τον οποίο μεταχειρίστηκε με αλησμόνητη σκληρότητα: δευτερεύουσας σημασίας για την ιστορία του πολέμου, η πράξη των Αθηναίων σήμαινε πάρα πολλά για την ιστορία του ιμπεριαλισμού¹³⁵. Και με αυτό το πνεύμα την αναλύει ο Θουκυδίδης στον διάλογο των εκπροσώπων της Αθήνας και της Μήλου, ο οποίος καταλαμβάνει το τέλος του Ε βιβλίου (85-113)¹³⁶. Χαρακτηριστικό είναι ότι πρώτη φορά ο Θουκυδίδης δεν βάζει να μιλήσει ένας

---

¹³¹ Αργότερα, τους τριακόσιους αυτούς αιχμαλώτους παρέδωσαν οι Αθηναίοι προς εκτέλεση στους δημοκρατικούς Αργείους (Θουκ. Ζ, 61, 3).

¹³² Μπελέζος (2006) 38.

¹³³ De Romilly (2009) 73.

¹³⁴ Η Μήλος ήταν παλιά δωρική αποικία με ολιγαρχικό πολίτευμα και μια σπάνια περίπτωση νησιού του Αιγαίου που βρισκόταν εκτός αθηναϊκής ηγεμονίας διατηρώντας την ανεξαρτησία του.

¹³⁵ De Romilly (2009) 73.

¹³⁶ Ο τρόπος με τον οποίο διηγείται τα γεγονότα ο Θουκυδίδης και όπως μας παρουσιάζει τον διάλογο και την σφαγή, δείχνει ότι οι Αθηναίοι επιτέθηκαν απρόκλητα σε έναν μικρό λαό, ο οποίος ήταν ουδέτερος και δεν τους έβλαψε καθόλου. Σύμφωνα όμως με μια επιγραφή που βρέθηκε στην Λακωνία το 1900 [IG, V(1)1-10: Παναγόπουλος (2002β) 37] η Μήλος βοήθησε τους Σπαρτιάτες το 427 π.Χ., και συγκεκριμένα τον ναύαρχο Αλκίδα, με μυστικά κονδύλια, πράγμα που το 426 π.Χ. προκάλεσε την εκστρατεία του Νικία εναντίον της Μήλου, αλλά χωρίς επιτυχία (Θουκ. Γ, 91, 1). Το 416 π.Χ. λοιπόν μετά την αποτυχία των σχεδίων τους στην Πελοπόννησο, θεώρησαν οι Αθηναίοι κατάλληλη την κατάσταση να ξεμπερδεύουν μια και καλή με τους Μηλίους.

επώνυμος Αθηναίος, αλλά «τους Αθηναίους» ως σύνολο, σαν να ήθελε να δείξει με αυτό ότι έτσι σκεπτόταν ολόκληρος ο δήμος¹³⁷.

Μάταια οι κάτοικοι του μικρού νησιού προσπάθησαν να αποτρέψουν την καταστροφή υποστηρίζοντας ότι δεν είχαν βλάβει την αθηναϊκή συμμαχία. Οι Αθηναίοι εξήγησαν στους Μηλίους ότι η ουδετερότητά τους ήταν περισσότερο επικίνδυνη από την εχθρότητα που έδειχναν άλλοι, επειδή υπήρχε το ενδεχόμενο και άλλες πόλεις να επιδιώξουν ανάλογη ουδετερότητα και να εγκαταλείψουν την αθηναϊκή συμμαχία και την υποχρέωση να συνεισφέρουν στο ελεγχόμενο από τους Αθηναίους ταμείο της. Εξάλλου, σύμφωνα με τους Αθηναίους, η φύση των πραγμάτων επέβαλλε οι δυνατοί να πράττουν όσα τους επιτρέπει η δύναμή τους και οι αδύνατοι να υποχωρούν σε όσα τους επιβάλλει η αδυναμία τους (Θουκ. Ε, 89). Πρόκειται ίσως, για τον πλέον επιτυχημένο και περιεκτικό ορισμό της έννοιας του «δικαίου του ισχυρότερου». Έχουμε εδώ τον απόηχο των συζητήσεων που φούντωναν στους κύκλους των διανοουμένων σχετικά με τον νόμο και την φύση, αλλά διαπιστώνεται επίσης ότι όλοι περίπου οι Αθηναίοι θεωρούσαν αυτονόητη την κυριαρχία που ασκούσαν στον κόσμο του Αιγαίου¹³⁸. Οι επικλήσεις των Μηλίων στους θεούς και το δίκαιο άφησαν ασυγκίνητους τους Αθηναίους.

Τελικά, οι Μήλιοι αποφάσισαν να αντισταθούν¹³⁹ αλλά, όπως ήταν μοιραίο, υπέκυψαν τον χειμώνα του 415 π.Χ. Μετά την πτώση της Μήλου, οι νικητές σκότωσαν όλους τους ενήλικες άνδρες, πούλησαν τα γυναικόπαιδα ως δούλους¹⁴⁰ και εγκατέστησαν στο νησί πεντακόσιους κληρούχους που μεταφέρθηκαν από την Αθήνα¹⁴¹. Ο Αλκιβιάδης δεν αναμείχθηκε ενεργά στις στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Μήλο, υπήρξε όμως, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ο βασικός υποκινητής του ψηφίσματος για την εκτέλεση όλων των ανδρών του νησιού. Μάλιστα, έλαβε και μία γυναίκα από την Μήλο ως λάφυρο με την οποία απέκτησε ένα παιδί που ανέθρεψε στο σπίτι του, το οποίο και δικαιολόγησε ως φιλόανθρωπη πράξη¹⁴².

---

¹³⁷ Mosse (1983) 96.

¹³⁸ Mosse κ.ά. (2004) 284.

¹³⁹ Οι Μήλιοι έτρεφαν φρούδες ελπίδες ότι οι Σπαρτιάτες θα παρέμβουν και γι' αυτό αντιστάθηκαν.

¹⁴⁰ Η αυστηρότητα αυτής της απόφασης είχε προηγούμενο: την είχαν προετοιμάσει ανάλογα μέτρα καταστολής των Αθηναίων στην περίπτωση της Τορώνης (Θουκ. Ε, 3) και ιδιαίτερα της Σκιώνης (Θουκ. Ε, 32). Πιο πριν είχαν αντιμετωπίσει το ενδεχόμενο παρόμοιας μεταχείρισης για την Μυτιλήνη (428-427 π.Χ.) αλλά στην συνέχεια άλλαξαν γνώμη. Από αυτήν την άποψη, ο ιμπεριαλισμός δυνάμωνε, χωρίς αμφιβολία, εξαιτίας της οργής που έσπειραν οι αλληπάλληλες εξεγέρσεις. Αλλά η Μήλος δεν ήταν μία πόλη που είχε εξεγερθεί. Βλ. De Romilly (2007) 86.

¹⁴¹ Mosse κ.ά. (2004) 284.

¹⁴² Πλούτ. *Αλκιβ.* 16.

Όλες οι προηγούμενες πράξεις του Αλκιβιάδη δεν ικανοποίησαν τις φιλοδοξίες του ανήσυχου πνεύματός του και δεν έφεραν αυτό που επιδίωκε· την διάλυση, δηλαδή, της ειρήνης με την Σπάρτη. Φιλόδοξος καθώς ήταν και θέλοντας να πρωταγωνιστήσει στην εκκλησία του δήμου, αντιλήφθηκε γρήγορα πως για να δοξαστεί χρειαζόταν μια μεγάλη επιχείρηση και πως η μουδιασμένη πολιτική του Νικία του στεκόταν εμπόδιο που έπρεπε να το ξεπεράσει¹⁴³. Και τώρα κάτι άλλο έπρεπε να σκεφτεί· πρότεινε την εκστρατεία εναντίον της Σικελίας και την κατάκτησή της χωρίς κανένα υπολογισμό, χωρίς να λογαριάσει τις συνέπειες μιας τέτοιας εκστρατείας. Και όλα αυτά για να ικανοποιήσει την ανόητη και αχαλίνωτη φιλοδοξία του¹⁴⁴.

---

¹⁴³ Mosse (1983) 94.

¹⁴⁴ Βολονάκη (2004) 33.

Κεφάλαιο δεύτερο: Η Σικελική εκστρατεία και ο Αλκιβιάδης

2.1 Αθήνα και Σικελία

Η Σικελία δεν ανήκε στην παραδοσιακή σφαίρα επιρροής της Αθήνας. Οι μεγάλες πόλεις του νησιού είχαν πελοποννησιακή προέλευση και η σπουδαιότερη ανάμεσά τους, οι Συρακούσες, ήταν αποικία των Κορινθίων, οι οποίοι ήταν αδιάλλακτοι εχθροί των Αθηναίων¹⁴⁵. Οι Αθηναίοι ωστόσο επιδίωκαν τον έλεγχο στην Σικελία όσο ακόμη ζούσε ο Περικλής¹⁴⁶, και μετά το θάνατό του επέμεναν σε αυτό, και κάθε φορά έστελναν βοήθεια και διατηρούσαν τις συμμαχίες με όσους αδικούσαν οι Συρακόσιοι, βάζοντας τα θεμέλια για μεγαλύτερη εκστρατεία¹⁴⁷. Ο Περικλής όμως δεν είχε μιλήσει για κατακτήσεις. Αντίθετα, είχε επιστήσει την προσοχή των Αθηναίων, υποσχόμενος την νίκη, αλλά υπό έναν όρο: «να μην επιδιώξουμε, ταυτόχρονα με την διεξαγωγή του πολέμου, να επεκτείνουμε την κυριαρχία μας και να μην εκτεθούμε σε κινδύνους περιττούς. Περισσότερο φοβούμαι τα δικά μας σφάλματα παρά τα σχέδια του εχθρού» (Θουκ. Α, 144, 1). Ο Περικλής διέθετε τέσσερα χαρακτηριστικά: μπορούσε να δει τι ήταν αναγκαίο να γίνει, μπορούσε να το εξηγήσει στον λαό, ήταν πατριώτης και υπεράνω χρημάτων, όμως, είχε πεθάνει πριν δεκαπέντε χρόνια. Η ατυχία της Αθήνας και η ουσιαστική αιτία της καταστροφής της ήταν ότι κανείς από τους διαδόχους του δεν συνδύαζε όλα αυτά τα χαρακτηριστικά. Ο Νικίας, που ήταν έντιμος αλλά όχι δραστήριος, είχε τα δύο τελευταία· ο Αλκιβιάδης που ήταν ικανός αλλά ολοφάνερα ατομιστής, είχε τα δύο πρώτα¹⁴⁸.

Ο Αλκιβιάδης εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία. Γι' αυτόν, πάνω από τα υλικά συμφέροντα, ήταν η δόξα. Ήταν ο μεγάλος άνδρας της στιγμής με τις ολυμπιακές του νίκες (416 π.Χ.). Ήθελε να τον θαυμάζουν ακόμη περισσότερο. Ήθελε να ξεπεράσει τον Θεμιστοκλή. Και έτσι ενθουσιάστηκε με την ιδέα μιας μεγάλης εκστρατείας που θα πρόσφερε στην αθηναϊκή κυριαρχία ένα καινούριο πεδίο, μακρινό και με ατελείωτες υποσχέσεις¹⁴⁹. Ο Αλκιβιάδης έπεισε τον λαό να έχει μεγάλες προσδοκίες

---

¹⁴⁵ Mosse (1983) 96.

¹⁴⁶ Στα σχέδια του Περικλή συμπεριλαμβανόταν η επέκταση της πολιτικής και οικονομικής επιρροής του και στην δύση. Γι' αυτό έδωσε πανελλήνιο χαρακτήρα στην ίδρυση των Θουρίων (444 π.Χ.) στην Κάτω Ιταλία με συμμετοχή σπουδαιών αποίκων (Εμπεδοκλής, Πρωταγόρας, Ηρόδοτος, Ιππόδαμος ο Μιλήσιος κ.ά.), ενώ νωρίτερα είχε συνάψει συμμαχία με το Ρήγιο και τις Σικελικές πόλεις της Εγέστας και των Σελινουντίων.

¹⁴⁷ Πλούτ. *Αλκιβ.* 17.

¹⁴⁸ Finley (2004) 208.

¹⁴⁹ De Romilly (2007) 92.

και ο ίδιος επιθυμούσε ακόμη μεγαλύτερα οφέλη. Γιατί λογάριαζε ότι η Σικελία ήταν η αρχή της εκστρατείας σχετικά με όσα προσδοκούσε και όχι το τέλος, όπως νόμιζαν οι πολλοί. Ο Νικίας βέβαια προσπαθούσε να αποτρέψει τον λαό, γιατί θεωρούσε ότι ήταν δύσκολο έργο να καταλάβουν την Σικελία, ο Αλκιβιάδης όμως οραματιζόμενος να κατακτήσει και την Καρχηδόνα και την Λιβύη και μετά από μια τέτοια επιτυχία, έχοντας ήδη σε κλοιό την Ιταλία και την Πελοπόννησο, θεωρούσε σχεδόν την Σικελία ως ορμητήριο γι' αυτό τον πόλεμο. Και τους νέους της Αθήνας τους είχε ξεσηκώσει ήδη με τις ελπίδες αυτές, και άκουγαν τους μεγαλύτερους να αναπτύσσουν πολλά εξαισια πράγματα σχετικά με την εκστρατεία, ώστε πολλοί στα γυμναστήρια και σε χώρους συνάθροισης κάθονταν και σχημάτιζαν στο έδαφος το διάγραμμα του νησιού και την θέση της Λιβύης και της Καρχηδόνας¹⁵⁰.

Η περιέργεια αυτή προκαλούσε ασφαλώς συζητήσεις, αλλά για τους περισσότερους συνδεόταν με μια έντονη επιθυμία αναχώρησης. Ο Θουκυδίδης το αναφέρει και εκθέτει τους λόγους στις εξηγήσεις για την ψηφοφορία, η οποία έδωσε τελικά την απόφαση. Βλέπουμε εδώ να αντανακλάται ο αναβρασμός από τις διάφορες επιδιώξεις: «Όλους τους έπιασε μεγάλη επιθυμία να φύγουν στην εκστρατεία. Τους πιο ηλικιωμένους επειδή νόμιζαν ότι θα κατακτήσουν την Σικελία ή ότι τουλάχιστον δεν διατρέχουν κίνδυνο με τόσο μεγάλες δυνάμεις. Τους νεότερους επειδή είχαν την επιθυμία να δουν τον μακρινό αυτόν τόπο και να τον γνωρίσουν, αλλά και επειδή ήταν βέβαιοι ότι θα γυρίσουν. Το πλήθος οι στρατιώτες επειδή θα έπαιρναν μισθούς αμέσως και επειδή με την επέκταση της κυριαρχίας θα εξασφάλιζαν για πάντα την μισθοφορία» (Ζ, 24, 2-3).

2.2 Η απόφαση για τη Σικελική εκστρατεία

Το ενδιαφέρον της Αθήνας για το μεγάλο αυτό νησί δεν ήταν καινούργιο. Πρέπει, άλλωστε, να θυμηθούμε ότι τότε την Σικελία κατείχαν πολλές ελληνικές αποικίες που προέρχονταν από διαφορετικές πόλεις και ανήκαν σε διαφορετικές φυλετικές οικογένειες. Οι αποικίες αυτές φιλονικούσαν συχνά μεταξύ τους. Και μία πόλη σαν την Αθήνα, θαλασσοκράτειρα, δεν μπορούσε να αδιαφορήσει γι' αυτές τις διενέξεις, δεδομένου ότι το νησί είχε την μεγαλύτερη παραγωγή σιταριού στον ελληνικό κόσμο¹⁵¹. Η πρώτη μεγάλη εκστρατεία τοποθετείται το 427 π.Χ. (Θουκ. Γ, 86-88). Οι

---

¹⁵⁰ Πλούτ. *Αλκιβ.* 17.

¹⁵¹ De Romilly (2007) 87-88.

Αθηναίοι έστειλαν είκοσι πλοία. Τους είχαν καλέσει οι Λεοντίνοι¹⁵², που ήταν Ίωνες και είχαν δυσκολίες με τις Συρακούσες¹⁵³. Αλλά ο Θουκυδίδης προσδιορίζει: «Οι Αθηναίοι έστειλαν τα καράβια δηλώνοντας φανερά ότι το έκαναν επειδή είχαν κοινή καταγωγή με τους Λεοντίνους, αλλά στην πραγματικότητα επειδή ήθελαν να εμποδίζουν τον ανεφοδιασμό της Πελοποννήσου με σιτάρι από την Σικελία. Ήθελαν, επίσης, να αντιληφθούν, με την δοκιμή αυτή, αν θα μπορούσαν να επιβάλουν την κυριαρχία τους στην Σικελία» (Γ, 86, 4).

Στην πρώτη αυτή εκστρατεία όλα πάνε αρκετά καλά. Οι Αθηναίοι εγκαθίστανται στο Ρήγιο¹⁵⁴, ακριβώς απέναντι από την Σικελία και διενεργούν τοπικές επιχειρήσεις. Παίρνουν με το μέρος τους την Μεσσήνη¹⁵⁵ (Θουκ. Γ, 90) και αποσπών από τις Συρακούσες τους Σικελούς που δεν ήταν Έλληνες (Θουκ. Γ, 103). Στο τέλος του επόμενου χειμώνα, η Αθήνα, μετά από αίτημα των συμμάχων της, αποφάσισε να στείλει ενισχύσεις, σαράντα πλοία. Τα πλοία αυτά κρατήθηκαν αλλού και οι Συρακόσιοι επωφελήθηκαν από αυτό, για να επαναλάβουν την επίθεση (Θουκ. Δ, 24). Έγιναν διάφορες απόπειρες στο στενό της Μεσσήνης και αργότερα λίγο πιο βόρεια, προς την Νάξο¹⁵⁶. Τίποτα όμως το αποφασιστικό δεν έγινε ως το καλοκαίρι του 424 π.Χ. Εδώ τελειώνει η πρώτη αθηναϊκή απόπειρα με τρόπο που αξίζει το ενδιαφέρον. Ο Θουκυδίδης, άλλωστε, αφιερώνει στο εγχείρημα ένα μεγάλο μέρος του έργου του και μία δημηγορία¹⁵⁷.

Η ώθηση για μια νέα σικελική εκστρατεία τον χειμώνα του 416/415 π.Χ. δεν προήλθε από την Αθήνα αλλά από την ίδια την Σικελία, όπου δύο πόλεις οι οποίες

---

¹⁵² Οι Λεοντίνοι ήταν αρχαία ελληνική αποικία στην Σικελία. Ιδρύθηκαν από αποίκους που προέρχονταν από την Ευβοϊκή αποικία Νάξος και βρίσκονταν λίγο βορειότερα των Συρακουσών στην ανατολική πλευρά της Σικελίας.

¹⁵³ Οι Συρακούσες ήταν πόλη της Ιταλίας στην νοτιοανατολική ακτή της Σικελίας. Ιδρύθηκε από τους αρχαίους Έλληνες το 734 ή το 733 π.Χ. και συγκεκριμένα από Κορίνθιους και Τενεάτες αποίκους. Ήταν η σημαντικότερη πόλη της Μεγάλης Ελλάδας και μια από τις σπουδαιότερες αρχαίες ελληνικές πόλεις.

¹⁵⁴ Το Ρήγιο ήταν πόλη της νότιας Ιταλίας στην περιοχή της Καλαβρίας, χτισμένη στην θέση της ομώνυμης αρχαίας ελληνικής αποικίας.

¹⁵⁵ Η Μεσσήνη είναι η τρίτη μεγαλύτερη πόλη της Σικελίας και πρωτεύουσα της ομώνυμης επαρχίας. Ιδρύθηκε από Έλληνες αποίκους ως Ζάγκλη και λίγο αργότερα πήρε το σημερινό της όνομα, προς τιμή της πελοποννησιακής Μεσσήνης.

¹⁵⁶ Η Νάξος ήταν η πρώτη αποικία της αρχαίας Ελλάδας στην Σικελία. Ιδρύθηκε το 734 π.Χ., πιθανώς από κατοίκους της Χαλκίδας και υπό την αρχηγία του Θεοκλή. Η αρχαία πόλη βρίσκονταν στην χερσόνησο Σχισό, ανάμεσα στον ποταμό Βεέρα και σε φυσικό λιμάνι. Στο λιμάνι αυτό κατέφευγαν τα πλοία όταν παρασυρόμενα από τα θαλάσσια ρεύματα έχαναν το δρόμο τους και ξέφευγαν από την Καλαβρία.

¹⁵⁷ Είναι η δημηγορία του Ερμοκράτη (Θουκ. Δ, 59-64).

υπήρξαν επί δεκαετίες σύμμαχοί της, η Εγέστα (ή Σεγέστα)¹⁵⁸ και οι Λεοντίνοι, κάλεσαν την Αθήνα να τους παράσχει βοήθεια ενάντια στην γειτονική τους πόλη του Σελινούντα¹⁵⁹ και στον προστάτη της, τις Συρακούσες. Η Σικελία απασχολούσε ιδιαίτερα τους Αθηναίους από την εποχή του Συνεδρίου της Γέλας το 424 π.Χ., όταν ο Ερμοκράτης¹⁶⁰ ο Συρακόσιος εισήγαγε επιτυχώς το δόγμα της μη ανάμιξης ξένων δυνάμεων στις υποθέσεις της Σικελίας (Θουκ. Δ, 59-64). Τα πλεονεκτήματα μιας τέτοιας πολιτικής για τους Συρακοσίους φανερώθηκαν συντόμως· με την Αθήνα εκτός δράσης, παρενέβησαν σε μια εμφύλια διαμάχη στους Λεοντίνους και οργάνωσαν μια επιχείρηση για να καθυποτάξουν την πόλη¹⁶¹.

Το 416/415 π.Χ. οι Εγεσταίοι, πιεζόμενοι στον πόλεμό τους εναντίον του Σελινούντα που διέθετε την υποστήριξη των Συρακουσών, στράφηκαν στην Αθήνα για βοήθεια. Το βασικό επιχειρήμα τους ήταν ότι «αν οι Συρακόσιοι έδιωχναν τους Λεοντίνους και έμεναν ατιμώρητοι, θα υπότασσαν και τους υπόλοιπους συμμάχους των Αθηναίων και θα ήσαν κύριοι ολόκληρης της Σικελίας. Και τότε θα ήταν κίνδυνος μήπως, κάποτε, έρθουν με μεγάλη εκστρατεία, Δωριείς αυτοί και άποικοι, να βοηθήσουν τους Δωριείς ομοφύλους τους της Πελοποννήσου, η οποία ήταν η κοιτίδα της καταγωγής τους, για να καταλύσουν μαζί τους, την εξουσία της Αθήνας» (Θουκ. Ζ, 6, 2). Προσφέρθηκαν επίσης να καλύψουν τις δαπάνες του πολέμου, και επικαλέστηκαν τις έννοιες των παραδοσιακών δεσμών και υποχρεώσεων προς συμμάχους, τονίζοντας και την κρισιμότητα της αμυντικής θωράκισης ενάντια σε μελλοντικές επιβουλές¹⁶².

Ο Θουκυδίδης, ωστόσο, πίστευε πως κανένα από αυτά τα ζητήματα δεν ενδιέφερε ιδιαίτερα τους Αθηναίους, αλλά τους χρησίμευαν μόνο ως αφορμή: «Η πραγματική τους πρόθεση ήταν να την κατακτήσουν ολόκληρη την Σικελία¹⁶³, αλλά ήθελαν να έχουν και την ευλογοφανή πρόφαση ότι πηγαίνουν να βοηθήσουν τους ομοφύλους τους και τους συμμάχους που είχαν αποκτήσει» (Ζ, 6, 1). Από την πρώτη κιόλας

---

¹⁵⁸ Η Έγεστα ή Σεγέστα ή Αίγεστα ήταν αρχαία πόλη της Σικελίας η οποία βρίσκεται στην βορειοδυτική πλευρά της Σικελίας, κοντά στον οικισμό Καλαφατίμι-Σεγέστα της επαρχίας Τράπανι. Σήμερα, εκεί υπάρχει ένας ναός δωρικού τύπου σε εξαιρετική κατάσταση και ένα αρχαίο θέατρο.

¹⁵⁹ Ο Σελινούντας ήταν αρχαία ελληνική αποικία στην Σικελία. Βρισκόταν στο νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού και αποτελούσε την δυτικότερη ελληνική αποικία σε αυτό.

¹⁶⁰ Ο Ερμοκράτης (-407 π.Χ.) ήταν Συρακόσιος αριστοκράτης και στρατηγός που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αντίσταση των Συρακοσίων κατά την διάρκεια της Σικελικής εκστρατείας των Αθηναίων.

¹⁶¹ Kagan (2004) 369.

¹⁶² Kagan (2004) 370.

¹⁶³ Ο Θουκυδίδης ξεχωρίζει και εδώ τις πραγματικές αιτίες από τις αφορμές, και επαναλαμβάνοντας την έκφραση που χρησιμοποίησε στο Α, 23 (*άληθεστάτη πρόφασις*), ονομάζει πραγματική αιτία την πρόθεση των Αθηναίων να υποτάξουν ολόκληρη την Σικελία. Βλ. Lesky (1981) 647.

αναφορά του στην Σικελία, ο Θουκυδίδης επιμένει πως οι Αθηναίοι είχαν πάντοτε την πρόθεση να την καταλάβουν και να την υποτάξουν. Παρουσιάζει τις αθηναϊκές μάζες ως άπληστες, αρχομανείς και απληροφόρητες για τον εχθρό τους. «Οι περισσότεροι από τους Αθηναίους δεν ήξεραν ούτε την έκταση της Σικελίας, ούτε τον αριθμό των κατοίκων της Ελλήνων και βάρβαρων, ούτε υποπεύονταν ότι θα άρχιζαν έναν πόλεμο ο οποίος ελάχιστα θα διέφερε σε σπουδαιότητα, από τον πόλεμο εναντίον των Πελοποννησίων» (Θουκ. Ζ, 1).

Ο τρόπος, όμως, που αντέδρασαν οι Αθηναίοι στο αίτημα των Εγεσταίων δεν χαρακτηρίζεται ακριβώς από παράτολμο ενθουσιασμό. Έστειλαν πρώτα πρέσβεις στην Εγέστα για να εξακριβώσουν αν, όπως το βεβαίωναν οι Εγεσταίοι, υπήρχαν χρήματα στο δημόσιο ταμείο και στους ναούς και για να πληροφορηθούν σε ποιο σημείο βρισκόταν ο πόλεμος με τους Σελινουντίους (Θουκ. Ζ, 6, 3). Είναι, βέβαια, γεγονός πως οι Εγεσταίοι σκηνοθέτησαν περίπλοκα τεχνάσματα για να εντυπωσιάσουν τους Αθηναίους με την έκταση του πλούτου τους, αλλά αυτό που τους έπεισε περισσότερο ήταν η άμεση καταβολή εξήντα αργυρών ταλάντων (Θουκ. Ζ, 8, 1) ποσό που κάλυπτε τα μηνιαία έξοδα εξήντα πλοίων, όσα επρόκειτο να ζητήσουν οι Εγεσταίοι να τους στείλουν. Μονάχα αφού επέστρεψαν οι πρέσβεις με τα χρήματα στην Αθήνα, δέχτηκε η συνέλευση να συζητήσει σοβαρά το θέμα της παρέμβασης στην Σικελία (Θουκ. Ζ, 8, 2).

Τον Μάρτιο του 415 π.Χ. ξανατέθηκε προς συζήτηση στην εκκλησία του δήμου το αίτημα των Εγεσταίων προς τους Αθηναίους, και αυτή τη φορά ψήφισαν να στείλουν στην Σικελία εξήντα καράβια με στρατηγούς τον Αλκιβιάδη του Κλεινίου, τον Νικία του Νικηράτου και τον Λάμαχο¹⁶⁴ του Ξενοφάνους, οι οποίοι θα είχαν απόλυτη εξουσία, με εντολή να βοηθήσουν τους Εγεσταίους εναντίον των Σελινουντίων και, αν η τροπή του πολέμου ήταν ευνοϊκή, να εγκαταστήσουν πάλι τους Λεοντίους στην πολιτεία τους και να λάβουν, στην Σικελία, όλα τα μέτρα που θα θεωρούσαν εξυπηρετικά για τα συμφέροντα της Αθήνας (Θουκ. Ζ, 8, 2).

Και αφού πια η απόφαση είχε παρθεί, ο Θουκυδίδης δίνει την μεγάλη σύγκρουση που έγινε πάνω στο όλο θέμα της επέμβασης στην Σικελία παρουσιάζοντας τις δύο μεγάλες ζευγαρωτές δημηγορίες, του Νικία και του Αλκιβιάδη, τις οποίες ακολουθεί μία ύστατη παρέμβαση του Νικία (Θουκ. Ζ, 9-23). Δεν είναι, βέβαια, τα ίδια τα λόγια

---

¹⁶⁴ Ο Λάμαχος (;470-414 π.Χ.), στρατηγός των Αθηναίων, υπήρξε ένας από τους βασικούς ηγέτες της ναυτικής δύναμης που στάλθηκε στην Σικελική εκστρατεία και που αν η γνώμη του για άμεση πολιορκία και κατάληψη των Συρακουσών είχε τότε εισακουστεί εξαρχής, εκτιμάται ότι θα είχε άλλη τροπή τόσο η συγκεκριμένη αθηναϊκή επέμβαση, όσο και ο Πελοποννησιακός Πόλεμος γενικότερα.

των αληθινών δημηγοριών, αλλά, ακόμα και έτσι, έχουμε μπροστά μας όχι μόνο όλα τα επιχειρήματα που μπορούσαν να προβάλουν ο ένας και ο άλλος, αλλά και τις δύο προσωπικότητες, με το ύφος, την ιδιοσυγκρασία και τις ελπίδες τους¹⁶⁵.

2.3 Η δημηγορία του Νικία

Ο Νικίας προσήλθε στην συνέλευση με σκοπό να στρέψει την συζήτηση μακριά από τα θέματα προπαρασκευής της εκστρατείας, για να θέσει από την αρχή το ζήτημα της σκοπιμότητας του όλου εγχειρήματος· έτσι ο ίδιος πρέπει να έλαβε πρώτος τον λόγο. Το να εισηγηθεί κανείς την άρση του μέτρου που μόλις είχε ψηφιστεί δεν ήταν, από ότι φαίνεται, αυστηρά έκνομο, αλλά ήταν ασφαλώς αρκετά ασυνήθιστο, ώστε να διακινδυνεύει να εγείρει διάφορες ενστάσεις απευθυνόμενες τόσο στον εισηγητή, όσο και στον πρόεδρο της συνέλευσης -τον πρύτανη¹⁶⁶- που ενέκρινε την διαδικασία¹⁶⁷. Ο Νικίας, ωστόσο, είχε την πεποίθηση πως το θέμα ήταν τόσο σοβαρό, που άξιζε τον κίνδυνο και προέτρεψε τον πρύτανη «να γίνει ο γιατρός της πολιτείας η οποία πήρε σφαλερή απόφαση» (Θουκ. Ζ, 14).

Στην ομιλία του ο Νικίας περιέγραψε με μελανά χρώματα την τρέχουσα διπλωματική και στρατιωτική κατάσταση της Αθήνας. Υποστήριξε ότι η συνθήκη ειρήνης (η Νικίειος ειρήνη του 421 π.Χ.) υφίστατο μόνο κατ' όνομα: οι Σπαρτιάτες εξαναγκάστηκαν να προσχωρήσουν και αμφισβητούσαν πάντα τους όρους της, ενώ αρκετοί από τους συμμάχους της την είχαν εντελώς απορρίψει. Είναι λοιπόν παράλογο να αφήσουν στην κυρίως Ελλάδα τόσους εχθρούς και να αναζητήσουν άλλους εκεί όπου ακόμα και μία νίκη δεν θα τους εξασφάλιζε την αληθινή κυριαρχία. Μια αποτυχημένη εκστρατεία στην Σικελία δεν θα αποδυνάμωνε μόνο την Αθήνα, αλλά θα προκαλούσε ίσως την αποστολή περισσότερων σικελικών ενισχύσεων για να τεθούν στο πλευρό των Πελοποννησίων. «Πρέπει, λοιπόν, να σκεφθούμε καλά αυτά και να μην εκθέσουμε σε κίνδυνο την πολιτεία που βρίσκεται ακόμα σε αβεβαιότητα, ούτε να επιδιώξουμε να επεκτείνουμε την ηγεμονία μας προτού εξασφαλίζουμε εκείνην που ασκούμε, αφού οι Χαλκιδείς της Θράκης είναι από τόσα χρόνια επαναστατημένοι και δεν τους έχουμε υποτάξει, και ενώ η νομιμοφροσύνη μερικών άλλων ηπειρωτικών λαών είναι αμφίβολη» (Θουκ. Ζ, 10, 5). Υπενθύμισε επίσης στο

---

¹⁶⁵ De Romilly (2007) 96.

¹⁶⁶ Καθένας από τους πενήντα βουλευτές της ίδιας φυλής, που διοικούσαν την Βουλή κατά το ένα δέκατο κάθε χρόνου.

¹⁶⁷ Kagan (2004) 373.

ακροατήριό του πως οι Καρχηδόνιοι, αν και πιο ισχυροί από τους Αθηναίους, δεν είχαν καταφέρει να κυριεύσουν την Σικελία.

Οι υποστηρικτές της εκστρατείας είχαν δώσει, φαίνεται, σημαντική βαρύτητα στην επιχειρηματολογία των Σικελιωτών συμμάχων, γιατί ο Νικίας ανάλωσε αρκετό χρόνο στην δυσφήμιση και την απαξίωσή τους ως «λαού βάρβαρου» (Θουκ. Ζ, 11, 7) που έβαζε την Αθήνα σε μπελάδες χωρίς να προσφέρει τίποτε σε αντάλλαγμα¹⁶⁸. Ωστόσο η απειλή που αντιπροσώπευαν οι Συρακούσες πρέπει στην προηγούμενη συνέλευση να είχε αποτελέσει το κύριο επιχείρημα, γιατί σε αυτό αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της αγόρευσής του. «Νομίζω ότι οι Σικελιώτες, στην κατάσταση που βρίσκονται σήμερα, θα ήσαν ακόμη λιγότερο επικίνδυνοι για μας, αν τους υπότασσαν οι Συρακόσιοι, πράγμα με το οποίο οι Εγεσταίοι προσπαθούν, κυρίως, να μας φοβίσουν. Τώρα θα έρχονταν, ίσως, εδώ, εναντίον μας, μεμονωμένα, για να κάνουν χάρη στους Λακεδαιμονίους, αλλά όταν συνέβαινε να υποταχτούν όλοι σε μια πολιτεία, τότε είναι απίθανο μια ηγεμονία να κηρύξει πόλεμο εναντίον άλλης, γιατί αφού θα καταλύαν μαζί με τους Πελοποννησίους την δική μας ηγεμονία, θα ήταν φυσικό, μετά, οι Πελοποννήσιοι να καταλύσουν την δική τους» (Θουκ. Ζ, 11, 2-3). Το γεγονός, λοιπόν, ότι οι Συρακούσες επικρατούν στην Σικελία, δεν αποτελεί κίνδυνο για την Αθήνα, υποστήριξε.

Άλλος άστοχος ισχυρισμός ήταν ότι οι Αθηναίοι ευκολότερα θα απέτρεπαν τους Έλληνες της Σικελίας αν δεν έστελναν εκεί καθόλου δυνάμεις, γιατί αν επιχειρούσαν και αποτύγχαναν, τότε ίσως οι Σικελιώτες να τάσσονταν με μεγαλύτερη προθυμία με τους Σπαρτιάτες, από περιφρόνηση προς την ισχύ της Αθήνας. Το καλύτερο λοιπόν θα ήταν, να μην αναλάβουν καμία εκστρατεία, αλλά αν τούτο κρινόταν αναπόφευκτο, τότε θα έπρεπε να περιοριστούν σε μια σύντομη επίδειξη δυνάμεως και κατόπιν να επιστρέψουν γρήγορα στην εστία τους (Θουκ. Ζ, 11, 4). Και τους θυμίζει το ωραίο γνωμικό της σωφροσύνης: «Σπάνια πετυχαίνει κανείς όταν κινείται από το πάθος, ενώ πολλά μπορεί να επιτύχει όταν ενεργεί με προβλεπτικότητα» (Θουκ. Ζ, 13, 1).

Το πιο αξιοπρόσεκτο στοιχείο της αγόρευσης του Νικία είναι αυτό που παραλείπει -γιατί πουθενά δεν αναφέρεται σε κάποια πρόταση κατάληψης και προσάρτησης της νήσου¹⁶⁹. Αντί για κάτι τέτοιο, επιδόθηκε σε προσωπική επίθεση εναντίον του βασικού εισηγητή της εκστρατείας, του Αλκιβιάδη, για τα νιάτα του και τις φιλοδοξίες του. Δεν μασάει τα λόγια του: «Αν πάλι κάποιος, εδώ, καμαρώνει

¹⁶⁸ Kagan (2004) 374.

¹⁶⁹ Kagan (2004) 375.

επειδή τον εκλέξατε στρατηγό και σας παροτρύνει να επιχειρήσετε την εκστρατεία, μη λογαριάζοντας παρά το δικό του συμφέρον (άλλωστε είναι και πάρα πολύ νέος για να είναι αρχηγός, και εκείνο που επιθυμεί είναι να τον θαυμάζουν για τα άλογά του και να μπορεί, με τα οφέλη του αξιώματός του, να καλύπτει τις δαπάνες της πολυέξοδης ζωής του) μην του δώσετε την ευκαιρία να δοξαστεί ο ίδιος¹⁷⁰, διακινδυνεύοντας την τύχη της πολιτείας. Πιστέψετε ότι τέτοιοι άνθρωποι βλάπτουν την πολιτεία και καταστρέφουν την περιουσία τους. Αναλογισθείτε ότι το ζήτημα είναι εξαιρετικά σοβαρό και δεν είναι ανεκτό οι νεότεροι να πάρουν βιαστικές αποφάσεις» (Θουκ. Ζ, 12, 2). Ο Νικίας λοιπόν υποστηρίζει ότι ο Αλκιβιάδης ανήκε στην επικίνδυνη φιλόδοξη νεότερη γενεά, και για χάρη της δικής του δόξας και του συμφέροντός του ήταν διατεθειμένος να θέσει σε κίνδυνο την ίδια την πολιτεία¹⁷¹.

Με τον λόγο του αυτό ο Νικίας προσπάθησε να εκθέσει τις δυσκολίες του εγχειρήματος και να τοποθετηθεί και ως προς τις ενδεχόμενες επιτυχίες και ως προς τους κινδύνους μιας αποτυχίας και μίλησε σαν άνθρωπος με πείρα.

2.4 Η δημηγορία του Αλκιβιάδη

Ο άνθρωπος που αποτέλεσε τον στόχο της επίθεσης του Νικία ανέλαβε και το κύριο βάρος της αντίκρουσης, δίνοντας την ευκαιρία στον Θουκυδίδη να μας τον περιγράψει με αδρές πινελιές: «Εκείνος που υποστήριξε την εκστρατεία με ενθουσιασμό ήταν ο Αλκιβιάδης του Κλεινίου... Περισσότερο, όμως, από όλα ήθελε να στρατηγήσει και είχε την ελπίδα ότι υπό την ηγεσία του θα κυριεύαν την Σικελία και την Καρχηδόνα, και έτσι με τις επιτυχίες του, θα προσποριζόταν ο ίδιος και χρήματα και δόξα» (Θουκ. Ζ, 15, 2-3).

Ο Θουκυδίδης κατά κανόνα παραλείπει προσωπικές λεπτομέρειες που δεν έχουν καμιά επίδραση στην πορεία του πολέμου, και ακόμη και στην περίπτωση του Αλκιβιάδη του οποίου η προσωπική ζωή είχε τόση επίδραση, δεν λέει τίποτε για την ελαττωματική ομιλία, την εκπληκτική ομορφιά, την γοητεία, την ματαιοδοξία και το σχεδόν θεατρικό πείσμα που έβλεπαν άλλοι στον λαμπρό γιο του Κλεινία και κηδεμονευόμενο του Περικλή¹⁷². Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι σχεδόν ποτέ δεν μιλάει γι' αυτόν χωρίς να υπαινιχθεί τον υπέρμετρο εγωισμό του και σε μια σύντομη

---

¹⁷⁰ Σύμφωνα με τον Dewald (2005) 140 τα σχόλια του Νικία απεικονίζουν την κριτική που ασκούνταν στον Αλκιβιάδη από τους συγχρόνους του.

¹⁷¹ Kagan (2004) 375.

¹⁷² Finley (2004) 223.

παρουσίασή του που κάνει εδώ, πριν παραθέσει τον λόγο του σημειώνει επιπλέον ότι η μανία του για επίδειξη απαιτούσε μεγάλα χρηματικά ποσά, που δεν θα μπορούσε να βρει παρά μόνο αν κατάφερνε να κάνει κάποια στρατιωτική κατάκτηση (Θουκ. Ζ, 15, 2)¹⁷³.

Μια και ο Νικίας είχε αναφερθεί προσβλητικά στην μανία του για επίδειξη, ο Αλκιβιάδης απαντά πρώτα σε αυτό και συγκεκριμένα υπερασπίζει την σχεδόν βασιλική του ενέργεια να λάβει μέρος στους Ολυμπιακούς Αγώνες του προηγούμενου έτους (416 π.Χ.) με επτά άρματα. Τέτοια μεγαλοπρέπεια, λέει, αυξάνει την φήμη ολόκληρης της πόλης για πλούτο και δύναμη. Επιπλέον, συνεχίζει με καταπληκτική στα αλήθεια αυτοπεποίθηση¹⁷⁴, την ανωτερότητά του δεν θα μπορούσε λογικά να κατηγορήσει ο συνηθισμένος άνθρωπος, ο οποίος με την σειρά του θεωρεί τον εαυτό του ανώτερο από εκείνον που αποτυγχάνει: «Όπως περιφρονούμε κάποιο όταν αποτύχει, έτσι και πρέπει να δεχόμαστε να είναι ακατάδεχτοι όσοι επιτυχαίνουν, αλλιώς πρέπει κανείς να συμπεριφέρεται προς τους άλλους σαν ίσος, αν θέλει να τον θεωρούν ίσο» (Θουκ. Ζ, 16, 4).

Ύστερα από αυτό το αλαζονικό ξεκίνημα ο Αλκιβιάδης συνεχίζει επαναλαμβάνοντας την πίστη του στην ορθότητα της εκστρατείας. Σε ό,τι αφορούσε τις πρακτικές προοπτικές της εκστρατείας, ο Αλκιβιάδης δεν ήταν λιγότερο προκατειλημμένος από τον αντίπαλό του, αλλά τα επιχειρήματά του ήταν καλύτερα θεμελιωμένα¹⁷⁵. Περιέγραψε τις ελληνικές πόλεις της Σικελίας ως ριζικά ασταθείς και χωρίς συγκεκριμένο πατριωτικό προσανατολισμό, εκφράζοντας την σιγουριά πως η αθηναϊκή διπλωματία θα αποδεικνυόταν ικανή να τις προσεταιριστεί, όπως άλλωστε και τις πόλεις των βάρβαρων Σικελών, που μισούσαν τις Συρακούσες. Αναφερόμενος στην ηπειρωτική Ελλάδα, ο Αλκιβιάδης περιέγραψε τους Σπαρτιάτες ως στερούμενους ελπίδας ή πρωτοβουλίας. Καθώς δεν διέθεταν στόλο ικανό να αντιμετωπίσει την θαλασσοκρατία της Αθήνας, δεν είχαν την δυνατότητα με τις εισβολές τους να επιφέρουν πιο αποφασιστικά χτυπήματα στην Αττική από ότι στο παρελθόν. Εκτός από κάποια απρόσμενη ναυτική συμφορά, τίποτε δεν ήταν ικανό να μεταβάλει το στρατηγικό ισοζύγιο σε βάρος της Αθήνας, και στην συγκεκριμένη ενέργεια δεν σκόπευαν να διακινδυνεύσουν παρά μόνο εξήντα πλοία.

---

¹⁷³ Πριν από την μεγάλη δημηγορία του Αλκιβιάδη, ο Θουκυδίδης δείχνει την προβληματικότητα του χαρακτήρα του, με την τόσο ολέθρια για την Αθήνα ανάμειξη επιβλητικού παρουσιαστικού και σχεδιαστικής μεγαλοφυίας με απέραντη αρχομανία και αδίστακτη ιδιοτέλεια. Βλ. Lesky (1981) 648.

¹⁷⁴ Finley (2004) 224.

¹⁷⁵ Kagan (2004) 376.

Ο Αλκιβιάδης υπογράμμισε στην συνέχεια την κρισιμότητα της παροχής υποστήριξης στους συμμάχους: «Τι επιχείρημα, λοιπόν, θα μπορούσαμε να επικαλεστούμε ή προς τον εαυτό μας για να υπαναχωρήσουμε ή προς τους εκεί συμμάχους μας για να αρνηθούμε να τους βοηθήσουμε; Δεσμευμένοι με όρκους, έχουμε χρέος να τους βοηθήσουμε χωρίς να αντιτάσσουμε ότι εκείνοι δεν μας βοηθούν» (Θουκ. Ζ, 18, 1). Ακολούθησε μια πρωτότυπη ανάλυση του ιδιαίτερου χαρακτήρα της Αθήνας και της Ηγεμονίας της. Μόνο και μόνο για να διατηρήσουν αυτά που ήδη είχαν, οι Αθηναίοι, καθώς αντέτεινε, ήταν αναγκασμένοι να εφαρμόζουν μια πολιτική ενεργούς υποστήριξης των συμμάχων τους. «Την ηγεμονία μας την αποκτήσαμε (όπως άλλωστε, όλοι όσοι απόκτησαν ηγεμονία) σπυδόντας να βοηθήσουμε οποιουσδήποτε, βάρβαρους ή Έλληνες, μας ζητούσαν την συμπαράστασή μας» (Θουκ. Ζ, 18, 2). Αντίθετα, η θέσπιση μιας ειρηνικής πολιτικής περιορισμένων φιλοδοξιών και η αυθαίρετη οριοθέτηση της έκτασης της Ηγεμονίας θα οδηγούσαν σε καταστροφικά αποτελέσματα.

Ο Αλκιβιάδης αναφέρθηκε κατόπιν στους ευρύτερους στόχους της Σικελικής εκστρατείας. Μια νίκη της Αθήνας στην Σικελία, καθώς επέμεινε, θα προοιωνιζόταν την επέκταση της επικυριαρχίας της σε ολόκληρη την Ελλάδα. Κατά τον δεύτερο χρόνο του Πελοποννησιακού Πολέμου ο Περικλής είχε διατυπώσει παρόμοιες σκέψεις: «Την ηγεμονία που έχετε, την ασκείτε πια σαν τυραννίδα, που η απόκτησή της θεωρείται άδικη, αλλά η παραίτηση από αυτήν θα ήταν επικίνδυνη» (Θουκ. Β, 63, 2), αλλά το είχε κάνει για να αποκαταστήσει το φρόνημα των «παράλογα αποθαρρυνμένων» Αθηναίων.

Ο Αλκιβιάδης έκλεισε την αγόρευσή του με ένα επιχείρημα το οποίο φέρει τη σφραγίδα των σοφιστών, οι οποίοι απέδιδαν σημασία στην διάκριση μεταξύ φύσης και νόμου, δηλαδή μεταξύ της ροπής του φυσικού κόσμου και των θεσμών της ανθρώπινης κοινωνίας. Η Αθήνα, ισχυρίστηκε -σε αντιδιαστολή με άλλες πολιτείες (και εδώ η Σπάρτη πρόβαλλε ως το προφανέστερο αντιπαράδειγμα)-, ήταν από την φύση της ενεργητική και ως εκ τούτου ήταν αδιανόητο να υιοθετήσει παθητική πολιτική. Μια μακρά περίοδος ειρήνης και απραγίας θα άμβλυνε ακριβώς τις ιδιαίτερες ικανότητες και τα χαρακτηριστικά στα οποία η πόλη όφειλε το μεγαλείο της, αλλά ακόμη σοβαρότερες συνέπειες θα είχε το να αντιταχθεί η Αθήνα στην ίδια της την φύση. «Μια πολιτεία που δεν γνωρίζει την αδράνεια, θα καταστραφεί γρήγορα αν παραιτηθεί από την δράση και ότι δεν υπάρχουν άνθρωποι περισσότερο ασφαλείς από εκείνους που πολιτεύονται σύμφωνα με τα υπάρχοντα ήθη και έθιμά

τους, έστω και αν αυτά δεν είναι πολύ καλά» (Θουκ. Ζ, 18, 7). Επρόκειτο για εξαίρετο ρητορικό τέχνασμα το οποίο απέκρυπτε κάτω από ένα συντηρητικό κάλυμμα κάτι που συνιστούσε ριζοσπαστική καινοτομία¹⁷⁶.

2.5 Η παρέμβαση του Νικίας

Όταν ο Νικίας αντιλήφθηκε πως η αγόρευση του Αλκιβιάδη είχε πυροδοτήσει την όρεξη των Αθηναίων για την εκστρατεία, προσπάθησε να τους αποτρέψει προτείνοντας σημαντική αύξηση της δύναμης που είχε οριστεί πριν. Ο Νικίας απέρριψε την εικόνα που είχε προβάλει ο Αλκιβιάδης μιας διαιρεμένης Σικελίας, παρουσιάζοντάς την, αντιθέτως, ως έναν ισχυρό, πλούσιο και στρατιωτικά υπολογίσιμο αντίπαλο, εχθρικά διακεείμενο προς την Αθήνα και διατεθειμένο να σηκώσει όπλα εναντίον της. Ο εχθρός διέθετε μεγάλη αριθμητική υπεροχή, επιτόπια τροφοδοσία για τον στρατό του και άφθονα άλογα για το ιππικό του· ειδικότερα τα δύο τελευταία στοιχεία απουσίαζαν από την σύνθεση της μικρής δύναμης που ενέκριναν οι Αθηναίοι (Θουκ. Ζ, 20, 4). Το ιππικό του εχθρού -όπως δεν παρέλειψε να επισημάνει- θα είχε την ευχέρεια να απομονώσει το εκστρατευτικό σώμα των Αθηναίων στην ακτή χωρίς επαρκή τροφοδοσία. Όταν θα έφτανε ο χειμώνας, θα απαιτούνταν μέχρι και τέσσερις μήνες για να επικοινωνήσουν με την Αθήνα (Θουκ. Ζ, 21). Προκειμένου να εξασφαλίσει την νίκη της Αθήνας θα χρειαζόταν ένας τεράστιος στόλος με μεγάλο αριθμό οπλιτών και επίσης ελαφρά οπλισμένοι στρατιώτες για να αντιμετωπίσουν το ιππικό των αντιπάλων. Επιπλέον, η εκστρατεία θα απαιτούσε μεγάλη χρηματική εκταμίευση, γιατί οι υποσχέσεις των Εγεσταίων να την χρηματοδοτήσουν ήταν -καθώς διατεινόταν- αβάσιμες (Θουκ. Ζ, 22).

Αλλά ακόμη και σε περίπτωση που οι Αθηναίοι θα επιστράτευαν μια τόσο ισχυρή δύναμη, η νίκη τους -υποστήριζε ο Νικίας- πάλι δεν ήταν σίγουρη. Η αποστολή μιας τέτοιας εκστρατείας ήταν σαν την προσπάθεια εγκαθίδρυσης αποικίας σε μια μακρινή και εχθρική χώρα. Το εγχείρημα απαιτούσε προσεκτική προπαρασκευή αλλά και καλή τύχη. Εφόσον όμως η τύχη ήταν έξω από τον ανθρώπινο έλεγχο, ο ίδιος θα επικεντρωνόταν, φρόνιμα, σε μια προσεκτική προπαρασκευή. «Αυτό είναι, νομίζω, που προσφέρει σε ολόκληρη την πολιτεία την μεγαλύτερη ασφάλεια και σε εμάς που θα εκστρατεύσουμε, την σωτηρία. Αν κανείς έχει διαφορετική γνώμη, του παραχωρώ την αρχηγία» (Θουκ. Ζ, 23, 3).

---

¹⁷⁶ Kagan (2004) 377.

Με αυτή την τόσο απαισιόδοξη ανάλυσή του και τις τόσο δυσοίωνες προβλέψεις, ο Νικίας ήλπιζε ότι ή θα απέτρεπε τους Αθηναίους από την εκστρατεία ή, αν αναγκαζόταν να εκστρατεύσει, θα αναλάμβανε το εγχείρημα έχοντας την μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια. «Οι Αθηναίοι, όμως, δεν αποθαρρύνθηκαν με τις δυσκολίες της προετοιμασίας, αλλά, αντίθετα, ο ενθουσιασμός τους μεγάλωσε από εκείνο που περίμενε ο Νικίας. Οι Αθηναίοι θεώρησαν ότι οι συμβουλές του ήταν σωστές και ότι η εκστρατεία θα είχε μεγαλύτερη ασφάλεια» (Θουκ. Ζ, 24, 2). Οι άνθρωποι, λέει ο Θουκυδίδης, είχαν την αίσθηση ότι μια τόσο μεγάλη εκστρατεία δεν θα μπορούσε να πάθει κανένα κακό, και όλοι ανυπομονούσαν να λάβουν μέρος στα οφέλη που θα προέκυπταν, ιδίως σε εκείνα τα μόνιμα οφέλη που θα αύξαιναν τον πλούτο όλων των Αθηναίων. «Έτσι εξαιτίας του γενικού ενθουσιασμού, ακόμα και εκείνοι που διαφωνούσαν σώπαιναν, από φόβο μήπως, κατανηφίζοντας, θεωρηθούν κακοί πατριώτες» (Θουκ. Ζ, 24, 4).

Κάποιος Αθηναίος¹⁷⁷ ζήτησε από τον Νικία να καθορίσει την στρατιωτική δύναμη που έπρεπε να ψηφίσουν οι Αθηναίοι. Ο Νικίας αναγκασμένος να δώσει μια απάντηση, πρότεινε τον αριθμό των εκατό πλοίων, με πέντε χιλιάδες οπλίτες και ανάλογο αριθμό ψιλών. Αμέλησε να ζητήσει και ιππικές δυνάμεις, αν και ο ίδιος είχε επισημάνει το μεγάλο πλεονέκτημα που θα αντλούσε ο εχθρός από την χρήση του δικού του ιππικού¹⁷⁸. «Αφού άκουσαν τον Νικία, οι Αθηναίοι ψήφισαν αμέσως απόφαση που έδινε στους στρατηγούς απόλυτη πληρεξουσιότητα για να αποφασίζουν ό,τι ήταν καλύτερο για το συμφέρον της Αθήνας σχετικά με τον αριθμό του στρατού και την εκστρατεία γενικά» (Θουκ. Ζ, 26, 1). Ύστερα από αυτά άρχισαν οι προετοιμασίες· έστειλαν οδηγίες στους συμμάχους και μέσα στην πόλη άρχισαν να συντάσσουν καταλόγους για την στρατολόγηση στρατευσίμων (Θουκ. Ζ, 26, 2).

2.6 Ο ακρωτηριασμός των Ερμών και η διακωμώδηση των Ελευσινίων Μυστηρίων

Όσο εξελίσσονταν οι προετοιμασίες για την εκστρατεία, συνέβη ένα περίεργο γεγονός, το οποίο αναστάτωσε την εσωτερική ζωή της Αθήνας και κατέληξε να έχει

---

¹⁷⁷ Σύμφωνα με τον Πλούταρχο (*Νικ.* 12, 6) πρόκειται για τον Δημόστρατο, Αθηναίο γαιοκτήμονα, δημαγωγό αλλά και ηγετική φυσιογνωμία στις τάξεις των ριζοσπαστών. Υποστήριξε με σθένος την ανακήρυξη του Αλκιβιάδη, του Νικία και του Λάμαχου σε στρατηγούς- αυτοκράτορες, για να προετοιμάσουν και να πραγματοποιήσουν την εκστρατεία στην Σικελία κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Ο Gomme (1970, 263) υποθέτει ότι ο Πλούταρχος συμπέρανε αυτό από τον Αριστοφάνη (*Λυσ.* 387 κ.εξ.).

¹⁷⁸ Kagan (2004) 379.

απώτερες συνέπειες, καθοριστικές για το μέλλον της πόλης και του Αλκιβιάδη¹⁷⁹. Μια ωραία πρωία (ίσως 8 Ιουνίου του 415 π.Χ. κατά τους υπολογισμούς των ειδικών¹⁸⁰) οι Αθηναίοι ανακάλυψαν ότι όλες οι ερμαϊκές στήλες¹⁸¹ εκτός από μία¹⁸² είχαν ακρωτηριαστεί. Αυτές βρίσκονταν κοντά στις εισόδους ιδιωτικών κατοικιών, ναών ή σε σταυροδρόμια και προστάτευαν τον χώρο στον οποίο βρίσκονταν. Γι' αυτό και ο ακρωτηριασμός τους αποτελούσε μεγάλη ιεροσυλία, αφού ο ρόλος τους ήταν θρησκευτικός. Στην πραγματικότητα θα μπορούσε να κάνει τους Αθηναίους να αναρωτιούνται για την υποστήριξη των θεών για την εκστρατεία, δεδομένου ότι ο Ερμής ήταν μεταξύ άλλων ο θεός των ταξιδιωτών και ο ακρωτηριασμός των αγαλμάτων του ήταν κακός οιωμός για το μακρινό και δύσκολο ταξίδι στην Σικελία¹⁸³. Η αναστάτωση, που δημιουργήθηκε τις παραμονές της πιο μεγάλης επιχείρησης της Αθήνας, ήταν μεγάλη, γιατί οι θρησκευτικές παραδόσεις και γενικά η θρησκεία ήταν πολύ στενά συνδεδεμένες με την οικογένεια και τον δημόσιο βίο και παρέμεναν ισχυρές στην αθηναϊκή δημοκρατία¹⁸⁴.

Το γεγονός ότι χτυπήθηκαν όλες οι Ερμές έδειχνε κάποια πρόθεση. Οι πολίτες υπέθεσαν ότι επρόκειτο για οργανωμένο σχέδιο συνωμοσίας με απώτερο στόχο ίσως την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος (Θουκ. Ζ, 27, 3). Ορισμένοι κατηγορούσαν ανοικτά τους ολιγαρχικούς, ενώ άλλοι πίστευαν ότι πίσω από την ιεροσυλία κρύβονταν φίλοι των Σπαρτιατών και των συμμάχων τους Κορινθίων, οι οποίοι ήθελαν να αποτρέψουν την αναχώρηση του εκστρατευτικού σώματος για την Σικελία, προκαλώντας αναταραχή στην Αθήνα¹⁸⁵. Κανένας δεν γνώριζε τους δράστες. Ο βανδαλισμός των ερμαϊκών στηλών διατάραξε σημεία τομής -θεμελιώδους σημασίας για την δημοκρατία- ανάμεσα στον οίκο και την πόλη, την δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα, την προσωπική ζωή των Αθηναίων και των κέντρων λήψεως των πολιτικών αποφάσεων¹⁸⁶. Εφόσον οι έρευνες των Αρχών δεν μπορούσαν να καταλήξουν πουθενά, οι Αθηναίοι αποφάσισαν με ψήφισμά τους να ορίσουν μεγάλες αμοιβές για την αποκάλυψη των ενόχων. Και ψήφισαν επιπλέον, αν κανείς γνώριζε

---

¹⁷⁹ Μπελέζος (2006) 43.

¹⁸⁰ De Romilly (2007) 105.

¹⁸¹ Οι ερμαϊκές στήλες ή Ερμαί ήταν μικρές στήλες σε σχήμα ορθογωνίου, πάνω στις οποίες ήταν τοποθετημένο ένα κεφάλι του Ερμή με γενειάδα και μπροστά ένα όρθιο φαλλό, που είχε ακρωτηριαστεί, αλλά δεν τον αναφέρει ο σεμνός Θουκυδίδης.

¹⁸² Πλούτ. *Νικ.* 13, 3· Πλούτ. *Αλκιβ.* 21: Δεν ακρωτηριάστηκε η στήλη της Αιγιίδας φυλής μπροστά στο σπίτι του Ανδοκίδη που είχε αναλάβει την φύλαξή της. Βλ. και Ανδοκ. *Περί των Μυστηρίων*, 62.

¹⁸³ Kagan (1981) 193-194.

¹⁸⁴ Zagorin (2006) 204.

¹⁸⁵ Μπελέζος (2006) 43.

¹⁸⁶ MacGlew (1999) 18-19.

ότι είχε διαπραχθεί και κάποια άλλη ασέβεια, να το καταγγείλει άφοβα όποιος θέλει, είτε αστός είτε ξένος είτε δούλος (Θουκ. Ζ, 27, 2). Εδώ τα πράγματα περιπλέκονται. Το ψήφισμα ζητούσε να καταγγελθεί «κάθε άλλη ασέβεια»¹⁸⁷.

Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να γίνει καταγγελία από μερικούς μέτοικους¹⁸⁸ και δούλους, τίποτε βέβαια σχετικά με την υπόθεση των Ερμών, αλλά για κάποιες προγενέστερες περικοπές άλλων αγαλμάτων, που είχαν γίνει από νεαρούς μεθυσμένους χάριν αστειότητας, και για διακωμώδηση των Ελευσινίων Μυστηρίων (Θουκ. Ζ, 28, 1). Για τα εγκλήματα αυτά απέδιδαν κατηγορίες σε εννέα Αθηναίους και στον Αλκιβιάδη (Θουκ. Ζ, 28, 2). Ο δημαγωγός Ανδροκλής¹⁸⁹ εμφάνισε ως μάρτυρες κάποιους δούλους και μέτοικους που κατηγορούσαν τον Αλκιβιάδη¹⁹⁰ και τους φίλους του ως ανόσιους και βέβηλους, γιατί διακωμώδησαν τα Ελευσίνια Μυστήρια. Ο Πλούταρχος (*Αλκιβ.* 19) ιστορεί ότι ο Αλκιβιάδης και οι φίλοι του παρωδούσαν σε σπίτια τα Ελευσίνια Μυστήρια αναφέροντας μάλιστα και τα ονόματα και τους ρόλους του καθενός¹⁹¹. Αυτά είχαν συμπεριληφθεί στην καταγγελία του Θεσσαλού, γιου του Κίμωνα και εγγονού του Μιλτιάδη, που κατήγγειλε τον Αλκιβιάδη ότι προσβάλλει τις δύο θεές¹⁹².

Έτσι, όσοι προπάντων ήταν ενοχλημένοι με τον Αλκιβιάδη, που τους ήταν εμπόδιο στο να εξασφαλίσουν την ηγεσία του δημοκρατικού κόμματος, νομίζοντας πως, αν τον εξόριζαν, θα είχαν αυτοί τα πρωτεία, άδραξαν την ευκαιρία να εκμεταλλευτούν αυτές τις καταγγελίες. Άρχισαν λοιπόν να μεγαλοποιούν το πράγμα και να κραυγάζουν ότι τόσο η παρωδία των Μυστηρίων όσο και η περικοπή των Ερμών είχαν γίνει με σκοπό την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και ότι δεν υπήρχε κάτι από αυτά που να μην έχει διαπραχθεί χωρίς την συμμετοχή του Αλκιβιάδη¹⁹³ (Θουκ. Ζ, 28, 2).

¹⁸⁷ De Romilly (2007) 109.

¹⁸⁸ Οι ελεύθεροι κάτοικοι των Αθηνών, που δεν ανήκαν στο σώμα των Αθηναίων αστών, αλλά διέμεναν μόνιμα στην πόλη, αποτελούσαν την κατηγορία των μετοίκων. Η πλειοψηφία των μετοίκων απαρτιζόταν από ξένους, οι οποίοι εκμεταλλεζόμενοι την οικονομική άνθηση της Αθήνας έρχονταν για να κερδίσουν χρήματα, κατά κανόνα ασχολούμενοι με εμπορικές δραστηριότητες.

¹⁸⁹ Ο Ανδροκλής, δημαγωγός στην Αθήνα, ήταν σκληρός πολέμιος του Αλκιβιάδη, κυρίως στο θέμα των Ερμοκοπιδών. Αντέδρασε και στην επιστροφή του Αλκιβιάδη μετά την πτώση του ολιγαρχικού καθεστώτος του 411 π.Χ. στην Αθήνα και τελικά δολοφονήθηκε (Θουκ. Θ, 65).

¹⁹⁰ Ο Δημοσθένης αποδίδει στον Αλκιβιάδη και τον ακρωτηριασμό των Ερμών (*Κατά Μειδίου*, 147).

¹⁹¹ Κάποιος Θεόδωρος παρίστανε τον κήρυκα, ο Πουλυτίωνας τον διάδοχο, ο Αλκιβιάδης τον ιεροφάντη, ενώ οι άλλοι φίλοι παρευρίσκονταν και παρακολουθούσαν παριστάνοντας τους μύστες (Πλούτ. *Αλκιβ.* 19).

¹⁹² Αναφέρεται στην Δήμητρα και την κόρη της, την Περσεφόνη, που λατρεύονταν στα Ελευσίνια Μυστήρια.

¹⁹³ Πάντως, αυτό που είναι ξεκάθαρο τόσο από τον Θουκυδίδη όσο και από τον Ανδοκίδη (*Περί των Μυστηρίων*), είναι ότι ο Αλκιβιάδης δεν ήταν ένοχος τουλάχιστον για τον ακρωτηριασμό των Ερμών.

Τα στοιχεία φαίνονταν σοβαρά και τα εννέα πρόσωπα που φέρονταν να έχουν συμμετάσχει στην γελοιοποίηση των Ελευσινίων Μυστηρίων καταδικάστηκαν σε θάνατο με συνοπτικές διαδικασίες. Από τους εννέα ο Πολύστρατος συνελήφθη και εκτελέστηκε, ενώ οι υπόλοιποι οκτώ κατόρθωσαν να διαφύγουν από την Αθήνα, οι περιουσίες τους όμως δημεύθηκαν¹⁹⁴. Ο Αλκιβιάδης, επειδή ως στρατηγός δεν δικάστηκε με σύντομη διαδικασία, όπως οι άλλοι εννέα, ζητούσε επίμονα να δικαστεί αμέσως και αν είχε διαπράξει κάτι από αυτά, να τιμωρηθεί, αν όμως αθωωθεί, να συνεχίσει να ασκεί την στρατηγία. Τους εξόρκιζε να μην ακούν συκοφαντίες για το άτομό του κατά την απουσία του, αλλά, αν είναι ένοχος, να τον εκτελέσουν αμέσως. Πιο φρόνιμο ήταν, έλεγε, να μην τον στείλουν επικεφαλής ενός τόσο μεγάλου στρατεύματος όσο εκκρεμούσε σε βάρος του τέτοια κατηγορία, πριν ξεκαθαρίσουν την υπόθεση (Θουκ. Ζ, 29, 1-2).

Οι εχθροί του όμως, από την άλλη, λέει ο Θουκυδίδης, φοβήθηκαν ότι αν τον δίκάζαν εκείνη την στιγμή, ο στρατός θα ήταν με το μέρος του και ο λαός θα ήταν επιεικής, με τη σκέψη ότι σε αυτόν οφείλεται η παρουσία ανδρών από το Άργος και την Μαντινεία¹⁹⁵ στην εκστρατεία (Ζ, 29, 3). Πρόθεσή τους ήταν να τον ανακαλέσουν από την εκστρατεία και να έρθει να δικαστεί αντιμετωπίζοντας πιο βαριές συκοφαντίες, τις οποίες θα του προσήπταν πιο εύκολα κατά την απουσία του (Θουκ. Ζ, 29, 3). Τους συνέφερε περισσότερο να αφήσουν την κατηγορία να αιωρείται και παράλληλα να καλλιεργούν αρνητικό κλίμα σε βάρος του, όσο αυτός θα απουσίαζε στην Σικελία και δεν θα ήταν σε θέση να αντικρούει τις κατηγορίες τους. Έτσι, αποφάσισαν να αναχωρήσει για την Σικελία ο Αλκιβιάδης.

2.7 Η αναχώρηση των Αθηναίων για την Σικελία

Ύστερα από αυτά, στην μέση ήδη του καλοκαιριού (Ιούλιο του 415 π.Χ.) ξεκινούσε η εκστρατεία στην Σικελία. Όταν όλα ήταν έτοιμα, η αποστολή ξεκίνησε από το λιμάνι του Πειραιά με μεγάλη λαμπρότητα, παρά τις σκιές που υπήρχαν για

αλλά για την διακωμώδηση των Ελευσινίων Μυστηρίων, δεν αποκλείεται τίποτε, αφού ήταν γνωστό ότι έρεπε σε κάτι τέτοιο, πράγμα που εκμεταλλεύτηκαν οι αντίπαλοί του, ολιγαρχικοί και δημοκρατικοί. Οι πρώτοι για να υπονομεύσουν την εκστρατεία, οι δεύτεροι για να επιτύχουν την πολιτική εκμηδένιση του Αλκιβιάδη και γιατί όχι και την φυσική του εξόντωση.

¹⁹⁴ Μπελέζος (2006) 44.

¹⁹⁵ Οι Μαντινείς που πήρανε μέρος στην εκστρατεία της Σικελίας ήταν εθελοντές μισθοφόροι, αφού η Μαντινεία είχε αναγκαστεί τον χειμώνα του 418 π.Χ. να προσχωρήσει στην Πελοποννησιακή Συμμαχία (Θουκ. Ε, 81, 1). Παρ' όλα αυτά ο Αλκιβιάδης εξακολουθούσε να επηρεάζει τους Μαντινείς, χωρίς να αποκλείεται η περίπτωση να οφείλεται η συμμετοχή τους στο ότι οι Αρκάδες γενικά επηρεάζονταν από το κέρδος (Θουκ. Η, 57, 9).

την συμπεριφορά του Αλκιβιάδη, ενός από τους στρατηγούς που ήταν επικεφαλής της. Την καθορισμένη μέρα, οι Αθηναίοι βρέθηκαν στον Πειραιά από την αυγή για να αποχαιρετήσουν τους συγγενείς και τους φίλους τους, οι οποίοι θα αναχωρούσαν για την εκστρατεία. Όλοι διακατέχονταν από ελπίδες για τις νέες κατακτήσεις της πόλης τους, αλλά και από ανησυχία για την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων που θα αντιμετώπιζαν κινδύνους μακριά από την Αττική και ίσως να μην επέστρεφαν ποτέ¹⁹⁶. Όταν, όμως αντίκριζαν το πλήθος των οπλιτών και των μέσων που διέθετε η πόλη τους γι' αυτή την επιχείρηση, το θάρρος τους αποκαθίστατο και αυξανόταν. Εκείνη την ημέρα αναχωρούσε η μεγαλύτερη υπερπόντια εκστρατεία που είχε αναλάβει ως τότε μία ελληνική πόλη (Θουκ. Ζ, 31, 1-2).

Όταν είχαν μπει στα πλοία όλα τα πληρώματα και είχαν ήδη φορτωθεί σε αυτά όλα τα απαραίτητα για να ξεκινήσουν, δόθηκε με την σάλπιγγα το σύνθημα της σιωπής και άρχισαν να κάνουν τις καθιερωμένες ευχές, όχι σε κάθε πλοίο χωριστά αλλά όλοι μαζί ταυτόχρονα επαναλαμβάνοντας τα όσα έλεγε ένας κήρυκας. Σε όλο το στράτευμα είχαν αναμείξει κρασί σε κρατήρες και οι αξιωματικοί όσο και οι οπλίτες έκαναν σπονδές με χρυσά ή ασημένια δοχεία. Μαζί με τα πληρώματα ανέπεμπε ευχές και ο υπόλοιπος κόσμος στην παραλία, πολίτες και όποιοι άλλοι φιλικά προσκείμενοι ήταν εκεί (Θουκ. Ζ, 32, 1-2).

Ο Αλκιβιάδης επέβαινε στην δική του τριήρη, εξοπλισμένη με προσωπικά του έξοδα. Κρίνοντας από τον χαρακτήρα του, το πλοίο του πρέπει να ήταν ιδιαίτερα προσεγμένο και διακοσμημένο με έναν συνδυασμό καλαισθησίας και εντυπωσιασμού¹⁹⁷. Ο Αλκιβιάδης, παρά την γενικότερη ευφορία που επικρατούσε εκείνη την ημέρα και την ικανοποίησή του, γιατί ο στόχος του για επέκταση της αθηναϊκής ηγεμονίας στην δύση άρχισε να υλοποιείται, αναμφίβολα βασανιζόταν από την ανησυχία για τις σοβαρές κατηγορίες που εκκρεμούσαν σε βάρος του. Γνώριζε πολύ καλά ότι, κατά την απουσία του, οι αντίπαλοί του θα προσπαθούσαν να πλήξουν την εικόνα του με κάθε τρόπο, ενώ ο ίδιος δεν θα είχε την δυνατότητα να αντιδράσει και να υπερασπισθεί τον εαυτό του¹⁹⁸.

Οι δυνάμεις των Αθηναίων και των συμμάχων τους¹⁹⁹ συγκεντρώθηκαν στην Κέρκυρα²⁰⁰, από όπου άρχισε ο πλους προς τις δυτικές ακτές του Ιονίου. Πριν από

---

¹⁹⁶ Μπελέζος (2006) 44.

¹⁹⁷ Πλούτ. *Αλκιβ.* 16.

¹⁹⁸ Μπελέζος (2006) 45.

¹⁹⁹ Ο Θουκυδίδης αναφέρει αναλυτικά τις δυνάμεις που συγκεντρώθηκαν: 134 συνολικά τριήρεις και 2 Ροδιακές πεντηκοντόρους. Από αυτά τα σκάφη 100 ήταν Αθηναϊκά, τα 60 ταχύπλοα, τα άλλα

την αναχώρηση από την Κέρκυρα, ο αθηναϊκός στόλος διαιρέθηκε σε τρία μέρη και κάθε στρατηγός ανέλαβε την διοίκηση ενός μέρους. Η διαίρεση των δυνάμεων έγινε για να μην παρατηρηθεί έλλειψη εφοδίων στα μέρη από τα οποία θα περνούσαν και παράλληλα να εξασφαλιστεί πειθαρχία και εύκολη διοίκηση των μονάδων (Θουκ. Ζ, 42, 1). Ο αθηναϊκός στόλος κατευθύνθηκε αρχικά προς τον κόλπο του Τάραντα, από όπου στράφηκε νότια πλέοντας παράλληλα με την ακτή προς την Σικελία.

Οι Αθηναίοι φτάνοντας στις ιταλικές ακτές αντιμετώπισαν την καχυποψία ή ακόμη και την εχθρότητα των ελληνικών πόλεων. Το μέγεθος του αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος καθιστούσε φανερό ότι απώτερος στόχος των Αθηναίων ήταν να επιβάλουν την δική τους ηγεμονία. Καμία ελληνική πόλη δεν άνοιξε τις πύλες της να τους δεχτεί ούτε και οργάνωσε αγορά τροφίμων, τους επέτρεψαν μόνο να προμηθευτούν νερό και να αγκυροβολήσουν (Θουκ. Ζ, 44, 2). Ο Τάρας²⁰¹ μάλιστα και οι Λοκροί²⁰² τους αρνήθηκαν ακόμη και αυτά (Θουκ. Ζ, 44, 2), ώσπου έφτασαν στο Ρήγιο, το νοτιότερο άκρο της Ιταλίας. Το Ρήγιο, που αποτελούσε παλαιό σύμμαχο της Αθήνας, δεν τους δέχτηκε μέσα στην πόλη, αλλά τους επέτρεψε να στήσουν το στρατόπέδό τους έξω από αυτήν μέσα στο χώρο του ιερού της Άρτεμης, όπου είχαν και την δυνατότητα αγοράς τροφίμων (Θουκ. Ζ, 44, 3).

Η στάση των Ελλήνων της περιοχής δυσαρέστησε τους Αθηναίους και ορισμένοι άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι η εκτίμηση του Αλκιβιάδη ότι θα έβρισκαν μεγάλο αριθμό συμμάχων, έτοιμων να τους υποστηρίξουν, δεν ανταποκρινόταν απόλυτα στην πραγματικότητα. Συγχρόνως ανέμεναν και τα σκάφη από την Εγέστα που είχαν προαποστείλει εκεί, θέλοντας να βεβαιωθούν αν πραγματικά υπήρχαν τα χρήματα

οπλιταγωγία και ο υπόλοιπος στόλος ήταν από την Χίο και τους άλλους συμμάχους. Οι στρατιωτικές δυνάμεις ανέρχονταν σε 5.100 στρατιώτες, από τους οποίους οι Αθηναίοι είχαν διαθέσει 1.500 οπλίτες και 700 ελαφρά οπλισμένους για να προστατεύουν τα πλοία. Υπήρχαν επίσης 500 Αργείοι, ένα σώμα 250 Αρκάδων, αποτελούμενο από Μαντινείς οπλίτες και μισθοφόρους, 480 τοξότες, από τους οποίους οι 80 ήταν Κρήτες, 700 Ρόδιοι σφενδονητές και 120 ελαφρά οπλισμένοι φυγάδες από τα Μέγαρα. Ο στόλος διέθετε και ένα υπαγωγικό πλοίο, το οποίο μετέφερε 300 υπείς (Ζ, 43). Τον στόλο συνόδευαν 30 μεταγωγικά πλοία, τα οποία μετέφεραν τα τρόφιμα, τους αρτοποιούς και τεχνίτες για την κατασκευή οχυρωματικών και πολιορκητικών έργων με τα εργαλεία τους. Ο στόλος συμπληρωνόταν με άλλα 100 πλοία και μεγάλο αριθμό εμπορικών σκαφών, τα οποία ακολουθούσαν την εκστρατεία για εμπορικούς σκοπούς (Ζ, 44, 1).

²⁰⁰ Η επιλογή της Κέρκυρας ως τόπου συγκέντρωσης των αθηναϊκών δυνάμεων δεν ήταν τυχαία. Από γεωγραφική άποψη ήταν ο καταλληλότερος τόπος για τον ανεφοδιασμό και την διαπεραίωση του στόλου προς την Ιταλία και την Σικελία (Θουκ. Α, 44, 3). Αλλά και από πολιτική άποψη η επιλογή ήταν η καλύτερη, δεδομένου ότι η Κέρκυρα ήδη από το 433 π.Χ. συνδεόταν με την Αθήνα με συνθήκη επιμαχίας, δηλαδή αμυντικής συμμαχίας (Θουκ. Α, 44, 1).

²⁰¹ Ο Τάρας βρίσκεται στην νότια Ιταλία, στην περιοχή της Απουλίας, χτισμένη στις όχθες του ομώνυμου κόλπου.

²⁰² Οι Λοκροί ήταν αρχαία ελληνική αποικία της Κάτω Ιταλίας στην χερσόνησο της Καλαβρίας, βορειοδυτικά του Ρήγιου. Ιδρύθηκε κατά τον δεύτερο ελληνικό αποικισμό από Λοκρούς, από τους οποίους πήρε και το όνομά της.

που υπόσχονταν στην Αθήνα οι απεσταλμένοι των Εγεσταίων (Θουκ. Ζ, 44, 4). Η μεγαλύτερη απογοήτευση δημιουργήθηκε τότε όταν διαπίστωσαν ότι οι Εγεσταίοι τους είχαν εξαπατήσει. Η αντιπροσωπεία που είχαν στείλει οι Αθηναίοι στην Σικελία την προηγούμενη χρονιά τους είχε βεβαιώσει ότι η Εγέστα ήταν πλούσια πόλη και ότι οι πολίτες της διέθεταν πολλά χρήματα (Θουκ. Ζ, 8, 1). Οι Εγεσταίοι είχαν δημιουργήσει μια ψεύτικη εικόνα πλούτου και ευμάρειας. Αρχικά είχαν οδηγήσει την αθηναϊκή αντιπροσωπεία στον ναό της Αφροδίτης στον Έρυκα και τους έδειξαν τα αφιερώματα, φιάλες, οινοχόες, θυμιατήρια και άλλα πολλά σκεύη, που, καθώς ήταν ασημένια, έδιναν την εντύπωση ότι άξιζαν πολύ περισσότερο από την μικρή πραγματική τους αξία σε χρήματα (Θουκ. Ζ, 46, 3). Επίσης, οι Εγεσταίοι απλοί πολίτες που φιλοξενούσαν στα σπίτια τους τα αθηναϊκά πληρώματα, μάζεψαν από την ίδια την Εγέστα και δανείστηκαν από τις κοντινές πόλεις, τα χρυσά και ασημένια ποτήρια και τα παρουσίαζαν στα συμπόσια ο καθένας Εγεσταίος ως δικά του (Θουκ. Ζ, 46, 3-4).

Με αυτόν τον τρόπο οι Αθηναίοι πίστεψαν ότι η Εγέστα είχε πολλούς πλούσιους πολίτες, διατεθειμένους να υποστηρίξουν οικονομικά και την αθηναϊκή εκστρατεία. Όταν οι Αθηναίοι αντιπρόσωποι αναχωρούσαν, οι Εγεσταίοι τους πρόσφεραν και εξήντα τάλαντα, για τα πρώτα έξοδα της εκστρατείας (Θουκ. Ζ, 8, 1). Η λανθασμένη εκτίμηση ότι η Εγέστα ήταν πλούσια πόλη και υπολογίσιμη δύναμη, επηρέασε καθοριστικά την τελική απόφαση της αθηναϊκής εκκλησίας του δήμου να εγκρίνει την εκστρατεία (Θουκ. Ζ, 8, 2). Όταν όμως ο αθηναϊκός στόλος έφθασε στην Σικελία, οι Εγεσταίοι δεν είχαν άλλη επιλογή από το να ομολογήσουν την αλήθεια, δηλαδή ότι το ταμείο της πόλης τους διέθετε μόνο τριάντα τάλαντα, ποσό πολύ μικρό για να υποστηρίξει το κόστος των επιχειρήσεων (Θουκ. Ζ, 46, 1).

2.8 Οι πρώτες επιχειρήσεις στην Σικελία

Η εξαπάτηση των Αθηναίων εκ μέρους των Εγεσταίων όσον αφορά στην χρηματοδότηση της εκστρατείας ανάγκασε τους στρατηγούς των Αθηναίων να επανεκτιμήσουν την κατάσταση και να αναθεωρήσουν τα σχέδιά τους. Έγινε πολεμικό συμβούλιο με τους τρεις στρατηγούς. Ο Νικίας πρότεινε να πλεύσουν άμεσα κατά του Σελινούντα και να επιβάλλουν στους πολίτες του είτε με την βία είτε με κάποια συμφωνία έναν συμβιβασμό στην διαφορά τους με την Εγέστα. Στην συνέχεια να διασχίσουν διάφορες σικελικές πόλεις, πραγματοποιώντας επίδειξη

δυνάμεων και ενισχύοντας το κύρος της Αθήνας στην περιοχή. Θα μπορούσαν επίσης, να προσπαθήσουν ή να αποκαταστήσουν τους κατοίκους των Λεοντίνων ή να συνάψουν συμμαχία με κάποιες πόλεις, με την προϋπόθεση ότι αυτά δεν θα είχαν μεγάλο κόστος και ότι θα συνέβαιναν σε σύντομο χρονικό διάστημα (Θουκ. Ζ, 47). Έτσι σύμφωνα με τον Νικία, θα επέστρεφαν στην Αθήνα, χωρίς μεγάλο κόστος και έχοντας επιτύχει τους στόχους που έθεσε για την εκστρατεία η εκκλησία του δήμου²⁰³.

Ο Αλκιβιάδης, όμως διαφώνησε υποστηρίζοντας ότι δεν έπρεπε να αποχωρήσουν ντροπιασμένοι και άπρακτοι, την στιγμή που εκστράτευσαν με τόσο μεγάλη δύναμη²⁰⁴, αλλά να στείλουν κήρυκες στις άλλες πόλεις, εκτός από τον Σελινούντα και τις Συρακούσες, για να προτείνουν την σύναψη μίας μεγάλης συμμαχίας. Άλλους από τους Σικελούς να τους κινήσουν σε αποστασία από τους Συρακοσίους και άλλους να τους καταστήσουν φίλους για να εξασφαλίσουν τρόφιμα και στρατό. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η εξασφάλιση της συμμαχίας της Μεσσήνης, επειδή η πόλη αυτή βρίσκεται σε πορθμό και είναι πρόσβαση για την Σικελία, αλλά και θα αποτελούσε πολύ χρήσιμο λιμάνι και άριστη βάση εξορμήσεων για τον στρατό. Και αφού πάρουν με το μέρος τους τις πόλεις και βεβαιωθούν με ποιους στο πλευρό θα πολεμήσουν, με αυτές τις προϋποθέσεις να επιτεθούν εναντίον των Συρακουσών και του Σελινούντα, εάν οι Σελινούντιοι δεν προχωρήσουν σε συμφωνία με τους Εγεστάιους και οι Συρακόσιοι δεν επιτρέψουν στους Λεοντίνους να επανεγκατασταθούν στην πατρίδα τους²⁰⁵ (Θουκ. Ζ, 48).

---

²⁰³ Το σχέδιο του Νικία ανταποκρινόταν πλήρως στην ιδιοσυγκρασία του συντηρητικού αυτού στρατηγού. Αφού παρέσυρε την πόλη του να προβεί σε μια προετοιμασία που όμοιά της δεν είχε ξαναγίνει, αρκέστηκε στο να προτείνει να γίνει απλώς μια επίδειξη δύναμης της Αθήνας και να αποχωρήσει ο στόλος· και αυτό, επειδή αυτό που αποκλειστικά επιδίωκε ήταν να φέρει σε πέρας την διένεξη μεταξύ Εγέστας και Σελινούντα με κάθε μέσο. Τώρα σκέφτηκε ο Νικίας ότι δεν έπρεπε να εκθέσει την πόλη του σε κίνδυνο και να υποβληθεί σε τεράστιες δαπάνες, λες και δεν ήταν αυτός που είχε εισηγηθεί στην εκκλησία του δήμου να προχωρήσει σε αυτή την πολυδάπανη προετοιμασία (Θουκ. Ζ, 21-22).

²⁰⁴ Αν αναλογιστεί κανείς ότι οι Αθηναίοι είχαν τιμωρήσει το 424 π.Χ. με εξορία τους στρατηγούς Πυθόδωρο και Σοφοκλή, και τον Ευρυμέδοντα με χρηματικό πρόστιμο, επειδή είχαν αποχωρήσει άπρακτοι από την Σικελία, ενώ μπορούσαν να την υποτάξουν (Θουκ. Δ, 65, 3), μόλο που διέθεταν λιγιστές δυνάμεις σε σύγκριση με τις τωρινές (Θουκ. Γ, 115, 5-6· Δ, 2, 3), μπορεί να αντιληφθεί ποια τύχη περίμενε τους στρατηγούς κατά την επιστροφή τους στην Αθήνα, πράγμα που πρόβλεψε ο Αλκιβιάδης εκθέτοντας το δικό του σχέδιο.

²⁰⁵ Το σχέδιο του Αλκιβιάδη προέβλεπε απομόνωση των Συρακουσών με τον προσεταιρισμό των ελληνικών πόλεων της Σικελίας και των Σικελών, μετατροπή της Μεσσήνης σε ναυτική βάση εξορμήσεων και επίθεση εναντίον των Συρακουσών και του Σελινούντα. Κάποιοι ισχυρίζονται, Gompe (1979) 314, ότι το σχέδιο του Αλκιβιάδη αποδείχτηκε αποτυχία. Αυτοί όμως δεν λαμβάνουν υπόψη τους ότι είχε ανακληθεί ο Αλκιβιάδης, ο μόνος ικανός να επιτύχει τον προσεταιρισμό τόσο των Σικελιωτών όσο και των Σικελών, πράγμα που φάνηκε προς την αντίθετη κατεύθυνση, όταν μετά την

Ο Λάμαχος, από την πλευρά του, υποστήριζε ότι έπρεπε να πλεύσουν κατευθείαν εναντίον των Συρακουσών και να κάνουν την μάχη όσο γινόταν πιο κοντά στην πόλη, όσο αυτοί ήταν ακόμη απροετοίμαστοι από την εμφάνιση μιας τόσο ισχυρής δύναμης και αιφνιδιασμένοι. Γιατί κάθε στρατός προκαλεί μεγάλο φόβο στην αρχή· αν όμως καθυστερήσει να εμφανιστεί, οι άνθρωποι ξεθαρρεύουν και, όταν πια εμφανιστεί μπροστά τους, τον αντιμετωπίζουν με περισσότερη περιφρόνηση. Αν όμως πέσουν επάνω τους όσο ακόμη τους περιμένουν έντρομοι, θα υπερσχύσουν απόλυτα και θα προξενήσουν σε αυτούς πανικό από κάθε άποψη, τόσο με την εμφάνισή τους όσο και με την προσδοκία όσων πρόκειται να πάθουν. Εξάλλου, ανέφερε, είναι πιθανόν και να αποκοπούν πολλοί έξω στα χωράφια, γιατί δεν πιστεύουν ότι θα έρθουν οι Αθηναίοι, και, καθώς θα προσπαθούν να μεταφέρουν μέσα στην πόλη τα πράγματά τους, ο στρατός δεν θα αντιμετωπίσει έλλειψη τροφίμων, εάν στρατοπεδεύσει κοντά στην πόλη έχοντας τον έλεγχο της υπαίθρου. Ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, οι υπόλοιποι Σικελιώτες θα προσχωρούσαν μάλλον σε αυτούς παρά θα συμμαχούσαν με τους Συρακοσίους και δεν θα καθυστερούσαν περιμένοντας να δουν ποιοι θα επικρατούσαν. Μετά την αναχώρηση πρέπει, πρόσθεσε, να καταστήσουν ναύσταθμο και βάση των επιχειρήσεών τους τα Μέγαρα²⁰⁶, που ήταν έρημα και δεν απείχαν μεγάλη απόσταση από τις Συρακούσες ούτε από την στεριά ούτε από την θάλασσα²⁰⁷ (Θουκ. Ζ, 49).

Τρία διαφορετικά σχέδια προερχόμενα από τρεις στρατηγούς, από τους οποίους κανένας δεν μπορούσε να επιβάλει την άποψή του, αφού κανένας δεν ήταν ανώτερος από τον άλλο. Έπρεπε οπωσδήποτε να υποχωρήσει ο ένας από αυτούς και να αποδεχθεί το σχέδιο του ενός από τους άλλους δυο, ώστε να υπάρξει πλειοψηφία.

ανάκλησή του και με ένα μήνυμα απλώς έπεισε τους Μεσσηνίους να απομακρυνθούν από τους Αθηναίους (Θουκ. Ζ, 74, 1).

²⁰⁶ Τα Μέγαρα Υβλαία ιδρύθηκαν το 729 π.Χ. από κάτοικους των Μεγάρων. Ήταν από τις πρώτες ελληνικές αποικίες στην Σικελία. Η αρχαία πόλη γνώρισε ραγδαία ανάπτυξη τον 7ο αιώνα π.Χ. και κάτοικοί της προχώρησαν στην αποίκηση και άλλων τοποθεσιών με σημαντικότερη την ίδρυση του Σελινούντα το 650 π.Χ.

²⁰⁷ Ο Λάμαχος, έμπειρος στρατηγός (Θουκ. Δ, 75, 2· Πλούτ. Νικ. 15,3) βασιζόταν στην ταχύτητα και τον αιφνιδιασμό. Γι' αυτό πρότεινε επίθεση του στόλου κατευθείαν εναντίον των Συρακουσών και σύναψη μάχης το συντομότερο δυνατό κοντά στην πόλη. Η κατάληψη των Μεγάρων και η μετατροπή τους σε ναυτική βάση ήταν από στρατηγική άποψη ό,τι καλύτερο για την διεξαγωγή των επιχειρήσεων, αφού τα Υβλαία Μέγαρα ήταν πολύ κοντά στις Συρακούσες. Το μειονέκτημα έλλειψης αγοράς και ανεφοδιασμού λόγω του ακατοίκητου των Μεγάρων θα αντισταθμιζόταν από την δυνατότητα κατάληψης των αγρών γύρω από την πόλη λόγω του αιφνιδιασμού. Με τον τρόπο αυτό θα στερούσαν και τους Συρακούσιους από τα εφόδια, εφόσον θα διενεργούσαν αποκλεισμό από στεριά και θάλασσα. Το σχέδιο του Λάμαχου ήταν το πιο σωστό και συνάμα πραγματοποιήσιμο, αφού οι περιστάσεις παρείχαν μια τέτοια δυνατότητα. Το σχέδιο του Λάμαχου εφαρμόσε αργότερα ο Δημοσθένης (Θουκ. Η, 42, 3), αλλά τότε ήταν πολύ αργά· στο ίδιο χωρίο καταθέτει μέσα σε παρένθεση την γνώμη του και ο ίδιος ο Θουκυδίδης συμφωνώντας με το σχέδιο του Λάμαχου.

Τελικά ο Λάμαχος προσχώρησε στην γνώμη του Αλκιβιάδη²⁰⁸ (Θουκ. Ζ, 50, 1). Όταν οι Αθηναίοι στρατηγοί συμφώνησαν για τις επόμενες ενέργειές τους, ο Αλκιβιάδης ανέλαβε να πείσει τις ελληνικές πόλεις να συμμαχήσουν μαζί τους.

Αρχικά, ο Αλκιβιάδης έπλευσε στην Μεσσήνη, όπου απευθύνθηκε στους πολίτες της. Οι Μεσσήνιοι αποφάσισαν να μη δεχθούν τους Αθηναίους στην πόλη τους, ούτε να συμμαχήσουν μαζί τους, συμφώνησαν όμως να οργανώσουν αγορά έξω από τα τείχη τους για τις ανάγκες του αθηναϊκού στρατού (Θουκ. Ζ, 50, 1). Από την Μεσσήνη ο Αλκιβιάδης επέστρεψε στο Ρήγιο και επάνδρωσε εξήντα πλοία με τα οποία έπλευσε μαζί με τον Λάμαχο προς την Νάξο. Η Νάξος δέχθηκε τους Αθηναίους και αυτοί στην συνέχεια κατευθύνθηκαν προς την Κατάνη²⁰⁹, η οποία όμως τους αρνήθηκε, επειδή μέσα στην πόλη βρίσκονταν πολλοί υποστηρικτές των Συρακουσών (Θουκ. Ζ, 50, 2-3). Από την Κατάνη πενήντα αθηναϊκά πλοία έπλευσαν σε παράταξη προς τις Συρακούσες για λόγους εντυπωσιασμού και εκφοβισμού. Τα υπόλοιπα δέκα πλοία πλησίασαν περισσότερο στην ακτή για να διαπιστώσουν αν υπήρχαν πολεμικά σκάφη στα λιμάνια των Συρακουσών. Τα πλοία αυτά πλησίασαν προς την πόλη, για να εξαγγείλουν οι κήρυκες που επέβαιναν σε αυτά ότι οι Αθηναίοι είχαν έλθει για να επανεγκαταστήσουν τους Λεοντίνοσ στις εστίες τους²¹⁰. Επομένως, όσοι Λεοντίνοι βρισκόταν στις Συρακούσες, να βγουν από την πόλη και να έρθουν άφοβα προς τους Αθηναίους σαν σε φίλους και ευεργέτες (Θουκ. Ζ, 50, 4).

Αφού ολοκληρώθηκε η επίδειξη δύναμης στις Συρακούσες, οι Αθηναίοι επέστρεψαν στην Κατάνη, της οποίας οι κάτοικοι αρνήθηκαν ξανά να τους δεχθούν. Καλούσαν όμως τους στρατηγούς να εισέλθουν στην πόλη για να απευθυνθούν στην συνέλευση των πολιτών²¹¹. Ενώσω, όμως, ο Αλκιβιάδης μιλούσε στους πολίτες στην

---

²⁰⁸ Δεν υπήρχε καμιά περίπτωση να προστεθεί στην γνώμη του ενός εκ των δύο ο Νικίας, γιατί εξ αρχής ήταν αντίθετος όχι μόνο σε κάθε επιχείρηση εναντίον των Συρακουσών αλλά και στην ίδια την εκστρατεία. Όσο για τον Αλκιβιάδη, κάτι τέτοιο ήταν τελείως αδιανόητο τόσο λόγω χαρακτήρα όσο και γιατί ήταν η ψυχή και ο εμπνευστής της εκστρατείας αλλά και επειδή η δική του θέση ήταν περισσότερο επισφαλής, αν επέστρεφαν στην Αθήνα άπρακτοι, αφού έτσι και αλλιώς οι εχθροί καταδοκούσαν. Έτσι, ο κλήρος έμελλε να πέσει στον Λάμαχο, ο οποίος προσχώρησε στο σχέδιο του Αλκιβιάδη, προφανώς όχι επειδή, ύστερα από σκέψη, το έκρινε προσηφορότερο, αλλά για να μη ματαιωθεί η εκστρατεία.

²⁰⁹ Η Κατάνη είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Σικελίας, χτισμένη στους πρόποδες της Αίτνας. Ήταν αποικία που ιδρύθηκε από Χαλκιδικείς από την Νάξο της Σικελίας.

²¹⁰ Οι λόγοι για τους οποίους προχώρησαν νότια και έφτασαν έξω από το μεγάλο λιμάνι των Συρακουσών κάνοντας εκείνη την ανεξήγητη προκήρυξη προς τους Λεοντίνοσ, ήταν αναγνωριστικοί της περιοχής γύρω από την πόλη και συνάμα ένας τρόπος για να ικανοποιηθεί τόσο ο Λάμαχος όσο και ο Νικίας που είχε προτείνει επίδειξη της ναυτικής δύναμης της Αθήνας πριν την αναχώρηση (Θουκ. Ζ, 47).

²¹¹ Φαίνεται πως οι Έλληνες της Σικελίας καλούσαν τις αθηναϊκές δυνάμεις και δέχονταν να μπουν στις πόλεις τους μόνο εφόσον κινδύνευαν να υποταχτούν στις Συρακούσες (Θουκ. Γ, 86, 1-3, Δ, 48, 6,

αγορά και είχε αποσπάσει την προσοχή τους, οι Αθηναίοι στρατιώτες έσπασαν κάποια μικρή κακοφτιαγμένη πύλη του τείχους, μπήκαν μέσα στην πόλη και άρχισαν να περιφέρονται στην αγορά (Θουκ. Ζ, 51, 1). Τότε, όσοι από τους Καταναίους υποστήριζαν τους Συρακοσίους έντρομοι βγήκαν έξω κρυφά, καθώς ήταν λίγοι. Οι υπόλοιποι αναγκάστηκαν να δεχθούν την συμμαχία με την Αθήνα και την μεταφορά εκεί του υπόλοιπου αθηναϊκού στρατού, που βρισκόταν στο Ρήγιο (Θουκ. Ζ, 51, 2).

Στο μεταξύ έρχονταν στους Αθηναίους ειδήσεις από την Καμάρινα²¹² ότι, αν πήγαιναν εκεί, υπήρχε πιθανότητα να προσχωρήσει η πόλη σε αυτούς και ότι οι Συρακόσιοι επάνδρωναν πολεμικά πλοία. Γι' αυτό οι Αθηναίοι με όλο τον στρατό έπλευσαν κατά μήκος των ακτών κατ' αρχήν εναντίον των Συρακουσών και, καθώς δεν διαπίστωσαν να γίνεται επάνδρωση του στόλου, συνέχισαν προς την Καμάρινα, οι οποίοι όμως αρνήθηκαν να τους δεχτούν (Θουκ. Ζ, 52, 1). Κατά την αποχώρηση έκαναν απόβαση σε κάποιο μέρος της περιοχής των Συρακουσών και το λεηλάτησαν. Οι Συρακόσιοι έστειλαν εναντίον των Αθηναίων το ιππικό τους, το οποίο σκότωσε μερικούς ψιλούς διεσπαρμένους και υποχρέωσε τις μικρές δυνάμεις που είχαν αποβιβασθεί να επιστρέψουν στα πλοία (Θουκ. Ζ, 52, 2).

Από τις Συρακούσες τα αθηναϊκά πλοία επέστρεψαν στην Κατάνη, όπου βρήκαν εκεί να τους περιμένει η Σαλαμινία²¹³, ένα από τα δύο ιερά πλοία της Αθήνας (Θουκ. Ζ, 53, 1). Με την άφιξη του ιερού πλοίου η ζωή του Αλκιβιάδη οδηγήθηκε σε μία από τις κρισιμότερες ανατροπές της. Σύμφωνα με το μήνυμα που μετέφερε η Σαλαμινία, ο Αλκιβιάδης και ορισμένοι άλλοι από τους συμμετέχοντες στην εκστρατεία, όφειλαν να επιστρέψουν αμέσως στην Αθήνα, ώστε να απολογηθούν για κατηγορίες σχετικές με τον ακρωτηριασμό των Ερμών και την διακωμώδηση των Ελευσινίων Μυστηρίων (Θουκ. Ζ, 53, 1). Οι φόβοι του Αλκιβιάδη για το ενδεχόμενο οι εχθροί του να εκμεταλλευτούν την απουσία του από την Αθήνα για να τον συκοφαντήσουν είχαν επιβεβαιωθεί.

Ε, 4, 5-6). Όταν όμως δεν υπήρχε αυτός ο κίνδυνος, τότε δεν επέτρεπαν την είσοδό τους στις πόλεις τους, φοβούμενοι ενδεχόμενη κατάληψή τους.

²¹² Η Καμάρινα ήταν αρχαία ελληνική παραθαλάσσια αποικία των Συρακοσίων στην Σικελία και ήταν κτισμένη σε τρεις λόφους ανάμεσα στους ποταμούς Ιπάριο και Οάνη.

²¹³ Η Σαλαμινία μαζί με την Πάραλο ήταν οι δυο ιερές τριήρεις της Αθήνας προορισμένες κυρίως για θρησκευτικές αποστολές. Τις ονομασίες Πάραλος και Σαλαμινία πήραν από το ότι η μεν πρώτη ήταν συνήθως αγκυροβολημένη στην Παραλία, ακτή από το Φάληρο μέχρι το Σούνιο και την Βραυράνα, ή που αρχικά εκτελούσε την διαδρομή αυτή, η δε δεύτερη, επειδή στάθμευε στην Σαλαμίνα. Τόσο αυτή όσο και η Πάραλος εκτελούσαν και άλλες επείγουσες δημόσιες αποστολές.

2.9 Η ανάκληση του Αλκιβιάδη στην Αθήνα

Ενώ οι επιχειρήσεις στην Σικελία εξελίσσονταν, στην Αθήνα οι αντίπαλοι του Αλκιβιάδη κινούντο με ταχύ ρυθμό εκμεταλλευόμενοι την υπόθεση των Ερμών. Η πόλη συγκλονιζόταν από ένα κύμα καταγγελιών και αποκαλύψεων, τόσο πραγματικών όσο και φανταστικών. Ο Θουκυδίδης υποστηρίζει ότι οι Αθηναίοι χωρίς να ελέγχουν το ποιόν των καταδοτών, αποδέχονταν φιλύποπτα όλες τις καταγγελίες, και, δίνοντας πίστη σε αχρείους ανθρώπους, έπιαναν και έριχναν στην φυλακή ευυπόληπτους πολίτες. Θεωρούσαν ότι, σωστότερο ήταν να εξετάσουν κατά βάθος την υπόθεση και να την διαλευκάνουν, παρά να αφήσουν να ξεφύγει, χωρίς να εξετασθεί, ένας πολίτης χρηστός, επειδή ο μηνυτής του ήταν αχρείος (Ζ, 53, 2). Ο αθηναϊκός λαός είχε την γνώμη ότι όλη η υπόθεση είχε γίνει με συνωμοτικό σκοπό προς εγκαθίδρυση ολιγαρχίας ή τυραννίδας²¹⁴ (Θουκ. Ζ, 60, 1). Ακόμη, θυμόταν τα σχετικά με την τυραννίδα των Πεισιστρατιδών (Θουκ. Ζ, 54-59)²¹⁵ και το βασικότερο όλων, ότι χρειάστηκε σπαρτιατική παρέμβαση για να ανατραπεί, οπότε είχε γίνει φιλύποπτος και δεν σταματούσε τις έρευνες, πεπεισμένος ότι όλα είχαν γίνει από συνωμότες. Και, καθώς λόγω της έξαψης των πνευμάτων, πολλοί και αξιόλογοι άνθρωποι βρίσκονταν ήδη στις φυλακές και δεν φαινόταν να έχει το πράγμα σταματημό, αλλά ημέρα με την ημέρα αγρίευε ο λαός όλο και πιο πολύ, με αποτέλεσμα να προβαίνουν σε όλο και περισσότερες συλλήψεις²¹⁶ (Θουκ. Ζ, 60, 2).

Με κίνητρο τις χρηματικές αμοιβές που είχαν προκηρυχτεί τότε σε όποιον θα αποκάλυπτε ονόματα και πράξεις των δραστών, ήρθαν στο φως νέα στοιχεία, τίποτε όμως σίγουρο ή έγκυρο. Δεν άργησαν λοιπόν να παρουσιαστούν άνθρωποι αναξιόπιστοι και διεφθαρμένοι, κυρίως μέτοικοι, ακόμη και δούλοι, με τις ψευδείς

---

²¹⁴ Οι Αθηναίοι είδαν στην πράξη αυτή ένα σχέδιο ανατροπής του πολιτεύματος, και στο στόχαστρο βρέθηκαν οι ολιγαρχικές εταιρείες. Και ενώ συμφωνούμε μαζί τους ως προς το ότι οι δράστες ήταν μέλη εταιρειών, στις αρχαίες πηγές δεν αναφέρεται ούτε ένας πληροφοριοδότης, ειλικρινής ή ιδιοτελής, που να κατέθεσε πως η πράξη είχε στόχο την ανατροπή της δημοκρατίας, μολονότι η ταραγμένη ατμόσφαιρα της Αθήνας ήταν δεκτική σε τέτοιου είδους μαρτυρίες. Βλ. Kagan (1981) 207.

²¹⁵ Ο Θουκυδίδης στο σημείο αυτό αρχίζει μια παρέκβαση (Ζ, 54-59) στην οποία ο ιστορικός αναφέρεται με λεπτομέρειες στην Τυραννία των Πεισιστρατιδών στην Αθήνα. Η πρόθεση του ιστορικού να παρεμβάλει τα γεγονότα της περιόδου αυτής δεν ήταν να διαθέσει τους αναγνώστες ευμενώς προς τον Αλκιβιάδη, γόνο των Αλκμεωνίδων από την μητέρα του, οι οποίοι με την βοήθεια των Λακεδαιμονίων ανέτρεψαν την τυραννία, ούτε και να απορρίψει την προφορική παράδοση-επίθεση κατά του Ελληνικού. Βλ. Hornblower (2003) 141. Γιατί αν ο σκοπός του ήταν αυτός, η θέση της παρέκβασης θα ήταν στο Α, 20, όπου γράφει για την αξιοπιστία της προφορικής παράδοσης. Η μόνη πιθανή εξήγηση είναι ότι, παραλληλίζοντας την κατάσταση που επικρατούσε τότε στην Αθήνα με εκείνη του 514 π.Χ., ήθελε ο ιστορικός να δικαιολογήσει τον φόβο των συμπολιτών του για την επιβολή τυραννίας. Βλ. Meyer (2008) 20-22.

²¹⁶ Ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει ούτε ονόματα ούτε αριθμούς των συλληφθέντων· απλώς περιορίζεται στο γενικό λόγο ότι «πολλοί και αξιόλογοι άνθρωποι φυλακίστηκαν» (Ζ, 60, 2).

καταθέσεις των οποίων ρίχτηκαν στις φυλακές πολλοί αξιόλογοι Αθηναίοι πολίτες²¹⁷. Στον Πλούταρχο (*Αλκιβ.* 20) διαβάζουμε ότι ο Θουκυδίδης παρέλειψε να αναφέρει τα ονόματα των μηνυτών, αλλά άλλοι αναφέρουν τον Διοκλείδη και τον Τεύκρο, όπως έκανε το ίδιο και τους κατονόμασε και ο κωμικός ποιητής Φρόνιχος²¹⁸. Σύμφωνα με τον Ανδοκίδη²¹⁹ (*Περί των Μυστηρίων*, 15) κάποιος μέτοικος, ο Τεύκρος, έδωσε τα ονόματα δώδεκα πολιτών, ανάμεσα στα οποία και το δικό του, που παρωδούσαν τα Ελευσίνα Μυστήρια. Η αμοιβή για τον Τεύκρο ήταν χίλιες δραχμές (*Περί των Μυστηρίων*, 28).

Μια δεύτερη μήνυση έγινε από την Αγαρίστη, μια Αθηναία αριστοκρατικής καταγωγής. Αυτή κατήγγειλε ότι στο σπίτι του Χαρμίδα τελούνταν τα Μυστήρια από τον Αλκιβιάδη, τον Αξίοχο και τον Αδείμαντο, που είχαν δραπετεύσει μετά την καταγγελία αυτή (*Ανδοκ. Περί των Μυστηρίων*, 16). Μια τρίτη μήνυση έγινε από κάποιον Λυδό, δούλο κάποιου Φερεκλέους, ότι στο σπίτι του κυρίου του γινόταν παρωδία των Μυστηρίων από τον Ευφίλητο και τον πατέρα του Ανδοκίδη Λεωγόρα. Ωστόσο, απαλύνει την ενοχή του τελευταίου, λέγοντας πως ήταν παρών, είχε όμως αποκοιμηθεί με το κεφάλι του καλυμμένο (*Ανδοκ. Περί των Μυστηρίων*, 17-24).

Αλλά και πριν την αναχώρηση του στόλου κάποιος Διοκλείδης είχε καταθέσει στην Βουλή ότι την νύχτα του ακρωτηριασμού των Ερμών είδε στο φως του φεγγαριού μια ομάδα τριακοσίων ανδρών (*Ανδοκ. Περί των Μυστηρίων*, 51). Όπως όμως αποδείχτηκε εκείνη την νύχτα ήταν νεομηνία (= η αρχή της νέας σελήνης) και άρα δεν υπήρχε φεγγάρι²²⁰. αργότερα ο Διοκλείδης ομολόγησε ότι είχε πάρει λάθος πληροφορίες και εκτελέστηκε (*Ανδοκ. Περί των Μυστηρίων*, 65-66). Ο Διοκλείδης

---

²¹⁷ Πλούτ. *Αλκιβ.* 20.

²¹⁸ Ο Φρόνιχος ήταν ένας από τους εκπροσώπους της αρχαίας αττικής κωμωδίας, σύγχρονος του Αριστοφάνη. Ένας από τους σωζόμενους δέκα τίτλους των κωμωδιών του είναι οι *Μύστες*, από όπου πιθανότατα είναι οι αναφερόμενοι σίχοι εδώ από τον Πλούτ. *Αλκιβ.* 20:

ὦ φίλταθ' Ἑρμῆ, καὶ φυλάσσου, μὴ πεσῶν
αὐτὸν παρακρούση καὶ παράσχησ διαβολὴν
ἐτέρῳ Διοκλείδᾳ βουλομένῳ κακὸν τι δρᾶν.
καί·

φυλάξομαι· Τεύκρῳ γὰρ οὐχὶ βούλομαι
μῆνυτρα δοῦναι, τῷ παλαμναίῳ ξένῳ.

²¹⁹ Ο Ανδοκίδης (περ. 440-390 π.Χ.) ήταν λογογράφος στην Αρχαία Ελλάδα. Αναφορικά με το συγγραφικό του έργο, οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι τον κατατάσσουν στους δέκα Αθηναίους ρήτορες. Κατηγορήθηκε για συμμετοχή σε σκάνδαλα και εξορίστηκε. Επί σειρά ετών έζησε στην Κύπρο, όπου απέκτησε περιουσία και συνδέθηκε με ισχυρά πρόσωπα της εντόπιας ολιγαρχίας. Κορυφαίο γεγονός του βίου του ήταν η ανάμιξή του στην υπόθεση του ακρωτηριασμού των Ερμών και της προσβολής των μυστηρίων, για την οποία κινδύνευσε με την ποινή του θανάτου.

²²⁰ Πλούτ. *Αλκιβ.* 20.

είχε ισχυριστεί τότε ότι ανάμεσα στους τριακόσιους είχε αναγνωρίσει τον Ανδοκίδα²²¹ και τον Ευκράτη, τον αδερφό του Νικία, όχι όμως τον Αλκιβιάδη.

Ύστερα από τις φοβερές αυτές καταγγελίες, ο αθηναϊκός λαός φοβούμενος την επιβολή, αν όχι τυραννίας, τουλάχιστον ολιγαρχίας, ήθελε να ξεκαθαρίσει τα πράγματα πάση θυσία. Τότε ένας από τους φυλακισμένους, που δεν ονομάζει ο Θουκυδίδης (Ζ, 60, 2), αλλά που αυτοαποκαλύπτεται δεκαπέντε χρόνια αργότερα, και είναι ο Ανδοκίδης (*Περί των Μυστηρίων*, 48 κ.εξ.), πείσθηκε από τον συγκρατούμενο εξάδερφό του Χαρμίδα²²² και αποκάλυψε τα ονόματα είκοσι δύο ανδρών, οι οποίοι ήταν, κατά τη γνώμη του, ένοχοι για τον ακρωτηριασμό των Ερμών, μεταξύ των οποίων και το δικό του, εξασφαλίζοντας αμνηστία για τον ίδιο. Αθώωσε, όμως, τον πατέρα του και άλλα πρόσωπα που είχε κατηγορήσει ο Διοκλείδης, αλλά έδωσε και ονόματα, ακριβώς εκείνα που είχε κατονομάσει ο Τεύκρος και επιπλέον τέσσερα άτομα που είχαν διαφύγει. Ο αθηναϊκός δήμος ήταν πλέον στην ευχάριστη θέση να ακούσει την αλήθεια, ή ό,τι ήθελε να πιστέψει ως τέτοια. Προηγουμένως είχε εξοργιστεί στην σκέψη ότι δεν μπορεί να εντοπίσει όσους συνωμοτούν εναντίον του. Τώρα ελευθερώνει τον πληροφοριοδότη αμέσως, μαζί με εκείνους τους οποίους δεν είχε κατηγορήσει²²³. Εκείνους, όμως, που είχε κατηγορήσει ως συνενόχους του, όσους είχαν συλλάβει τους πέρασαν από δίκη και τους εκτέλεσαν. Όσο γι' αυτούς που διέφυγαν, εκτός του ότι τους καταδίκασαν ερήμην σε θάνατο, προκήρυξαν χρηματική αμοιβή σε όποιον τους σκότωνε (Θουκ. Ζ, 60, 4). Και ο Θουκυδίδης καταλήγει λέγοντας ότι σε όλη αυτή την υπόθεση παραμένει ανεξακρίβωτο αν οι παθόντες είχαν τιμωρηθεί άδικα· ωστόσο, όλη η πόλη είχε τότε καταφανώς ωφεληθεί (Ζ, 60, 5).

Και ο αθηναϊκός λαός, καθώς πίστευε ότι είχε ξεκαθαριστεί η υπόθεση των Ερμών, είχε ενισχυθεί ακόμη περισσότερο η εντύπωσή του ότι και η υπόθεση των Μυστηρίων, για την οποία κατηγορείτο ο Αλκιβιάδης, ήταν έργο εκείνου στοχεύοντας στο ίδιο πράγμα με την περικοπή των Ερμών, στην διοργάνωση δηλαδή συνωμοσίας εναντίον της δημοκρατίας (Θουκ. Ζ, 61, 1). Οι Αθηναίοι δεν μπορούσαν να διαχωρίσουν στο μυαλό τους τις Ερμές από τα Μυστήρια και ήταν αποφασισμένοι

---

²²¹ Οι υποψίες του Διοκλείδη για τον Ανδοκίδα και τον ακρωτηριασμό των Ερμών, ενισχυόταν και από το γεγονός ότι ο μόνος Ερμής που είχε διασωθεί ήταν αυτός που βρισκόταν έξω από την πόρτα του σπιτιού του Ανδοκίδα.

²²² Ο Πλούταρχος (*Αλκιβ.* 21) γράφει ότι αυτός ήταν κάποιος Τίμαιος. Είναι, ωστόσο, πιθανό ο Πλούταρχος σε αυτό το σημείο να μπερδεύει την καταγγελία σχετικά με τα μυστήρια με αυτή που αφορά στους Ερμοκοπίδες και να δίνει το όνομα Τίμαιος αντί του Χαρμίδα. Βλ. Marr (1971) 330.

²²³ Pelling (2000) 20.

να δικάσουν και να εκτελέσουν τον Αλκιβιάδη²²⁴. Ο Θουκυδίδης παραθέτει τώρα όλες τις ενδείξεις που έχουν συγκεντρωθεί εναντίον του Αλκιβιάδη (Ζ, 61, 4). Την εποχή αυτή, κατά την οποία οι Αθηναίοι βρίσκονταν σε αναταραχή σχετικά με αυτές τις υποθέσεις, έτυχε να προχωρήσει μέχρι τον Ισθμό μια μικρή στρατιωτική δύναμη των Λακεδαιμονίων σε εκτέλεση κάποιας συμφωνίας με τους Βοιωτούς. Θεωρήθηκε ότι η δύναμη αυτή είχε έρθει όχι χάριν των Βοιωτών αλλά ύστερα από μυστικές συνεννοήσεις με τον Αλκιβιάδη, και ότι, αν δεν προλάβαιναν τάχα να συλλάβουν τους συνωμότες σύμφωνα με την κατηγορία, η πόλη της Αθήνας θα είχε πέσει σε προδοσία (Θουκ. Ζ, 61, 2). Στην Αθήνα, μάλιστα, δημιουργήθηκε τέτοιος πανικός εξαιτίας αυτής της είδησης που για μια νύχτα οι Αθηναίοι ήταν σε επιφυλακή στο Θησείο²²⁵. Αυτές οι εξωτερικές απειλές αυξάνουν την αίσθηση του φόβου στο εσωτερικό. Η Αθήνα που έτρεμε από τον φόβο μιας συνωμοσίας για την ανατροπή της δημοκρατίας νόμιζε πια ότι οι Αθηναίοι προδότες συνεργάζονταν ανοικτά με τον εχθρό²²⁶. Επίσης την ίδια εποχή οι φίλοι του Αλκιβιάδη στο Άργος έγιναν ύποπτοι για επίθεση εναντίον των δημοκρατικών· τότε ήταν που οι Αθηναίοι επηρεασμένοι από τις υποψίες αυτές παρέδωσαν προς εκτέλεση στους δημοκρατικούς του Άργους τους ομήρους των Αργείων που είχαν αφήσει για ασφάλεια στα κοντινά νησιά²²⁷ (Θουκ. Ζ, 61, 3).

Για όλους αυτούς τους λόγους είχε συσσωρευτεί μεγάλη υποψία σε βάρος του Αλκιβιάδη. Αφού ο ίδιος δεν ήταν παρών στην Αθήνα, για να απαντήσει στις κατηγορίες, οι αντίπαλοί του δεν δυσκολεύτηκαν να επηρεάσουν την πλειοψηφία της εκκλησίας του δήμου. Έπειτα από επίσημη καταγγελία του Θεσσαλού²²⁸, γιου του Κίμωνα, εγγονού του Μιλτιάδη και εξέχοντος μέλους των ολιγαρχικών, αποφασίσθηκε η ανάκληση του Αλκιβιάδη στην Αθήνα για να απολογηθεί. Έστειλαν για τον σκοπό αυτό στην Σικελία την Σαλαμινία για να φέρει πίσω τόσο εκείνον όσο και όσους άλλους σε βάρος των οποίων είχε απαγγελθεί καταγγελία (Θουκ. Ζ, 61, 4).

²²⁴ Παναγόπουλος (2002α) 231.

²²⁵ Την κινητοποίηση αυτή στην Αθήνα περιγράφει λεπτομερώς και ο Ανδοκίδης, ο οποίος θεωρεί αίτιο για όλα αυτά τον Διοκλείδη (*Περί των Μυστηρίων*, 45).

²²⁶ Kagan (1981) 206.

²²⁷ Είναι οι τριακόσιοι ολιγαρχικοί άνδρες που θεωρούνταν ύποπτοι για πραξικόπημα και ο Αλκιβιάδης τους σκόρπισε σε διάφορα νησιά της αθηναϊκής αυτοκρατορίας (Θουκ. Ε, 84, 1).

²²⁸ Την επίσημη καταγγελία του Θεσσαλού την βρίσκουμε στον Πλούταρχο (*Αλκιβ.* 22): «Θεσσαλὸς Κίμωνος Λακιάδης Αλκιβιάδην Κλεινίου Σκαμβωνίδην εισηγγεῖλεν ἀδικεῖν περὶ τὸ θεῶν, τὴν Δήμητραν καὶ τὴν Κόρην, ἀπομιμούμενον τὰ μυστήρια καὶ δεικνύοντα τοῖς αὐτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, ἔχοντα στολὴν οἴανπερ ὁ ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ ἱερά, καὶ ὀνομάζοντα αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πουλυτίωνα δὲ δαδοῦχον, κήρυκα δὲ Θεόδωρον Φηγαῖα, τοὺς δ' ἄλλους ἑταίρους μύστας προσαγορεύοντα καὶ ἐπόπτας παρὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηκότα ὑπὸ τε Εὐμολπιδῶν καὶ Κηρύκων καὶ τῶν ἱερέων τῶν ἐξ Ἐλευσίνος».

Οι οδηγίες που είχαν δοθεί ήταν να πουν στον Αλκιβιάδη να τους ακολουθήσει για να απολογηθεί, όχι να τον συλλάβουν. Γιατί αυτό που τους ενδιέφερε ήταν να μην δημιουργήσουν αναστάτωση μεταξύ των στρατιωτών τους στην Σικελία και άσχημες εντυπώσεις στους εχθρούς. Προπάντων γιατί επιθυμούσαν να παραμείνουν στην Σικελία οι Αργείοι και οι Μαντινείς, τους οποίους πίστευαν ότι ο Αλκιβιάδης είχε πείσει να πάρουν μαζί του μέρος στην εκστρατεία (Θουκ. Ζ, 61, 5-6). Έτσι λοιπόν, ο Αλκιβιάδης με το δικό του πλοίο καθώς και οι συγκατηγορούμενοί του αναχωρούσαν από την Σικελία συνοδευόμενοι από την Σαλαμινία με κατεύθυνση την Αθήνα.

Παρά την διακριτικότητα με την οποία διατάχθηκε η απομάκρυνση του Αλκιβιάδη, οι συνέπειες αυτής της απόφασης ήταν καθοριστικές για την εξέλιξη της εκστρατείας. Ο Αλκιβιάδης δεν προβληματιζόταν πλέον για το μέλλον της σικελικής εκστρατείας αλλά για την προσωπική του επιβίωση. Δεν είχε καμία διάθεση να συρθεί μπροστά σε προκατειλημμένους δικαστές και να περιμένει παθητικά το τέλος. Αρχικά αποδέχτηκε την απόφαση των Αθηναίων. Αναχώρησε για την Αθήνα ακολουθώντας την Σαλαμινία με το προσωπικό του σκάφος, στο οποίο είχαν επιβιβαστεί και οι συγκατηγορούμενοί του (Θουκ. Ζ, 61, 6). Ο πλους εξελισσόταν ήσυχα και οι κατηγορούμενοι έδειχναν διάθεση να απολογηθούν στους Αθηναίους δικαστές.

Ο Αλκιβιάδης όμως, ήδη προετοίμαζε την επόμενη κίνησή του. Αρχικά, αφαίρεσε την Μεσσήνη από τους Αθηναίους. Μέσα στην Μεσσήνη υπήρχαν εκείνοι που θα τους παρέδιδαν την πόλη, τους οποίους γνώριζε ο Αλκιβιάδης, τους πρόδωσε με μήνυμα στους φίλους των Συρακοσίων και ματαίωσε την παράδοση²²⁹. Κατόπιν, όταν η Σαλαμινία και η τριήρης του Αλκιβιάδη έφθασαν στους Θουρίους²³⁰, την αποικία των Αθηναίων στις ακτές της Καλαβρίας, ο Αλκιβιάδης απομακρύνθηκε από το πλοίο και εξαφανίστηκε. Μάταια προσπάθησε να τον αναζητήσει το πλήρωμα της Σαλαμινίας για κάποιο χρονικό διάστημα, επειδή ωστόσο δεν φαινόταν πουθενά

---

²²⁹ Θουκ. Ζ, 74, 1· Πλούτ. *Αλκιβ.* 22. Η πράξη αυτή του Αλκιβιάδη αποτελεί την αρχή των προδοτικών του ενεργειών, που θα συνεχιστούν και θα κορυφωθούν με τις συμβουλές που θα δώσει λίγο αργότερα ως εξόριστος στην Σπάρτη (Θουκ. Ζ, 91, 4-6) και θα αποκαλύψει τα σχέδια των Αθηναίων (Θουκ. Ζ, 90-91, 1-4). Ότι δεν πέτυχε ο Ερμοκράτης για τους Συρακούσιους με την διπλωματία, τους το πρόσφερε ο Αλκιβιάδης με τις προδοτικές του ενέργειες.

²³⁰ Οι Θούριοι ήταν αποικία των Αθηναίων στην Κάτω Ιταλία. Η πόλη κτίστηκε στην θέση της ερειπωμένης πόλης Σύβαρης η οποία είχε καταστραφεί το 510 π.Χ. από τον σεισμό. Οι Θούριοι ιδρύθηκαν το 444/443 π.Χ., την εποχή του Περικλή, όταν η Αθήνα βρισκόταν στο απόγειο της δύναμής της. Ήταν η μοναδική αποικία που ίδρυσαν οι Αθηναίοι στην δύση. Με την ίδρυση αυτής της αποικίας οι Αθηναίοι απέβλεπαν να διεισδύσουν στο εμπόριο της δυτικής Μεσογείου, που μέχρι τότε διεξαγόταν από την Κόρινθο. Το γεγονός αυτό ενίσχυσε την έχθρα των Κορινθίων προς τους Αθηναίους και αποτέλεσε μία από τις αιτίες του Πελοποννησιακού Πολέμου.

συνέχισε το ταξίδι της επιστροφής (Θουκ. Ζ, 61, 7). Ο Αλκιβιάδης είχε αποφασίσει να διαφύγει για να αποφύγει την δίκη. Και όταν κάποιος τον αναγνώρισε και τον ρώτησε γιατί δεν εμπιστεύεται την πατρίδα του, ο Αλκιβιάδης απάντησε ότι είναι πιστός στην πατρίδα του σε όλα, όταν όμως διακυβεύεται η ψυχή του δεν είναι διατεθειμένος να δείξει εμπιστοσύνη ούτε στην μητέρα του, γιατί μπορεί κατά λάθος να ρίξει στην κάλπη την καταδικαστική ψήφο και όχι την αθωωτική²³¹. Από εκείνο το σημείο γινόταν πλέον ένας παράνομος, καταζητούμενος από τους Αθηναίους, ενώ η διαφυγή του από τους Θουρίους θεωρήθηκε ομολογία της ενοχής του²³².

Από τους Θουρίους ο Αλκιβιάδης επιβιβάστηκε σε ένα πλοίο το οποίο τον μετέφερε στην Κυλλήνη της Ηλείας²³³. Από εκεί κατέφυγε αρχικά στο Άργος, όπου τον υποδέχτηκαν ως τον θεμελιωτή της συμμαχίας της Αθήνας με την πόλη τους²³⁴. Ο Αλκιβιάδης υπολόγιζε να παραμείνει στο Άργος για κάποιο χρονικό διάστημα, ώσπου να λήξει η κρίση που είχε εκδηλωθεί στην Αθήνα²³⁵. Οι Αθηναίοι όμως καταδίκασαν ερήμην σε θάνατο αυτόν και τους συντρόφους του και έστειλαν εντολή απέλασής του από όλες τις πόλεις που ήταν σύμμαχοι των Αθηναίων. Η περιουσία του δημεύθηκε²³⁶ και μάλιστα έχουν σωθεί οι επιγραφές στις οποίες αναφέρεται η απογραφή των οικοσυσκευών του²³⁷. Αποφάσισαν επιπλέον να τον καταρασθούν όλοι οι Ευμολπίδες ιερείς και οι ιέρειες, από τις οποίες λένε ότι αντέδρασε σε αυτό το ψήφισμα μόνο η Θεανώ, κόρη του Μένωνα, από τον δήμο της Αργυλής, λέγοντας ότι έγινε ιέρεια για να αναπέμπει προσευχές και όχι κατάρες²³⁸. Ο Αλκιβιάδης αργότερα, όταν έμαθε ότι η πόλη του τον καταδίκασε σε θάνατο, είπε: «Εγώ όμως θα αποδείξω σε αυτούς ότι ζω»²³⁹.

---

²³¹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 22.

²³² Κανέναν δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι η φυγή του Αλκιβιάδη αποτελεί απόδειξη της ενοχής του, αφού κάτι τέτοιο δεν έχει αποδειχτεί. Ούτε ο Θουκυδίδης τον κατηγορεί ούτε και ο δεδηλωμένος εχθρός του Ανδοκίδης, όπως είδαμε παραπάνω. Η φυγή ήταν ο μόνος τρόπος σωτηρίας του Αλκιβιάδη, αφού ήξερε τι τον περίμενε, όταν θα επέστρεφε στην Αθήνα και θα υποβαλλόταν σε δίκη.

²³³ Θουκ. Ζ, 88, 9.

²³⁴ Πλούτ. *Αλκιβ.* 23.

²³⁵ Ο Ισοκράτης (*Περί του ζεύγους*, 9) υποστηρίζει ότι ο Αλκιβιάδης κατέφυγε στο Άργος όχι μόνο για λόγους ασφάλειας αλλά και επειδή η πρόθεσή του ήταν να μείνει ήσυχος και να μη προβεί σε καμιά εχθρική ενέργεια σε βάρος της πατρίδας του, ρίχνοντας το βάρος στους συμπολίτες του, που τον στιγματίσαν, τον εξόρισαν από όλη την Ελλάδα και έστειλαν πρέσβεις στο Άργος για να ζητήσουν την έκδοσή του.

²³⁶ Παναγόπουλος (2002α) 232: «Από τον Φιλόχορο, καθώς και από επιγραφικές πηγές, αντλούμε πληροφορίες σχετικά με τα περαιτέρω μέτρα που ελήφθησαν κατά των «Ερμιοκοπιδών»: δύο στήλες έχουν διασωθεί, οι οποίες καταγράφουν την δημευμένη περιουσία των Αθηναίων, που βρέθηκαν ένοχοι για την ασέβεια. Στη γραμμή 12 μιας από τις στήλες αναφέρεται: [Αλκιβιάδο τ]ο Κλεινίο».

²³⁷ De Romilly (2007) 118.

²³⁸ Πλούτ. *Αλκιβ.* 22.

²³⁹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 22.

Η παραμονή του Αλκιβιάδη στο Άργος ήταν πλέον αδύνατη. Ο κλοιός φαινόταν να σφίγγει γύρω του, αυτός όμως δεν απελπίστηκε. Αντίθετα εξέπληξε όλη την Ελλάδα με την επόμενη κίνησή του. Ο άνθρωπος που έκανε τα πάντα για να ανατρέψει την ειρήνη της Αθήνας με την Σπάρτη και είχε δημιουργήσει μία αντισπαρτιατική συμμαχία με συμμετοχή της Αθήνας και του Άργους, έστειλε ανθρώπους του στην Σπάρτη ζητώντας τους να του εγγυηθούν ασφάλεια για την ζωή του και ο ίδιος θα πρόσφερε τις μεγαλύτερες ωφέλειες στην πόλη τους από όσες τους έβλαψε νωρίτερα²⁴⁰. Οι Σπαρτιάτες, από την πλευρά τους, του εγγυήθηκαν ασφάλεια και τον δέχτηκαν πρόθυμα²⁴¹. Είναι φανερό ότι ο Αλκιβιάδης κατεχόταν πλέον από έντονη επιθυμία να εκδικηθεί τους συμπολίτες του, που τον είχαν καταδικάσει, καταστρέψει και στηλιτεύσει²⁴².

Αυτή ήταν η αρχή του τέλους για την Αθήνα στον Πελοποννησιακό Πόλεμο· ο Αλκιβιάδης θα γινόταν τώρα ο κακός της δαίμονας ως την πτώση της. Έχει υποστηριχθεί ότι αυτό ήταν το μοιραίο λάθος της Αθήνας, που την οδήγησε στην καταστροφή της²⁴³. Η εκστρατεία της Σικελίας χωρίς αυτόν που την είχε σχεδιάσει ήταν παρακινδυνευμένη ευθύς εξαρχής. Αν σε αυτό προστεθεί η μικροψυχία του Νικία, η άγρια αποφασιστικότητα των Συρακοσίων μπροστά στην αθηναϊκή επίθεση και τέλος η βοήθεια που δεν άργησε να στείλει η Σπάρτη, καταλαβαίνουμε γιατί, έπειτα από λίγους μήνες, οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν αρχικά να συμπτυχθούν, ώσπου τελικά νικήθηκαν και αιχμαλωτίστηκαν²⁴⁴. Όσο για την γνώμη του ίδιου του Θουκυδίδη σχετικά με αυτό, συμφωνούμε με τον Westlake ότι, όταν ο ιστορικός έγραψε το έκτο και το έβδομο βιβλίο του, δεν είχε «ακόμη φτάσει να εκτιμήσει την ανάκληση του Αλκιβιάδη ως ένα σφάλμα κρίσης, μοιραίο για τις Αθηναϊκές προοπτικές στην Σικελία»²⁴⁵. Εκ του αποτελέσματος, όμως, η στρατηγική του

---

²⁴⁰ Πλούτ. *Αλκιβ.* 23· και ο Ισοκράτης (*Περί του ζεύγους*, 9) λέει ότι ο Αλκιβιάδης «μη ξέροντας πως να αντιμετωπίσει τις συμφορές του, αποκλεισμένος από παντού και μη βλέποντας καμία άλλη ελπίδα σωτηρίας, κατέφυγε στους Λακεδαιμονίους».

²⁴¹ Δεν έχει σημασία αν η πρωτοβουλία να καταφύγει στην Σπάρτη ανήκει στον Αλκιβιάδη (όπως υποστηρίζει ο Πλούταρχος, *Αλκιβ.* 23 και ο Ισοκράτης, *Περί του ζεύγους*, 9) ή κατέφυγε εκεί ύστερα από πρόσκληση των Λακεδαιμονίων (όπως υποστηρίζει ο Θουκυδίδης, Ζ, 88, 9), ούτε είναι κατακριτέο ότι πήγε στους εχθρούς του, αφού καμία άλλη πόλη δεν θα τολμούσε να τον δεχτεί ερχόμενη σε σύγκρουση με τους Αθηναίους. Εκείνο όμως που δεν μπορεί κανένας να του συγχωρήσει είναι οι καταστρεπτικές συμβουλές που έδωσε στους Σπαρτιάτες για να εκδικηθεί την πατρίδα του.

²⁴² De Romilly (2007) 118.

²⁴³ Finley (2004) 225.

²⁴⁴ Mosse (1983) 99.

²⁴⁵ Westlake (1968) 222 και σημ. 1.

Αλκιβιάδη στην Σικελία δεν είναι δυνατόν να αξιολογηθεί, λόγω της ανάκλησής του και της εφαρμογής του σχεδίου του από τον Νικία και τον Λάμαχο (Θουκ, Ζ, 48)²⁴⁶.

---

²⁴⁶ Ο Cawkwell (1997) 83, 144 σημ. 29, συμφωνώντας με τον Ellis (1989) 64, υποστηρίζει ότι, αν ο Αλκιβιάδης ήταν στην θέση του Νικία, η Αθήνα θα θριάμβευε στην Σικελία, καθώς ο Αλκιβιάδης θα εξασφάλιζε περισσότερους συμμάχους, ώστε να πετύχει τον αποτειχισμό των Συρακουσών γρηγορότερα από ό,τι ο Νικίας, και επιπλέον ιππικό από την Σικελία.

Κεφάλαιο τρίτο: Ο Αλκιβιάδης στην Σπάρτη

3.1 Οι καταστροφικές συμβουλές του Αλκιβιάδη για την Αθήνα

Τον χειμώνα του 415-414 π.Χ. ο Αλκιβιάδης φτάνει στην Σπάρτη, όπου τον υποδέχονται επίσημα, έτοιμος να τους βοηθήσει εναντίον της Αθήνας, χρησιμοποιώντας όλες τις πληροφορίες του, ακόμα και τις πιο απόρρητες. Αυτό αποτελεί αλλαγή στρατοπέδου και μια προδοσία, τέτοια που σπάνια βλέπουμε στην ιστορία²⁴⁷. Ο Αλκιβιάδης, αφού πρόδωσε μέσα στον πόλεμο, πέρασε αδίστακτα από το ένα στρατόπεδο στο άλλο. Και ο Θουκυδίδης, στην δημηγορία (Ζ, 89-92) που του αποδίδει²⁴⁸ όταν έφτασε στην Σπάρτη, δεν του προσάπτει μόνο ότι έπαιξε τον ρόλο του προδότη και ότι έδωσε στους Λακεδαιμονίους πολύτιμες συμβουλές, αλλά τον βάζει επιπλέον να εκφωνεί μία αναίσχυντη δικαιολογία και για την αλλαγή στρατοπέδου και για την ηθική στάση που προκύπτει από αυτήν. Στην ιστορία υπήρξαν προδότες, αλλά δεν υπήρξε ασφαλώς κανείς που να κάνει την απολογία της προδοσίας με τόσο ξεκάθαρο θράσος και αυτοπεποίθηση²⁴⁹.

Ο Αλκιβιάδης υποστήριξε ότι για όσα είχε κάνει εναντίον της Σπάρτης δεν έφταιγε ο ίδιος αλλά οι Σπαρτιάτες. Ενώ οι πρόγονοί του ήταν πρόξενοι της Σπάρτης²⁵⁰, οι Σπαρτιάτες του αρνήθηκαν αυτή την θέση και διαπραγματεύτηκαν τους όρους της ειρήνης με τους εχθρούς του, με αποτέλεσμα να ενισχύσουν την επιρροή εκείνων και να μειώσουν ηθικά τον ίδιο. Γι' αυτό στράφηκε δικαιολογημένα στους Μαντινείς και στους Αργείους (Θουκ. Ζ, 89, 2-3). Ο Αλκιβιάδης ενεργεί έτσι γιατί προηγουμένως τον έχουν αδικήσει. Συνεπώς παραδέχεται, ομολογεί, διακηρύσσει ότι οι πολιτικές του επιλογές βασίζονται σε εντελώς προσωπικές θεωρήσεις και όχι στο συμφέρον της πατρίδας του²⁵¹.

Έπειτα ο Αλκιβιάδης προχωρεί στην πολιτική της οικογένειάς του τόσο από τον πατέρα του όσο και από την μητέρα του, υπενθυμίζοντας τους αγώνες της εναντίον

---

²⁴⁷ De Romilly (2007) 129.

²⁴⁸ Η De Romilly (2007) 130 υποστηρίζει ότι ο λόγος που διαβάζουμε είναι του Θουκυδίδη και όχι του Αλκιβιάδη. Πιθανότατα ο Θουκυδίδης συμπύκνωσε σε ένα μόνο κείμενο δικαιολογίες, αποκαλύψεις και συμβουλές, που δεν αναφέρθηκαν όλες μαζί την ίδια μέρα, ούτε όλες σε δημόσια ομιλία. Είναι όμως προφανές ότι δεν επινοεί, ούτε τις αποκαλύψεις, ούτε τις συμβουλές, ούτε και τις βασικές αρχές που υποστηρίζει ο Αλκιβιάδης - ούτε ακόμα την φανταχτερή αυθάδεια του ύφους.

²⁴⁹ De Romilly (2007) 129-130.

²⁵⁰ Θουκ. Ε, 43, 2-3: «Σύμφωνα με την παλαιά προξενία της οικογένειάς του προς την Σπάρτη, από την οποία, ενώ ο παππούς του είχε παραιτηθεί, ο Αλκιβιάδης σχεδίαζε να την ανανεώσει με τις περιποιήσεις του προς τους αιχμαλώτους Σπαρτιάτες από την Σφακτηρία».

²⁵¹ De Romilly (2007) 131.

των τυράννων²⁵² (Θουκ. Ζ, 89, 4). Η υπενθύμιση αυτή, προφανώς, θα επηρέασε ευνοϊκά προς αυτόν τους Λακεδαιμόνιους, που είχαν βοηθήσει όλες τις ελληνικές πόλεις, ακόμη και την Αθήνα, να διώξουν τους τυράννους. Περιγράφοντας την μετριοπαθή στάση των προγόνων του απέναντι στην δημοκρατία, παρουσιάζει την δική του πολιτική τοποθέτηση ως ηγέτη υπερκομματικού. «Εμείς ήμαστε ηγέτες όλου του λαού και θεωρούσαμε καθήκον μας να εργαζόμαστε για την διατήρηση του πολιτεύματος που είχαμε κληρονομήσει και το οποίο είχε εξασφαλίσει στην πολιτεία μεγάλη δύναμη και απόλυτη ελευθερία» (Θουκ. Ζ, 89, 6).

Εκεί που τα πράγματα διαστρέφονται είναι όταν ο Αλκιβιάδης μεταχειρίζεται την δημοκρατία με μία περιφρόνηση που δεν είχε δείξει πουθενά αλλού. «Ξέραμε, όμως, εμείς, οι γνώστες των πραγμάτων, τι αξίζει η δημοκρατία και θα μπορούσα εγώ, που αδικήθηκα σκληρότατα από αυτήν, να την κατηγορήσω περισσότερο από κάθε άλλον. Αλλά εναντίον μιας μωρίας που αναγνωρίζει όλος ο κόσμος²⁵³, τι καινούργιο μπορεί να πει κανείς; Θεωρούσαμε, όμως επικίνδυνο να αλλάξουμε πολίτευμα, την στιγμή που εσείς, οι εχθροί μας, μας πολεμούσατε έξω από τα τείχη μας» (Θουκ. Ζ, 89, 6). Φυσικά δεν είναι βέβαιο πως ο Αλκιβιάδης μίλησε ακριβώς έτσι, αλλά το θέμα είναι ότι η γνώμη αυτή θα ήταν αρκετά διαδεδομένη σε ορισμένους αθηναϊκούς κύκλους²⁵⁴.

Όσο για την κατηγορία της προδοσίας, απάντησε ότι δεν ήταν ο ίδιος υπεύθυνος για τον άδικο τρόπο με τον οποίο του φέρθηκαν οι συμπολίτες του. Όφειλε, όμως, να αντιδράσει στην αδικία και να προστατεύσει τον εαυτό του. Μάλιστα, όσα έκανε δεν ήταν προδοτικά αλλά αποδείκνυαν την μεγάλη αγάπη του που έτρεφε για την Αθήνα. Γιατί «καλός πατριώτης δεν είναι εκείνος ο οποίος αφού έχασε άδικα την πατρίδα του αρνείται να βαδίζει εναντίον της, αλλά εκείνος που προσπαθεί από πάθος να την ανακτήσει με κάθε τρόπο» (Θουκ. Ζ, 92, 4). Έτσι, για να δικαιολογήσει την προδοσία του, παρουσιάζεται ως ο καλύτερος πατριώτης, διαστρεβλώνοντας με μια διπλή αντίθεση τον όρο *φιλόπολις* σε όλη την μεγαλοπρέπεια. Μια διαστρέβλωση που, κατά τον Finley²⁵⁵, αντικατοπτρίζει την διαστρέβλωση των καιρών και δείχνει ότι ο Αλκιβιάδης ήταν γέννημά τους αλλά και θύμα τους. Πρόκειται για έναν προσωπικό

---

²⁵² Αν και ο Μεγακλής, ένας από τους προγόνους του, είχε συνάψει συγγενικούς δεσμούς με τον Πεισίστρατο παντρεύοντας την κόρη του Κοΐσυρα με τον τύραννο (Ηρόδ. Α, 61, 1).

²⁵³ «μιας μωρίας που αναγνωρίζει όλος ο κόσμος»: Η De Romilly (2007) 133 αναφέρει ότι στα ελληνικά κείμενα βρίσκουμε πολλές επιθέσεις κατά της δημοκρατίας και των ελαττωμάτων της, αλλά δεν υπάρχει διατύπωση τόσο κατηγορηματική.

²⁵⁴ Mosse κ.ά. (2004) 288.

²⁵⁵ Finley (2004) 237.

ορισμό του πατριώτη καθαρά σοφιστικό· ο λόγος του λαμβάνει χαρακτήρα όχι απλώς δικανικού λόγου αλλά στρεψόδικου.

Εκείνο όμως που προσδίδει στην προδοσία του Αλκιβιάδη βαρύτητα και στην δημηγορία του την δύναμη της πειθούς, είναι ότι, ανάμεσα στις διάφορες δικαιολογίες, προβάλλουν αποκαλύψεις, συμβουλές και προτάσεις που θα αλλάξουν την πορεία της ελληνικής ιστορίας²⁵⁶. Πρώτα-πρώτα αποκαλύπτει τον κυριότερο στόχο της Σικελικής εκστρατείας, που είχε κρατήσει μυστικό στην Αθήνα, αλλά αποκαλύπτει στην Σπάρτη. Σύμφωνα με αυτόν, οι Αθηναίοι θα προσπαθήσουν να υποτάξουν τους Σικελιώτες, ύστερα τους Έλληνες της Ιταλίας και στην συνέχεια να κατακτήσουν την Καρχηδόνα. Και όταν πραγματοποιηθούν αυτά θα επιτεθούν εναντίον της Πελοποννήσου και ύστερα θα κυριαρχήσουν σε ολόκληρο τον Ελληνικό κόσμο (Θουκ. Ζ, 90).

Έπειτα ο Αλκιβιάδης άρχισε να δίνει συμβουλές στους Σπαρτιάτες με τις οποίες πίστευε ότι, αν τις εφαρμόσουν, η συντριβή των Αθηναίων θα ήταν σίγουρη. Η πρώτη συμβουλή του Αλκιβιάδη ήταν να βοηθήσουν τις Συρακούσες, ώστε να αποτύχει η αθηναϊκή εκστρατεία. Καλό θα ήταν οι Σπαρτιάτες να στείλουν στην Σικελία μια στρατιωτική δύναμη, που η σύνθεσή της θα είναι τέτοια, ώστε οι στρατιώτες να είναι κωπηλάτες στο ταξίδι και να γίνουν οπλίτες μόλις φθάσουν. Και το κυριότερο να στείλουν έναν Σπαρτιάτη διοικητή, ο οποίος θα βοηθήσει τους Συρακοσίους να οργανώσουν την άμυνά τους²⁵⁷ (Θουκ. Ζ, 91, 4). Σε αυτή την επιχείρηση μπορούσαν να τους βοηθήσουν οι Κορίνθιοι, παρέχοντας πλοία και οπλίτες. Εξάλλου, οι Συρακούσες ήταν αποικία της Κορίνθου και οι Αθηναίοι με την επίθεσή τους στην Σικελία προσπαθούσαν να στερήσουν από τους Κορινθίους το εμπόριο στο Ιόνιο και την δυτική Μεσόγειο. Αν δεν απέτρεπαν την επικράτηση των Αθηναίων στην Σικελία, θα ήταν αδύνατο να τους αντιμετωπίσουν στην συνέχεια. Η επιβίωση της Σπάρτης και της ηγεμονίας της εξαρτιόταν από την έκβαση των επιχειρήσεων στην δύση²⁵⁸.

Η δεύτερη συμβουλή του Αλκιβιάδη ήταν οι Σπαρτιάτες να ξαναρχίσουν τον πόλεμο στην Ελλάδα, ώστε να εμποδίσουν την Αθήνα να στείλει ενισχύσεις στην

---

²⁵⁶ De Romilly (2007) 138.

²⁵⁷ Ο Αλκιβιάδης είχε διαπιστώσει ότι εκείνο που έλειπε από τους Συρακοσίους δεν ήταν η αριθμητική δύναμη αλλά η έλλειψη στρατιωτικής οργάνωσης και πειθαρχίας. Βλ. Θουκ. Ζ, 72, 2-3.

²⁵⁸ Μπελέζος (2006) 54.

Σικελία, και να οχυρώσουν την Δεκέλεια²⁵⁹ της Αττικής, «πράγμα που φοβούνται οι Αθηναίοι περισσότερο από κάθε άλλο και που νομίζουν πως αυτό είναι το μόνο κακό του πολέμου που δεν έχουν δοκιμάσει ακόμη» (Θουκ. Ζ, 91, 5-6). Τα πλεονεκτήματα, τα οποία θα αποκτήσουν οι Σπαρτιάτες οχυρώνοντας την Δεκέλεια και θα στερηθούν οι Αθηναίοι, είναι πάρα πολλά. Από τα όσα αποτελούν τον πλούτο της υπαίθρου, τα περισσότερα θα είναι των Σπαρτιατών, είτε γιατί θα τα πάρουν με την βία, είτε επειδή οι δούλοι θα έρθουν σε αυτούς αυθόρμητα. Οι Αθηναίοι θα στερηθούν αμέσως τα εισοδήματα που έχουν από τα μεταλλεία του Λαυρίου, από την καλλιέργεια της γης και από τα εργαστήρια. Αλλά το κυριότερο από όλα θα μειωθεί το ποσό του φόρου που πληρώνουν οι σύμμαχοι στους Αθηναίους, οι οποίοι βλέποντας ότι οι Σπαρτιάτες κάνουν τον πόλεμο με όλη τους την δύναμη, δεν θα δείχνουν προθυμία να πληρώσουν (Θουκ. Ζ, 91, 7).

Αυτά είπε ο Αλκιβιάδης και οι Σπαρτιάτες στην αρχή φάνηκαν διστακτικοί στις παροτρύνσεις του, διέκριναν όμως τον κίνδυνο που αποτελούσε γι' αυτούς η αθηναϊκή επιθετικότητα. Τον Αύγουστο του 414 π.Χ. η Σπάρτη αποφάσισε να τερματίσει και επίσημα την ειρήνη, η οποία ίσχυε τυπικά με την Αθήνα από το 421 π.Χ., αποστέλλοντας βοήθεια στους Συρακοσίους. Την διοίκηση του πελοποννησιακού στρατού ανέλαβε ο Σπαρτιάτης Γύλιππος²⁶⁰, ο οποίος θα ασκούσε και ρόλο στρατιωτικού και διπλωματικού συμβούλου των Συρακοσίων (Θουκ. Ζ, 93, 2). Ο Γύλιππος αποδείχθηκε εξαιρετική επιλογή γι' αυτή την θέση, επειδή συνδύαζε την τόλμη του στρατιωτικού με την ευελιξία του πολιτικού. Οι αρετές αυτές απέδωσαν τελικά καρπούς, ειδικά όταν αντιπαρατέθηκαν στην διστακτικότητα και την αναποφασιστικότητα του Νικία²⁶¹.

Την άνοιξη του 413 π.Χ. οι Σπαρτιάτες υλοποίησαν και την δεύτερη συμβουλή του Αλκιβιάδη εισβάλλοντας στην Αττική και καταλαμβάνοντας την Δεκέλεια. Έτσι ξεκίνησε η τρίτη φάση του Πελοποννησιακού Πολέμου, ο λεγόμενος Δεκελεικός Πόλεμος (413-404 π.Χ.). Η επιχείρηση είχε οργανωθεί με μεγάλη προσοχή και οι

---

²⁵⁹ Η Δεκέλεια βρισκόταν στις πλαγιές του όρους της Πάρνηθας, στην αρχαία οδό μεταξύ Αθήνας και Ωρωπού. Η Δεκέλεια ήταν σημαντική για την επιβίωση της αρχαίας Αθήνας, επειδή ήταν πάνω στην "εθνική οδό" της εποχής εκείνης και από εκεί περνούσαν σχεδόν όλες οι χερσαίες εισαγωγές προϊόντων από την Βοιωτία και την Εύβοια.

²⁶⁰ Ο Γύλιππος υπήρξε στρατηγός των Σπαρτιατών και είναι γνωστός κυρίως για τον καθοριστικό ρόλο που έπαιξε στην εκστρατεία στην Σικελία εναντίον του αθηναϊκού στρατού και στόλου κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Γεννήθηκε στην Σπάρτη γύρω στο 450 π.Χ. και το 404 καταδικάστηκε σε θάνατο ερήμην για υπεξαίρεση λαφύρων πολέμου (σφετερίστηκε 300 τάλαντα από τα 1.500, τα οποία στάλθηκαν στην Σπάρτη το 404 π.Χ. μετά την κατάληψη της Αθήνας) και αναγκάστηκε να φύγει από την Σπάρτη.

²⁶¹ Μπελέζος (2006) 54.

Πελοποννήσιοι είχαν ετοιμάσει επί πολλούς μήνες όλα τα απαραίτητα υλικά για να κατασκευάσουν ένα ισχυρό οχυρό στην περιοχή. Αρχηγός των επιχειρήσεων ήταν ο βασιλιάς Άγισ (Θουκ. Η, 19, 1). Οι Σπαρτιάτες θεωρούσαν ότι η κατάληψη της Δεκέλειας αποτελούσε την κατάλληλη εκδίκηση για την κατάληψη της Πύλου το 425 π.Χ. από τους Αθηναίους.

Οι συνέπειες από την οχύρωση της Δεκέλειας φάνηκαν πολύ σύντομα. Όπως είχε προβλέψει ο Αλκιβιάδης²⁶², η Αθήνα απώλεσε κάθε επαφή με την ύπαιθρό της. Σταμάτησε τελείως κάθε γεωργική και κτηνοτροφική δραστηριότητα και περιορίστηκε η επαφή της Αττικής με την Εύβοια. Τα προϊόντα του νησιού έπρεπε να μεταφέρονται με πλοία, τα οποία περιέπλεαν το Σούνιο, με αποτέλεσμα να παρατηρηθεί άνοδος στις τιμές των τροφίμων. Οι Αθηναίοι ήταν υποχρεωμένοι να φυλάσσουν συνεχώς τα τείχη της Αθήνας και του Πειραιά. Με αυτόν τον τρόπο καθλώνονταν στην Αττική Αθηναίοι οπλίτες, οι οποίοι θα μπορούσαν να είναι πολύτιμοι σε άλλα μέτωπα. Ιδιαίτερα καταπονούνται οι νεότεροι και οι γηραιότεροι πολίτες, μαζί με τους μέτοικους, γιατί συνήθως αυτοί αναλάμβαναν την φύλαξη των τειχών. Τα μεταλλεία αργύρου στο Λαύριο διέκοψαν την λειτουργία τους και οι Αθηναίοι στερήθηκαν μία σημαντική πηγή εισοδήματος. Λόγω έλλειψης αργύρου η Αθήνα αναγκάστηκε να αντικαταστήσει τα αργυρά νομίσματα με χρυσά και χάλκινα. Οι δούλοι που εργάζονταν στα μεταλλεία μαζί με άλλους δούλους από την Αττική βρήκαν την ευκαιρία να δραπετεύσουν και να καταφύγουν στους Σπαρτιάτες. Συνολικά, οι Αθηναίοι στερήθηκαν τις υπηρεσίες είκοσι χιλιάδων δούλων. Τα οικονομικά προβλήματα που προκάλεσε η σπαρτιατική εισβολή ανάγκασαν τους Αθηναίους να επιβάλουν 5% φόρο σε όλα τα προϊόντα που διακινούνται από την θάλασσα (Θουκ. Η, 27-28).

Τα γεγονότα αυτά ωστόσο δεν εμπόδισαν τους Αθηναίους να αποστείλουν ενισχύσεις²⁶³ στην Σικελία το 413 π.Χ., μεγαλώνοντας έτσι τις συνέπειες από μια επικείμενη αποτυχία (Θουκ. Η, 42). Τελικά, το αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα στην Σικελία ηττήθηκε το φθινόπωρο του 413 π.Χ. και όσοι δεν είχαν φονευθεί κατά τις επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να παραδοθούν. Η καταστροφή ήταν τεράστια. Η Αθήνα είχε χάσει τρειςήμισι χιλιάδες οπλίτες, οι οποίοι αντιστοιχούσαν περίπου στο 1/3 του συνόλου των οπλιτών της πόλης. Επίσης, έχασε διακόσιες δέκα τριήρεις, από τις

---

²⁶² Θουκ. Ζ, 91, 7.

²⁶³ Οι Αθηναίοι έστειλαν τον Δημοσθένη και τον Ευρυμέδοντα με 73 πλοία, 5.000 οπλίτες, ακοντιστές, σφενδονήτες, τοξότες και αρκετά άλλα εφόδια (Θουκ. Η, 42, 1).

οποίες εκατό πενήντα ένα αθηναϊκές και οι υπόλοιπες των συμμάχων της. Δύο από τους σημαντικότερους Αθηναίους στρατηγούς, ο Νικίας και ο Δημοσθένης, συνελήφθησαν και εκτελέστηκαν από τους Συρακοσίους (Θουκ. Η, 86). Σκληρή αντιμετώπιση επιφυλάχθηκε και στους Αθηναίους αιχμαλώτους, από τους οποίους οι περισσότεροι πουλήθηκαν ως δούλοι ή μεταφέρθηκαν για φύλαξη στα λατομεία των Συρακουσών, όπου αποδεκατίστηκαν από τις αρρώστιες, την πείνα, την δίψα και τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης (Θουκ. Η, 87, 1-4).

Για τον Θουκυδίδη η εκστρατεία ήταν ένας λάθος της αχαλίνωτης και παραπλανημένης δημοκρατίας, και, μάλιστα, δεν ψέγει τον Νικία, αλλά τον επαινεί με τις πιο θερμές εκφράσεις: «Από τους Έλληνες του καιρού μου, ήταν ο λιγότερος άξιος να πάθει τέτοια συμφορά γιατί η διαγωγή του ήταν πάντα σύμφωνη με την αρετή²⁶⁴» (Η, 86, 5). Τελικά, ανεξάρτητα του ποιος έχει την ευθύνη γι' αυτή την καταστροφή, ο Θουκυδίδης συμπεραίνει ότι η σικελική εκστρατεία ήταν «η σπουδαιότερη ενέργεια που σημειώθηκε στον Πόλεμο και μάλιστα, καθώς νομίζω, από όσα γεγονότα είναι γνωστά από την παράδοση. Για τους νικητές ήταν περίλαμπρη νίκη, για τους νικημένους τρομερή καταστροφή. Νικήθηκαν σε όλα και παντού και όλα τους τα παθήματα ήταν μεγάλα. Ήταν, με την κυριολεξία, πανωλεθρία. Στρατός, στόλος, τίποτε δεν έμεινε που να μην χάθηκε και από τόσους πολλούς που είχαν ξεκινήσει, ελάχιστοι κατόρθωσαν να γυρίσουν στην πατρίδα» (Η, 87, 5-6).

Όσο καιρό ο Αλκιβιάδης έμενε στην Σπάρτη, γοήτευε τον λαό με την συμπεριφορά του και τους τρόπους του. Άρχισε να μιμείται τους Σπαρτιάτες ξυρίζοντας σύρριζα τα μαλλιά του, να λούζεται με πολύ κρύο νερό, να πίνει και αυτός μέλι ζωμό, να φορά ρούχα απλά και να γυμνάζεται, όπως και εκείνοι. Την δυνατότητα αυτής της προσαρμογής δεν την έδειξε ο Αλκιβιάδης μόνο στην Σπάρτη. Στην Ιωνία αγαπούσε τις ηδονές και τις ασωτίες, στην Θράκη ήταν μέθυσος, στην Θεσσαλία επιδέξιος ιπέας και κοντά στον σατράπη Τισσαφέρνη ήταν πολυέξοδος και μεγαλοπρεπής, όπως ακριβώς οι επιφανείς Πέρσες. Και όλα αυτά τα έκανε, γιατί πίστευε ότι πρέπει να προσαρμόζεται στους τρόπους αυτών που συναναστρεφόταν, για να είναι ευχαριστημένοι μαζί του και όχι γιατί ήταν ευμετάβλητος²⁶⁵.

²⁶⁴ Οι Αθηναίοι πολίτες είχαν διαφορετική γνώμη για τον Νικία. Ο Πανσανίας (Ι. 29, 12) είδε κάποτε μια επιτύμβια στήλη στο δημόσιο νεκροταφείο της Αθήνας όπου ήταν χαραγμένα τα ονόματα των στρατηγών οι οποίοι πέθαναν πολεμώντας στην Σικελία - όλα εκτός από του Νικία.

²⁶⁵ Πλούτ. *Αλκιβ.* 23.

Στην Σπάρτη αγαπήθηκε παράφορα από την γυναίκα του βασιλιά Άγι, την Τιμαία, όταν ο Άγις βρισκόταν σε εκστρατεία. Η Τιμαία απέκτησε παιδί με τον Αλκιβιάδη που έξω από το σπίτι το ονόμαζαν Λεωτυχίδη, αλλά η Τιμαία μέσα στο σπίτι μπροστά στις φίλες της τον έλεγε Αλκιβιάδη. Τόσο σφοδρός ήταν ο έρωτάς της στον Αλκιβιάδη. Ο Άγις δεν αναγνώρισε ποτέ τον Λεωτυχίδη ως παιδί του, γιατί γνώριζε την πραγματικότητα και γι' αυτό ο Λεωτυχίδης δεν έγινε ποτέ βασιλιάς στην Σπάρτη²⁶⁶. Ο Αλκιβιάδης, μάλιστα, για την πράξη του αυτή έλεγε ότι δεν την έκανε για να προσβάλει τον Άγι ούτε από φιληδονία, αλλά για να γίνουν βασιλιάδες στην Σπάρτη οι απόγονοί του²⁶⁷. Με τέτοιο κυνικό τρόπο μίλησε για την πράξη αυτή.

3.2 Συμμαχία Σπαρτιατών και Περσών εναντίον της Αθήνας με τις ενέργειες του Αλκιβιάδη

Ύστερα από την αθηναϊκή καταστροφή στην Σικελία, ο Αλκιβιάδης έδωσε στην Σπάρτη την τρίτη συμβουλή του, που άξιζε περισσότερο από τις δύο πρώτες²⁶⁸. Να ολοκληρώσει την καταστροφή της Αθήνας αποσπώντας από αυτήν τους συμμάχους της στην Ιωνία, που ήταν και η δύναμη της ηγεμονίας της. Πράγματι, μόλις μαθεύτηκε η καταστροφή στην Σικελία, εκδηλώθηκαν διαδοχικά αποστασίες σε αρκετές ελληνικές πόλεις και άρχισαν διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Σπάρτη και στους Πέρσες σατράπες.

Οι πρώτοι που έστειλαν πρέσβεις στον Άγι (που κατείχε την Δεκέλεια στην Αττική) για αποστασία από τους Αθηναίους ήταν οι Ευβοείς (Θουκ. Θ, 5, 1-2). Αμέσως ακολούθησε η Λέσβος, που έστειλε και αυτή αντιπροσωπεία στον Άγι με αίτημα αποστασίας (Θουκ. Θ, 5, 2-3). Οι Χιώτες και οι Ερυθραίοι²⁶⁹ έστειλαν αντιπροσωπείες κατευθείαν στην Σπάρτη, καθώς και αυτοί ήταν πρόθυμοι να αποστατήσουν. Στην αποστολή τους συμμετείχαν και απεσταλμένοι του Τισσαφέρνη, σατράπη των Σάρδεων και διοικητή της περσικής επαρχίας της Λυδίας στο κεντρικό τμήμα της Μικράς Ασίας. Ο Τισσαφέρνης βρισκόταν ήδη σε επαφή με τους ολιγαρχικούς αυτών των δύο πόλεων με τους οποίους σχεδίαζαν από κοινού την

---

²⁶⁶ Ο Λεωτυχίδης ως νόθο παιδί έχασε την βασιλεία μετά το θάνατο του βασιλιά Άγι και έτσι έγινε βασιλιάς ο Αγησίλαος με την ολόθερμη συμπαράσταση του Λύσανδρου (Ξεν. *Ελλ.* Γ, 3, 2-3).

²⁶⁷ Πλούτ. *Αλκιβ.* 23.

²⁶⁸ De Romilly (2007) 143.

²⁶⁹ Οι Ερυθραίοι ήταν κάτοικοι στις Ερυθρές (ή Ερυθραία) αρχαίας πόλης της Ιωνίας στις ακτές του Αιγαίου απέναντι ακριβώς από την Χίο. Ήταν μια από τις πόλεις της Ιωνικής Δωδεκάπολης.

ανατροπή της αθηναϊκής κυριαρχίας στο ανατολικό Αιγαίο²⁷⁰. Στην Σπάρτη, ο μεν Τισσαφέρνης υποσχέθηκε να εξασφαλίσει την τροφοδοσία του εκστρατευτικού σώματος των Πελοποννησίων στην Ιωνία, οι δε Χίοι ότι θα παρείχαν το ναυτικό τους (Θουκ. Θ, 5, 4-5).

Ταυτόχρονα, όμως, οι Σπαρτιάτες δέχθηκαν παρόμοια πρόταση και από τον Φαρνάβαζο, σατράπη της βόρειας Μικράς Ασίας. Στην σατραπεία του συμπεριλαμβάνονταν η Φρυγία, ο Ελλήσποντος, η Βιθυνία, η Παφλαγονία και η Καππαδοκία. Ο Φαρνάβαζος πρότεινε στους Λακεδαιμονίους να τον βοηθήσουν να αποκαταστήσει την περσική εξουσία στον Ελλήσποντο²⁷¹ (Θουκ. Θ, 6, 1). Πίσω από τις προτάσεις των δύο σατραπών κρυβόταν ο μεταξύ τους ανταγωνισμός. Καθένας επιθυμούσε να επιβάλει πρώτος την περσική κυριαρχία στις ελληνικές πόλεις που συνόρευαν με την σατραπεία τους, ώστε να κερδίσει την εκτίμηση του Πέρση βασιλιά Δαρείου Β΄²⁷². Οι Σπαρτιάτες βρέθηκαν σε δίλημμα ποια από τις δύο πλευρές να υποστηρίξουν αλλά προτίμησαν να βοηθήσουν τον Τισσαφέρνη και τους Χίους. Στην απόφαση αυτή οδηγήθηκαν λόγω των συμβουλών του Αλκιβιάδη (Θουκ. Θ, 6, 3). Φρόντισαν επίσης να στείλουν στην Χίο τον Φρύνι, έναν περίοικο²⁷³, ο οποίος ανέλαβε να ελέγξει αν οι Χίοι ήταν πραγματικά σε θέση να τηρήσουν τις υποσχέσεις τους σχετικά με την ναυτική βοήθεια που θα προσέφεραν. Τελικά, οι Σπαρτιάτες δέχθηκαν να συνάψουν συμμαχία με τους Χίους και τους Ερυθραίους και να στείλουν ως βοήθεια σαράντα πλοία, αφού κατά τα λεγόμενα των Χίων υπήρχαν ήδη εκεί όχι λιγότερα από εξήντα πλοία (Θουκ. Θ, 6, 4).

Την άνοιξη του 412 π.Χ. οι Λακεδαιμόνιοι και οι σύμμαχοί τους ήταν έτοιμοι για την εκστρατεία στην Μικρά Ασία. Σύμφωνα με το σχέδιό τους θα κατευθύνονταν πρώτα στην Χίο και αφού επικρατούσαν εκεί, θα στρέφονταν βόρεια, αρχικά προς την Λέσβο και στην συνέχεια προς τον Ελλήσποντο (Θουκ. Θ, 8, 2). Τα σαράντα

---

²⁷⁰ Ο Τισσαφέρνης νόμιζε ότι, αν εξασθένηζε τους Αθηναίους, θα εισέπραττε πιο εύκολα τους φόρους και ταυτόχρονα θα έκανε τους Λακεδαιμονίους συμμάχους με τον βασιλιά Δαρείο Β΄ (Θουκ. Θ, 5, 5). Γιατί με την ίδρυση της Αθηναϊκής Συμμαχίας οι Πέρσες δεν μπορούσαν να επιβάλουν φόρους στις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας.

²⁷¹ Ο Φαρνάβαζος επιδίωκε ακριβώς το ίδιο με τον Τισσαφέρνη, δηλαδή να κινήσει σε αποστασία από τους Αθηναίους τις πόλεις της επικράτειάς του για ευκολότερη είσπραξη των φόρων και να πετύχει με δική του μεσολάβηση την συμμαχία των Λακεδαιμονίων με τον βασιλιά Δαρείο Β΄ (Θουκ. Θ, 6, 1).

²⁷² Ο Δαρείος Β΄ της Περσίας (445-404 π.Χ.) ήταν βασιλιάς της Πρώτης Περσικής Αυτοκρατορίας και ήταν γιος του Αρταξέρξη Α΄ του Μακρόχειρα και μιας παλλακίδας με το όνομα Στατειρά.

²⁷³ Οι περίοικοι ήταν οι παλιοί κάτοικοι της Λακωνίας, αυτοί όμως που δέχτηκαν τους Δωριείς χωρίς αντίσταση. Ήταν ελεύθεροι κάτοικοι της ορεινής και παράλιας Λακωνίας, οι οποίοι είχαν αυτόνομη διοίκηση, όχι όμως και πολιτικά δικαιώματα αλλά πλήρωναν φόρους. Ασχολούνταν, κυρίως με την γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία, την βιοτεχνία και το εμπόριο. Ήταν οι μόνοι που μπορούσαν να ταξιδεύουν σε άλλες πόλεις.

πλοία που καθορίστηκαν να αναχωρήσουν για την Ιωνία μεταφέρθηκαν έγκαιρα από τον Κορινθιακό κόλπο στον Σαρωνικό περνώντας πάνω από τον Ισθμό²⁷⁴ (Θουκ. Θ, 7). Οι Κορίνθιοι όμως αρνήθηκαν να αποπλεύσουν αμέσως γιατί τότε εορτάζονταν τα Ίσθμια²⁷⁵ (Θουκ. Θ, 9, 1).

Στο μεταξύ οι Αθηναίοι πληροφορήθηκαν όσα συνέβαιναν από τους αντιπροσώπους τους στην γιορτή των Ισθμίων, οι οποίοι είδαν τις προετοιμασίες και τα πλοία που ετοιμάζονταν για αποστολή στην Ιωνία. Και άρχισαν αμέσως να ετοιμάζονται και αυτοί για να μην τους διαφύγουν τα πλοία των Πελοποννησίων. Οι Πελοποννήσιοι, από την πλευρά τους, όταν ολοκληρώθηκαν οι εορτές στα Ίσθμια, έστειλαν στην Χίο εικοσιένα πλοία με αρχηγό τον Αλκαμένη. Την καταδίωξη του πελοποννησιακού στόλου είχαν ήδη αναλάβει τριάντα επτά αθηναϊκές τριήρεις. Οι Αθηναίοι εντόπισαν τα σκάφη των Πελοποννησίων στον Σαρωνικό και τα υποχρέωσαν να καταφύγουν στο Σπείραιο, ένα έρημο λιμάνι στην περιοχή της Επιδαύρου (Θουκ. Θ, 10). Εκεί οι Αθηναίοι τους επιτέθηκαν και στην σύγκρουση σκοτώθηκε ο Αλκαμένης, ενώ οι υπόλοιποι Πελοποννήσιοι απογοητεύθηκαν και αρχικά σχεδίαζαν να κάψουν τα πλοία για να μην περιέλθουν στην κατοχή των αντιπάλων τους. Τελικά, προτίμησαν να τραβήξουν τα σκάφη στην ξηρά και να περιμένουν ώσπου να βρουν την κατάλληλη ευκαιρία και να απομακρυνθούν (Θουκ. Θ, 11, 1-2).

Η είδηση για τον αποκλεισμό των πλοίων στο Σπείραιο αποθάρρυνε τους Λακεδαιμονίους, οι οποίοι είχαν ήδη ετοιμάσει άλλα πέντε πλοία, αλλά τώρα θεώρησαν ότι δεν έπρεπε να τα στείλουν στην Ιωνία. Και τότε επεμβαίνει ο Αλκιβιάδης, ο οποίος κατόρθωσε πάλι να πείσει τον Ένδιο²⁷⁶ και τους άλλους εφόρους, να μην ματαιώσουν την εκστρατεία. Τους είπε ότι τα πέντε καράβια θα έφταναν στην Χίο προτού μάθουν εκεί την συμφορά του άλλου στόλου και ότι ο

²⁷⁴ Οι Κορίνθιοι, για να αποφύγουν τον δαπανηρό και μεγάλο ταξίδι διασχίζοντας τον Κορινθιακό κόλπο και κάνοντας τον περίπλοο της Πελοποννήσου, προκειμένου να βγουν στον Σαρωνικό κόλπο είχαν κατασκευάσει την Δίολκο στον Ισθμό, ένα ειδικό διάδρομο για την μεταφορά πλοίων από την μία πλευρά του Ισθμού στην άλλη.

²⁷⁵ Τα Ίσθμια ήταν μια από τις τέσσερις μεγάλες πανελλήνιες γιορτές του αρχαίου κόσμου. Όσον αφορά τον ιδρυτή τους δεν υπάρχει σύμφωνη γνώμη: Ποσειδώνας ή Σίσυφος ή Γλαύκος ή Θησέας. Ως πανελλήνια γιορτή καθιερώθηκαν από τους Κυψελίδες το 582 π.Χ. Τα Ίσθμια τελούνταν κάθε δύο χρόνια κατά την άνοιξη και άρχιζαν με θυσία προς τιμήν του Ποσειδώνα. Είχαν οργανωθεί κατά το πρότυπο των Ολυμπιακών Αγώνων. Οι αγώνες που τελούνταν ήταν γυμνικοί (δρόμος, δισκοβολία, παγκράτιο, πένταθλο, ακόντιο), ιππικοί και μουσικοί. Το έπαθλο ήταν στεφάνι και 100 δραχμές. Τα κατορθώματα των νικητών υμνήθηκαν από τους Πίνδαρο και Βακχυλίδη.

²⁷⁶ Ο Ένδιος μαζί με τους Φιλοχαρίδα και Λέοντα είχαν σταλεί στην Αθήνα το 420 π.Χ. ως πρεσβευτές με απόλυτη δικαιοδοσία με σκοπό να λύσουν όλες τις διαφορές μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης (Θουκ. Ε, 45, 1). Εξαπατήθηκαν όμως από τον πανούργο και αδίστακτο Αλκιβιάδη (Θουκ. Ε, 45, 2-4) και η αποστολή κατέληξε σε αποτυχία.

ίδιος, όταν θα έφτανε στην Ιωνία, εύκολα θα έπειθε τις πολιτείες να αποστατήσουν από την Αθήνα, εξηγώντας τους την αδυναμία των Αθηναίων και την αποφασιστικότητα των Λακεδαιμονίων. Θα τον πίστευαν περισσότερο από κάθε άλλον. Στον Ένδιο είπε, ιδιαιτέρως, ότι θα ήταν σπουδαίο για τον ίδιο, να προκαλέσει την αποστασία της Ιωνίας και να επιτύχει για τους Λακεδαιμονίους την συμμαχία του Βασιλιά των Περσών. Δεν έπρεπε όλα αυτά να τα κατορθώσει ο Άγις, με τον οποίο ο Ένδιος βρισκόταν σε αντίθεση (Θουκ. Θ, 12). Να, λοιπόν, η επιδεξιότητα του Αλκιβιάδη. Εκείνος, ο εξόριστος, κινεί τώρα την μία εξουσία της Σπάρτης εναντίον της άλλης. Είναι αυτός που σχεδιάζει και εμπνέει τα πάντα. Αυτός επίσης εκεί κάτω θα γίνει ο ήρωας της υπόθεσης ακριβώς γιατί έχει προδώσει²⁷⁷.

Έτσι, ο Αλκιβιάδης αναχώρησε από την Πελοπόννησο για την Ιωνία με τα πέντε πλοία. Αρχηγός της αποστολής ήταν ο Σπαρτιάτης Χαλκιδέας, όλοι όμως αναγνώριζαν ότι ο Αλκιβιάδης θα είχε ιδιαίτερο ρόλο στην εξέλιξή της. Με αυτόν τον τρόπο ο Αλκιβιάδης εγκατέλειψε την Σπάρτη, όπου είχε βρει καταφύγιο ως τότε. Το πιθανότερο είναι ότι αποφάσισε να φύγει ύστερα από μία σειρά γεγονότων και προβληματισμών²⁷⁸. Τα πέντε πλοία κατευθύνθηκαν στην Χίο, όπου ο Αλκιβιάδης συναντήθηκε μυστικά με τους αρχηγούς της ολιγαρχικής παράταξης και οργάνωσε την αποστασία. Οι ολιγαρχικοί συγκάλεσαν την Βουλή της Χίου σε έκτακτη συνεδρίαση και ο Αλκιβιάδης έπεισε τους βουλευτές να υποστηρίξουν την αποστασία με την υπόσχεση ότι και άλλα πλοία των Πελοποννησίων θα έφθαναν πολύ σύντομα για να τους ενισχύσουν (Θουκ. Θ, 14, 1-2). Οι Χιώτες²⁷⁹ πρώτα και ακολούθως οι Ερυθραίοι αποστάτησαν από τους Αθηναίους (Θουκ. Θ, 14, 2). Ακολούθησαν οι Κλαζομενές²⁸⁰ (Θουκ. Θ, 14, 3) και η Τέως²⁸¹ (Θουκ. Θ, 16). Ο Αλκιβιάδης πρόφτασε τους Αθηναίους και πέτυχε και την αποστασία της Μιλήτου²⁸² (Θουκ. Θ, 17, 1-3).

---

²⁷⁷ De Romilly (2007) 148-149.

²⁷⁸ Πλούτ. *Αλκιβ.* 24: «Ο βασιλιάς Άγις ήταν εχθρός του Αλκιβιάδη, με την ταπείνωση που είχε υποστεί εξαιτίας της γυναίκας του, και τον μισούσε και από πάνω για την δόξα του· γιατί τα νέα έλεγαν ότι τα περισσότερα γίνονταν και προχωρούσαν λόγω του Αλκιβιάδη· αλλά και από τους άλλους Σπαρτιάτες οι πιο ισχυροί και οι πιο φιλόδοξοι ήδη ενοχλούνταν με τον Αλκιβιάδη, επειδή τον φθονούσαν».

²⁷⁹ Η αποστασία της Χίου ιδιαίτερα ήταν η πιο σημαντική, επειδή εξασφάλισε στους Λακεδαιμονίους ταυτόχρονα στρατηγική θέση των ναυτικών επιχειρήσεων και ένα στόλο εξήντα πολεμικών πλοίων.

²⁸⁰ Οι Κλαζομενές ήταν παραλιακή πόλη της Ιωνίας κοντά στις Ερυθρές. Η πόλη έφτασε σε μεγάλη ακμή τον 7ο και 6ο αιώνα π.Χ.

²⁸¹ Η Τέως ήταν παραλιακή ιωνική πόλη στη Ερυθραία χερσόνησο. Είναι πατρίδα του λυρικού ποιητή Ανακρέοντα. Η πόλη υπήρξε μέλος της Ιωνικής Δωδεκάπολης. Σώζονται ερείπιά της.

²⁸² Η Μίλητος ήταν παραλιακή ιωνική πόλη της Μικράς Ασίας απέναντι από το νησί Ικαρία και νότια των εκβολών του Μαιάνδρου ποταμού. Μεγάλο εμπορικό και ναυτικό κέντρο λόγω του σπουδαίου λιμανιού της. Η Μίλητος υπήρξε σπουδαίο κέντρο φιλοσοφίας και επιστημών, όπου γεννήθηκαν και

Μετά την αποστασία των Μιλησίων συνομολογήθηκε αμέσως η πρώτη συμμαχία των Λακεδαιμονίων με τον βασιλιά των Περσών Δαρείο Β΄ με την μεσολάβηση του Τισσαφέρνη και του Χαλκιδέα (Θουκ. Θ, 17, 4). Η συνθήκη προέβλεπε ότι οι Πέρσες υποχρεώνονταν να συντηρούν οικονομικά τον σπαρτιατικό στόλο, αλλά να παίρνουν από τις Ιωνικές πόλεις φόρο 5% για τις εισαγωγές και εξαγωγές τους, ποσό που κατέβαλλαν στους Αθηναίους, πριν αποστατήσουν. Με την συνθήκη αυτή αναγνωριζόταν η κυριαρχία των Περσών σε όλες τις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας²⁸³. Χωρίς να θέλουμε να απαλλάξουμε τους Λακεδαιμονίους από την ευθύνη για την συνθήκη αυτή, πρέπει να ομολογήσουμε ότι ήταν έργο του Χαλκιδέα υπό την καθοδήγηση του αδίστακτου Αλκιβιάδη. Συνεπώς, ο Αλκιβιάδης οδήγησε τις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας στον Περσικό ζυγό και την πατρίδα του σε σφοδρή σύγκρουση με δύο πανίσχυρους εχθρούς, τους Πέρσες και τους Σπαρτιάτες, με τις γνωστές ολέθριες συνέπειες.

Η Αθήνα όμως δεν έχανε το θάρρος της. Με αξιοθαύμαστη αποφασιστικότητα έβρισκε τον τρόπο να επανδρώνει πάλι πλοία, να παραλύει την εχθρική δράση και να επεμβαίνει παντού²⁸⁴. Ξεσήκωσε δημοκρατική επανάσταση στην Σάμο και για την συνέχιση του πολέμου θα αποκτήσει σε αυτό το σημαντικό νησί μια βάση εξαιρετικά πολύτιμη (Θουκ, Θ, 21). Επιπλέον, κατέλαβε πάλι τις Κλαζομενές (Θουκ, Θ, 23, 6), πέτυχε να κυριεύσει την Λέσβο (Θουκ. Θ, 23, 1-5) και να απειλήσει για μια στιγμή την Μίλητο (Θουκ. Θ, 25-27). Ειδικά για την τελευταία περίπτωση της Μιλήτου, ο Αλκιβιάδης παρότρυνε τους Σπαρτιάτες να σώσουν την Μίλητο από τους Αθηναίους, γιατί η πόλη ήταν απαραίτητη ως ναυτική βάση, αλλά και για λόγους γοήτρου, αν δεν ήθελαν να καταστρέψουν εντελώς την υπόθεση της Ιωνίας και να οδηγήσουν τα πράγματα σε γενική αποτυχία (Θουκ. Θ, 26, 3).

έζησαν πνεύματα όπως ο Θαλής, ο Αναξίμανδρος και ο Αναξίμενης. Γύρω στο 600 π.Χ. ο Θαλής ίδρυσε στην Μίλητο την Σχολή της Ιωνίας.

²⁸³ Η πρώτη αυτή συνθήκη ήταν περισσότερο μια πρόχειρη συμφωνία που άφηνε πολλές εκκρεμότητες. Κατά συνέπεια οι δύο πλευρές την επαναδιαπραγματεύτηκαν μετά την άφιξη στη Μίλητο του Σπαρτιάτη ναύαρχου Αστύοχου τον χειμώνα του 412/411 π.Χ. Οι Πέρσες αναλάμβαναν να χρηματοδοτήσουν τους Σπαρτιάτες στον πόλεμο κατά της Αθήνας στην Ιωνία, με αντάλλαγμα τις περιοχές που ανήκαν στον Μεγάλο Βασιλιά και στους προγόνους του, σε αντίθεση με την πρώτη συμφωνία που προέβλεπε την παραχώρηση μόνο των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας. Θεωρητικά με την δεύτερη συμφωνία οι Πέρσες αποκτούσαν δικαιώματα μέχρι την Βοιωτία.

²⁸⁴ De Romilly (2007) 150.

3.3 Οι συμβουλές του Αλκιβιάδη στον Τισσαφέρνη εναντίον της Σπάρτης

Ο Αλκιβιάδης φρόντισε να καλλιεργήσει την σχέση του με τον Τισσαφέρνη, σατράπη των Σάρδεων, με σκοπό να εξασφαλίσει ένα νέο καταφύγιο, επειδή έβλεπε ότι δεν μπορούσε να εμπιστευθεί άλλο τους Σπαρτιάτες. Μετά τον θάνατο του Χαλκιδέα και την μάχη στην Μίλητο, ο Αλκιβιάδης είχε γίνει ύποπτος στους Πελοποννησίους (Θουκ. Θ, 45, 1). Η επιρροή του μειώθηκε περαιτέρω μετά την αποχώρηση του εφόρου Ένδιου με τον οποίο είχε καλές σχέσεις²⁸⁵. Η αυξανόμενη δυσαρέσκεια σε βάρος του, σε συνδυασμό με τις πιέσεις του Άγι για να πάρει εκδίκηση, δημιουργούσαν ένα επικίνδυνο και ενοχλητικό κλίμα²⁸⁶. Έτσι αποφασίστηκε μυστικά στην Σπάρτη να σταλεί στην Ιωνία η διαταγή εκτέλεσής του²⁸⁷. Δεν επρόκειτο για επίσημη καταδίκη, αλλά για κρυφή εντολή. Σύμφωνα με τις οδηγίες, ο Αλκιβιάδης δεν έπρεπε να πληροφορηθεί τίποτα μέχρι την εκτέλεση της απόφασης, οπότε θα ήταν αργά γι' αυτόν. Είχε όμως καλούς φίλους στην Σπάρτη, οι οποίοι έσπευσαν να τον προειδοποιήσουν²⁸⁸. Ο Αλκιβιάδης τότε φρόντισε να απομακρυνθεί αμέσως από το στρατόπεδο των Λακεδαιμονίων. Ήταν πλέον φυγάδας και καταζητούμενος όχι μόνο για τους Αθηναίους αλλά και για τους Σπαρτιάτες. Το μόνο καταφύγιο που μπορούσε να βρει ήταν στον σατράπη Τισσαφέρνη, με τον οποίο είχε φροντίσει να δημιουργήσει καλές σχέσεις τους προηγούμενους μήνες (Θουκ. Θ, 45, 1).

Ο Τισσαφέρνης δέχτηκε τον Αλκιβιάδη, τον άκουσε και γοητεύτηκε από αυτόν. Ο Πλούταρχος (*Αλκιβ.* 24) μας βοηθάει να εκτιμήσουμε τι σήμαινε η γοητεία του Αλκιβιάδη. Γράφει: «Ο Τισσαφέρνης τον έκανε πρώτο και καλύτερο σύμβουλό του. Γιατί ο ξένος αυτός, που δεν ήταν απλοϊκός, αλλά κακοήθης και πονηρός, θαύμαζε τον ποικιλότροπο χαρακτήρα του Αλκιβιάδη και τις υπερβολικές του ικανότητες. Εξάλλου στις καθημερινές του συναναστροφές και επαφές ο Αλκιβιάδης είχε χάρες που έκαμπταν και τον πιο άτεγκτο και κατακτούσαν τον καθένα, έτσι που, και όσοι τον φοβούνταν και τον μισούσαν, όταν τον πλησίαζαν και τον έβλεπαν, ένιωθαν ευχαρίστηση και φιλική διάθεση. Γι' αυτό ο Τισσαφέρνης, που ήταν κατά τα άλλα από τους πιο σκληρούς και μισέλληνες Πέρσες, ήταν τόσο ευάλωτος στην κολακεία

²⁸⁵ Rhodes (2011) 144.

²⁸⁶ Πλούτ. *Αλκιβ.* 24.

²⁸⁷ Θουκ. Θ, 45, 1: «Έφτασε από την Σπάρτη επιστολή προς τον Αστύοχο με οδηγίες να σκοτώσει τον Αλκιβιάδη (ο Άγις ήταν εχθρός του αλλά και, γενικά, δεν του είχαν εμπιστοσύνη)».

²⁸⁸ Ο Αλκιβιάδης ίσως ειδοποιήθηκε από τον Ένδιο, ίσως από την βασίλισσα Τιμαία.

του Αλκιβιάδη, ώστε τον ξεπερνούσε στην ανταπόδοσή της. Διέταξε να ονομάζουν Αλκιβιάδη το πιο όμορφο, για τα λουλούδια του και τα υγιεινά νερά του, από τα περιβόλια του, γεμάτο χώρους αναψυχής και περίπτερα φροντισμένα με βασιλική και ασυνήθιστη πολυτέλεια. Και όλοι πια έτσι έλεγαν και ονόμαζαν το περιβόλι».

Ο Αλκιβιάδης όχι μόνο τα κατάφερε, αλλά και πέτυχε, πέρα από κάποιες προσωπικές τιμές, να ασκήσει επί του Τισσαφέρνη πραγματική πολιτική επιρροή. Ο Θουκυδίδης δεν διστάζει να γράψει ότι έγινε σε όλα ο διδάσκαλός του (Θ, 45, 2). Και, μάλιστα, έφτασε στο σημείο να αποφαινεται, να συμβουλεύει και να καθοδηγεί τον Τισσαφέρνη. Η πρώτη συμβουλή του Αλκιβιάδη στον Τισσαφέρνη ήταν να περικόψει τον μισθό των ναυτών από μια αττική δραχμή σε τρεις οβολούς, και αυτοί να καταβάλλονται όχι ανελλιπώς, λέγοντας στον Τισσαφέρνη να επικαλεστεί ως δικαιολογία σε αυτούς ότι οι Αθηναίοι, που έχουν ναυτική εμπειρία, δίνουν μόνο τρεις οβολούς στους άνδρες τους, όχι τόσο από έλλειψη χρημάτων όσο για να μην καταντούν οι ναύτες αλαζόνες από το πολύ χρήμα (Θουκ. Θ, 45, 2). Για να το πετύχει αυτό τον δασκάλευε να δωροδοκήσει τους τριηράρχους και τους στρατηγούς των πόλεων εκτός από τους Συρακοσίους²⁸⁹ και να τους πείσει να συμφωνήσουν σε αυτά. Αυτή είναι μια άλλη μέθοδος να πείθεις, αρχαία όσο και ο κόσμος. Βλέπουμε ότι ο Αλκιβιάδης ήξερε πως να γίνουν αποδεκτές οι προτάσεις του²⁹⁰. Μάλιστα, ως εκπρόσωπος του Τισσαφέρνη, βρέθηκε να συνομιλεί με τους αντιπροσώπους των ελληνικών πόλεων που είχαν αποστατήσει. Όταν οι αντιπρόσωποι των Χίων εμφανίστηκαν για να ζητήσουν χρήματα, ο Αλκιβιάδης έπεισε τον Τισσαφέρνη να αρνηθεί, υποστηρίζοντας ότι οι Χίοι ως τότε χρηματοδοτούσαν τους Αθηναίους, ενώ τώρα ζητούσαν από άλλους να πληρώσουν για την άμυνα του νησιού τους (Θουκ. Θ, 45, 4).

Μια άλλη συμβουλή του Αλκιβιάδη στον Τισσαφέρνη ήταν ότι το συμφέρον της Περσίας δεν ήταν να προκαλέσει την ήττα των Αθηναίων, οπότε η αθηναϊκή ηγεμονία θα αντικαθιστούσε μία νέα σπαρτιατική. Γιατί, αν συγκεντρωνόταν η κυριαρχία σε μία πλευρά, τότε ο βασιλιάς δεν θα είχε με ποιους να συνεργαστεί για να καταλύσει την δύναμη των εκάστοτε κρατούντων. Αντίθετα, οι Πέρσες έπρεπε να ενισχύσουν την διαμάχη μεταξύ των δύο μεγάλων ελληνικών πόλεων, ώστε να τις

---

²⁸⁹ Ο Ερμοκράτης, ο Συρακόσιος στρατηγός, διαφωνούσε στην περικοπή των μισθών των ναυτών (Θουκ. Θ, 45, 3).

²⁹⁰ De Romilly (2007) 156.

αποδυναμώσουν και να κατορθώσουν τελικά να αποσπάσουν χωρίς σοβαρή αντίδραση τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας (Θουκ. Θ, 46, 1-2).

Επιπλέον, ο Αλκιβιάδης έλεγε στον Τισσαφέρνη ότι οι Αθηναίοι θα μπορούσαν να διαπραγματευθούν καλύτερα με τους Πέρσες, λόγω του χαρακτήρα και της πολιτικής τους. Η Αθήνα ήταν ναυτική δύναμη και ενδιαφερόταν κυρίως για τον έλεγχο της θάλασσας. Για τον λόγο αυτό θα ήταν δυνατό οι Αθηναίοι να οδηγηθούν σε κάποιο συμβιβασμό με τους Πέρσες, παραχωρώντας στην Περσική αυτοκρατορία τις πόλεις των ακτών της Μικράς Ασίας για να κρατήσουν στην Αθηναϊκή Συμμαχία μόνο τα νησιά. Αντίθετα, η Σπάρτη διέθετε ισχυρό στρατό και οι Πέρσες θα ήταν αφελείς αν πίστευαν ότι οι Λακεδαιμόνιοι θα αποσπούσαν από την αθηναϊκή κυριαρχία τις ελληνικές πόλεις στην Μικρά Ασία για να τις παραχωρήσουν στον βασιλιά της Περσίας. Πραγματικός σκοπός των Σπαρτιατών ήταν να δημιουργήσουν μια δική τους ηγεμονία στην περιοχή, η οποία μπορούσε να αποδειχθεί πολύ πιο επικίνδυνη από όσο η αθηναϊκή. Εξάλλου, οι Αθηναίοι ήταν περισσότερο πιθανό να αποδεχθούν έναν συμβιβασμό για την διανομή της κυριαρχίας στο Αιγαίο, σε αντίθεση με τους Σπαρτιάτες, οι οποίοι επιδίωκαν την απόλυτη ηγεμονία και δύσκολα την διπλωματία (Θουκ. Θ, 46, 3).

Ένας άλλος σκοπός του Αλκιβιάδη ήταν να αποτρέψει την άμεση σύγκρουση του στόλου των Πελοποννησίων με τις ναυτικές δυνάμεις των Αθηναίων. Οι Αθηναίοι δεν είχαν συγκεντρώσει ακόμη όλα τα πλοία τους και η καθυστέρηση αυτή τους συνέφερε. Γι' αυτό ο Τισσαφέρνης, έχοντας πλήρη εμπιστοσύνη στον Αλκιβιάδη, όχι μόνο παρείχε ανεπαρκή εξοπλισμό στους Πελοποννησίους και τους απέτρεπε να πολεμήσουν αλλά τους υποσχέθηκε ότι τα φοινικικά²⁹¹ πλοία θα έσπευδαν να τους υποστηρίξουν. Τα πλοία αυτά όμως, δεν εμφανίστηκαν με αποτέλεσμα να μειωθεί το ηθικό του στόλου και οι Αθηναίοι να κερδίσουν πολύτιμο χρόνο (Θουκ. Θ, 46, 5). Ο Αλκιβιάδης φρόντισε να πληροφορηθούν κάποιοι στο αθηναϊκό στρατόπεδο σε ποιον όφειλαν αυτή την διευκόλυνση. Στο μυαλό του φαίνεται ότι είχε ήδη αρχίσει να ωριμάζει ένα ιδιαίτερο τολμηρό σχέδιο, κάτι που μόνο ο ίδιος θα τολμούσε να σκεφθεί, δηλαδή να επιστρέψει στην Αθήνα. Ο Θουκυδίδης το γράφει ξεκάθαρα: «Όσο καιρό βρισκόταν ο Αλκιβιάδης στην αυλή του Τισσαφέρνη και του Μεγάλου

---

²⁹¹ Ο στόλος της Φοινίκης, που άρχισε να ναυπηγεί ο Τισσαφέρνης, δεν προοριζόταν αποκλειστικά ως ενίσχυση του Πελοποννησιακού στόλου, παρά τις υποσχέσεις που είχε δώσει ο Πέρσης σατράπης στους Πελοποννησίους. Προφανώς, με την ναυπήγηση του φοινικικού στόλου ο Τισσαφέρνης είχε σκοπό αφενός να αντιμετωπίσει τους Αθηναίους, αφετέρου να μην εξαρτάται από τον στόλο των Πελοποννησίων.

Βασιλιά, αυτές τις συμβουλές τους έδινε, αφενός γιατί νόμιζε ότι ήταν οι καλύτερες, αφετέρου επειδή προετοίμαζε ταυτόχρονα με πολλή φροντίδα την επιστροφή του στην πατρίδα²⁹²» (Θ, 47, 1).

Ο Τισσαφέρνης θεώρησε άριστες τις συμβουλές του Αλκιβιάδη. Έτσι τις εκτέλεσε πιστά: ούτε λοιπόν τον φοινικικό στόλο έφερε, για να ενισχύσει τους Σπαρτιάτες, αλλά και τους μισθούς των ναυτών της Σπάρτης ελάττωσε φέρνοντάς τους με αυτόν τον τρόπο σε δύσκολη θέση. Από την άλλη, η βοήθεια που πρόσφερε στην πατρίδα του ο Αλκιβιάδης υπήρξε σπουδαία, γιατί, αν ο φοινικικός στόλος ενωνόταν με τον σπαρτιατικό και μαζί οι δύο στόλοι έρχονταν αντιμέτωποι με τον αθηναϊκό, ο στόλος των Αθηναίων θα περιεχόταν σε δεινή θέση και ίσως να είχε εντελώς καταστραφεί.

3.4 Επαφές του Αλκιβιάδη με τους στρατηγούς των Αθηναίων στην Σάμο

Ο Αλκιβιάδης, προκειμένου να προετοιμάσει το έδαφος για την επιστροφή του, φρόντισε να αρχίσει μυστικές επαφές με ολιγαρχικούς²⁹³ Αθηναίους, οι οποίοι βρίσκονταν στο αθηναϊκό στρατόπεδο στην Σάμο και ήρθαν σε συνεννοήσεις μαζί του. Στην συνάντησή τους ο Αλκιβιάδης υποσχέθηκε να μεταστρέψει προς την πλευρά τους και τον Τισσαφέρνη και τον Μεγάλο Βασιλιά «με την προϋπόθεση ότι δεν θα διατηρούσαν το δημοκρατικό καθεστώς, γιατί έτσι ο Βασιλιάς θα τους είχε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη» (Θουκ. Θ, 48, 1). Συνεπώς οι Αθηναίοι θα μπορούσαν να κερδίσουν την υποστήριξη των Περσών και να πετύχουν έναν ευνοϊκό συμβιβασμό με την Σπάρτη. Το αντάλλαγμα που ζητούσε ο Αλκιβιάδης για την μεσολάβησή του ήταν, φυσικά, η επιστροφή του στην Αθήνα. Μετά την συνάντησή τους με τον Αλκιβιάδη και την επιστροφή τους στην Σάμο, οι ολιγαρχικοί Αθηναίοι οργάνωσαν τους ανθρώπους τους σε συνωμοσία και στον λαό έλεγαν ότι «ο βασιλιάς θα γινόταν φίλος τους και θα τους έδινε χρήματα, αν επανερχόταν ο Αλκιβιάδης από την εξορία και ανέτρεπαν την δημοκρατία» (Θουκ. Θ, 48, 2).

«Ο όχλος», όπως αποκαλεί ο Θουκυδίδης την σύναξη των στρατιωτών και των ναυτών, «παρ' όλο που ενοχλήθηκε προσώρας με όσα είχαν συμβεί, παρέμεινε

---

²⁹² Κάθε φορά που ο Θουκυδίδης αναφέρεται στον Αλκιβιάδη, δεν παραλείπει να τονίσει και το προσωπικό, εγωιστικό κίνητρο του ανδρός. Βλ. De Romilly (2009) 309.

²⁹³ Ο Αλκιβιάδης γνώριζε ότι, μετά την καταστροφή του αθηναϊκού στόλου στην Σικελία και τις αλλεπάλληλες αποστασίες των Ιωνικών πόλεων, τα οικονομικά της Αθήνας βρίσκονταν σε τραγική κατάσταση λόγω των εξοπλισμών και της απώλειας του συμμαχικού φόρου και ότι όλα τα βάρη τα είχαν αναλάβει οι πλούσιοι Αθηναίοι, που τώρα ήταν τριήραρχοι και ως εκ τούτου δυσανασχετούσαν και ήθελαν να ανατρέψουν το δημοκρατικό καθεστώς.

ήσυχος εξαιτίας της ευχάριστης προοπτικής της βασιλικής μισθοδοσίας» (Θουκ. Θ, 48, 3). Όπως και με την αιτιολόγηση που μας παρέχει για τον λαϊκό ενθουσιασμό που είχε ξεσηκώσει η Σικελική εκστρατεία το 415 π.Χ., έτσι και τώρα ο Θουκυδίδης απομονώνει την γυμνή απληστία ως το αποκλειστικό ελατήριο, ενώ θα επικρατούσαν ασφαλώς πολύ πιο σύνθετα συναισθήματα και υπολογισμοί. Το 412 και το 411 π.Χ. διακυβευόταν η ίδια η επιβίωση αυτών των ανδρών, όπως και των οικογενειών και της πόλης τους· άλλωστε, η συμπεριφορά τους στα χρόνια που ακολούθησαν κατέδειξε ξανά και ξανά τα πατριωτικά τους συναισθήματα και την προσήλωσή τους στην αθηναϊκή δημοκρατία²⁹⁴.

Ο μόνος που αντέδρασε ήταν ο στρατηγός Φρύνιχος²⁹⁵, ο οποίος συμβούλευσε τους οπλίτες να μην παρασυρθούν από ένα αναξιόπιστο άτομο όπως ο Αλκιβιάδης. Ακόμη και αν οι Αθηναίοι μετέβαλλαν το πολίτευμά τους, η αλλαγή αυτή δεν μπορούσε να τους εξασφαλίσει ότι ο Πέρσης βασιλιάς θα διέλυε την συμμαχία του με την Σπάρτη για να υποστηρίξει την Αθήνα. Εξάλλου, η αλλαγή πολιτεύματος δεν θα μετέβαλε την στάση των συμμάχων τους που είχαν αποστατήσει, αφού αυτοί δεν είχαν κανένα λόγο να θεωρήσουν ότι η ολιγαρχική Αθήνα θα ασκούσε λιγότερο σκληρή ηγεμονία από όσο η δημοκρατική. Κανένας από τους συμμάχους τους, προειδοποίησε, «δεν θα θελήσει να βρίσκεται υποδουλωμένος είτε σε μια ολιγαρχία είτε σε μια δημοκρατία, αντί να είναι ελεύθερος, με όποιο καθεστώς και αν τύχει» (Θουκ. Θ, 48, 5).

Πέρα από όλα αυτά τα επιχειρήματα, ο Φρύνιχος επέμενε κυρίως στην αναξιοπιστία του Αλκιβιάδη. Οι πολιτειακές διευθετήσεις δεν είχαν την παραμικρή αξία για τον Αλκιβιάδη· το μόνο που τον απασχολούσε ήταν η ασφαλής επιστροφή στην Αθήνα. Η επανεμφάνισή του στην πόλη θα πυροδοτούσε εμφύλια σύρραξη και την καταστροφή της Αθήνας, και έτσι έπρεπε με κάθε τρόπο να αποφευχθεί (Θουκ. Θ, 48, 4). Μολονότι τα επιχειρήματα του Φρύνιχου ήταν ισχυρά, οι άλλοι συνωμότες που είχαν συγκεντρωθεί εκεί ετοιμάζονταν να στείλουν στην Αθήνα αντιπροσώπους με επικεφαλής τον Πείσανδρο για να προετοιμάσουν το έδαφος σχετικά με την επάνοδο του Αλκιβιάδη και την κατάλυση της δημοκρατίας στην πόλη, καθώς επίσης και για να καταστήσουν τον Τισσαφέρην φίλο στους Αθηναίους (Θουκ. Θ, 49).

---

²⁹⁴ Kagan (2004) 521.

²⁹⁵ Ο Φρύνιχος ο Δειραδιώτης, ο γιος του Στρατωνίδα, ήταν δημαγωγός και στρατηγός, αντίπαλος του Αλκιβιάδη, καταγόμενος από τον δήμο Δειράδες. Η αντιπαλότητα με τον Αλκιβιάδη τον οδήγησε σε προδοτικές κινήσεις με τον ναύαρχο των Σπαρτιατών Ασύτοχο, αλλά τελικά πλήρωσε την προδοσία του με την ζωή του.

Ο Φρύνιχος με τις εξελίξεις αυτές φοβόταν κυρίως για την προσωπική του ασφάλεια, επειδή ο Αλκιβιάδης θα προσπαθούσε να τον εκδικηθεί, αν κατόρθωνε να επιστρέψει στην Αθήνα. Γι' αυτό ο Φρύνιχος έστειλε ένα μυστικό μήνυμα στον Αστύοχο, τον αρχηγό των σπαρτιατικών δυνάμεων που βρίσκονταν στην Ιωνία, με το οποίο τον ενημέρωνε για όλες τις κινήσεις των ολιγαρχικών και του Αλκιβιάδη (Θουκ. Θ, 50, 1-2). Αγνοώντας πως ο Αλκιβιάδης δεν βρισκόταν πια στο στρατόπεδο των Σπαρτιατών, υπέθεσε ότι ο Αστύοχος θα τον συλλάμβανε αμέσως, θέτοντας τέρμα στο σχέδιο (Θουκ. Θ, 50, 3). Αν και ο Αστύοχος δεν ήταν εκ των πραγμάτων σε θέση να πράξει κάτι τέτοιο, δεν μπορούσε ούτε να αγνοήσει την προειδοποίηση και έτσι να διακινδυνεύσει την επιτυχία του εγχειρήματος των Αθηναίων²⁹⁶.

Γι' αυτό ο Αστύοχος επέλεξε να προσκομίσει την επιστολή στον Τισσαφέρνη στην Μαγνησία της Μικράς Ασίας και να τον ρωτήσει ευθέως για την συνωμοσία (Θουκ. Θ, 50, 3). Ο σατράπης πρέπει να έμεινε κατάπληκτος, γιατί ασφαλώς δεν είχε δώσει την παραμικρή υπόσχεση αυτού του είδους στον Αλκιβιάδη. Ο Αλκιβιάδης βρέθηκε απόλυτα εκτεθειμένος και η σχέση του με τον σατράπη άρχισε πάραυτα να κλονίζεται. Έστειλε αμέσως επιστολή στους φίλους του στην Σάμο καταγγέλλοντας τον Φρύνιχο για τις εγκληματικές του ενέργειες και απαιτούσε να θανατωθεί (Θουκ, Θ, 50, 4).

Ο Φρύνιχος βρέθηκε ξαφνικά αντιμέτωπος με την κατηγορία της προδοσίας, αντιμετώπισε όμως τον Αλκιβιάδη με ένα τέχνασμα αντάξιό του. Ο Φρύνιχος, ο οποίος είχε ενεργήσει με την προσδοκία πως ο Αστύοχος θα εκμηδένιζε μονομιάς και τον Αλκιβιάδη και την συνωμοσία χωρίς να αποκαλύψει το περιεχόμενο της επιστολής του, έστειλε δεύτερη επιστολή²⁹⁷ στον Αστύοχο, στην οποία, αφού τον κατηγορούσε για την αποκάλυψη του περιεχομένου της πρώτης, του υποσχόταν ότι μπορούσε να βοηθήσει τους Λακεδαιμονίους να νικήσουν τους Αθηναίους στην Σάμο (Θουκ. Θ, 50, 5). Για τον λόγο αυτό προσέφερε πληροφορίες για τις αδυναμίες των οχυρώσεων στην Σάμο. Στην επιστολή επίσης υποστήριζε ότι ήταν αναγκασμένος να προδώσει, αφού οι συμπολίτες του ήταν αναμενόμενο ότι θα τον εκτελούσαν για

---

²⁹⁶ Kagan (2004) 523.

²⁹⁷ Οι σύγχρονοι μελετητές δυσκολεύονται να κατανοήσουν πώς ο Φρύνιχος φάνηκε τόσο ασύνετος ώστε να στείλει και άλλη επιστολή στον Αστύοχο μετά την προδοσία της προηγούμενης, αλλά οι περιστάσεις κατά την αποστολή της δεύτερης ήταν αρκετά διαφορετικές. Η πρώτη επιστολή εμπειρεύει, αθέλητα, ένα ανέφικτο αίτημα, γιατί ο Αλκιβιάδης είχε ήδη αναχωρήσει και δεν ήταν δυνατόν να συλληφθεί. Η δεύτερη επιστολή, αντιθέτως, πρόσφερε στον ναύαρχο μια ευκαιρία που δεν ήταν μόνο χειροπιαστή, αλλά που του υποσχόταν επιπλέον μια σπουδαία νίκη, ικανή από μόνη της να τερματίσει οριστικά τον πόλεμο. Βλ. Kagan (2004) 523-524.

προδοσία (Θουκ. Θ, 50, 5). Από αυτά συμπεραίνουμε ότι ο Αλκιβιάδης δεν ήταν ο μόνος Αθηναίος πολιτικός με εκπληκτική προσαρμοστικότητα και υπέρμετρη φιλοδοξία, που για να εξασφαλίσει την προσωπική του σωτηρία και ευδοκίμηση ήταν έτοιμος να προδώσει την πατρίδα του. Ωστόσο ο Αστύοχος φοβήθηκε πως του έστηναν παγίδα, και για να θέσει τέρμα στην συνωμοσία που αποσκοπούσε στην μεταστροφή των Περσών υπέρ των Αθηναίων, ενημέρωσε και τον Αλκιβιάδη και τον Τισσαφέρνη για την δεύτερη επιστολή.

Ο Φρύνιχος πληροφορήθηκε έγκαιρα ότι ο Αστύοχος τον πρόδιδε και πάλι. Γι' αυτό συμβούλευσε τους Αθηναίους να βελτιώσουν την άμυνα της Σάμου, εξαλείφοντας τις αδυναμίες που ο ίδιος είχε επισημάνει στην επιστολή του (Θουκ. Θ, 51, 1). Λίγο αργότερα έφθασε στην Σάμο μέσω του Αλκιβιάδη πληροφορία για την δεύτερη επιστολή του Φρύνιχου (Θουκ. Θ, 51, 2). Επειδή, όμως, ο Φρύνιχος είχε ήδη ζητήσει να καλυφθούν οι αδυναμίες που ανέφερε η επιστολή, οι Αθηναίοι θεώρησαν ότι το περιεχόμενό της δεν ήταν γνήσιο, αλλά ότι επρόκειτο για μία προσπάθεια του Αλκιβιάδη να εκδικηθεί τον άνθρωπο που είχε αντιταχθεί στην επιστροφή του στην Αθήνα (Θουκ. Θ, 51, 3). Με αυτόν τον τρόπο μειώθηκε το κύρος του Αλκιβιάδη μεταξύ των Αθηναίων, ο ίδιος όμως δεν σταμάτησε να προσπαθεί να πείσει τον Τισσαφέρνη να υποστηρίξει την Αθήνα, καθώς πίστευε ότι οι Αθηναίοι κάποτε θα άλλαζαν γνώμη γι' αυτόν και θα τον δέχονταν ξανά στην πόλη τους (Θουκ. Θ, 52).

Στα τέλη Δεκεμβρίου του 412 π.Χ. οι άνδρες στην Σάμο που σχεδίαζαν να επιφέρουν αλλαγές στο δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας έστειλαν εκεί τον Πείσανδρο ως επικεφαλή μιας αντιπροσωπείας. Ο Πείσανδρος μίλησε στην εκκλησία του δήμου λέγοντας ότι η νίκη των Αθηναίων στον πόλεμο εξαρτάται από τρεις παράγοντες: την επαναφορά του Αλκιβιάδη από την εξορία, την αλλαγή του πολιτεύματος και την εξασφάλιση συμμαχίας με τον Μεγάλο Βασιλιά (Θουκ. Θ, 53, 1). Οι δύο πρώτοι παράγοντες αποτελούν συγχρόνως και τις προϋποθέσεις της εξασφάλισης της συμμαχίας του Μεγάλου Βασιλιά, καθόσον ο μιν Αλκιβιάδης ασκεί μεγάλη επιρροή στον Τισσαφέρνη και μπορεί να τον επηρεάσει θετικά ή αρνητικά απέναντι στους Αθηναίους. Η δε αλλαγή του πολιτεύματος είναι η μόνη προϋπόθεση να εμπιστευθεί ο βασιλιάς των Περσών τους Αθηναίους, αν και ο Πείσανδρος δεν μίλησε ανοιχτά για εγκαθίδρυση ολιγαρχίας, αλλά χρησιμοποίησε το παραπλανητικό «θεσπίζοντας διαφορετική μορφή δημοκρατικού πολιτεύματος» (Θουκ. Θ, 53, 1), που άφηγε να εννοηθεί ότι έπρεπε να γίνουν κάποιες τροποποιήσεις, όπως μια συνετή

πολιτική και περιορισμός της εξουσίας σε λίγους, χωρίς αυτό να είναι μια μόνιμη κατάσταση.

Όσο διπλωματική και αν ήταν η τοποθέτηση του Πείσανδρου, πολλοί ήταν αυτοί που αντέδρασαν σε οποιαδήποτε τροποποίηση του πολιτεύματος, ενώ σύσσωμοι οι εχθροί του Αλκιβιάδη αντέδρασαν στην επιστροφή του (Θουκ. Θ, 53, 2). Τότε ο Πείσανδρος ρώτησε έναν έναν όσους αντιδρούσαν εάν είχαν οποιαδήποτε ελπίδα σωτηρίας για την πόλη, τώρα που η Σπάρτη διέθετε ισάριθμα πλοία με την Αθήνα, περισσότερους συμμάχους και τα χρήματα των Περσών. Τους ρώτησε επίσης εάν είχαν οποιαδήποτε άλλη προοπτική μπροστά τους, εκτός από την επιστροφή του Αλκιβιάδη και την προσέλκυση της περσικής βοήθειας. Κανείς δεν είχε απάντηση και στο ταραγμένο πλήθος έπεσε σιωπή. Ο Πείσανδρος τότε ανέπτυξε το αναπόφευκτο συμπέρασμα για την φρονηματισμένη αθηναϊκή δημοκρατία: όφειλαν να τροποποιήσουν το πολίτευμά τους, εάν ήθελαν να φέρουν πίσω τον Αλκιβιάδη και μαζί του την υποστήριξη των Περσών (Θουκ. Θ, 53, 2-3).

Ο λαός ακούγοντας τα περί ολιγαρχίας στην αρχή δυσανασχετούσε· όταν όμως ο Πείσανδρος του εξήγησε ξεκάθαρα ότι δεν υπάρχει άλλη σωτηρία, ενέδωσε τόσο από φόβο όσο και γιατί συγχρόνως ήλπιζε ότι θα μετέβαλε και πάλι το πολίτευμα. Έτσι, αποφάσισαν να στείλουν τον Πείσανδρο με δεκαμελή επιτροπή και να διαπραγματευτούν με όποιον τρόπο τους φαινόταν καλύτερος τα σχετικά με τον Τισσαφέρνη και τον Αλκιβιάδη (Θουκ. Θ, 54, 2).

Για να προλειάνει και άλλο τον δρόμο, ο Πείσανδρος φρόντισε να αφαιρέσει το πιθανό εμπόδιο που αντιπροσώπευε ο Φρύνιχος, κατηγορώντας τον για προδοσία επειδή παρέδωσε την Ίασο και τον Αμόργη (Θουκ. Θ, 54, 3). Από μόνη της, η κατηγορία δεν ευσταθούσε, αλλά η ερμηνεία που της δόθηκε ήταν ότι ο Φρύνιχος έφερε την ευθύνη για την αποφυγή ναυμαχίας στην Μίλητο, απόφαση η οποία τώρα φάνταζε ως λάθος καταστροφικών διαστάσεων²⁹⁸. Της τελευταίας αυτής κατηγορίας ήταν ασφαλώς ένοχος, και οι Αθηναίοι ψήφισαν να καθαιρέσουν τον ίδιο και τον συνάδελφό του Σκιρωνίδα από το αξίωμα του στρατηγού και να τους αντικαταστήσουν με τον Λέοντα και τον Διομέδοντα (Θουκ. Θ, 54, 3). Έτσι ο Πείσανδρος κατάφερε να κινητοποιήσει ανοικτά την δημόσια αγανάκτηση για να επιτύχει προσωπικούς του στόχους.

---

²⁹⁸ Kagan (2004) 527.

Ο Πείσανδρος, πριν φύγει από την Αθήνα, επισκέφτηκε τις Λέσχες²⁹⁹, οι περισσότερες από τις οποίες ήταν ολιγαρχικών αντιλήψεων, «για να διαβουλευτούν πως θα καταλύσουν την δημοκρατία» (Θουκ. Θ, 54, 4). Σε τέτοιο ακροατήριο ήταν ελεύθερος να μιλήσει απροκάλυπτα και ωμά, υποστηρίζοντας την εγκαθίδρυση μιας στενής ολιγαρχίας, χωρίς να αναγκάζεται να προσαρμόζει τα λόγια του στις απόψεις των μετριοπαθών συμμάχων του³⁰⁰.

Όταν η αντιπροσωπεία υπό τον Πείσανδρο έφτασε στον Τισσαφέρνη στην Μαγνησία της Μικράς Ασίας, άρχισε τις διαπραγματεύσεις για την συμφωνία (Θουκ.. Θ, 56, 1). Στην σύσκεψη ο Αλκιβιάδης είχε πλήρη συνείδηση του γεγονότος πως ο ίδιος δεν θα μπορούσε να εκπληρώσει τις υποσχέσεις του και πως ο Τισσαφέρνης δεν σκόπευε να συμμαχήσει με τους Αθηναίους, αλλά επιθυμούσε να παρατείνει την σύγκρουση των Ελλήνων. Το μόνο που μπορούσε να κάνει, συνεπώς, ήταν να δώσει την εντύπωση ότι διατηρούσε πάντα την εύνοια του σατράπη και να καλλιεργήσει την ιδέα πως η αναπόφευκτη αποτυχία των διαπραγματεύσεων με τους Πέρσες ήταν απόρροια του παραλογισμού των Αθηναίων, και όχι της δικής του ανικανότητας³⁰¹.

Γι' αυτό ο Αλκιβιάδης πρότεινε στους Αθηναίους επαχθείς όρους, με την ελπίδα ότι θα τους απέρριπταν και ότι οι διαπραγματεύσεις θα παρατείνονταν. Αρχικά ζήτησε να παραχωρηθούν στους Πέρσες οι ακτές της Μικράς Ασίας και τα κοντινά τους νησιά (Θουκ. Θ, 56, 4). Με έκπληξη ο Αλκιβιάδης διαπίστωσε ότι οι Αθηναίοι ολιγαρχικοί ήταν διατεθειμένοι να πραγματοποιήσουν μια τόσο μεγάλη υποχώρηση, προκειμένου να τερματίσουν τον πόλεμο και να επιβάλλουν στην πόλη το πολίτευμα της αρεσκείας τους. Τότε ο Αλκιβιάδης ζήτησε να αναγνωρισθεί στον βασιλιά της Περσίας το δικαίωμα να ναυπηγήσει πλοία και να παραπλέει με αυτά τις ακτές του όποτε θέλει και με όποιο μέγεθος στόλου επιθυμεί³⁰² (Θουκ. Θ, 56, 4). Η εξέλιξη αυτή, όμως, θα απειλούσε την ελευθερία των Αθηναίων. Ο Πείσανδρος και οι υπόλοιποι εκπρόσωποι θεώρησαν αυτούς τους όρους απαράδεκτους και αποχώρησαν δυσαρεστημένοι για την Σάμο, διαπιστώνοντας ότι ο Αλκιβιάδης τους είχε

---

²⁹⁹ Πρόκειται για τις εταιρείες, που, ενώ αρχικά είχαν συσταθεί έχοντας κοινωνικό χαρακτήρα, εξελίχθηκαν σε πολιτικές συνωμοτικές οργανώσεις, τις επονομαζόμενες Λέσχες. Τα μέλη τους ανήκαν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Οι Λέσχες αυτές δρούσαν υπογείως και συντελούσαν σε μεγάλο βαθμό στην κατάλυση της δημοκρατίας.

³⁰⁰ Kagan (2004) 527-528.

³⁰¹ Kagan (2004) 529.

³⁰² Η ελεύθερη ναυσιπλοΐα του Περσικού στόλου στο Αιγαίο εγκυμονούσε θανάσιμο κίνδυνο για την ναυτική αυτοκρατορία της Αθήνας. Γι' αυτό απέρριψαν την τελευταία αξίωση του Τισσαφέρνη, πράγμα που έσωσε κάπως το γόητρό τους, αν σκεφτεί κανείς ότι σύμφωνα με την ειρήνη του Καλλία (449 π.Χ.), που συνομολογήθηκε μεταξύ της Δηλιακής Συμμαχίας (με ηγέτιδα την Αθήνα) και της Περσίας, οι βάρβαροι δεν είχαν το δικαίωμα να μπουν στο Αιγαίο.

εξαπατήσει (Θουκ. Θ, 56, 4). Αυτό το φιάσκο με τον Τισσαφέρνη, ωστόσο, έβαλε ένα τέλος στις διαπραγματεύσεις μεταξύ των συνωμοτών και του Αλκιβιάδη³⁰³. Παρ' όλα αυτά, αυτοί βρέθηκαν πιο αποφασισμένοι παρά ποτέ να καταλύσουν την δημοκρατία στην Αθήνα, γιατί αισθάνονταν οι ίδιοι πιο εκτεθειμένοι μετά από τις ενέργειες που είχαν ήδη κάνει προς αυτή την κατεύθυνση.

Μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων με τους Αθηναίους, ο Τισσαφέρνης υπέγραψε την τρίτη κατά σειρά συνθήκη το 411 π.Χ. με τους Σπαρτιάτες. Σε αυτήν επαναλαμβανόταν η υποχρέωσή του να τους ενισχύσει οικονομικά και καθοριζόταν ότι το περσικό κράτος μετά την οριστική ήττα των Αθηναίων θα καταλάμβανε μόνο τις ακτές της Μικράς Ασίας και όχι τα γειτονικά νησιά (Θουκ. Θ, 57-59). Η εξέλιξη αυτή αποδείκνυε μια στροφή του Τισσαφέρνη υπέρ των Λακεδαιμονίων. Ίσως ο Πέρσης σατράπης να έκρινε ότι η Αθήνα ήταν ακόμη πολύ ισχυρή και ότι έπρεπε να βοηθήσει τους αντιπάλους της να την αποδυναμώσουν περισσότερο. Ο Αλκιβιάδης, από την πλευρά του, ανέμενε την εξέλιξη των γεγονότων, γνωρίζοντας ότι οι Σπαρτιάτες δεν μπορούσαν να πετύχουν πολλά χωρίς την υποστήριξη του Τισσαφέρνη, ο οποίος όμως ούτε μπορούσε ούτε σκόπευε να τηρήσει όλες τις υποσχέσεις του προς αυτούς. Από την άλλη πλευρά, οι Λακεδαιμόνιοι γνωρίζοντας πλέον ότι ο Τισσαφέρνης ήταν ασυνεπής και θεωρώντας ότι θα μπορούσαν να κερδίσουν περισσότερα εκμεταλλευόμενοι την αντιζηλία μεταξύ των δύο σατραπών, στράφηκαν προς τον Φαρνάβαζο, υπολογίζοντας ότι μπορούσε και αυτός να τους προσφέρει κάποια βοήθεια³⁰⁴.

3.5 Η κατάλυση της Δημοκρατίας στην Αθήνα

Στο μεταξύ, οι Αθηναίοι ολιγαρχικοί είχαν αποφασίσει να υλοποιήσουν μόνοι τους τα σχέδια για την μεταβολή του πολιτεύματος, χωρίς να αναμένουν βοήθεια από τους Πέρσες. Ο Πείσανδρος, έχοντας μαζί του πέντε από τους αντιπροσώπους που είχαν διαπραγματευτεί με τον Τισσαφέρνη, ξεκίνησε για την Αθήνα, σταματώντας καθ' οδόν για να εγκαταστήσει ολιγαρχικά καθεστώτα σε διάφορες πόλεις της Ηγεμονίας (Θουκ. Θ, 65, 1). Στην Αθήνα οι ακραίοι νεαροί αριστοκράτες είχαν ήδη δολοφονήσει έναν αριθμό δημοκρατικών ηγετών, ανάμεσα στους οποίους και τον Ανδροκλή, ο οποίος έγινε στόχος όχι μόνο εξαιτίας της ιδιότητάς του ως δημαγωγού,

---

³⁰³ Kagan (1991) 136-138.

³⁰⁴ Μπελέζος (2006) 66.

αλλά και για να ικανοποιηθεί ο Αλκιβιάδης³⁰⁵ (Θουκ. Θ, 65, 2-3). Οι δολοφονίες αυτές αποτελούσαν μέρος μιας πολιτικής τρομοκρατίας που στόχευε στην αποδυνάμωση των αντιπάλων και στην διευκόλυνση της καταστολής της δημοκρατίας.

Ωστόσο η εκκλησία του δήμου και η Βουλή συνέχιζαν να συγκαλούνται αλλά όχι μόνο δεν έπαιρναν καμιά απόφαση, αν αυτή δεν ήταν σύμφωνη με τη γνώμη των συνωμοτών, αλλά και οι ρήτορες προέρχονταν από αυτούς και τα όσα θα έλεγαν είχαν προαποφασιστεί από τους ίδιους. Αν όμως τολμούσε κάποιος να αντιμιλήσει, τον σκότωναν αμέσως με κάποιο βολικό τρόπο³⁰⁶ (Θουκ. Θ, 66, 1-2). Η πολιτική κρίση της Αθήνας την άνοιξη του 411 π.Χ. συνίσταται εξ ολοκλήρου στην εξής αλλαγή: οι ολιγαρχικοί πήραν την εξουσία χρησιμοποιώντας τα μέσα που τους παρείχε το δημοκρατικό καθεστώς. Η εκκλησία του δήμου αποφάσισε μόνη της την διάλυσή της μέσα σε ένα κλίμα όπου οι ολιγαρχικοί ανακτούσαν το προνόμιο του λόγου και ο λαός αυθόρμητα σιωπούσε. Οι αιτίες αυτής της αντιστροφής των ρόλων δεν είναι μόνο ο τρόμος και η παράλυση της κάθε βούλησης, φυσιολογικό επακόλουθο της ήττας, αλλά κυρίως η «λευκή» τρομοκρατία που εξαπέλυσε η χρυσή νεολαία³⁰⁷.

Σε κάποια συνέλευση της εκκλησίας του δήμου πρότειναν τον διορισμό ενός συμβουλίου τριάντα συγγραφέων, ανάμεσα στους οποίους περιλαμβάνονταν και οι δέκα πρόβουλοι (ένας από αυτούς ήταν ο ποιητής Σοφοκλής³⁰⁸), με την δικαιοδοσία να παρουσιάσουν «σε τακτή μέρα» τις εισηγήσεις τους «για την καλύτερη διοίκηση της πολιτείας» (Θουκ. Θ, 67, 1). Η ενέργεια αυτή ισοδυναμούσε ουσιαστικά με έγκριση κατάστρωσης νέου συντάγματος, και η εκκλησία του δήμου, κυριαρχημένη καθώς ήταν από φόβο, την ενέκρινε χωρίς να ακουστεί αντίρρηση³⁰⁹.

Τα μέλη του συμβουλίου παρουσίασαν την εισήγησή τους στην εκκλησία του δήμου την ημέρα που είχε οριστεί, όχι όμως στην Πνύκα, όπως συνηθιζόταν, αλλά

---

³⁰⁵ Ο Ανδροκλής ήταν αυτός που μετά το θάνατο του Κλέωνα και τον οστρακισμό του Υπέρβολου πρωταγωνίστησε στα πολιτικά πράγματα από την πλευρά των ακραίων δημοκρατικών. Ήταν ο κύριος κατηγορος του Αλκιβιάδη στην υπόθεση των Ερμοκοπιδών, τον οποίο κατάγγειλε ως υπεύθυνο για τον ακρωτηριασμό των Ερμών και την παραωδία των Μυστηρίων (Πλούτ. *Αλκιβ.* 19). Επίσης, τον κατηγορήσε ως αρχηγό της μυστικής εταιρείας που αποσκοπούσε στην κατάλυση της δημοκρατίας.

³⁰⁶ Στην πραγματικότητα πρόκειται για κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, όσο και αν προσπαθούν οι συνωμότες να το παρουσιάσουν ως μεταρρύθμιση με την συνέχιση της σύγκλησης της εκκλησίας του δήμου και της Βουλής.

³⁰⁷ Canfora (2001) 23-24.

³⁰⁸ Mosse κ.ά. (2004) 290.

³⁰⁹ Kagan (2004) 532.

στον Κολωνό³¹⁰. Η περιοχή του Κολωνού απειλείτο από τους Σπαρτιάτες που βρίσκονταν στην Δεκέλεια, επομένως μόνο όσοι Αθηναίοι διέθεταν θώρακα και ασπίδα οπλίτη τόλμησαν να παραστούν. Με αυτόν τον τρόπο αποκλείστηκαν από την συνέλευση τα μέλη της κατώτερης τάξης των Αθηναίων πολιτών. Στην συνέλευση αυτή η συντακτική επιτροπή δεν πρότεινε τίποτε άλλο παρά μόνο αυτό: «Οποιοσδήποτε Αθηναίος θα έχει το δικαίωμα να φέρει προς συζήτηση ό,τι θέλει, χωρίς να υπόκειται σε τιμωρία» (Θουκ. Θ, 67, 2). Αυτό σήμαινε την κατάργηση της *γραφής παρανόμων*, δηλαδή της συνταγματικής απαγόρευσης εισαγωγής παράνομων ψηφισμάτων, και έτσι οι συνωμότες ήταν πια ελεύθεροι να εφαρμόσουν τα σχέδιά τους³¹¹.

Ο Πείσανδρος πήρε τον λόγο για να εκθέσει το πρόγραμμα των συνωμοτών. Από τώρα και στο εξής, δεν θα αμείβονταν οι δημόσιες υπηρεσίες που δεν είχαν άμεση σχέση με τον Πόλεμο, με εξαίρεση τους εννέα άρχοντες και τους πρυτάνεις, οι οποίοι θα λάμβαναν μισή δραχμή την ημέρα ο καθένας³¹². Η κατάργηση των μισθών και κατά συνέπεια ο περιορισμός της πρόσβασης των πολιτών στα δημόσια λειτουργήματα είχε στόχο να μην είναι προσιτά παρά μόνο σε αυτούς που μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα έξοδά τους³¹³. Η κορωνίδα της παρουσίασης του Πείσανδρου ήταν η εγκαθίδρυση μιας Βουλής των Τετρακοσίων «που θα κυβερνούσε με όποιον τρόπο έκρινε καλύτερο, διαθέτοντας απόλυτη εξουσία» (Θουκ. Θ, 67, 3). Η συγκρότηση αυτού του σώματος θα γινόταν σύμφωνα με μια περίπλοκη και έμμεση διαδικασία, αλλά δεν υπήρχε αμφιβολία πως στο κλίμα τρομοκρατίας που επικρατούσε, αυτοί οι οποίοι θα εκλέγονταν θα ήταν της επιλογής των κινηματιών³¹⁴. Θα καταρτιζόταν επίσης ένας κατάλογος των Πεντακισχιλίων, δηλαδή των ανδρών που ανήκαν τουλάχιστον στην τάξη των οπλιτών, τους οποίους οι Τετρακόσιοι θα είχαν την δικαιοδοσία να συγκαλέσουν όποτε το έκριναν σκόπιμο³¹⁵.

Η συνέλευση ενέκρινε αυτά τα μέτρα χωρίς αντίλογο και διαλύθηκε. Το δημοκρατικό πολίτευμα που είχε ισχύσει επί ένα σχεδόν αιώνα θα αντικαθιστούσε τώρα ένα καθεστώς το οποίο απέκλειε τις κατώτερες τάξεις από την πολιτική ζωή της

---

³¹⁰ Η συνέλευση του λαού γινόταν στην Πνύκα ή στην Αγορά ή στο θέατρο του Διονύσου, αλλά οι ολιγαρχικοί επέλεξαν τον περίβολο του Ιππία Απόλλωνα στον Κολωνό, ένα χώρο περιορισμένο έξω από τα τείχη της πόλης.

³¹¹ Kagan (2004) 533.

³¹² Kagan (2004) 533.

³¹³ Mosse κ.ά. (2004) 292.

³¹⁴ Kagan (2004) 533.

³¹⁵ Mosse (1983) 105.

πόλης, παραχωρώντας την διοίκηση του κράτους σε μια στενή ολιγαρχία. Πρωτεργάτες αυτής της μεταβολής του πολιτεύματος σε ολιγαρχία ήταν ο Αντιφών³¹⁶, ο Φρόνιχος, ο Θηραμένης³¹⁷ και ο Πείσανδρος. Στην πραγματικότητα με την πολιτειακή μεταβολή του 411 π.Χ. η εξουσία περιήλθε στον απόλυτο έλεγχο της προσωρινής Βουλής των Τετρακοσίων την οποία όρισαν οι ολιγαρχικοί. Η νέα ολιγαρχική κυβέρνηση της Αθήνας, όμως, δεν προσπάθησε να τερματίσει τον Πόλεμο, σε αντίθεση με όσα διακήρυσσε ως τότε η ολιγαρχική παράταξη. Αντίθετα, πολλοί ολιγαρχικοί τάχθηκαν υπέρ της συνέχισης του πολέμου για την σωτηρία της αθηναϊκής ηγεμονίας, υποσχόμενοι μάλιστα να διαθέσουν μεγάλα ποσά από τις περιουσίες τους γι' αυτόν τον σκοπό³¹⁸.

Εκείνο το οποίο έμενε να ρυθμιστεί ήταν το θέμα του Αλκιβιάδη και της υπόσχεσής του να μεταστρέψει τον Τισσαφέρνη και να προσελκύσει την βοήθεια των Περσών. Παρ' όλο που ο Πείσανδρος γνώριζε πως τέτοια προοπτική δεν υπήρχε πλέον, είναι ασαφές, αν οι μετριοπαθείς οι οποίοι συμμετείχαν στο κίνημα είχαν επίσης πληροφορηθεί για την αποτυχία της συνάντησης με τον Τισσαφέρνη. Οι μετριοπαθείς στην Αθήνα συνέχιζαν να υποστηρίζουν το κίνημα, ίσως επειδή δεν είχαν ακόμη μάθει τα νέα, αλλά και να τα είχαν μάθει, πάλι είχαν λόγο να παραμείνουν πιστοί στην πορεία που διάλεξαν. Όπως οι μετριοπαθείς της Σάμου, οι οποίοι παρέμειναν προσηλωμένοι στο σχέδιο αφού πληροφορήθηκαν την αποτυχία του τμήματός του που αφορούσε τον Αλκιβιάδη και τους Πέρσες, έτσι και οι Αθηναίοι ενδέχεται να έμειναν πιστοί «επειδή είχαν εκτεθεί σε κίνδυνο» και συνεπώς θα ήταν πιο ασφαλές γι' αυτούς να μην υπαναχωρήσουν. Ενδέχεται, πάλι, να συνέχιζαν ειλικρινά να επιθυμούν την εξοικονόμηση δημοσίων πόρων για τις ανάγκες

---

³¹⁶ Ο Αντιφών ο Ραμνούσιος (480-410 π.Χ.) από τον Ραμνούντα της Αττικής ήταν Αθηναίος πολιτικός μαθητής του Γοργία που διαπνέονταν από ολιγαρχικά ιδεώδη, γεγονός που περιόρισε την πολιτική του δράση για πολλά χρόνια στην δημοκρατική Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ. Εμφανίστηκε στο πολιτικό προσκήνιο της Αθήνας το 411 π.Χ. με την επιβολή του ολιγαρχικού καθεστώτος των Τετρακοσίων, ως ιθύνων νους των αδιάλλακτων ολιγαρχικών και αντίπαλος του αρχηγού των μετριοπαθών Θηραμένη. Ένα χρόνο αργότερα (410 π.Χ.) το ολιγαρχικό καθεστώς ανατράπηκε και οι ηγέτες του κατέφυγαν στο σπαρτιατικό στρατόπεδο της Δεκέλειας. Ωστόσο ο Αντιφών δεν τους ακολούθησε στην φυγή τους: έμεινε στην πόλη, δικάστηκε για προδοσία και καταδικάστηκε να θανατωθεί πίνοντας κώνειο.

³¹⁷ Ο Θηραμένης (451-404 π.Χ.) ήταν Αθηναίος πολιτικός, εξέχων στην τελευταία δεκαετία του Πελοποννησιακού Πολέμου. Ήταν ειδικά ενεργός κατά τις δύο περιόδους της ολιγαρχικής κυβέρνησης στην Αθήνα, καθώς και στην δίκη των στρατηγών που διοικούσαν στην ναυμαχία των Αργινουσών το 406 π.Χ. Ήταν ένας μετριοπαθής ολιγαρχικός που συχνά βρισκόταν παγιδευμένος μεταξύ των δημοκρατών από την μια πλευρά και από τους ακραίους ολιγαρχικούς από την άλλη πλευρά. Παρά την επιτυχία του στην αντικατάσταση της στενής ολιγαρχίας με ευρύτερη το 411 π.Χ., απέτυχε να καταφέρει το ίδιο το 404 π.Χ., και εκτελέστηκε από τους εξτρεμιστές που οι πολιτικές τους ήταν αντίθετες.

³¹⁸ Μπελέζος (2006) 67.

του Πολέμου και να πίστευαν πως ο περιορισμός της άσκησης πολιτικών δικαιωμάτων στους γαιοκτήμονες και μόνο ήταν ο καλύτερος τρόπος να εξασφαλιστεί η επιβίωση και η νίκη της Αθήνας³¹⁹.

---

³¹⁹ Kagan (2004) 534.

Κεφάλαιο τέταρτο: Ο επαναπατρισμός του Αλκιβιάδη

4.1 Η εκλογή του Αλκιβιάδη ως στρατηγού στην Σάμο

Οι ολιγαρχικοί επιχείρησαν να επιβληθούν και στον αθηναϊκό στρατό που βρισκόταν στην Σάμο. Οι Αθηναίοι οπλίτες, όμως, ενώθηκαν με τους δημοκρατικούς του νησιού και απέτρεψαν την επιβολή των ολιγαρχικών. Η σύγκρουση μεταξύ των δύο παρατάξεων ήταν ιδιαίτερη βίαιη, με αρκετά θύματα και από τις δυο πλευρές (Θουκ. Θ, 73-74). Η ανταρσία του αθηναϊκού στρατού και στόλου που βρισκόταν στην Σάμο και η άρνησή τους να δεχτούν το ολιγαρχικό πολίτευμα είναι μια από τις ένδοξες σελίδες στην ιστορία της Αθήνας. Φανερώνει την βαθιά αφοσίωση του δήμου στο πολίτευμα και την πολιτική του συνείδηση³²⁰. Επίσης προβάλλει και μια από τις πιο σημαντικές όψεις της πραγματικής υφής της ελληνικής πόλης: όντας, εξαρχής, μια ανθρώπινη κοινότητα, μια κοινότητα πολιτών, η πόλη μπορεί να ανασυσταθεί οπουδήποτε, ακόμη και μέσα σε ένα εκστρατευτικό σώμα³²¹.

Έτσι, η Αθήνα βρέθηκε διχασμένη μεταξύ δύο πολιτευμάτων, του δημοκρατικού, το οποίο συνέχιζε να εφαρμόζεται από τον αθηναϊκό στρατό στην Σάμο, και του ολιγαρχικού που είχε επιβληθεί στην Αττική. Ο αθηναϊκός στρατός αποφάσισε να εκλέξει νέους στρατηγούς, απομακρύνοντας όσους υποψιαζόταν για συνεργασία ή συμπάθεια προς τους ολιγαρχικούς, και έδωσε κοινό όρκο με τους Σαμίους μαχητές «να σεβαστούν το δημοκρατικό πολίτευμα, να παραμείνουν ενωμένοι, να συνεχίσουν δραστήρια τον Πόλεμο εναντίον των Πελοποννησίων, να αντιμετωπίσουν τους Τετρακοσίους ως εχθρούς και να μην συνδιαλλαγούν μαζί τους» (Θουκ. Θ, 75, 2). Και αυτό οι στρατιώτες της Σάμου μπορούσαν να το κάνουν, ακριβώς επειδή αποτελούσαν την πλειοψηφία απέναντι σε μια μειοψηφία ολιγαρχικών και ήταν βέβαιο ότι είχαν το δικαίωμα να συγκαλέσουν μια εκκλησία του δήμου και να εκλέξουν νέους στρατηγούς³²².

Οι Αθηναίοι μαχητές στην Σάμο εξέλεξαν, μεταξύ άλλων, τον Θρασύβουλο³²³ και τον Θράσυλο ως αντικαταστάτες των καθαιρεθέντων στρατηγών. Ο Θρασύβουλος

---

³²⁰ Mosse (1983) 107.

³²¹ Mosse κ.ά. (2004) 293.

³²² Mosse κ.ά. (2004) 293.

³²³ Ο Θρασύβουλος (περ. 440-388 π.Χ.) ήταν Αθηναίος στρατηγός και ηγέτης της δημοκρατικής παράταξης. Το 411 π.Χ., όταν έλαβε χώρα πραξικόπημα των ολιγαρχικών στην Αθήνα, εξελέγη στην Σάμο στρατηγός, λαμβάνοντας την αρχηγία του αντιστασιακού κινήματος των δημοκρατικών. Από την θέση αυτή, ανακάλεσε τον Αλκιβιάδη από την εξορία, με τον οποίο συνεργάστηκε στενά κατά την διάρκεια των επόμενων ετών. Το 411 και το 410 π.Χ., ο Θρασύβουλος και οι συνεργάτες του πέτυχαν μια σειρά από σημαντικές νίκες σε θαλάσσιες μάχες. Μετά την ήττα της Αθήνας

δεν είχε σταματήσει να πρεσβεύει πως η αποκατάσταση του Αλκιβιάδη ήταν το κλειδί για την νικηφόρα έκβαση του Πολέμου και πέτυχε σε μια συνέλευση να πείσει τους στρατιώτες να τον ανακαλέσουν από την εξορία και να του παράσχει αμνηστία³²⁴ (Θουκ. Θ, 81, 1). Έτσι, κατά τον πλέον παράδοξο τρόπο, ο Αλκιβιάδης που είχε ξεκινήσει την ολιγαρχική συνωμοσία επέστρεψε στα πράγματα χάρη στην υποστήριξη των δημοκρατικών³²⁵. Ο ίδιος ο Θρασύβουλος, μάλιστα, αναχώρησε για να συνοδεύσει τον Αλκιβιάδη στην Σάμο «θεωρώντας πως η μόνη τους σωτηρία θα ήταν να μεταστρέψουν τον Τισσαφέρνη από το πλευρό των Πελοποννησίων στο δικό τους» (Θουκ. Θ, 81, 1).

Οι συνθήκες επαναπατριsmού του δεν ήταν, ωστόσο, αυτές που επιθυμούσε ο Αλκιβιάδης. Γνώριζε πως συγκέντρωνε ευρεία δυσπιστία και, σε ορισμένους κύκλους, θανάσιμο μίσος. Τώρα θα επέστρεφε όχι στην Αθήνα, αλλά στην Σάμο, όπου η αμνηστία του θα τον προστάτευε προσωρινά, χωρίς όμως να τον απαλλάσσει από την υποχρέωση απόδοσης λογαριασμού στο μέλλον. Θα προτιμούσε να είχε επανεμφανιστεί στην Αθήνα στην ηγεσία ενός μεγάλου συνασπισμού ως το αναντικατάστατο κεντρικό του πρόσωπο. Αντί γι' αυτό, θα πήγαινε τώρα στην Σάμο κατά παράκληση του ηγέτη μιας μόνο μερίδας μετριοπαθών, για να έρθει σε αντιπαράθεση με την πόλη του. Η επιτυχία του, αν όχι και το μέλλον του, θα εξαρτιόταν από την διατήρηση καλών σχέσεων με τον Θρασύβουλο, ο οποίος αν και πιστός του φίλος, ήταν επίσης άνθρωπος με ανεξαρτησία γνώμης και όχι ανδρείκελο κανενός. Ο Αλκιβιάδης δεν θα είχε άλλη επιλογή παρά να συμμορφώνεται με τις οδηγίες του από την στιγμή που θα βρισκόταν στο στρατόπεδο των Αθηναίων³²⁶.

Φτάνοντας στην Σάμο, ο Αλκιβιάδης μίλησε στην συνέλευση των Αθηναίων παρουσιάζοντας με μελανά χρώματα τις περιπλανήσεις του τα προηγούμενα χρόνια, για τις οποίες κατηγορήσε τους συμπολίτες του, στους οποίους παραπονέθηκε για την άδικη καταδίκη του. Στην συνέχεια τους τόνισε ότι επηρέαζε τις αποφάσεις του Τισσαφέρνη και ότι μπορούσε να εξασφαλίσει γι' αυτούς την οικονομική ενίσχυση

στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, ο Θρασύβουλος ηγήθηκε της δημοκρατικής αντίστασης ενάντια στην νέα ολιγαρχική κυβέρνηση, γνωστή ως οι Τριάκοντα Τύραννοι, την οποία οι νικητές του πολέμου, Σπαρτιάτες, είχαν επιβάλει στην Αθήνα. Το 404 π.Χ., οδήγησε μια μικρή δύναμη εξόριστων, εισέβαλε στην Αττική και, μετά από μερικές μάχες, νίκησε αρχικά την σπαρτιατική φρουρά και κατόπιν τις ολιγαρχικές δυνάμεις.

³²⁴ Πέρα από την ανάκλησή του απαραίτητη ήταν και η αμνηστία, γιατί αλλιώς ο Αλκιβιάδης θα ήταν εκτεθειμένος στα όσα προβλέπονταν από την καταδίκη του το 415 π.Χ., το χειρότερο από τα οποία ήταν η θανατική καταδίκη (Θουκ. Ζ, 61, 7).

³²⁵ Mosse κ.ά. (2004) 293.

³²⁶ Kagan (2004) 547-548.

που απολάμβαναν ως τότε οι Σπαρτιάτες (Θουκ. Θ, 81, 2). Οι προθέσεις του, όπως μας τις αναλύει ο Θουκυδίδης, ήταν να κερδίσει την εκτίμηση των μαχητών στην Σάμο, αποκαθιστώντας την αυτοπεποίθησή τους, να καλλιεργήσει την καχυποψία των Σπαρτιατών απέναντι στον Τισσαφέρνη, κάνοντάς τους να χάσουν κάθε ελπίδα νίκης, και να ενσπείρει τον φόβο της επιστροφής του στις καρδιές των ηγετών του ολιγαρχικού κινήματος στην Αθήνα, διασπώντας παράλληλα την δύναμη των ακραίων ολιγαρχικών εταιρειών (Θουκ Θ, 81, 2). Κομπάζοντας, λοιπόν, ο Αλκιβιάδης τους έταξε πολύ μεγάλα πράγματα και ότι ο Τισσαφέρνης θα έφερνε τον φοινικικό στόλο που είχε υποσχεθεί στους Πελοποννησίους προκειμένου να υποστηρίξει τους Αθηναίους, αρκεί οι τελευταίοι να αποκαθιστούσαν τον Αλκιβιάδη, τον άνθρωπο τον οποίο εκείνος εμπιστευόταν, ως ένδειξη της καλής τους πίστης (Θουκ. Θ, 81, 3).

Οι Αθηναίοι εντυπωσιάστηκαν από την ρητορική του δεινότητα, τον εξέλεξαν αμέσως στρατηγό και του ανέθεσαν να διαχειριστεί όλες γενικά τις υποθέσεις τους (Θουκ. Θ, 82, 1). Και, μάλιστα, το αθηναϊκό στράτευμα πάνω στον ενθουσιασμό του θέλησε να πλεύσει αμέσως στον Πειραιά και να επιτεθεί στους Τετρακοσίους. Ο Αλκιβιάδης αντιτάχθηκε σθεναρά³²⁷ σε αυτή την ιδέα και τόνισε ότι έπρεπε πρώτα να συναντηθεί με τον Τισσαφέρνη για να του δείξει ότι δεν ήταν πια ένας άπατρις που εξαρτιόταν από τον σατράπη για την ασφάλεια και την επιβίωσή του, αλλά ο εκλεγμένος αρχηγός των αθηναϊκών δυνάμεων στην Σάμο και συνεπώς ένας υπολογίσιμος παράγων που μπορούσε να ωφελήσει και να βλάψει (Θουκ. Θ, 82, 2-3). Ο Θουκυδίδης εξηγεί πως «χρησιμοποιούσε τους Αθηναίους για να εκφοβίσει τον Τισσαφέρνη, και τον Τισσαφέρνη για να εκφοβίσει τους Αθηναίους» (Θ, 82, 3).

Ο Αλκιβιάδης, σε κάθε περίπτωση, είχε πετύχει κάτι εντυπωσιακό. Ο ίδιος ήταν φυγάδας καταζητούμενος από τις δύο ισχυρότερες ελληνικές πόλεις και θεωρείτο προδότης. Ωστόσο, κατόρθωσε να διατηρεί μυστικές επαφές και με τις δύο αντίθετες πολιτικές παρατάξεις της πατρίδας του και τελικά διαπραγματεύθηκε την επιστροφή του με μοναδικό προσόν την καλή σχέση που διατηρούσε με τον Τισσαφέρνη και αβέβαιες υποσχέσεις για την βοήθεια που εκείνος μπορούσε να προσφέρει. Το πλέον αξιοθαύμαστο, όμως, ήταν ότι εξακολουθούσε να κερδίζει την εμπιστοσύνη των ανθρώπων, ενώ ήταν γνωστή σε όλους η αναξιοπιστία του, ειδικά στους Αθηναίους. Η επιτυχία του να ανακληθεί από την πόλη που τον είχε καταδικάσει σε θάνατο και

---

³²⁷ Η επέμβαση του Αλκιβιάδη έσωσε την κατάσταση, γιατί όχι μόνο απέτρεψε τον εμφύλιο πόλεμο αλλά και έσωσε την Ιωνία και τον Ελλήσποντο από σίγουρη κατάληψη από τους Πελοποννησίους. Ο δαίμονιος Αθηναίος έβλεπε πολύ μακριά. Προτεραιότητά του, εφόσον εκλέχτηκε στρατηγός, ήταν να διαχειριστεί τα του πολέμου.

την οποία είχε προδώσει, προκαλώντας τις μεγάλες συμφορές, ήταν από μόνο του ένα κορυφαίο επίτευγμα³²⁸.

Λίγο μετά την επιστροφή του Αλκιβιάδη από την πρώτη συνάντηση με τον Τισσαφέρνη μετά την αποκατάστασή του, κατέφθασε στην Σάμο μια αντιπροσωπεία των Τετρακοσίων από την Αθήνα με σκοπό να καθησυχάσουν τον στρατό και να δώσουν κάποια εξήγηση (Θουκ. Θ, 86, 1). Στην αρχή οι έξαλλοι στρατιώτες έπνιξαν με τις φωνές τους τους αντιπροσώπους, όταν προσπάθησαν να μιλήσουν στην συνέλευση, και απείλησαν να θανατώσουν τους άνδρες που κατέλυσαν την δημοκρατία (Θουκ. Θ, 86, 2). Μετά από λίγο, ωστόσο, ηρέμησαν και τους επέτρεψαν να εκθέσουν τις απόψεις τους. Οι αντιπρόσωποι είπαν στους οπλίτες ότι η πολιτειακή μεταβολή είχε επιβληθεί για την σωτηρία της πόλης. Η νέα κυβέρνηση δεν θα συνιστούσε μόνιμη και στενή ολιγαρχία, αλλά σε εύθετο χρονικό διάστημα οι Τετρακόσιοι θα παρέδιδαν την εξουσία στους Πεντακισχιλίους. Ακόμη, διαβεβαίωσαν τους οπλίτες ότι οι οικογένειές τους στην Αθήνα δεν κινδύνευαν από την εκδίκηση των πολιτικών τους αντιπάλων (Θουκ. Θ, 86, 3).

Η πλειονότητα των στρατιωτών όμως, δεν πειθόταν από αυτά τα λόγια και απαιτούσε να πλεύσει αμέσως ο αθηναϊκός στόλος στον Πειραιά για να αποκατασταθεί η δημοκρατία και να σωθούν οι συγγενείς τους. Ο Θουκυδίδης παρατηρεί «πως κανένας άλλος δεν θα μπορούσε να είχε συγκρατήσει τον όχλο εκείνη την στιγμή, αλλά ο Αλκιβιάδης τα κατάφερε» (Θ, 86, 5). Στο σημείο αυτό, όπως και σε άλλα πολλά, ο Θουκυδίδης αποδίδει υπερβολικά μεγάλη δύναμη επιρροής στον Αθηναίο φυγάδα³²⁹. Ο Αλκιβιάδης απάντησε στους αντιπροσώπους ότι «δεν είχε αντίρρηση με την διακυβέρνηση των Πεντακισχιλίων, αλλά ζητούσε να καθαιρέσουν τους Τετρακοσίους και να αποκαταστήσουν την Βουλή των Πεντακοσίων» (Θουκ. Θ, 86, 6). Έβλεπε θετικά την περιστολή των δαπανών για την καλύτερη χρηματοδότηση της πολεμικής προσπάθειας και τους ενθάρρυνε να μην ενδώσουν στον εχθρό, γιατί όσο καιρό η πόλη θα παρέμενε ασφαλής στα χέρια των Αθηναίων, θα υπήρχαν ελπίδες και για συμφιλίωση (Θουκ. Θ, 86, 7). Χάρη λοιπόν στην μεσολάβηση και στις διαπραγματευτικές ικανότητες του Αλκιβιάδη, η Αθήνα σώθηκε από τον εμφύλιο πόλεμο και την άμεση καταστροφή. Η επιτυχία του Αλκιβιάδη σε αυτή την περίπτωση υπήρξε τόσο καθοριστική για την σωτηρία της πόλης, ώστε να διαγραφεί μέχρι ενός σημείου η ζημιά που προκάλεσε στους

---

³²⁸ Μπελέζος (2006) 69.

³²⁹ Kagan (2004) 550.

συμπολίτες του, αποκαλύπτοντας στους Σπαρτιάτες την σημασία της οχύρωσης της Δεκέλειας³³⁰. Ο Θουκυδίδης γράφει χαρακτηριστικά «ότι στην περίπτωση εκείνη ο Αλκιβιάδης ωφέλησε για πρώτη φορά και περισσότερο από κάθε άλλον την Αθήνα» (Θ, 86, 4).

Στο μεταξύ ο Τισσαφέρνης ετοιμαζόταν να υποδεχθεί στο Αιγαίο εκατό σαράντα επτά φοινικικά πλοία³³¹, τα οποία έστειλε ο Πέρσης βασιλιάς σε βοήθεια των Λακεδαιμονίων. Ο Πέρσης σατράπης συνάντησε αυτά τα πλοία στην Άσπενδο³³² (Θουκ. Θ, 87), όπου έσπευσε και ο Αλκιβιάδης με δεκατρείς αθηναϊκές τριήρεις³³³. Σκοπός του ήταν να πείσει τον Τισσαφέρνη να συμμαχήσει με τους Αθηναίους ή έστω να μη φέρει αυτά τα πλοία στο Αιγαίο και ανατρέψει έτσι την ισορροπία δυνάμεων υπέρ των Λακεδαιμονίων³³⁴ (Θουκ. Θ, 88). Γνώριζε, επίσης, ότι οι σχέσεις του Τισσαφέρνη με τους Σπαρτιάτες δεν ήταν άριστες. Επομένως η παρουσία αθηναϊκών πλοίων στην Άσπενδο θα καθιστούσε τον Τισσαφέρνη περισσότερο ύποπτο στους συμμάχους του³³⁵. Τελικά ο Τισσαφέρνης αποφάσισε να παραμείνουν τα φοινικικά πλοία στην Άσπενδο, θεωρώντας ότι έτσι θα μπορούσε να παρατείνει την σύγκρουση μεταξύ των Ελλήνων (Θουκ. Θ, 108, 1). Αν και ο Αλκιβιάδης δεν ασκούσε πλέον επιρροή στον σατράπη, παινεύτηκε πως η δική του παρέμβαση είχε αποτρέψει την άφιξη του φοινικικού στόλου³³⁶.

---

³³⁰ Μπελέζος (2006) 70.

³³¹ Για τον αριθμό του φοινικικού στόλου ο Θουκυδίδης λέει 147, ο Διόδωρος 300 (ΙΓ, 37), ο Πλούταρχος 150 και ο Ισοκράτης 90. Ο αριθμός που δίνει ο Θουκυδίδης είναι ασφαλώς ο πιο ακριβής. Βλ. De Romilly (2007) 178.

³³² Η Άσπενδος ήταν αρχαία ελληνική πόλη στην περιοχή της Παμφυλίας στην Μικρά Ασία περίπου 40 χλμ. ανατολικά από την σημερινή παραθαλάσσια πόλη Αττάλεια της Τουρκίας. Κατά τον 5ο αιώνα π.Χ. η Άσπενδος αποτελούσε το σημαντικότερο κέντρο εμπορίου στην περιοχή με μεγάλες εξαγωγές γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων.

³³³ Τίποτε δεν δείχνει αν ο Αλκιβιάδης έφτασε ως την Άσπενδο. Το μόνο που ξέρουμε είναι ότι πήγε ως την Κάυνο και την Φασήλιδα και ότι ξαναγύρισε στην Σάμο από το ίδιο μέρος περηφανευόμενος ότι πέτυχε να εμποδίσει την άφιξη του φοινικικού στόλου στους Πελοποννησίους και ταυτόχρονα είχε εξασφαλίσει την φιλία του Τισσαφέρνη προς τους Αθηναίους σε μεγαλύτερο βαθμό από όσο προηγουμένως (Θουκ. Θ, 108, 1).

³³⁴ Ο Αλκιβιάδης είχε υποσχεθεί ότι θα έφερνε στους Αθηναίους τον φοινικικό στόλο (Θουκ. Θ, 81, 3). Αυτό όμως δεν ήταν εύκολο να πραγματοποιηθεί, αφού δεν ήταν σίγουρος για τις διαθέσεις του Τισσαφέρνη απέναντί του, μια και ο τελευταίος ακολουθούσε πιστά την συμβουλή του να φθείρει και τις δυο ελληνικές πλευρές (Θουκ. Θ, 56, 2). Γνώριζε επίσης εδώ και πολύ καιρό ότι ο Πέρσης σατράπης δεν επρόκειτο να φέρει τον φοινικικό στόλο ούτε στους Πελοποννησίους. Το δεύτερο όμως σκόπευε να το παρουσιάσει ως δική του επιτυχία. Με τον ερχομό του λοιπόν ο Αλκιβιάδης στην Άσπενδο θα μετέτρεπε την πρώτη αποτυχία του σε μεγάλη επιτυχία.

³³⁵ Η συνάντηση του Αλκιβιάδη με τον Τισσαφέρνη στην Άσπενδο θα επηρέαζε αρνητικά την στάση των Πελοποννησίων απέναντι στον Πέρση σατράπη, αφού και η Σπάρτη θα οδηγούνταν στο συμπέρασμα ότι όχι μόνο δεν θα έφερνε ο Τισσαφέρνης σε αυτούς τον φοινικικό στόλο αλλά και ότι θα στρεφόταν με το μέρος των Αθηναίων, εκθέτοντάς τον στα μάτια των Πελοποννησίων.

³³⁶ Kagan (2004) 572.

4.2 Πολιτειακή μεταβολή στην Αθήνα - Ανάκληση του Αλκιβιάδη

Στην Αθήνα οι μετριοπαθείς και οι ακραίοι ολιγαρχικοί είχαν οδηγηθεί σε έντονη διαφωνία μετά την αποτυχία τους να πείσουν τον στρατό στην Σάμο. Οι μετριοπαθείς θεωρούσαν ότι οι προτάσεις του Αλκιβιάδη ήταν λογικές και το μόνο που έκαναν ήταν να απαιτήσουν από τους Τετρακοσίους να τηρήσουν την υπόσχεσή τους «να προσδώσουν στους Πεντακισχιλίους πραγματική και όχι κατ' όνομα υπόσταση και να εγκαθιδρύσουν ένα πιο ισόνομο πολίτευμα» (Θουκ. Θ, 89, 2). Αντίθετα, οι ακραίοι ολιγαρχικοί πίστευαν ότι, αφού οι οπλίτες που βρίσκονταν στην Σάμο αρνούντο να υπακούσουν στο νέο καθεστώς της πόλης, έπρεπε πλέον να αρχίσουν διαπραγματεύσεις με τους Σπαρτιάτες και γι' αυτό έστειλαν πρέσβεις στην Σπάρτη να συνθηκολογήσουν «με οποιουσδήποτε όρους θα ήταν έστω και κάπως ανεκτοί» (Θουκ. Θ, 90, 2). Παράλληλα, άρχισαν να χτίζουν και τείχος στο μέρος που ονομάζεται Ηετιώνεια³³⁷ (Θουκ. Θ, 90, 1). Μεταξύ των πολιτών κυκλοφορούσαν διάφορες φήμες ότι οι ολιγαρχικοί ετοίμαζαν ξαφνική απόβαση των Λακεδαιμονίων στον Πειραιά για να παραδώσουν την πόλη στους εχθρούς. Έτσι, οι αντίπαλες παρατάξεις οδηγήθηκαν πολύ κοντά στην ένοπλη σύγκρουση.

Η κατάσταση, μάλιστα, οξύνθηκε, όταν εμφανίστηκαν στον Σαρωνικό σαράντα δύο σπαρτιατικά πλοία υπό την διοίκηση του Αγησανδρίδα (Θουκ. Θ, 94, 1), τα οποία στην συνέχεια έφτασαν στον Ωρωπό (Θουκ. Θ, 95, 1). Οι Αθηναίοι έστειλαν αμέσως τριάντα έξι τριήρεις υπό τις διαταγές του Θυμοχάρη στην Εύβοια, επειδή το νησί ήταν απαραίτητο για την τροφοδοσία της πόλης. Τα πληρώματα αυτών των πλοίων ήταν ανεκπαίδευτα (Θουκ. Θ, 95, 2) και έπεσαν σε ενέδρα των Σπαρτιατών όταν αποβιβάστηκαν στην Ερέτρια. Οι Πελοποννήσιοι συνέλαβαν είκοσι δύο πλοία και έστησαν τρόπαιο νίκης (Θουκ. Θ, 95, 7).

Οι Αθηναίοι τώρα πια δεν ήξεραν τι ακριβώς να περιμένουν και έτσι πήραν όλα τα αναγκαία μέτρα για να αμυνθούν. Αφού επάνδρωσαν είκοσι πλοία για να προστατεύσουν όσο καλύτερα μπορούσαν το λιμάνι του Πειραιά, συγκεντρώθηκαν

---

³³⁷ Με το όνομα Ηετιώνεια ή Ηετιωνεία ήταν κατά την αρχαιότητα ο πρώτος ορμίσκος αριστερά του εισερχομένου του κεντρικού λιμένα Πειραιά καθώς και η προεξοχή της ακτής που σχημάτιζε αυτόν. Το όνομά της οφείλεται όπως σημειώνουν ο Στέφανος Βυζάντιος και ο Αρποκρατίων στον μυθικό ήρωα του Πειραιά τον Ηετίωνα, που κατέκτησε την περιοχή. Οι Τετρακόσιοι, προκειμένου να εμποδίσουν αποτελεσματικότερα τον πιθανό είσπλου του αττικού στόλου που βρισκόταν στην Σάμο και που το θεωρούσαν πλέον εχθρικό προς αυτούς, έκτισαν τείχος από το εσωτερικό του οποίου και έλεγχαν με μικρή φρουρά τον είσπλου των πλοίων, το οποίο λίγο αργότερα το γκρέμισαν (Θουκ. Θ, 93, 1). Το τείχος εκείνο εκτεινόταν σε όλο το μήκος της βορειοδυτικής παραλίας του αρχαίου λιμένα και έφθανε μέχρι τον οχυρό πύργο της Ηετιωνείας όπου και συναντούσε το παλαιό τείχος του Θεμιστοκλή.

στην Πνύκα³³⁸, την τακτική θέση των συνελεύσεων της εκκλησίας του δήμου τον καιρό της δημοκρατίας, θέλοντας να στείλουν ένα ηχηρό μήνυμα πως το υπάρχον καθεστώς είχε φτάσει στο τέλος του. Σε αυτή την συνέλευση καθαίρεσαν τους Τετρακοσίους, ψήφισαν να παραδώσουν την εξουσία στους Πεντακισχιλίους και απαγόρευαν την καταβολή μισθού για οποιοδήποτε δημόσιο αξίωμα³³⁹ (Θουκ. Θ, 97, 1). Έτσι, το 411 π.Χ., τέσσερις μόνο μήνες μετά την επιβολή του, το καθεστώς των Τετρακοσίων κατέρρευσε.

Οι μεταβολές αυτές ήταν σύμφωνες με όσα είχε ζητήσει ο Αλκιβιάδης στην Σάμο από τους εκπροσώπους των ολιγαρχικών για να επέλθει κάποιος συμβιβασμός ανάμεσα στο καθεστώς που είχε επικρατήσει στην Αθήνα και στους Αθηναίους οπλίτες που βρίσκονταν στην Ιωνία. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στην επικράτηση των μετριοπαθών ολιγαρχικών έναντι των ακραίων, οι οποίοι αναγκάστηκαν να αναζητήσουν καταφύγιο στην λακωνική φρουρά της Δεκέλειας ή συνελήφθησαν και θανατώθηκαν. Οι Πεντακισχιλίοι αμέσως ψήφισαν την επάνοδο του Αλκιβιάδη και των άλλων εξορίστων που τον συνόδευαν και έστειλαν αντιπροσωπεία στην Σάμο και «τους παρακινούσαν να βοηθήσουν και εκείνοι για να ανορθώσουν την κατάσταση» (Θουκ. Θ, 97, 3).

4.3 Η συμβολή του Αλκιβιάδη στις νίκες των Αθηναίων στον Ελλήσποντο εναντίον της Σπάρτης

Στο μεταξύ, στην Μίλητο οι δυνάμεις των Πελοποννησίων είχαν απογοητευθεί από τον Τισσαφέρνη, ο οποίος συνέχιζε να καθυστερεί την παράδοση των χρημάτων που τους είχε υποσχεθεί και ο φοινικικός στόλος δεν φαινόταν στον ορίζοντα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο Μίνδαρος, ο Σπαρτιάτης ναύαρχος, αποφάσισε να πλεύσει με εβδομήντα τρία πλοία στον Ελλήσποντο για να συνεργασθεί με τον σατράπη Φαρνάβαζο³⁴⁰, ο οποίος είχε υποσχεθεί ότι θα ήταν περισσότερο γενναιόδωρος και αξιόπιστος από τον Τισσαφέρνη (Θουκ. Θ, 99). Τα πλοία των Πελοποννησίων

---

³³⁸ Στην Πνύκα γίνονταν στο παρελθόν όλες οι συνελεύσεις του λαού, αλλά εκεί έγινε για πρώτη φορά, αφότου οι Τετρακόσιοι είχαν καταλάβει την εξουσία. Οι Τετρακόσιοι συνήθιζαν να κάνουν τις συνελεύσεις είτε στον Κολωνό (Θουκ. Θ, 67, 2) είτε στο Διονυσιακό θέατρο του Πειραιά (Θουκ. Θ, 93, 2-3, 94, 1).

³³⁹ Ο Αριστοτέλης δέχεται ότι από το μέτρο αυτό εξαιρούνταν οι εννέα άρχοντες και οι πρυτάνεις, οι οποίοι θα έπαιρναν ο καθένας τους τρεις οβολούς την ημέρα (*Αθην. Πολ.* 29, 5).

³⁴⁰ Ο σατράπης της Φρυγίας Φαρνάβαζος εξακολουθούσε να έχει φιλικές σχέσεις με τους Σπαρτιάτες, γιατί δεν έβλεπε με «καλό μάτι» την επαναδραστηριοποίηση των Αθηναίων στον Ελλήσποντο και τον έλεγχο των Στενών. Αν επικρατούσαν οι Σπαρτιάτες, θα ευνοούσαν την αποστασία των εκεί πόλεων, όσων παρέμεναν ακόμη πιστές στην Αθηναϊκή Συμμαχία.

κατόρθωσαν να φθάσουν ως τον Ελλήσποντο, όπου όμως υποχρεώθηκαν από τους Αθηναίους να καταφύγουν στο λιμάνι της Αβύδου³⁴¹. Έτσι, το κύριο μέτωπο των επιχειρήσεων μεταφέρθηκε στο βορειοανατολικό Αιγαίο και στον Ελλήσποντο.

Ο Αλκιβιάδης εκείνη την περίοδο βρισκόταν νοτιότερα. Αρχικά με λίγα πλοία από την Σάμο περιέπλεε την θαλάσσια περιοχή γύρω από την Κνίδα³⁴² και την Κω. Και, όταν πληροφορήθηκε ότι ο Σπαρτιάτης Μίνδαρος κατευθυνόταν με όλο το στόλο του προς τον Ελλήσποντο και ότι οι Αθηναίοι ακολουθούσαν πίσω του, έπλευσε με δεκαοχτώ πλοία προς την Αβυδο και έφτασε εκεί, όταν η σύγκρουση βρισκόταν στο αποκορύφωμά της. Καθεμιά από τις δυο πλευρές αναθάρρησε νομίζοντας πως είχαν φτάσει οι δικές της ενισχύσεις, ως την στιγμή που ο Αλκιβιάδης ύψωσε κόκκινη σημαία μηνύοντας στους Αθηναίους ότι τα πλοία ήταν δικά τους. Όρμησε αμέσως εναντίον του τμήματος του στόλου των Λακεδαιμονίων που νικούσε και καταδίωκε τα αθηναϊκά πλοία. Και αφού τους έτρεψε σε φυγή, τους ανάγκασε να βγουν στην ξηρά και πλησιάζοντας χτυπούσε και συνέτριβε τα πλοία τους, ενώ οι ναύτες κολυμπούσαν να βγουν στην ακτή. Και ο Φαρνάβαζος με το πεζικό του έσπευδε να βοηθήσει τους Πελοποννησίους και πολεμούσε στην παραλία για να σώσει τα πλοία τους³⁴³. Τελικά, οι Αθηναίοι έπιασαν τριάντα εχθρικά πλοία, έστησαν τρόπαιο νίκης και αναχώρησαν για την Σηστό, ενώ οι Πελοποννήσιοι τράπηκαν σε φυγή στην Αβυδο (Ξεν. *Ελλ.* Α, 1, 7).

Η συντριβή του σπαρτιατικού στόλου από τον αθηναϊκό με την συμβολή του Αλκιβιάδη, το 410 π.Χ., είναι η πρώτη θεαματική κίνησή του για να επιστρέψει ένδοξα στην Αθήνα. Έπειτα, κατέφθασε στον Ελλήσποντο ο Τισσαφέρνης και ο Αλκιβιάδης έσπευσε κοντά του για να του προσφέρει δώρα φιλίας και φιλοξενίας³⁴⁴ συνοδευόμενος από ένα μόνο πλοίο³⁴⁵. Αλλά είχε σφάλει τελείως στους υπολογισμούς του, γιατί ο Τισσαφέρνης δεν επιζητούσε την φιλία των Αθηναίων. Οι Σπαρτιάτες είχαν επιρρίψει την ευθύνη για τις ήττες τους στον Τισσαφέρνη και τα παράπονά τους θα είχαν ασφαλώς φτάσει στα αυτιά του Μεγάλου Βασιλιά, ο οποίος θα πρέπει ήδη να ήταν δυσαρεστημένος με τον σατράπη του. Συνεπώς, ο

³⁴¹ Η Αβυδος ήταν η πόλη της Τρωάδας στην μικρασιατική ακτή του Ελλήσποντου, απέναντι από την Σηστό, το πέρασμα από την Ασία στην Ευρώπη.

³⁴² Η Κνίδα ήταν πόλη στα παράλια της Μικράς Ασίας, απέναντι από την Κω.

³⁴³ Πλούτ. *Αλκιβ.* 27.

³⁴⁴ Ο Hatzfeld (1940) 268 εξηγεί με πολύ πειστικό τρόπο την σημασία των δώρων του Αλκιβιάδη στον Τισσαφέρνη.

³⁴⁵ «Ακολουθούμενος από ηγεμονική συνοδεία», όπως προσθέτει ο Πλούταρχος (*Αλκιβ.* 27).

Τισσαφέρνης συνέλαβε τον Αλκιβιάδη και τον φυλάκισε στις Σάρδεις³⁴⁶, λέγοντάς του «ότι είχε εντολή από τον Πέρση βασιλιά να πολεμήσει εναντίον των Αθηναίων» (Ξεν. *Ελλ. Α*, 1, 9). Μα ακόμη και αν οι εντολές του Πέρση βασιλιά ήταν πράγματι αυτές, η σύλληψη του Αλκιβιάδη ήταν όχι μόνο μία ανορθόδοξη αρχή του πολέμου, αλλά και μία ολοφάνερη αδικία³⁴⁷. Ο Πλούταρχος στην περιγραφή αυτού του επεισοδίου παραλείπει την δικαιολογία του ίδιου του Τισσαφέρνη και προβάλλει μία πιο πιθανή εξήγηση: ότι ο σατράπης φοβόταν μήπως οι Σπαρτιάτες τον κατηγορήσουν στον Πέρση βασιλιά³⁴⁸. Επίσης ο Πλούταρχος μιλά καθαρά εδώ για «αδικία»³⁴⁹.

Ο Αλκιβιάδης έμεινε στην φυλακή τριάντα μέρες, εξασφάλισε κάπου ένα άλογο, δραπέτευσε και έφυγε στις Κλαζομενές³⁵⁰. Μάλιστα, διέδιδε συκοφαντίες για τον Τισσαφέρνη, ότι τάχα εκείνος τον απελευθέρωσε³⁵¹. Αυτό δεν ακούγεται πολύ απίθανο· πράγματι, αν αυτό ήταν αλήθεια, τότε ο πανούργος σατράπης είχε ικανοποιήσει όλες τις ενδιαφερόμενες πλευρές (τον βασιλιά του, τους Σπαρτιάτες και τον Αλκιβιάδη παράλληλα με την Αθήνα) πέρα από το γεγονός ότι είχε αποφύγει τις κατηγορίες των Σπαρτιατών εναντίον του³⁵². Όποια και αν είναι η αλήθεια, παραμένει το γεγονός ότι ο Αλκιβιάδης ήταν πάλι ελεύθερος να συνεχίσει τον πόλεμο· αλλά, φυσικά, τώρα δεν μπορούσε ποτέ ξανά να παραπλανήσει τους συμπολίτες του με υποσχέσεις για περσική βοήθεια.

Ο Αλκιβιάδης στις Κλαζομενές παρέλαβε έξι αθηναϊκές τριήρεις με τις οποίες συνάντησε στον Ελλήσποντο τον κύριο όγκο των αθηναϊκών δυνάμεων. Ο Μίνδαρος και ο Φαρνάβαζος, στο μεταξύ, πολιορκήσαν την Κύζικο στην νότια ακτή της Προποντίδας, ώσπου με μαζική έφοδο την κατέλαβαν. Όταν το έμαθαν οι Αθηναίοι έπλευσαν με τα ογδόντα έξι πλοία τους για να επανακαταλάβουν την Κύζικο. Μετακινήθηκαν νύχτα για να μην γίνουν αντιληπτοί και έφτασαν στο νησί της Προκοννήσου³⁵³, βορειοδυτικά της χερσονήσου όπου βρισκόταν η Κύζικος. Την διοίκηση του αθηναϊκού στόλου ασκούσε ο Αλκιβιάδης μαζί με τον Θηραμένη και

³⁴⁶ Οι Σάρδεις ήταν αρχαιότατη μικρασιατική πόλη στην Λυδία, της οποίας υπήρξε και πρωτεύουσα.

³⁴⁷ Παναγόπουλος (2002α) 150.

³⁴⁸ Πλούτ. *Αλκιβ.* 27.

³⁴⁹ «Τον φυλάκισε στις Σάρδεις για να είναι αυτή του η άδικη πράξη απάντηση σε εκείνη τη διαβολή σε βάρος του» (Πλούτ. *Αλκιβ.* 27).

³⁵⁰ Οι Κλαζομενές ήταν παραθαλάσσια πόλη στην Μικρά Ασία, νότια της Σμύρνης.

³⁵¹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 28.

³⁵² Παναγόπουλος (2002α) 151.

³⁵³ Το νησάκι στην Προποντίδα, ονομαστό για το καλό κρασί και τα λευκότατα μάρμαρα, ο σημερινός Μαρμαράς.

τον Θρασύβουλο, ενώ τις δυνάμεις του πεζικού διοικούσε ο Χαιρέας (Ξεν. *Ελλ. Α*, 1, 12-14). Ο Αλκιβιάδης συγκάλεσε συνέλευση και είπε στους Αθηναίους ότι είναι ανάγκη να γίνει ναυμαχία και πεζομαχία και επίθεση εναντίον των τειχών. «Γιατί σε μας», είπε, «δεν υπάρχουν χρήματα, ενώ οι εχθροί έχουν άφθονα από τον Πέρση βασιλιά»³⁵⁴. Επίσης, διέταξε να σταματήσει αμέσως κάθε κίνηση πλοίων από την Προκόννησο προς την ασιατική ακτή όπου βρίσκονταν οι αντίπαλοι, ώστε να μην διαρρέουν πληροφορίες για το μέγεθος και την σύνθεση του αθηναϊκού στόλου (Ξεν. *Ελλ. Α*, 1, 15).

Κατόπιν οι Αθηναίοι προχώρησαν προς την Κύζικο εν μέσω καταιγίδας, επιλέγοντας να διακινδυνεύσουν την κακοκαιρία προκειμένου να διατηρήσουν κρυφές τις κινήσεις τους και το ακριβές μέγεθος του στόλου τους³⁵⁵. Το σχέδιο του Αλκιβιάδη ήταν να επιτεθεί στους αντιπάλους του, οι οποίοι βρίσκονταν στην περιοχή της Κυζίκου. Οι Λακεδαιμόνιοι και οι Έλληνες σύμμαχοί τους είχαν αγκυροβολήσει στο λιμάνι της πόλης, ενώ ο Φαρνάβαζος είχε δημιουργήσει στρατόπεδο για τους μισθοφόρους και τις υπόλοιπες δυνάμεις του στους Κλήρους, μία παραθαλάσσια περιοχή δυτικά της πόλης. Σύμφωνα με το σχέδιο των Αθηναίων ο Αλκιβιάδης θα έπλεε με είκοσι τριήρεις ως την είσοδο του λιμανιού της Κυζίκου, προκειμένου να παρασύρει τον Σπαρτιάτη ναύαρχο Μίνδαρο να τον καταδιώξει. Όταν οι Λακεδαιμόνιοι με τα συμμαχικά τους πλοία θα είχαν απομακρυνθεί αρκετά από το λιμάνι, οι υπόλοιπες αθηναϊκές τριήρεις θα κατευθύνονταν προς την Κύζικο για να τους αποκόψουν τον δρόμο της επιστροφής και να τους κυκλώσουν. Στο μεταξύ, ορισμένοι Αθηναίοι οπλίτες θα είχαν ήδη αποβιβασθεί στην ακτή υπό την ηγεσία του στρατηγού Χαιρέα.

Το σχέδιο των Αθηναίων εξελίχθηκε κατά γράμμα. Ο Μίνδαρος παρασύρθηκε από τα πλοία του Αλκιβιάδη και εγκατέλειψε την Κύζικο. Όταν, όμως, αντιλήφθηκε ότι άλλα αθηναϊκά πλοία προσπαθούσαν να αποκλείσουν το λιμάνι της πόλης, δεν αποπειράθηκε να συγκρουσθεί μαζί τους αλλά στράφηκε προς την ακτή των Κλήρων, όπου βρίσκονταν οι στρατιώτες του Φαρνάβαζου. Ο Αλκιβιάδης, παρότι τα πλοία που διέθετε ήταν λιγότερα από εκείνα του Σπαρτιάτη ναυάρχου, όταν αντιλήφθηκε τις προθέσεις του Μίνδαρου, επιτέθηκε στον στόλο των Πελοποννησίων. Ήταν τόση η ορμή των τριήρων του Αλκιβιάδη, συνδυαζόμενη με την ναυτική τέχνη των Αθηναίων, ώστε τα πληρώματα του στόλου των Πελοποννησίων τρομοκρατήθηκαν

³⁵⁴ Ξεν. *Ελλ. Α*, 1, 14· Πλούτ. *Αλκιβ.* 28.

³⁵⁵ Πλούτ. *Αλκιβ.* 28.

και άρχισαν να τραβούν τα πλοία στην ξηρά για να τα σώσουν από την αιχμαλωσία. Τότε έφθασε στους Κλήρους και ο υπόλοιπος αθηναϊκός στόλος μαζί με τις δυνάμεις του στρατηγού Χαιρέα, που είχαν ήδη αποβιβασθεί³⁵⁶.

Έτσι η ναυμαχία μετατράπηκε σε πεζομαχία, επειδή όλοι οι Πελοποννήσιοι και οι περισσότεροι Αθηναίοι αποβιβάσθηκαν στην ακτή, όπου άρχισαν να συγκρούονται οι οπλίτες των δύο παρατάξεων γύρω από τα προσαραγμένα πλοία. Ο Θηραμένης έσπευσε να βοηθήσει τον Αλκιβιάδη, ο οποίος έδινε ακόμα μάχη στην ακτή για να κυριεύσει τα πλοία. Ο Μίνδαρος βρέθηκε τώρα ανάμεσα στους άνδρες του Αλκιβιάδη και στους μαχητές του Θηραμένη, που πλησίαζε από την αντίθετη κατεύθυνση. Διατηρώντας την ψυχραιμία του, ο Σπαρτιάτης στρατηγός έστειλε τους μισούς του άνδρες να αντιμετωπίσουν τον Θηραμένη, ενώ παρέταξε τους υπόλοιπους μπροστά στον Αλκιβιάδη. Όταν όμως ο ίδιος έπεσε νεκρός πολεμώντας γενναία ανάμεσα στα πλοία, οι άνδρες και οι σύμμαχοί του πανικοβλήθηκαν και τράπηκαν σε φυγή. Οι Αθηναίοι κατέλαβαν τα προσαραγμένα πλοία, αναγκάσθηκαν όμως να εγκαταλείψουν γρήγορα την ακτή, γιατί πληροφορήθηκαν ότι πλησίαζε ο Φαρνάβαζος με ισχυρές δυνάμεις ιππικού³⁵⁷.

Μετά την νίκη τους οι Αθηναίοι κατευθύνθηκαν στην Κύζικο, την οποία κατέλαβαν χωρίς δυσκολία και έστησαν δύο τρόπαια νίκης, ένα για την μάχη στην θάλασσα και ένα για την μάχη στην στεριά. Ο Hatzfeld συνοψίζει τα αποτελέσματα μετά την καταστροφή του πελοποννησιακού στόλου στην Κύζικο: «Τα Στενά επανακτήθηκαν, η συγκοινωνία με τον Εύξεινο Πόντο και τους σιτοβολώνες αποκαταστάθηκε, το τελωνείο εγκαταστάθηκε στην είσοδο του Βοσπόρου, ο αθηναϊκός στόλος τροφοδοτήθηκε με επωφελείς επιτάξεις και με λεηλασία του εχθρικού εδάφους και δεν υπέφερε πια από τα άθλια οικονομικά της πόλης. Οι πόλεις της περιοχής υποτάχτηκαν και πλήρωναν πάλι τον φόρο»³⁵⁸. Τόσο ο Ξενοφών όσο και ο Πλούταρχος αποδίδουν την αποκλειστική ευθύνη για την νίκη στον Αλκιβιάδη, λόγω του σχεδίου το οποίο κατέστρωσε με ευφύια και στην συνέχεια εφάρμοσε με τόλμη. Κατά την εκτίμηση του Πλούταρχου (*Αλκιβ.* 28), το σημαντικότερο αποτέλεσμα της μάχης της Κυζίκου ήταν ότι «οι Αθηναίοι όχι μόνο απέκτησαν τον ασφαλή έλεγχο του Ελλησπόντου, αλλά έδωξαν τους Λακεδαιμονίους ολότελα από κάθε άλλη θάλασσα». Εξίσου σημαντικό αποτέλεσμα, ωστόσο, πρέπει να ήταν και η

³⁵⁶ Αναλυτική περιγραφή της σύγκρουσης στην Κύζικο στον Kagan (2004) 577-580.

³⁵⁷ Kagan (2004) 580.

³⁵⁸ Hatzfeld (1940) 288.

πτώση του ηθικού των Σπαρτιατών. Μετά την μάχη οι Αθηναίοι υπέκλεψαν μια επιστολή του Ιπποκράτη, υπασπιστή του Μίνδαρου, που έλεγε τα εξής: «Χάθηκαν τα πλοία, Ο Μίνδαρος χάθηκε. Πεινούν οι άνδρες. Δεν ξέρουμε τι να κάνουμε» (Ξεν. *Ελλ.* Α, 1, 23).

Ο Αλκιβιάδης παρέμεινε στην Κύζικο είκοσι μέρες για να συγκεντρώσει χρήματα και απέπλευσε κατόπιν για την Προκόννησο (Ξεν. *Ελλ.* Α, 1, 20). Από εκεί στράφηκε προς τον Ελλήσποντο και τον Βόσπορο. Τα στενά αυτά έπρεπε να τα επαναφέρει στην αθηναϊκή κυριαρχία, αλλά και τις πόλεις των περιοχών αυτών, που είχαν αποστατήσει, έπρεπε να κυριεύσει. Τα στενά είχαν μεγάλη σημασία για τους Αθηναίους, γιατί ήταν η οδός από την οποία περνούσαν όλα τα πλοία που μετέφεραν από τον Εύξεινο Πόντο σιτηρά στην Αθήνα. Τις πόλεις της περιοχής αυτής, και κυρίως το Βυζάντιο και την Χαλκηδόνα, είχε υπό τον έλεγχό του και υπεράσπιζε με δυνάμεις ισχυρές ο Φαρνάβαζος.

Την άνοιξη του 408 π.Χ. οι ενωμένοι Αθηναίοι ξεκίνησαν να εκδιώξουν τον εχθρό από τον Βόσπορο για να ελευθερώσουν το πέρασμα προς την Μαύρη Θάλασσα, στρεφόμενοι πρώτα εναντίον της Χαλκηδόνας³⁵⁹ στην ασιατική πλευρά. Οι Αθηναίοι έχτισαν ξύλινο τείχος από τον Βόσπορο μέχρι τον Μαρμαρά και έλεγχαν την θάλασσα, οπότε η πόλη βρισκόταν απόλυτα περικυκλωμένη (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 4). Ο Ιπποκράτης, ο Λακεδαιμόνιος αρμοστής, έβγαλε τον σπαρτιατικό στρατό από την πόλη για να δώσει μάχη και ο Θράσυλος βάδισε εναντίον του με τους οπλίτες του, ενώ ο Φαρνάβαζος ερχόταν να βοηθήσει τους Σπαρτιάτες με πολύ στρατό και ιππικό (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 5). Η μάχη ανάμεσα στους βαριά οπλισμένους του Ιπποκράτη και του Θράσυλου κράτησε πολύ, ώσπου ήρθε για βοήθεια ο Αλκιβιάδης με μερικούς οπλίτες και ιππικό. Ο Ιπποκράτης σκοτώθηκε και οι άνδρες του υποχώρησαν προς την πόλη. Ο Φαρνάβαζος, επειδή τον εμπόδιζε το τείχος και δεν μπορούσε να ενωθεί με τον Ιπποκράτη, έφυγε για το στρατόπεδό του (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 6-7).

Έπειτα ο Αλκιβιάδης έφυγε για τον Ελλήσποντο και την Χερσόνησο για να συγκεντρώσει χρήματα (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 8). Οι υπόλοιποι Αθηναίοι στρατηγοί διαπραγματεύθηκαν μια συνθήκη με τον Φαρνάβαζο, ο οποίος συμφώνησε να δώσει στους Αθηναίους είκοσι τάλαντα για λογαριασμό των Χαλκηδονίων και να φροντίσει για την μεταφορά Αθηναίων πρέσβειων στον Πέρση βασιλιά. Και ακόμη αντάλλαξαν

---

³⁵⁹ Η Χαλκηδόνα ήταν πόλη της Φρυγίας της Μικράς Ασίας στα νότια παράλια της Προποντίδας, σχεδόν απέναντι από την πόλη του Βυζαντίου. Ήταν αποικία των Μεγαρέων.

όρκους με τον Φαρνάβαζο να πληρώσουν οι Χαλκηδόνιοι στους Αθηναίους τον συνηθισμένο φόρο καθώς και τα χρήματα που χρωστούσαν, και οι Αθηναίοι πάλι να σεβαστούν την ανακωχή, ώσπου να γυρίσουν οι πρέσβεις τους από τον βασιλιά (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 8-9). Ο Φαρνάβαζος, μάλιστα, αξίωνε να ορκιστεί και ο Αλκιβιάδης και τον περίμενε να επιστρέψει στην Χαλκηδόνα. Ο Αλκιβιάδης πάλι, δήλωσε ότι δεν δέχεται να ορκιστεί, αν δεν του ορκιστεί και ο Φαρνάβαζος. Τελικά ορκίστηκαν και οι δύο, ο Αλκιβιάδης στην Χρυσόπολη μπροστά στους απεσταλμένους του Φαρνάβαζου και ο Φαρνάβαζος στην Χαλκηδόνα μπροστά στους απεσταλμένους του Αλκιβιάδη (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 11-12).

Με την συμφωνία αυτή η Αθήνα εξασφάλιζε άμεσους πόρους που τους είχε μεγάλη ανάγκη, γλίτωνε το κόστος μιας πολιορκίας και έμενε ελεύθερη να κινηθεί αμέσως εναντίον του Βυζαντίου. Επιπλέον, η συμφωνία ήταν προσωρινή, καθότι θα ίσχυε μονάχα μέχρι να ολοκληρωθούν οι διαπραγματεύσεις με τον Μεγάλο Βασιλιά. Από την άλλη, ο Φαρνάβαζος κράτησε την πόλη χωρίς να υποβληθεί σε μια πολιορκία και μια μάχη που ο ίδιος θα προτιμούσε να αποφύγει. Υπήρχε ενδεχόμενο οι διαπραγματεύσεις να ακύρωναν την ανάγκη για περαιτέρω συγκρούσεις, ή να μεσολαβούσαν άλλα γεγονότα που θα ανέτρεπαν τα σχέδια των Αθηναίων. Στο μεταξύ, ο Φαρνάβαζος παρέμενε κύριος της Χαλκηδόνας, η οποία άξιζε είκοσι τάλαντα και έναν παράξενο συμβιβασμό³⁶⁰.

Ο Αλκιβιάδης, αφού συγκέντρωσε χρήματα και Θράκες μαχητές από την Χερσόνησο, επιτέθηκε στην Σηλυβρία³⁶¹. Αποφεύγοντας πολιορκία ή έφοδο, συνωμότησε με την φιλοαθηναϊκή παράταξη μέσα στην πόλη, η οποία την νύχτα του άνοιξε τις πύλες. Ο Αλκιβιάδης πρότεινε λογικούς όρους στους Σηλυβριανούς, αλλά επέβαλε αυστηρή πειθαρχία για να βεβαιωθεί πως θα τους τηρήσουν. Έτσι ούτε η πόλη, ούτε οι κάτοικοί της δεν τιμωρήθηκαν και ο Αλκιβιάδης, αφού πήρε χρήματα και εγκατέστησε φρουρά, έφυγε από την πόλη³⁶². Με μεγάλη επιδεξιότητα, χωρίς σπατάλη χρόνου, μέσων ή ανθρωπίνων ζώων, είχε επιτευχθεί πλήρως ο στόχος. Σε αυτή ακριβώς την μορφή πολέμου, ο Αλκιβιάδης ήταν απaráμιλλος³⁶³.

---

³⁶⁰ Kagan (2004) 603.

³⁶¹ Σηλυβρία ή Σηλυμβρία είναι παραλιακή πόλη στις βόρειες ακτές της Προποντίδας. Βρίσκεται κοντά στην Κωνσταντινούπολη.

³⁶² Πλούτ. *Αλκιβ.* 30.

³⁶³ Kagan (2004) 604.

Μετά την κατάληψη της Σηλυβρίας ο Αλκιβιάδης προχωρούσε προς το Βυζάντιο³⁶⁴, έχοντας μαζί του όλους τους Χερσονησιώτες και περισσότερους από τριακόσιους Θράκες, πεζούς και ιππείς (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 10-11). Έσπευσε να συναντήσει τον Θηραμένη και τον Θράσυλο, που είχαν αφήσει την πολιορκία της Χαλκηδόνας για να πάνε στο Βυζάντιο. Οι Αθηναίοι επανέλαβαν την στρατηγική ανέγερσης τείχους για να αποκόψουν την πόλη από την στεριά, την ίδια ώρα που το ναυτικό τους θα εμπόδιζε την πρόσβαση από την θάλασσα. Μέσα στο Βυζάντιο ήταν ο Κλέαρχος³⁶⁵, σκληρός Σπαρτιάτης αρμοστής, με μερικούς περιοίκους και με λιγοστούς νεοδαμώδεις³⁶⁶ και Μεγαρείς και Βοιωτούς, συμμάχους των Πελοποννησίων. Οι Αθηναίοι βλέποντας ότι τίποτε δεν μπορούσαν να κάνουν με την βία, έπεισαν μερικούς Βυζαντινούς να προδώσουν την πόλη (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 15-16).

Η κατάλληλη στιγμή φάνηκε, όταν ο Κλέαρχος εμπιστεύτηκε την άμυνα του Βυζαντίου στους υφιστάμενούς του και πήγε να συναντήσει τον Φαρνάβαζο στην ασιατική όχθη για να εισπράξει την μισθοδοσία των στρατιωτών του και να συγκεντρώσει πλοία (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 17). Έτσι, μόλις έφυγε ο Κλέαρχος, οι συνωμότες³⁶⁷ που είχαν αποφασίσει να προδώσουν την πόλη, άνοιξαν τις πύλες που οδηγούσαν στο καλούμενο Θράκιο και έβαλαν μέσα τον στρατό και τον Αλκιβιάδη (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 20-21). Στην δυνατή μάχη που επακολούθησε, νίκησε ο Αλκιβιάδης διοικώντας την δεξιά πτέρυγα και ο Θηραμένης την αριστερή. Όσους από τους

---

³⁶⁴ Το Βυζάντιο ήταν αρχαία ελληνική αποικία που ιδρύθηκε στον μυχό του Κεράτιου κόλπου και των στενών του Βοσπόρου, στην περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα η Κωνσταντινούπολη. Η ονομασία της πόλης παραπέμπει σε θρακική ονοματολογία, ενώ σύμφωνα με τον Πλίνιο τον Πρεσβύτερο (*Φυσική Ιστορία*, 4, 46), η τοποθεσία ονομαζόταν παλαιότερα Λύγος. Ο επικρατέστερος ιδρυτικός μύθος του Βυζαντίου παραδίδεται από τον Στράβωνα στα *Γεωγραφικά*, σύμφωνα με τον οποίο η πόλη ιδρύθηκε το 658/7 π.Χ. από Μεγαρείς αποίκους, με επικεφαλής τον Βύζαντα, από τον οποίο και πήρε το όνομά της. Το 330 μ.Χ. έγινε από τον Μέγα Κωνσταντίνο η πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ονομάστηκε Κωνσταντινούπολη.

³⁶⁵ Ο Κλέαρχος ήταν σπουδαίος Σπαρτιάτης στρατηγός, πρόξενος, αρμοστής πολλών πόλεων. Γεννήθηκε περί το 450 π.Χ. και ήταν γιος του Ραμφία. Είχε σταλεί από τους εφόρους της Σπάρτης ως αρμοστής του Βυζαντίου. Επειδή όμως εγκαθίδρυσε εξουσία τυραννική τον ανακάλεσαν. Όμως αυτός έχοντας στενές σχέσεις με τον Κύρο τον νεότερο, κατέφυγε σε αυτόν και αργότερα βάδισε μαζί του, ως αρχηγός των Ελλήνων μισθοφόρων, εναντίον του βασιλιά Αρταξέρξη. Στην μάχη κοντά στα Κούναξα διακρίθηκε για τις σπάνιες στρατηγικές του αρετές. Ύστερα από την μάχη αυτή ο Τισσαφέρνης σκότωσε τον Κλέαρχο μαζί με τους Έλληνες στρατηγούς, αφού τους συνέλαβε με δόλιο τρόπο το 401 π.Χ.

³⁶⁶ Είλωτες που λόγω ανδραγαθίας στην μάχη ή και για άλλες σπουδαίες υπηρεσίες που είχαν προσφέρει στην πολιτεία των Λακεδαιμονίων έγιναν απελεύθεροι.

³⁶⁷ Οι συνωμότες ήταν ο Κύδωνας, ο Αρίστωνας, ο Αναξικράτης, ο Λυκούργος και ο Αναξίλαος. Μάλιστα, ο Αναξίλαος αργότερα δικάστηκε στην Σπάρτη για την προδοσία αλλά αθωώθηκε. Εξήγησε στην απολογία του ότι όχι μόνο δεν είχε προδώσει την πόλη, αλλά την είχε σώσει, Βυζαντινός ο ίδιος και όχι Λακεδαιμόνιος, γιατί έβλεπε τα γυναικόπαιδα να πεθαίνουν της πείνας. Γιατί ο Κλέαρχος μοίραζε στους Λακεδαιμόνιους στρατιώτες το στάρι που υπήρχε στην πόλη. Γι' αυτό είχε φέρει μέσα τους εχθρούς, όχι για κέρδος, ούτε από μίσος για τους Λακεδαιμόνιους (Ξεν. *Ελλ.* Α, 3, 18-19· Πλούτ. *Αλκιβ.* 31).

εχθρούς επέζησαν, περίπου τριακόσιους, τους έπιασαν αιχμάλωτους. Μετά την μάχη ο Αλκιβιάδης δεν σκότωσε ούτε εξόρισε κανέναν από τους πολίτες του Βυζαντίου, γιατί με αυτούς τους όρους οι άνδρες του παρέδωσαν την πόλη και σε αυτά συμφώνησαν³⁶⁸. Οι Αθηναίοι αποκατέστησαν το Βυζάντιο ως σύμμαχο της Αθήνας και η πόλη ανέκτησε την αυτονομία της σε τέτοιο βαθμό, ώστε να απομακρυνθούν η φρουρά και ο αρμοστής χωρίς να πάρουν την θέση τους Αθηναίοι³⁶⁹. Κατόπιν ο Αλκιβιάδης έλαβε είκοσι τριήρεις με τις οποίες κατευθύνθηκε στο νοτιοανατολικό Αιγαίο, ενώ ο υπόλοιπος αθηναϊκός στόλος ασχολήθηκε με την αποκατάσταση της αθηναϊκής ηγεμονίας στο βόρειο Αιγαίο.

Μετά από την νίκη της Αβύδου και τον θρίαμβο της Κυζίκου³⁷⁰, που του είχαν πιστωθεί ως δικά του κατορθώματα, ο Αλκιβιάδης απέφευγε να επιστρέψει στην πατρίδα του. Ίσως ήθελε να βεβαιωθεί πως κανένας άλλος στρατηγός δεν θα τον επισκίαζε κατά την απουσία του από το μέτωπο των επιχειρήσεων, και ενώ τα εξαιρετικά του επιτεύγματα στην Σηλυβρία και στο Βυζάντιο ενίσχυσαν το κύρος του, το αποφασιστικό γεγονός που του έδωσε το θάρρος να επιστρέψει πρέπει να ήταν η τελετή επικύρωσης της συμφωνίας της Χαλκηδόνας. Οι στρατηγοί και ο σατράπης έδωσαν εκεί τους συνηθισμένους όρκους, αλλά ο Φαρνάβαζος αρνήθηκε να θεωρήσει την συνθήκη ισχυρή αν δεν ορκιζόταν και ο Αλκιβιάδης, γεγονός το οποίο έδωσε την ευκαιρία στον Αθηναίο να προβάλει την μοναδική υπόληψη που του είχαν οι Πέρσες. Ανάγκασε τον σατράπη να ξαναδώσει όρκο επί ίσοις όροις μαζί του, προβάλλοντας το ανάστημά του την στιγμή που οι Αθηναίοι ετοιμάζονταν να ζητήσουν την υποστήριξη του Φαρνάβαζου για τις διαπραγματεύσεις τους με τον Δαρείο³⁷¹.

Την άνοιξη του 407 π.Χ. ο Αλκιβιάδης έδινε κάθε εντύπωση πως δεν ήταν μόνο ένας σπουδαίος στρατηγός που είχε αναβιώσει τις ελπίδες των Αθηναίων, αλλά πως ήταν ο μοναδικός άνθρωπος ο οποίος διέθετε την ικανότητα να στερήσει από την Σπάρτη την υποστήριξη των Περσών και να εξασφαλίσει έτσι την ολοκληρωτική νίκη. Η στιγμή ήταν κατάλληλη για να επανακάμψει στην Αθήνα.

---

³⁶⁸ Πλούτ. *Αλκιβ.* 31.

³⁶⁹ Kagan (2004) 605.

³⁷⁰ Αν και ο Θρασύβουλος ήταν ο στρατηγικός νους, ο εμπνευστής τακτικών κινήσεων και λαμπρός ηγέτης στο πεδίο της μάχης και άξιος να θεωρείται ο ήρωας της Κυζίκου. Ο Κορνήλιος Νέπωσ (*Θρασύβ.* 1) διατύπωσε για τον Θρασύβουλο την παρακάτω κρίση: «Κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο ο Θρασύβουλος κέρδισε πολλές νίκες χωρίς τον Αλκιβιάδη, ενώ ο Αλκιβιάδης δεν κέρδισε τίποτε χωρίς τον πρώτο. Ωστόσο ο Αλκιβιάδης ήταν εκείνος που από κάποιο δώρο της φύσης πετύχαινε αναγνώριση για τα πάντα».

³⁷¹ Kagan (2004) 608.

4.4 Η επιστροφή του Αλκιβιάδη στην Αθήνα

Η επιστροφή του Αλκιβιάδη στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 407 π.Χ. Πριν ακόμα φτάσει στην Αθήνα, οι Αθηναίοι τον εξέλεξαν στρατηγό μαζί με τον Θρασύβουλο και τον Κόνωνα³⁷² (Ξεν. *Ελλ.* Α, 4, 10). Ο Αλκιβιάδης αναχώρησε με είκοσι πλοία από την Σάμο, έχοντας συγκεντρώσει εκατό τάλαντα από την Καρία, πήγε στην Πάρο και από εκεί έβαλε πλώρη για το Γύθειο, την κύρια βάση των Σπαρτιατών στην Λακωνία, για να συλλέξει πληροφορίες για τα τριάντα πλοία που είχε μάθει ότι ναυπηγούσαν οι Λακεδαιμόνιοι, αλλά και για να διερευνήσει τις προθέσεις των Αθηναίων για το ενδεχόμενο της επιστροφής του στην πατρίδα από την εξορία (Ξεν. *Ελλ.* Α, 4, 11). Οι έρευνές του τον διαβεβαίωσαν ότι η Αθήνα περίμενε φιλικά την επιστροφή του, και ότι οι φίλοι του τον παρότρυναν να επιστρέψει³⁷³.

Ο Αλκιβιάδης, αφού κατάλαβε ότι οι διαθέσεις τους ήταν ευνοϊκές, μπήκε με τα είκοσι πλοία του στο λιμάνι του Πειραιά, την μέρα που η πόλη γιόρταζε τα Πλυντήρια³⁷⁴ και που το άγαλμα της Αθηνάς ήταν ολόκληρο σκεπασμένο, πράγμα που για μερικούς προοιωνίζε κακό σημάδι και για τον ίδιο και για την πόλη³⁷⁵. Γιατί, κανένας Αθηναίος δεν θα τολμούσε να καταπιαστεί τέτοια μέρα με κανένα σπουδαίο έργο (Ξεν. *Ελλ.* Α, 4, 12). Εθεωρείτο ως η πιο άτυχη μέρα του χρόνου για να γίνει μια σημαντική αλλαγή. Οι εχθροί του Αλκιβιάδη το έλαβαν υπόψη και το κράτησαν στο μυαλό τους για μια μελλοντική περίπτωση³⁷⁶. Ακόμη και όταν αγκυροβόλησε το πλοίο του στον Πειραιά, ο Αλκιβιάδης «δεν έβγαινε αμέσως στην στεριά, γιατί φοβόταν τους εχθρούς του· όρθιος πάνω στο κατάστρωμα έψαχνε να δει αν είχαν έρθει οι φίλοι του. Και όταν είδε τον ξάδερφό του Ευρυπτόλεμο, γιο του Πεισιδάνακτα, και τους άλλους συγγενείς του και μαζί τους και τους φίλους του, βγήκε

---

³⁷² Ο Κόνων ήταν γιος του Τιμόθεου, πλούσιου Αθηναίου από παλιά αριστοκρατική οικογένεια που πήρε την αρχηγία του ναυτικού της Αθήνας το 406 π.Χ. μετά την απομάκρυνση του Αλκιβιάδη. Όταν η Αθήνα ηττήθηκε το Σεπτέμβριο του 405 π.Χ. από τους Σπαρτιάτες στον Ελλήσποντο και τους Αιγός ποταμούς, ο Κόνων κατέφυγε στην αυλή του Κύπριου βασιλιά Ευαγόρα, όπου μελετούσε τον τρόπο που θα εκδικηθεί τους Σπαρτιάτες και θα βοηθήσει την πατρίδα του να γίνει πάλι δυνατή. Γι' αυτό, το 396 π.Χ., έγινε ναύαρχος των Περσών και πολέμησε τους Σπαρτιάτες. Στην αρχή νικήθηκε, αλλά μετά συμμαχώντας με τους Κύπριους και Ρόδιους διέλυσαν την ηγεμονία των Σπαρτιατών στην θάλασσα.

³⁷³ Due (1991) 39.

³⁷⁴ Γιορτή προς τιμήν της Αθηνάς με καθαρτήριο χαρακτήρα. Γιορταζόταν κατά τον μήνα Θαργηλίωνα (σημερ. μέσα Μαΐου-μέσα Ιουνίου) και περιλάμβανε τον καθαρισμό του ναού της Πολιάδος Αθηνάς στην Ακρόπολη και την μεταφορά του ιερού ξοάνου της στο Φάληρο, όπου πλενόταν στην θάλασσα για να καθαριστεί από τον «προσιζάνοντα ρύπον» των κακών πράξεων των ανθρώπων.

³⁷⁵ Ερμήνευαν ότι η θεά ήταν σκεπασμένη και απομάκρυνε από κοντά της τον Αλκιβιάδη, γιατί δεν τον υποδεχόταν με φιλοφροσύνη και ούτε με ευνοϊκή διάθεση απέναντί του (Πλούτ. *Αλκιβ.* 34).

³⁷⁶ Kagan (1991) 290.

στην στεριά και ανέβηκε στην Αθήνα με συνοδεία έτοιμη να τον προστατέψει, αν κάποιος τον πείραζε» (Ξεν. *Ελλ.* Α, 4, 18-19). Καμία, όμως, προστασία δεν απαιτήθηκε, γιατί τα πλήθη που είχαν συγκεντρωθεί στο λιμάνι τον επευφημούσαν και ζητωκραύγαζαν. Όταν αποβιβάστηκε, ο κόσμος έτρεξε να τον συγχαρεί και να τον στεφανώσει για τις νίκες του. Γινόταν, μάλιστα, πολλή συζήτηση για την ζημία που είχε υποστεί η πόλη εξαιτίας της απουσίας του, με πολλούς να υποστηρίζουν πως θα είχαν νικήσει στην Σικελία αν είχαν αφήσει τον Αλκιβιάδη να ηγηθεί της εκστρατείας. Είχε αναστήσει την Αθήνα από την απελπιστική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει, όχι μόνο αποκαθιστώντας την θαλασσοκρατορία της, αλλά νικώντας παντού τον εχθρό και στην ξηρά³⁷⁷.

Η θερμή υποδοχή που του επιφύλαξαν οι συμπολίτες του δεν απέτρεψε, ωστόσο, τον Αλκιβιάδη από το να παρουσιαστεί στην Βουλή και την εκκλησία του δήμου για να απολογηθεί επισήμως για τις παλιές κατηγορίες. Δήλωσε πως ήταν αθώος της ασέβειας που του είχαν προσάψει και διεκτραγώδησε τις κακουχίες που είχε περάσει (Ξεν. *Ελλ.* Α, 4, 20). Αρνήθηκε, διπλωματικά, να ρίξει την ευθύνη γι' αυτές σε οποιοδήποτε άτομο ή γενικά στον λαό της πόλης, αποδίδοντάς τες στην δική του κακοτυχία και στο κακό δαιμόνιο το οποίο τον κυνηγούσε προσωπικά³⁷⁸. Στην συνέχεια αναφέρθηκε στις ευοίωνες προοπτικές που ανοίγονταν για το μέλλον, υποβαθμίζοντας τις δυνατότητες του εχθρού και τροφοδοτώντας τους Αθηναίους με αυτοπεποίθηση, όπως είχε κάνει και στο παρελθόν.

Η επιτυχία του ήταν ολοκληρωτική και κανένας δεν ανακίνησε το προβληματικό του παρελθόν, κανένας δεν αντιτάχθηκε σε όσα εκείνος ή οι φίλοι του θέλησαν να προτείνουν. Οι Αθηναίοι τον απάλλαξαν από όλες τις κατηγορίες, του απέδωσαν την δημευμένη περιουσία του, διέταξαν τους Ευμολπίδες ιερείς να ανακαλέσουν την κατάρα και έριξαν στην θάλασσα τις στήλες που ήταν χαραγμένα όλα τα μέτρα που είχαν πάρει εναντίον του³⁷⁹. Ο λαός του απένειμε χρυσά στεφάνια και τον ανακήρυξε στρατηγό αυτοκράτορα, δηλαδή στρατάρχη, αναθέτοντάς του την ανώτατη ηγεσία όλων των χερσαίων και ναυτικών δυνάμεων³⁸⁰.

Ο Αλκιβιάδης, μάλιστα, για να εντυπωσιάσει τους Αθηναίους ανέλαβε να συνοδεύσει την πομπή των Ελευσινίων Μυστηρίων από την Αθήνα στην Ελευσίνα.

---

³⁷⁷ Πλούτ. *Αλκιβ.* 32.

³⁷⁸ Πλούτ. *Αλκιβ.* 33.

³⁷⁹ Lewis (1997) 158-159· Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 6.

³⁸⁰ Πλούτ. *Αλκιβ.* 33.

Τα Ελευσίνια Μυστήρια³⁸¹ αποτελούσαν μία από τις κορυφαίες λατρευτικές εκδηλώσεις της Αττικής. Παραδοσιακά κάθε χρόνο η ιερά πομπή κάλυπτε πεζή τα είκοσι δύο χιλιόμετρα που χώριζαν την Αθήνα από την Ελευσίνα μέσω της Ιεράς Οδού, καθώς οι μύστες μετέφεραν τα ιερά αντικείμενα της Δήμητρας και την παράσταση του Ίακχου με την μορφή νέου λαμπαδηφόρου θεού στην υπηρεσία της Δήμητρας και της Περσεφόνης. Λόγω όμως της παρουσίας των Σπαρτιατών στην Δεκέλεια, οι Αθηναίοι δεν ακολουθούσαν τον κανονικό δρόμο της πομπής αλλά τον παραλιακό δρόμο, για να προστατεύονται από τα πλοία τους³⁸². Ο Αλκιβιάδης ήταν ικανός να διεκδικήσει την αξιοπρέπειά του και να ανεβάσει το ηθικό των Αθηναίων οδηγώντας την ιερά πομπή προς την Ελευσίνα ακολουθώντας την Ιερά Οδό για πρώτη φορά μετά την κατάληψη της Δεκέλειας από τους Σπαρτιάτες³⁸³. Ο ίδιος, μάλιστα, θα συνόδευε την πομπή με ένοπλη φρουρά για να αποτρέψει το ενδεχόμενο οι Σπαρτιάτες να επιχειρήσουν να την εμποδίσουν. Ο Αλκιβιάδης έθεσε ουσιαστικά στον Σπαρτιάτη βασιλιά Άγι ένα μεγάλο δίλημμα, να επιτεθεί στην πομπή και να κατηγορηθεί ως ιερόσυλος ή να αφήσει την πορεία να εξελιχθεί ανενόχλητη, αποδεικνύοντας την διστακτικότητά του και ενισχύοντας το φρόνημα των Αθηναίων³⁸⁴. Τελικά, η πορεία προς την Ελευσίνα εξελίχθηκε χωρίς προβλήματα, γεγονός που προβλήθηκε ως μία ακόμη επιτυχία του Αλκιβιάδη. Ήταν μία επίδειξη δύναμης και ικανότητας προς τους Αθηναίους αλλά και τους Σπαρτιάτες³⁸⁵. Ταυτόχρονα, όμως, ήταν και ο καλύτερος τρόπος να ξεχάσουν οι Αθηναίοι ότι κάποτε είχε διακωμωδήσει με ιερόσυλο τρόπο αυτές τις τελετές. Κανένα από τα επεισόδια της μεγάλης μάχης εντυπώσεων που είχε διεξαχθεί ανάμεσα στον Αλκιβιάδη και τον Νικία δεν υπήρξε τόσο επιτυχημένο ως προς την επιλογή του χρόνου και την επίδρασή του στην συνείδηση των Αθηναίων. Ο Αλκιβιάδης είχε επανακάμψει με τα όλα του³⁸⁶.

---

³⁸¹ Τα Ελευσίνια Μυστήρια ήταν γιορτή και μυστηριακή τελετή που πραγματοποιούνταν στην Ελευσίνα της Αττικής προς τιμήν της θεάς Δήμητρας και της Περσεφόνης. Κατά κοινή παραδοχή, επρόκειτο για την ιερότερη και πιο σεβαστή τελετή από όλες τις γιορτές της αρχαίας Ελλάδας: έχοντας ξεκινήσει από την Σαμοθράκη και τα Καβείρια Μυστήρια μεταφέρθηκαν στην Ελευσίνα από Θράκες αποίκους. Άρχισαν να αποκτούν μεγάλη φήμη κατά τον καιρό του Πεισίστρατου και έφτασαν στο απόγειο της ακμής τους κατά τον χρυσό αιώνα του Περικλή.

³⁸² Kagan (2004) 612.

³⁸³ Price (1999) 54.

³⁸⁴ Μπελέζος (2006) 76.

³⁸⁵ Πλούτ. *Αλκιβ.* 34.

³⁸⁶ Kagan (2004) 612.

4.5 Η αποτυχία του Αλκιβιάδη στην ναυμαχία του Νοτίου (406 π.Χ.)

Στο μεταξύ το 407 π.Χ. ναύαρχος της Σπάρτης είχε μόλις αναλάβει ο Λύσανδρος³⁸⁷. Αυτός, αφού πήγε πρώτα στην Ρόδο να παραλάβει πλοία, κατέπλευσε ύστερα στην Κω και στην Μίλητο και από εκεί στην Έφεσο. Ο Λύσανδρος εγκατέστησε την βάση των Λακεδαιμονίων όχι στην Μίλητο, όπως στο παρελθόν, αλλά βορειότερα στην Έφεσο³⁸⁸, όπου έφτασε να διοικεί εβδομήντα πλοία (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 1). Όταν πληροφορήθηκε την άφιξη του Κύρου³⁸⁹ στις Σάρδεις, αμέσως έσπευσε να συναντήσει τον νέο σατράπη, τον οποίο εντυπωσίασε.

Ο Λύσανδρος φόρτωσε την ευθύνη για τις αποτυχίες και τις παρεξηγήσεις του παρελθόντος στον Τισσαφέρνη και ζήτησε από τον Κύρο να μεταβάλει την περσική πολιτική και να υποστηρίξει πλήρως τους Σπαρτιάτες στον αγώνα τους εναντίον των Αθηναίων (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 2). Ο Κύρος αποκρίθηκε πως θα έκανε ό,τι περνούσε από το χέρι του για να εξασφαλίσει την νίκη. Είχε φέρει μαζί του πεντακόσια τάλαντα, αλλά αν αυτά δεν επαρκούσαν, ορκίστηκε ότι θα κομμάτιαζε τον θρόνο του, που ήταν φτιαγμένος από χρυσό και ασήμι (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 3). Έπειτα, ο Λύσανδρος τον παρακάλεσε να διπλασιάσει τους μισθούς των ναυτών για να ενθαρρύνει τις λιποταξίες από τον στόλο των Αθηναίων. Ο Κύρος απάντησε πως δεν του είχε

---

³⁸⁷ Ο Λύσανδρος (-395 π.Χ.) ήταν Σπαρτιάτης πολιτικός και στρατηγός, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην νίκη των Σπαρτιατών κατά των Αθηναίων στον Πελοποννησιακό πόλεμο το 404 π.Χ. Ήταν ικανότατος στρατηγός και ναύαρχος των Λακεδαιμονίων, υπέρμετρα όμως φιλόδοξος και χωρίς ηθικούς φραγμούς. Διεκπεραίωσε νικηφόρα την ναυμαχία κοντά στο Νότιο Ακρωτήριο, όπως και την ναυμαχία στους Αιγός ποταμούς. Κατόπιν πολιόρκησε την Αθήνα, την υποχρέωσε σε παράδοση και κατέστρεψε τα Μακρά Τείχη το 404 π.Χ. Ήταν εκείνος που εγκατέστησε σπαρτιατική φρουρά στην Ακρόπολη της Αθήνας και το καθεστώς των Τριάκοντα Τυράννων. Απέτυχε στην προσπάθειά του κατά του Αγησιλάου Β' να γίνει βασιλιάς της Σπάρτης και σκοτώθηκε στην μάχη της Αλιάρτου το 395 π.Χ., κατά τον Βοιωτικό Πόλεμο.

³⁸⁸ Τα μειονεκτήματα της Μιλήτου ως ναυτικής βάσης ήταν πια προφανή: η τοποθεσία της νοτίως της Σάμου σήμαινε πως όποιος σπαρτιατικός στόλος κατευθυνόταν προς τα Στενά κινδύνευε να αναχαιτιστεί από τους Αθηναίους. Η Έφεσος ήταν βόρεια της Σάμου και έτσι δεν είχε αυτό το μειονέκτημα· αλλά επιπλέον διέθετε και κάποια πλεονεκτήματα. Βρισκόταν πολύ πλησιέστερα στην επαρχιακή πρωτεύουσα των Περσών, στις Σάρδεις. Η ίδια η Έφεσος είχε αποκτήσει αρκετά περσικά στοιχεία και ήταν αρεστή στους Πέρσες αξιωματούχους, οι οποίοι συχνάζαν εκεί, δίνοντας στο Λύσανδρο την ευκαιρία να ασκήσει την προσωπική του γοητεία προς επηρεασμό του συμμάχου και χρηματοδότη του. Βλ. Kagan (2004) 617.

³⁸⁹ Ο Κύρος ο νεότερος ήταν γιος του Δαρείου Β' της Περσίας και της Παρυσάτιδας. Ως δευτερότοκος γιος διορίστηκε από τον πατέρα του σατράπης της Φρυγίας. Με τον θάνατο του Δαρείου Β', ο Κύρος συκοφαντήθηκε από τον σατράπη Τισσαφέρνη στον Μεγάλο Βασιλέα και αδελφό του, Αρταξέρξη, ο οποίος και τον φυλάκισε. Τότε, με την επέμβαση της μητέρας του, η οποία έτρεφε ιδιαίτερη αδυναμία για τον Κύρο, ο Αρταξέρξης τον απελευθέρωσε. Από εκείνη την στιγμή, ο Κύρος άρχισε να συγκεντρώνει μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις, με στόχο την ανατροπή του Αρταξέρξη. Μέσα σε αυτές και 13.000 Έλληνες μισθοφόροι, υπό την στρατηγία του εξόριστου Λακεδαιμόνιου Κλέαρχου. Ο επίλογος γράφεται στην μεγάλη μάχη με τις δυνάμεις του Αρταξέρξη στα Κούναξα (401 π.Χ.), όπου ο Κύρος σκοτώνεται από τον ίδιο τον Αρταξέρξη.

εκχωρηθεί η δικαιοδοσία να καταβάλει περισσότερα από τους τρεις οβολούς που προέβλεπε η συνθήκη (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 4-5).

Μετά το δείπνο όμως, όταν ο Κύρος πλησίασε τον Λύσανδρο και τον ρώτησε ποια ήταν η μεγαλύτερη χάρη που μπορούσε να του κάνει, απάντησε «αν προσθέσεις έναν οβολό στον μισθό του κάθε ναύτη» (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 6). Ο Κύρος αυτή τη φορά όχι μόνο συμφώνησε, αλλά κάλυψε και τα καθυστερούμενα και προκατέλαβε στον Λύσανδρο την μισθοδοσία ενός μηνός (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 7). Οι Αθηναίοι λογικό ήταν να ανησυχίσουν μπρος στον πακτωλό χρημάτων που έμαθαν ότι διοχετεύει ο Κύρος στον Λύσανδρο και προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τον Τισσαφέρνη ως διπλωματικό μεσάζοντα. Ο Τισσαφέρνης συμβούλεψε τον Κύρο να φροντίζει να μην ισχυροποιηθεί καμιά παράταξη των Ελλήνων αλλά να μένουν αδύναμες, με στόχο την αμοιβαία τους εξουθένωση (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 9). Αυτή ήταν μια παλιά συμβουλή που είχε δώσει στον Τισσαφέρνη ο ίδιος ο Αλκιβιάδης³⁹⁰. Ο Κύρος ωστόσο, είχε δεσμευτεί σε άλλη πολιτική και όχι μόνο απέρριψε τις συμβουλές του Τισσαφέρνη, αλλά αρνήθηκε να δεχτεί και τους Αθηναίους πρέσβεις.

Οι στρατηγικές εξελίξεις υποχρέωσαν τους Αθηναίους να προσπαθήσουν να εκβιάσουν ναυμαχία με τον Λύσανδρο στην Έφεσο, γιατί αν τον νικούσαν εκεί θα παρέμεναν κυρίαρχοι στα Στενά και στο Αιγαίο. Επιπλέον, με την καταστροφή ενός ακόμη εχθρικού στόλου, μπορεί να έπειθαν τους Σπαρτιάτες να συνθηκολογήσουν με αποδεκτούς όρους, ή να αποδυναμώσουν την προθυμία των Περσών να συνεχίσουν να τους παρέχουν την υποστήριξή τους. Αλλά όλα αυτά έπρεπε να γίνουν γρήγορα, γιατί κάθε μέρα που περνούσε αύξανε τις πιθανότητες να σημειωθούν λιποταξίες από τον αθηναϊκό στόλο εξαιτίας του υψηλότερου μισθού που προσέφεραν οι Πελοποννήσιοι³⁹¹.

Ο Αλκιβιάδης, μετά την σύντομη παραμονή του στην Αθήνα, αναχώρησε για την Ιωνία τον Οκτώβριο του 407 π.Χ., αφού στρατολόγησε σώμα από χίλιους πεντακόσιους οπλίτες, εκατό πενήντα ιπείς και εκατό πλοία (Ξεν. *Ελλ.* Α, 4, 21). Παρά τις δυσκολίες, το ηθικό των Αθηναίων παρέμενε υψηλό. Οι πολίτες χρησιμοποίησαν τα αναθήματα που υπήρχαν στην Ακρόπολη για να χρηματοδοτήσουν αυτή την εκστρατεία, στην οποία στήριζαν τις τελευταίες τους ελπίδες για νίκη. Είναι φανερό ότι ο Αλκιβιάδης είχε κατορθώσει να γοητεύσει ξανά τους Αθηναίους, δεν έτρεφε όμως αυταπάτες για την θέση του. Σε περίπτωση που

³⁹⁰ Βλ. Θουκ. Θ, 56, 2.

³⁹¹ Kagan (2004) 620.

συνέβαινε έστω και η παραμικρή αποτυχία, η διάθεση του αθηναϊκού δήμου μπορούσε να μεταβληθεί απότομα.

Ο πρώτος σταθμός του Αλκιβιάδη ήταν η Άνδρος, που είχε αποστατήσει από την Αθηναϊκή Συμμαχία. Παρ' όλο που νίκησε τον εχθρό σε μάχη ξηράς, δεν κατόρθωσε να κυριεύσει την πόλη. Τελικά, αποφάσισε να αναχωρήσει αφήνοντας είκοσι πλοία για να ολοκληρώσουν την επιχείρηση και κατευθύνθηκε στην Σάμο (Ξεν. *Ελλ. Α*, 4, 21-23). Οι εχθροί του Αλκιβιάδη στην Αθήνα έμελλαν να αξιοποιήσουν αυτή την αποτυχία στον αγώνα εναντίον του³⁹².

Ο στόλος του Λύσανδρου βρισκόταν απέναντι από την Σάμο, στην Έφεσο (Ξεν. *Ελλ. Α*, 5, 1). Ο Αλκιβιάδης έπλευσε με τα αθηναϊκά πλοία από την Σάμο στο Νότιο, το λιμάνι της Κολοφώνος, που βρισκόταν στην μικρασιατική ακτή βορειοδυτικά της Εφέσου. Παρ' όλο που το Νότιο δεν ήταν αξιόλογη ναυτική βάση, συνιστούσε κατάλληλο σημείο εκκίνησης για επίθεση στην Έφεσο, καθώς επέτρεπε στους Αθηναίους να αποκόπτουν από εκεί τα σπαρτιατικά πλοία που ταξίδευαν ανάμεσα στην Έφεσο και στην Χίο και να εμποδίζουν οποιαδήποτε απόπειρα διαφυγής προς τον Ελλήσποντο³⁹³. Στο Νότιο ο Αλκιβιάδης διοικούσε ογδόντα πλοία, έχοντας αφήσει τα είκοσι πλοία πίσω του στην Άνδρο, ενώ η δύναμη του Λύσανδρου είχε, στο μεταξύ, ανέλθει σε ενενήντα πλοία (Ξεν. *Ελλ. Α*, 5, 10).

Ήταν η άνοιξη του 406 π.Χ. και άρχιζε η περίοδος κατά την οποία ο καιρός ευνοούσε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Στο Νότιο ο Αλκιβιάδης προσπάθησε να προκαλέσει τον Λύσανδρο σε ναυμαχία, ο Σπαρτιάτης όμως γνώριζε ότι οι δυνάμεις του δεν ήταν ακόμη έτοιμες να αντιμετωπίσουν τους Αθηναίους. Ο Αλκιβιάδης πάλι, όταν έμαθε ότι ο Θρασύβουλος είχε βγει από τον Ελλήσποντο και πολιορκούσε την Φώκαια³⁹⁴, ξεκίνησε να τον συναντήσει αφήνοντας το μεγαλύτερο μέρος του στόλου στο Νότιο και αναθέτοντας στον Αντίοχο³⁹⁵, τον κυβερνήτη του δικού του πλοίου, την διοίκηση του στόλου με την απλή και ξεκάθαρη εντολή «να μην πλεύσει ενάντια

---

³⁹² Πλούτ. *Αλκιβ.* 35.

³⁹³ Kagan (2004) 621.

³⁹⁴ Η Φώκαια ήταν αρχαία πόλη της Ιωνίας. Ιδρύθηκε στην διάρκεια του πρώτου ελληνικού αποικισμού από Ίωνες. Η Φώκαια εξελίχθηκε σε μεγάλη ναυτική και εμπορική δύναμη, πρωταγωνίστησε κατά τον δεύτερο αποικισμό στην διάρκεια του οποίου ίδρυσε αποικίες από τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας μέχρι τις ακτές της Ισπανίας και της Γαλλίας.

³⁹⁵ Τούτος ο διορισμός, μοναδικός σε ολόκληρη την μακρόχρονη ιστορία του αθηναϊκού ναυτικού, έχει γίνει αντικείμενο αδυσώπητης κριτικής από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Κανονικά η ηγεσία ενός στόλου αυτού του μεγέθους έπρεπε να ανατεθεί σε έναν ή περισσότερους από τους στρατηγούς, αλλά φαίνεται ότι όλοι οι συνάδελφοι του Αλκιβιάδη έλειπαν σε αποστολές. Αφού είχαν γίνει έτσι τα πράγματα, η συνηθισμένη πρακτική ήταν να διοριστεί προσωρινά σε αυτήν τη θέση ένας τριήραρχος, δηλαδή ένας καπετάνιος ή κυβερνήτης από αυτούς που είχαν αποκτήσει πείρα ναυτικού πολέμου και είχαν διακριθεί σε προηγούμενες εκστρατείες. Βλ. Kagan (2004) 623.

στα πλοία του Λύσανδρου» (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 11). Ο Πλούταρχος (*Αλκιβ.* 35) γράφει ξεκάθαρα την άποψή του για την επιλογή του Αντίοχου ως διοικητή του στόλου: «Ο Αντίοχος, τον οποίο είχε αφήσει ο Αλκιβιάδης να φροντίζει τα πλοία, ήταν βέβαια καλός κυβερνήτης, αλλά ανόητος ως προς τα άλλα και υπερόπτης· και ενώ ο Αλκιβιάδης τον είχε προστάξει να μην εμπλακεί σε ναυμαχία ακόμη και στην περίπτωση που κατευθύνονταν εναντίον του οι εχθροί, εκείνος έδειξε την αλαζονεία και την περιφρόνησή του».

Έτσι ο Αντίοχος έκανε το μοιραίο λάθος. Λόγω της υπερβολικής του αυτοπεποίθησης εισέπλευσε με δέκα τριήρεις στο λιμάνι της Εφέσου και άρχισε να προκαλεί τους αντιπάλους. Ο Λύσανδρος, ωστόσο, γνώριζε καλά πως ο Αλκιβιάδης απουσίαζε στην Φώκαια και πως ο στόλος των Αθηναίων ήταν στα χέρια ενός ανθρώπου που δεν είχε ποτέ ξανά αναλάβει διοίκηση. Παρουσιαζόταν, δηλαδή, μια πρωτόγνωρη ευκαιρία, η οποία ενέπνευσε τον Λύσανδρο «να πράξει κάτι αντάξιο της Σπάρτης» (Διόδ. ΙΓ, 71). Για τον λόγο αυτό έστειλε λίγα πλοία του να καταδιώξουν το προπορευόμενο πλοίο, το οποίο βύθισε σκοτώνοντας τον Αντίοχο. Τα άλλα εννέα πλοία των Αθηναίων τράπηκαν αμέσως σε φυγή, με ολόκληρο τον στόλο των Σπαρτιατών να τα ακολουθεί.

Ο Λύσανδρος αντιλήφθηκε πως είχε αιφνιδιάσει τους Αθηναίους και είχε ανατρέψει τον συγχρονισμό τους, και έτσι έσπευσε να επωφεληθεί από την σύγχυσή τους. Οι Αθηναίοι που βρίσκονταν σε αναμονή στο Νότιο, βλέποντας τον στολίσκο τους να υποχωρεί πανικόβλητος με ολόκληρο τον σπαρτιατικό στόλο σε απόσταση αναπνοής, όρμησαν να προσφέρουν βοήθεια με κάθε τριήραρχο να κινείται αυτοβούλως «χωρίς καμία τάξη» (Διόδ. ΙΓ, 71). Στην ναυμαχία που ακολούθησε έχασαν είκοσι δύο πλοία. Ο Λύσανδρος έγινε κυρίαρχος των θαλασσών, έστησε τρόπαιο νίκης³⁹⁶ και γύρισε στην Έφεσο, ενώ οι Αθηναίοι έφυγαν για την Σάμο.

Ο Αλκιβιάδης, όταν πληροφορήθηκε τι έγινε, επέστρεψε στην Σάμο μέσα σε τρεις μέρες φέροντας μαζί του τις τριάντα τριήρεις του Θρασύβουλου. Αμέσως έπλευσε με όλο του τον στόλο στην Έφεσο και προκαλούσε τον Λύσανδρο, αν τολμούσε να ναυμαχήσει. Ο Σπαρτιάτης ναύαρχος δεν έβλεπε τον λόγο να εκτεθεί σε ισοδύναμο στόλο με σπουδαίο διοικητή. Για τον Αλκιβιάδη δεν έμενε άλλη επιλογή από το να επιστρέψει στην Σάμο χωρίς να εκδικηθεί για την ήττα (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 15).

---

³⁹⁶ Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 14· Πλούτ. *Αλκιβ.* 35.

4.6 Η αφαίρεση της στρατηγίας από τον Αλκιβιάδη

Η ήττα των Αθηναίων στην ναυμαχία του Νότιου δεν ήταν τόσο σημαντική αφ' εαυτής για τις στρατιωτικές της συνέπειες, όσο για το πολιτικό της αποτέλεσμα. Οι Αθηναίοι διέπραξαν τώρα το δεύτερο και τελικό τους σφάλμα προς τον Αλκιβιάδη³⁹⁷. Η ευθύνη για την ήττα στο Νότιο έπεσε στον Αλκιβιάδη, και οι εχθροί του είδαν την ευκαιρία να του επιτεθούν και να τον παύσουν από την διοίκηση, αν και μερικοί σύγχρονοι μελετητές θεωρούν ότι ο Αλκιβιάδης δεν έπρεπε να καταδικασθεί για το λάθος του Αντίοχου³⁹⁸. Ο Beloch, από την άλλη, επισημαίνει ότι ήταν μία ήττα στην οποία ο Αλκιβιάδης δεν έφταιγε άμεσα ο ίδιος, όμως ως αρχιστράτηγος όφειλε, και δικαίως, να θεωρηθεί υπεύθυνος³⁹⁹. Οι Αθηναίοι, βαθιά πικραμένοι, επέρριπταν όλη την ευθύνη στον Αλκιβιάδη και είχαν σοβαρούς λόγους να το κάνουν. Όποιος και αν ήταν ο σκοπός της μετάβασής του στην Φώκαια, φέρθηκε με ασυγχώρητη ανευθυνότητα αφήνοντας όλες τις τριήρεις στα χέρια ενός ανθρώπου που δεν είχε ποτέ ασκήσει διοίκηση, και μάλιστα σε μέρος όπου ένας ισχυρότερος εχθρός είχε την δυνατότητα να εποπτεύσει τα πάντα. Οι Αθηναίοι δεν επρόκειτο σύντομα να επανακτήσουν την θέση τους στην Ιωνία, και ούτε θα καταλάμβαναν ποτέ την Άνδρο. Το ηθικό των Αθηναίων στρατιωτών και ναυτικών στην βάση της Σάμου επηρεάστηκε και αυτό αρνητικά, επιτείνοντας το πρόβλημα των λιποταξιών⁴⁰⁰.

Στο μεταξύ ένας άσπονδος εχθρός του Αλκιβιάδη, ο Θρασύβουλος, γιος του Θράσωνα, πήγε από την Σάμο στην Αθήνα για να τον κατηγορήσει και να ξεσηκώσει τον αθηναϊκό λαό εναντίον του. Στην εκκλησία του δήμου δήλωσε πως ο Αλκιβιάδης είχε καταστρέψει τα πράγματα και είχε γίνει η αιτία να χαθούν τα πλοία, καλοπερνώντας στο αξίωμα και έχοντας παραδώσει την διοίκηση σε ανθρώπους που είχαν αποκτήσει μεγάλη εξουσία δίπλα του με προσόντα το μεθύσι και φημολογία για τις ναυτικές τους γνώσεις, για να φεύγει εκείνος και να συγκεντρώσει χρήματα με ασφάλεια και να γίνεται τύφλα στο μεθύσι και να τριγυρνά με πόρνες από την Άβυδο και την Ιωνία, ενώ σχεδόν δίπλα του ήταν τα εχθρικά πλοία⁴⁰¹.

Στην συνέχεια αντιπρόσωποι από την Κύμη κατηγορήσαν τον Αλκιβιάδη ότι «ληηλάτησε συμμαχική πόλη που δεν του προξένησε καμιά ζημιά» (Διόδ. ΙΓ, 73). Ορισμένοι αναφέρθηκαν στο οχυρό που είχε κατασκευάσει ο Αλκιβιάδης στην

³⁹⁷ Παναγόπουλος (2002α) 239.

³⁹⁸ Cawkwell (1997) 143.

³⁹⁹ Beloch (1884) 84.

⁴⁰⁰ Kagan (2004) 625-626.

⁴⁰¹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 36.

Χερσόνησο της Θράκης, το οποίο βρισκόταν υπό τον προσωπικό του έλεγχο, για να το έχει καταφύγιο, αλλά αυτό για τους αντιπάλους του αποτελούσε απόδειξη ότι προετοίμαζε την επιβολή τυραννικής εξουσίας⁴⁰². Άλλοι τον κατηγορούσαν ότι ήταν ομόφρονας των Σπαρτιατών και είχε φιλία με τον Φαρνάβαζο με τον οποίο είχε συμφωνήσει να παραδώσει στους εχθρούς τον αθηναϊκό στόλο για να μπορέσει να επιβληθεί στην Αθήνα ως τύραννος μετά τον Πόλεμο⁴⁰³.

Οι Αθηναίοι πείσθηκαν στις καταγγελίες, καθαίρεσαν τον Αλκιβιάδη από το αξίωμα του στρατηγού και εξέλεξαν δέκα άλλους στρατηγούς⁴⁰⁴ (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 16). Διόρισαν, μάλιστα, τον Κόνωνα να αναλάβει την διοίκηση του στόλου στην Σάμο. Αυτή την φορά ο Αλκιβιάδης καθαιρέθηκε επίσημα από το αξίωμά του από τους Αθηναίους, αλλά δεν καταδικάστηκε σε εξορία, ούτε σε θάνατο ερήμην, ούτε η περιουσία του κατασχέθηκε⁴⁰⁵. Ο ίδιος έγινε και πάλι φυγάδας και προτίμησε να αυτοεξοριστεί θεωρώντας το προτιμότερο από το να επιστρέψει στην Αθήνα, όπου τον περίμεναν πολλοί αντίπαλοί του έτοιμοι να του υποβάλουν πληθώρα ιδιωτικών μηνύσεων και ποιος ήξερε πόσες δημόσιες κατηγορίες⁴⁰⁶. Ο Διόδωρος παραδίδει έναν συγκεκριμένο λόγο για την φυγή του Αλκιβιάδη: φοβόταν μήπως οι Αθηναίοι, εκμεταλλευόμενοι μία κατάλληλη περίσταση, του επέβαλαν μία τιμωρία για όλα τα αδικήματα που είχε διαπράξει εναντίον τους· κατά συνέπεια, καταδίκασε τον εαυτό του σε εξορία⁴⁰⁷. Σχετικά με αυτό ο Grote βρίσκει την ευκαιρία να κατηγορήσει τον Αλκιβιάδη ως έναν άντρα «ο οποίος είχε ένα χαρακτήρα χειρότερο από όλους»⁴⁰⁸. Ο Αλκιβιάδης απομακρύνθηκε από την Αθήνα και κατευθύνθηκε με ένα πλοίο στο φρούριο που είχε κατασκευάσει στην Χερσόνησο της Θράκης (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 18).

Στην Χερσόνησο ο Αλκιβιάδης έζησε ως μικρός ηγεμόνας. Στρατολόγησε μισθοφόρους, πολεμούσε με τους αβασίλευτους Θράκες ως ιδιώτης και συγκέντρωσε πολλά χρήματα από αυτούς που κυρίευε, και συνάμα πρόσφερε προστασία απέναντι των βάρβαρων στους Έλληνες που ζούσαν εκεί⁴⁰⁹. Παράλληλα, παρακολουθούσε από απόσταση τις εξελίξεις στην Αθήνα. Η προσωπική του ζωή διανθιζόταν από την

---

⁴⁰² Πλούτ. *Αλκιβ.* 36.

⁴⁰³ Διόδ. ΙΓ, 73.

⁴⁰⁴ Οι Αθηναίοι εξέλεξαν δέκα καινούριους στρατηγούς: τον Κόνωνα, τον Διομέδοντα, τον Λέοντα, τον Περικλή, τον Ερασινίδη, τον Αριστοκράτη, τον Αρχέστρατο, τον Πρωτόμαχο, τον Θράσυλο και τον Αριστογένη (Ξεν. *Ελλ.* Α, 5, 16 και Διόδ. ΙΓ, 74).

⁴⁰⁵ Παναγόπουλος (2002α) 239.

⁴⁰⁶ Kagan (2004) 627.

⁴⁰⁷ Διόδ. ΙΓ, 74.

⁴⁰⁸ Grote (2001) 212.

⁴⁰⁹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 36.

συντροφιά της εταιράς Τιμάνδρας⁴¹⁰, αλλά και από άγρια και άκομψα γλέντια, συνοδευόμενα από υπερβολική οινοποσία, όπως συνήθιζαν οι Θράκες. Για ακόμη μία φορά ο Αλκιβιάδης φαινόταν να προσαρμόζεται απόλυτα στις συνθήκες ζωής του περιβάλλοντός του και συγκεκριμένα στις βάρβαρες συνήθειες των φυλών της Θράκης⁴¹¹.

4.7 Η τελευταία συμβουλή του Αλκιβιάδη στους Αθηναίους

Το 405 π.Χ. ο αθηναϊκός στόλος βρέθηκε ξανά στον Ελλήσποντο αντιμετωπίζοντας τις δυνάμεις του Λύσανδρου. Οι Αθηναίοι, όταν πληροφορήθηκαν ότι οι Λακεδαιμόνιοι πολιορκούν την Λάμψακο⁴¹², έπλευσαν εναντίον τους με εκατόν ογδόντα πολεμικά πλοία. Ο αθηναϊκός στόλος στρατοπέδευσε στους Αιγός ποταμούς⁴¹³ ακριβώς απέναντι από την Λάμψακο. Οι Αθηναίοι επί τέσσερις μέρες έπλεαν εναντίον των εχθρών και τους προκαλούσαν σε ναυμαχία, αλλά ο Λύσανδρος κρατούσε τον στόλο του μέσα στο λιμάνι της Λαμψάκου (Ξεν. *Ελλ.* Β, 1, 20-24). Στο σημείο αυτό έκανε την επανεμφάνισή του ο Αλκιβιάδης, ο οποίος ζούσε στο οχυρό του στην Χερσόνησο, γνώριζε καλά την περιοχή και την πολεμική τέχνη και τόλμη του Λύσανδρου και είχε αντιληφθεί το αδιέξοδο των συμπατριωτών του⁴¹⁴. Καβάλησε το άλογό του και κατέβηκε στο στρατόπεδο των Αθηναίων κομίζοντας μία συμβουλή και μία πρόταση βοήθειας.

Η συμβουλή του Αλκιβιάδη προς τους Αθηναίους στρατηγούς ήταν να μεταφέρουν την βάση τους στην Σηστό⁴¹⁵, γιατί είχαν αγκυροβολήσει σε κακό

---

⁴¹⁰ Είναι εταιρά από τα Ύκκαρα της Σικελίας, πόλη που είχαν καταλάβει οι Αθηναίοι με την απόβασή τους στην Σικελία. Την μικρή της κόρη Λαΐδα την είχαν πουλήσει αιχμάλωτη στην Κόρινθο και είναι γνωστή και αυτή εταιρά (όχι όμως η μεγαλόσχημη εταιρά Λαΐδα της Κορίνθου).

⁴¹¹ Μπελέζος (2006) 78-79.

⁴¹² Η Λάμψακος ήταν αρχαία ελληνική αποικία των Φωκαέων, χτισμένη σε στρατηγική θέση στις ακτές του Ελλήσποντου στην βόρεια Τρωάδα. Η πόλη χτίστηκε από Φωκαείς το 654 π.Χ. Το όνομά της το πήρε σύμφωνα με παραδόσεις της Φώκαιας από την τοπική ηρωίδα Λαμψάκη. Η πόλη έχασε την ανεξαρτησία της τον 6ο αιώνα π.Χ. από τους Λυδούς και στην συνέχεια από τους Πέρσες. Μετά την λήξη των Περσικών πολέμων η Λάμψακος πέρασε στον έλεγχο των Αθηναίων και εντάχθηκε στην Δηλιακή Συμμαχία, έχοντας την υποχρέωση να συνεισφέρει δώδεκα τάλαντα στο ταμείο γεγονός που μαρτυρά και την ευημερία της πόλης. Τα νομίσματα που έκοψε κατά τον 4ο αιώνα δείχνουν μία ακμάζουσα πόλη. Η πόλη υπήρξε ισχυρότατη, λόγω του σημαντικού λιμανιού της, πάνω στον εμπορικό δρόμο που συνέδεε την Ελλάδα και ολόκληρη την Μεσόγειο με τον Εύξεινο Πόντο.

⁴¹³ Χωριό της Θρακικής χερσονήσου στον Ελλήσποντο απέναντι από την Λάμψακο, πόλη των Μικρασιατικών ακτών. Εκεί ο Λύσανδρος, ναύαρχος των Σπαρτιατών, κατέστρεψε σχεδόν όλο τον αθηναϊκό στόλο (από τα 180 πλοία μόνο 9 διέφυγαν).

⁴¹⁴ Παναγόπουλος (2002α) 241.

⁴¹⁵ Η Σηστός ήταν αρχαία ελληνική πόλη της Χερσονήσου της Καλλίπολης κοντά στο στενότερο σημείο του Ελλήσποντου. Ακριβώς απέναντι από την ασιατική πόλη Άβυδο. Στην αρχαιότητα αποτελούσε σημαντικό εμπορικό κέντρο (λιμένας) διακινουμένων προϊόντων από Μεσογειακές χώρες

σημείο, σε ένα μέρος που ήταν αλίμενο και δεν βρισκόταν κοντά καμιά πόλη από την οποία θα προμηθεύονταν εύκολα ό,τι ήθελαν. Γι' αυτό, τους είπε, αν αγκυροβολήσουν στην Σηστό και τις προμήθειες τους θα έβρισκαν εύκολα και θα ναυμαχούσαν από εκεί όποτε ήθελαν και όπως ήθελαν (Ξεν. *Ελλ.* Β, 1, 25). Τους είπε ακόμη ότι δεν πρέπει να αφήνουν τους ναύτες να απομακρύνονται, γιατί απέναντί τους υπήρχε ένας στόλος με πολύ πειθαρχημένους στρατιώτες που υπάκουαν στις διαταγές ενός και μόνου στρατηγού⁴¹⁶. Και η προσφορά βοήθειας του Αλκιβιάδη αναφερόταν στην υπόσχεση που του είχαν δώσει δύο Θράκες βασιλείς να του παραχωρήσουν στρατιωτικές δυνάμεις οι οποίες θα του επέτρεπαν να κερδίσει τον Πόλεμο⁴¹⁷. Οι Αθηναίοι στρατηγοί είχαν, ωστόσο, βάσιμους λόγους για να δυσπιστούν πως οι δυνάμεις τις οποίες υποσχόταν ο Αλκιβιάδης θα παρουσιάζονταν την στιγμή που θα τις καλούσαν, γιατί γνώριζαν καλά ότι αντίστοιχες υποσχέσεις στο παρελθόν είχαν μείνει ανεκπλήρωτες⁴¹⁸. Ο Αλκιβιάδης, μάλιστα, είχε θέσει και έναν απαράδεκτο όρο για την αποδοχή της προσφοράς του: «να έχει συμμετοχή στην διοίκηση των στρατιωτικών δυνάμεων» (Διόδ. ΙΓ, 105).

Και όλα αυτά ο Αλκιβιάδης τα έκανε, επειδή επιθυμούσε να κάνει με τις δυνάμεις του κάτι μεγάλο για την πατρίδα του και με τις ευεργεσίες του να ξανακερδίσει την παλιά αγάπη του λαού (Διόδ. ΙΓ, 105). Αυτό υπονοεί πως απώτερος στόχος του Αλκιβιάδη ήταν, ξανά, να ανακληθεί από την αυτοεξορία του και να αποκαταστήσει την ηγεσία στην Αθήνα⁴¹⁹. Οι στρατηγοί, όμως, των Αθηναίων, περισσότερο ο Τυδέας και ο Μένανδρος, τον διέταξαν να φύγει, «γιατί τώρα ήταν στρατηγοί αυτοί και όχι εκείνος» (Ξεν. *Ελλ.* Β, 1, 26), φοβούμενοι ότι «για οποιεσδήποτε αστοχίες, η κριτική θα βάραινε εκείνους, αλλά οποιαδήποτε επιτεύγματα θα πιστώνονταν στον Αλκιβιάδη» (Διόδ. ΙΓ, 105). Ο Αλκιβιάδης αναγκάστηκε να υποχωρήσει διαβλέποντας και κάποια προδοσία⁴²⁰ ανάμεσα στους στρατηγούς και είπε στους φίλους του που τον συνόδευαν κατά την αποχώρησή του ότι, αν δεν τον προπηλάκιζαν έτσι οι στρατηγοί, θα μπορούσε να εξαναγκάσει τους Λακεδαιμονίους

προς Εύξεινο και αντίστροφα αλλά και ως βασικό πέραςμα από την ευρωπαϊκή ακτή στην ασιατική και αντίστροφα.

⁴¹⁶ Πλούτ. *Αλκιβ.* 36.

⁴¹⁷ «Ο Αλκιβιάδης έλεγε ότι ο Μήδοκος και ο Σεύθης, οι βασιλείς των Θρακών, είναι φίλοι του και ότι συμφώνησαν να του δώσουν μεγάλη δύναμη, αν θέλει να συνεχίσει να πολεμά τους Λακεδαιμονίους» (Διόδ. ΙΓ, 105).

⁴¹⁸ Kagan (2004) 663.

⁴¹⁹ Παναγόπουλος (2002α) 242.

⁴²⁰ Ίσως η υπόνοια του Αλκιβιάδη για προδοσία μερικών στρατηγών στους Αιγός ποταμούς να έχει βάση, γιατί ο νικητής Λύσανδρος χάρισε την ζωή στον φιλολάκωνα στρατηγό Αδείμαντο (Ξεν. *Ελλ.* Β, 1, 32).

να συνάψουν άθελά τους ναυμαχία σε λίγες μέρες ή να εγκαταλείψουν τα πλοία τους. Και μερικοί θεωρούσαν ότι μιλούσε αλαζονικά, και άλλοι έκριναν ότι μιλούσε λογικά, γιατί μπορούσε να φέρει από την Θράκη πολλούς ακοντιστές και ιππείς και να πολεμήσει και να προκαλέσει αναταραχή στο στρατόπεδο των εχθρών⁴²¹.

Λίγο αργότερα οι προβλέψεις του Αλκιβιάδη επιβεβαιώθηκαν. Ο Λύσανδρος επιτέθηκε αιφνιδιαστικά στους Αθηναίους την ώρα που είχαν διασκορπιστεί στην Ξηστό αμέριμνοι αναζητώντας την τροφή τους και κατέστρεψε τα περισσότερα αθηναϊκά πλοία (εννέα μόνο σώθηκαν). Η ήττα ήταν συντριπτική (Ξεν. *Ελλ.* Β, 1, 28-32). Χωρίς ναυτική δύναμη, η Αθήνα δεν μπορούσε πλέον να συνεχίσει τον πόλεμο. Η πόλη δεν διέθετε την οικονομική δυνατότητα να ναυπηγήσει νέο στόλο, τον οποίο εξάλλου με δυσκολία θα μπορούσε να επανδρώσει, αφού ένα μεγάλο μέρος των δυνάμεων είχε χαθεί στους Αιγός ποταμούς. Τον επόμενο χρόνο, το 404 π.Χ., η Αθήνα αναγκάστηκε να υπογράψει συνθήκη ειρήνης με τους Σπαρτιάτες με εξουθενωτικούς και ταπεινωτικούς όρους (Ξεν. *Ελλ.* Β, 2, 20-21).

4.8 Η καταφυγή του Αλκιβιάδη στον Φαρνάβαζο και το άδοξο τέλος του

Η πανωλεθρία των Αθηναίων στους Αιγός ποταμούς σήμανε το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου και την υποταγή της Αθήνας στην Σπάρτη. Ο Αλκιβιάδης αντιμετώπιζε τώρα μεγαλύτερο κίνδυνο. Με τον Λύσανδρο κυρίαρχο της περιοχής δεν μπορούσε να παραμείνει άλλο και κανείς τόπος στην Ελλάδα δεν ήταν ασφαλής γι' αυτόν εξαιτίας της δύναμης των Λακεδαιμονίων⁴²². Έφυγε, λοιπόν, για την Βιθυνία⁴²³ παίρνοντας μαζί του πολλά χρήματα και πολλά από τα πράγματά του. Και καθώς στην Βιθυνία πάλι έχασε πολλά από τα αγαθά του και ληστεύτηκε από τους εκεί Θράκες⁴²⁴, αποφάσισε να καταφύγει στον Αρταξέρξη⁴²⁵ με σκοπό να προσφέρει τις υπηρεσίες του⁴²⁶ και να ζητήσει την βοήθεια του βασιλιά εναντίον των εχθρών του

---

⁴²¹ Πλούτ. *Αλκιβ.* 37.

⁴²² Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 9.

⁴²³ Η περιοχή της Μικράς Ασίας μεταξύ Πόντου και Προποντίδας με κατοίκους αρχαίους Θράκες από τα μέρη της Ευρώπης.

⁴²⁴ Γιατί οι Θράκες, όταν αντιλήφθηκαν ότι ο Αλκιβιάδης είχε έλθει με πολλά χρήματα, του έστησαν ενέδρα και, αυτά τα οποία είχε κοντά του, τα αφαίρεσαν αλλά αυτόν δεν μπόρεσαν να τον συλλάβουν (Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 9).

⁴²⁵ Ο Αρταξέρξης Β΄ ήταν γιος του Δαρείου Β΄, ονομαζόμενος και Μνήμων ή Αρσάκης. Βασίλευσε από το 405 ως το 362 π.Χ. και επί των ημερών του οι παρεμβάσεις στα εσωτερικά της Ελλάδας ισοδυναμούσαν με πλήρη έλεγχο της, ιδίως με την υπογραφή της Ανταλκίδειου ειρήνης του 386 π.Χ.

⁴²⁶ Το ίδιο είχε κατορθώσει παλαιότερα ο Θεμιστοκλής, ο νικητής της Σαλαμίνας και θεμελιωτής της αθηναϊκής θαλασσοκρατίας. Το 471 π.Χ. μετά τον εξοστρακισμό του από την Αθήνα είχε καταφύγει

για την προάσπιση της πατρίδας του⁴²⁷. Γι' αυτό το λόγο κατευθύνθηκε στην Φρυγία για να συναντήσει τον Φαρνάβαζο, ο οποίος θα τον οδηγούσε με ασφάλεια στον βασιλιά και ζούσε κοντά του υπηρετώντας τον και απολαμβάνοντας τιμές⁴²⁸.

Όταν όμως επιβλήθηκε στην Αθήνα το καθεστώς των Τριάκοντα⁴²⁹ τυράννων τα πράγματα άλλαξαν. Οι Τριάκοντα δεν σταμάτησαν να ρωτούν να μάθουν τι έκανε ή τι σχεδίαζε ο Αλκιβιάδης. Πίστευαν ότι, αφού ο Αλκιβιάδης βρίσκεται στην ζωή, πάντα θα υποκινεί τους Αθηναίους εναντίον του ολιγαρχικού πολιτεύματος και η κυριαρχία των Λακεδαιμονίων θα είναι ανασφαλής. Γι' αυτό μέσω του Λύσανδρου ζήτησαν από τους άρχοντες της Σπάρτης να εξοντώσουν τον Αλκιβιάδη. Και, πράγματι, οι άρχοντες της Σπάρτης, επειδή φοβήθηκαν την δυναμικότητα και την πολυπραγμοσύνη του Αλκιβιάδη αλλά και επειδή ήθελαν να ικανοποιήσουν τον Άγι, διέταξαν τον Λύσανδρο να μεταβιβάσει στον Φαρνάβαζο την επιθυμία τους για την εξόντωσή του⁴³⁰.

Έτσι, ο Φαρνάβαζος ανέθεσε στον αδερφό του Βαγαίο και στο θείο του Σουσαμίθρη να αναλάβουν τον φόνο του Αλκιβιάδη. Το μόνο σίγουρο είναι ότι τελικά ο Αλκιβιάδης δολοφονήθηκε στην Μέλισσα, μία μικρή πόλη της Φρυγίας, όπου συζούσε με την εταίρα Τιμάνδρα. Οι δολοφόνοι του δεν τόλμησαν να μπουν μέσα στο σπίτι όπου βρισκόταν, αλλά, αφού το περικύκλωσαν, έβαλαν φωτιά. Τότε ο Αλκιβιάδης έριξε στην φωτιά κάποια υφάσματα και στρώματα και τύλιξε στο αριστερό του χέρι τη χλαμύδα του, ενώ στο δεξί κρατούσε το ξίφος⁴³¹. Με αυτόν τον τρόπο πέρασε γρήγορα μέσα από τις φλόγες χωρίς να πάθει τίποτε και εμφανίστηκε στην είσοδο του σπιτιού. Όταν τον είδαν οι δολοφόνοι του να προβάλλει ορμητικός με

στην αυλή του Βασιλιά της Περσίας και είχε αναδειχθεί σε έναν από τους έμπιστους συμβούλους του Ξέρξη.

⁴²⁷ Πλούτ. *Αλκιβ.* 37.

⁴²⁸ Ο Φαρνάβαζος είχε δώσει στον Αλκιβιάδη το Γρύνειο, φρούριο στην Φρυγία, από το οποίο έπαιρνε ως εισόδημα κάθε χρόνο πενήντα τάλαντα (Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 9).

⁴²⁹ Οι Τριάκοντα τυράννοι συνιστούσαν μια ολιγαρχική κυβέρνηση τριάντα ατόμων, η οποία διαδέχτηκε την αθηναϊκή δημοκρατία μετά το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου το 404 π.Χ. Τον τρόπο αυτό διακυβέρνησης επέβαλε στους Αθηναίους ο Σπαρτιάτης στρατηγός Λύσανδρος μετά την παράδοση της πόλης, την οποία διαπραγματεύτηκε ένας από τους μελλοντικούς τυράννους, ο Θηραμένης. Η εκκλησία του δήμου προέβαλε αντίσταση, ωστόσο με την βοήθεια μιας σπαρτιατικής φρουράς που εγκαταστάθηκε στην πόλη οι Τριάκοντα, με τον Κριτία επικεφαλής, εγκαθίδρυσαν ένα καθεστώς τρόμου, το οποίο διατήρησε στο ακέραιο τα πολιτικά δικαιώματα μοναχά 3.000 ατόμων, μέλη της δικής τους παράταξης. Οι αντίπαλοί τους μπορούσαν να βρουν ξαφνικά τον θάνατο χωρίς να προηγηθεί δίκη. Εκείνοι που αντιστάθηκαν στην εξέλιξη αυτή των πραγμάτων εξοντώθηκαν χωρίς οίκτο, ανάμεσά τους και ο ίδιος ο Θηραμένης που εξαναγκάστηκε να πει κόνειο. Τον Ιανουάριο του 403 π.Χ., μετά από περίπου οκτώ μήνες στην εξουσία, οι Τριάκοντα εκδιώχθηκαν από τον Θρασύβουλο προς μεγάλη ανακούφιση των κατοίκων.

⁴³⁰ Πλούτ. *Αλκιβ.* 38.

⁴³¹ Το ξίφος το άρπαξε από έναν φίλο του από την Αρκαδία, ο οποίος ουδέποτε είχε θελήσει να αποχωριστεί από τον Αλκιβιάδη, και μαζί ρίχτηκαν στη φωτιά (Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 10).

το σπαθί στο χέρι, το έβαλαν στα πόδια και άρχισαν να τον χτυπούν από απόσταση με βέλη και ακόντια, ώσπου έπεσε κάτω νεκρός⁴³². Αφού έτσι φονεύθηκε ο Αλκιβιάδης και οι δολοφόνοι αποχώρησαν, η Τιμάνδρα σήκωσε τον νεκρό, τον τύλιξε με τα φορέματά της και τον κήδεψε με λαμπρότητα και τιμές στο μέτρο που μπορούσε⁴³³.

Η περιοχή του φόνου βρισκόταν υπό περσικό έλεγχο, όμως είναι άγνωστο ποιος ευθύνεται για την δολοφονία του Αλκιβιάδη. Ίσως να είχε οργανωθεί από Αθηναίους, την Σπάρτη ή τον σατράπη Φαρνάβαζο. Όλοι αυτοί είχαν λόγους να θέλουν τον Αλκιβιάδη νεκρό. Σίγουρα πολλοί, για διάφορους λόγους, ικανοποιήθηκαν από την είδηση του θανάτου του, έστω και αν δεν συγκαταλέγονταν στους ηθικούς ή φυσικούς αντουργούς της δολοφονίας⁴³⁴. Βέβαια, κάποιιο άλλοι υποστήριζαν ότι ο λόγος του θανάτου του ήταν κάτι πολύ πιο ασήμαντο⁴³⁵. Το γεγονός, δηλαδή, ότι ο Αλκιβιάδης είχε αποπλανήσει μια νεαρή γυναίκα κάποιων γνωστών του, συζούσε μαζί της, και ότι τα αδέρφια της, επειδή δεν μπορούσαν να ανεχθούν την προσβολή, έβαλαν φωτιά στο σπίτι του και τον σκότωσαν την ώρα που έτρεχε να γλιτώσει ανάμεσα στις φλόγες.

Ο θάνατος του Αλκιβιάδη, αντίθετα με την ζωή του, ήταν σκοτεινός και άθλιος, αλλά και άδοξος για έναν άνδρα με αρκετά ελαττώματα, ωστόσο και με πολλά και σπάνια προτερήματα.

---

⁴³² Οι δολοφόνοι του απέκοψαν το κεφάλι του και το μετέφεραν στον Φαρνάβαζο (Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 10).

⁴³³ Πλούτ. *Αλκιβ.* 39.

⁴³⁴ Μπελέζος (2006) 80.

⁴³⁵ Είναι μια άλλη εκδοχή από τον Πλούταρχο (*Αλκιβ.* 39) για τον θάνατο του Αλκιβιάδη, που πλήρωσε με την ζωή του τα ερωτικά σκάνδαλα που προκάλεσε και στην Φρυγία, όπως και στην Σπάρτη που «διέφθειρε» και την γυναίκα του βασιλιά Άγι. Υπάρχει όμως και μια τρίτη εκδοχή για τον θάνατο του Αλκιβιάδη από τον Διόδωρο. Βλ. Διόδ. ΙΔ, 11.

Συμπεράσματα

Ο Αλκιβιάδης αναμφισβήτητα με την παρουσία του σφράγισε την πολιτική ζωή της Αθήνας κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Βρισκόταν στον αντίποδα του Περικλή και ήταν μια φυσιογνωμία με αξιόλογα χαρίσματα αλλά και τρανταχτές αδυναμίες. Μια εξαιρετικά προικισμένη φύση, η οποία καταστράφηκε από τα ίδια της τα ελαττώματα. Ως βασικά στοιχεία του χαρακτήρα του προβάλλονται από τη μια η φιληδονία, η ιδιοτέλεια, η φιλοδοξία, η φιλοχρηματία, η εκδικητικότητα, η ανειλικρίνεια, από την άλλη η στρατηγική και διπλωματική του ικανότητα.

Ο Αλκιβιάδης προκαλούσε την δυσαρέσκεια στους περισσότερους με την μεγαλοπραγμοσύνη, την καταφρόνηση των καθιερωμένων ηθών και εθίμων και τις σπατάλες του στον ιδιωτικό του βίο. Ο Κορνήλιος Νέπως γράφει ότι «ξεπέρασε όλους τους Αθηναίους στο μεγαλείο και στην μεγαλοπρέπεια της ζωής»⁴³⁶. Η υπέρμετρη φιλοδοξία του γίνεται αισθητή ήδη από την πρώτη εμφάνισή του στην πολιτική σκηνή και τονίζεται μαζί με την αγάπη του για τον πλούτο κατά την αντιπαράθεσή του με τον Νικία στο θέμα της Σικελικής εκστρατείας. Οι σύγχρονοί του τον θαύμασαν όσο και τον μίσησαν. Η αντιφατική σχέση ανάμεσα στον Αλκιβιάδη και τον αθηναϊκό δήμο δείχνει ότι η γεμάτη εναλλαγές στάση των Αθηναίων έναντι του Αλκιβιάδη ήταν το ίδιο προβληματική με τον χαρακτήρα του Αθηναίου πολιτικού. Όπως πάντα οι προσωπικές φιλοδοξίες του Αλκιβιάδη αποδείχτηκαν σοβαρό μειονέκτημα, πληθαίνοντας τις τάξεις των εχθρών του και εντείνοντας το μίσος που έτρεφαν γι' αυτόν. Ο ζήλος με τον οποίο περίμεναν να του επιτεθούν τον υποχρέωσε να αποζητήσει υπέρμετρες επιτυχίες και να δώσει υποσχέσεις που δεν ήταν δυνατό να τηρηθούν, προκειμένου να αποκτήσει και να διατηρήσει την δημοτικότητα που συνιστούσε την μόνη του προστασία. Αναγκαζόταν έτσι να αναλάβει εγχειρήματα που άλλος στρατηγός θα απέφευγε και που δεν μπορούσαν παρά να είχαν ολέθριες συνέπειες για την Αθήνα⁴³⁷. Ο Κορνήλιος Νέπως πιστεύει ότι «η υπερβολική γνώμη για την ευφυΐα και την ικανότητα του Αλκιβιάδη του έκανε τελικά κακό»⁴³⁸.

Η στρατηγική και διπλωματική ικανότητα του Αλκιβιάδη ήταν εξέχουσα και συνεχώς αναπτυσσόμενη. Αρχικά παρουσιάστηκε η δράση του στην Πελοπόννησο και αργότερα στην Σικελία. Το στρατηγικό του σχέδιο στην Σικελία θα μπορούσε να

⁴³⁶ Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 11.

⁴³⁷ Kagan (2004) 627-628.

⁴³⁸ Κορν. Νέπ. *Βίος Αλκιβ.* 7.

ήταν νικηφόρο για την Αθήνα, αν δεν τον ανακαλούσαν οι Αθηναίοι για να δικαστεί⁴³⁹. Οι συμβουλές του προς τους Σπαρτιάτες αποδείχθηκαν επιτυχείς γι' αυτούς και ολέθριες για τους συμπατριώτες του. Παράλληλα με το στρατηγικό του χάρισμα επισημαίνεται και η διπλωματική του ικανότητα. Αλλάζει στρατόπεδα με ευκολία και γίνεται πάντα χρήσιμος στην δύναμη που υποστηρίζει, καθορίζοντας με αυτό τον τρόπο την εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων. Εύκολα μεταβαίνει από το στρατόπεδο των Αθηναίων σε αυτό των Σπαρτιατών, στη συνέχεια στην αυλή του Τισσαφέρνη, για να καταλήξει εκ νέου στρατηγός των Αθηναίων. Πολύτιμη κρίνεται και η συνεισφορά του στην αποτροπή του εμφυλίου πολέμου στην πόλη του⁴⁴⁰.

Μετά από τις νίκες του στην Άβυδο, στην Κύζικο, στην Χαλκηδόνα, στην Σηλυβρία και στο Βυζάντιο μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι ο Αλκιβιάδης ανέστησε την Αθήνα. Ακόμα και μετά την δεύτερη καθαίρεσή του από το αξίωμα του στρατηγού το 407 π.Χ. προβάλλεται η οξυδέρκειά του, όταν δίνει σωστές συμβουλές στους Αθηναίους στρατηγούς προσπαθώντας να αποτρέψει την καταστροφή στους Αιγός ποταμούς το 405 π.Χ. Είναι πολλοί αυτοί που έχουν θεωρήσει την οριστική καθαίρεση του Αλκιβιάδη από την ηγεσία των αθηναϊκών δυνάμεων ως την αποφασιστική καμπή στην τελειωτική φάση του Πελοποννησιακού Πολέμου και ως μια καταστροφή για την Αθήνα⁴⁴¹.

Γενικά, η παρουσία του Αλκιβιάδη στην πολιτική ζωή της Αθήνας υπήρξε ζημιογόνος, γιατί ήταν μια διχαστική προσωπικότητα που προκαλούσε ισχυρά αισθήματα θαυμασμού ή απέχθειας, αλλά που ποτέ του δεν συγκέντρωσε την σταθερή υποστήριξη σημαντικού τμήματος των πολιτών. Θεωρείται από τους σύγχρονους του ως απειλή για την ασφάλεια της πολιτικής τάξης⁴⁴². Δεν ήταν σε θέση να αποκτήσει μια αξιόπιστη πλειοψηφία για να στηρίζει την δική του πολιτική, αλλά ούτε και δεχόταν να υποταγεί σε άλλον για το καλό της πόλης. Ταυτόχρονα, όμως, ήταν σε θέση να παρεμποδίσει οποιονδήποτε άλλον από το να αναλάβει την ηγεσία, γιατί στις δύσκολες στιγμές οι Αθηναίοι στρέφονταν στην δική του λάμψη και υπόσχεση σωτηρίας⁴⁴³. Ακόμη και σήμερα πάντως θεωρείται μια από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές της αθηναϊκής ιστορίας και προκαλεί πολλές διαφωνίες μεταξύ των μελετητών.

---

⁴³⁹ Cawkwell (1997) 83, 144 σημ. 29· Ellis (1989) 64.

⁴⁴⁰ Ο Θουκυδίδης γράφει χαρακτηριστικά «ότι στην περίπτωση εκείνη ο Αλκιβιάδης ωφέλησε για πρώτη φορά και περισσότερο από κάθε άλλον την Αθήνα» (Θ, 86, 4).

⁴⁴¹ Kagan (2004) 627.

⁴⁴² Gribble (1999) 41.

⁴⁴³ Kagan (2004) 628.

ABSTRACT

Alcibiades was a controversial and controversial personality during the Peloponnesian War. From 420 BC started in the political affairs of Athens and determined with his choices and decisions his luck until the final fall of 404 BC. From 420 BC started in the political affairs of Athens and determined with his choices and decisions his luck until the final fall of 404 BC. With this work we will see Alcibiades' peculiar and self-centered personality, his first appearance on the political stage with his vision of creating a powerful antiparticle coalition in the Peloponnese, his grandiose and ambitious plan for the conquest of Sicily, which was left unfulfilled, but also his refuge in the Spartan camp at first, then in the courtyard of Tissaphernes and the return to his homeland, but he will not hold for long until his gruesome end. Through all of these choices he defined besides his personal course and the fate of his city. He was very much loved and hated by his homeland and caused ambiguous feelings to his fellow citizens. He had great assets but disadvantages prevailed in his character. She gave many joys and successes to Athens, but she became her worst nightmare. He betrayed her by giving excellent advice to her worst enemies, the Spartans. He did a lot for his homeland, but his constant regattas and his personal interest that he often puts over his homeland, led him and his city to the final fall. All this, therefore, the course of Alcibiades and his influence on the political affairs of Athens will be explored in this work.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδοκίδης (1975) *Περί των Μυστηρίων*, Τεύχος 21, μτφρ, Κ. Αραπόπουλος, Εκδ. Πάπυρος.
- Αριστοτέλης (2009) *Αθηναίων Πολιτεία*, μτφρ. Δ. Παπαδής, Εκδ. Ζήτηρος.
- Αριστοφάνης (2008) *Βάτραχοι*, μτφρ. Θ. Μαυρόπουλος, Εκδ. Ζήτηρος.
- Αριστοφάνης (2005) *Ιππής*, μτφρ. Η. Σπυρόπουλος, Εκδ. Ζήτηρος.
- Beloch, J. (1884) *Die attische Politik seit Perikles*, Leipzig.
- Brunt, P.A. (1952) “Thucydides and Alcibiades”, *REG* 65: 59-96.
- Burn A.R. (1954) “A Biographical Source on Phaiax and Alcibiades?”, *CQ* 4: 138-142.
- Βολονάκη, Μ.Ε. (2004) *Αλκιβιάδης Αθηναίος στρατηγός και πολιτικός*, Εκδ. Βολονάκη.
- Canfora, L. (2001) *Το μυστήριο Θουκυδίδης*, μτφρ. Ν. Μπιργάλιας, Εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.
- Cawkwell, G. (1997) *Thucydides and the Peloponnesian War*, London.
- De Romilly, J. (1988) *Ιστορία και λόγος στον Θουκυδίδη*, μτφρ. Ε. Ι. Κακριδή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
- De Romilly, J. (2007) *Αλκιβιάδης ή οι κίνδυνοι της φιλοδοξίας*, μτφρ. Μ. Αθανασίου και Κ. Μηλιαρέση, Εκδ. Graal/Το Άστυ, Αθήνα.
- De Romilly, J. (2009) *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός*, μτφρ. Λ. Στεφάνου, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Delebecque, E. (1965) *Thucydide et Alcibiade*, Aix-en-Ptovence, Editions Ophrys.
- Dewald, C. (2005) *Thucydides' War Narrative: A Structural Study*, Berkeley.
- Due, B. (1991) “The Return of Alcibiades in Xenophon’s Hellenika I. IV, 8-23”, In: *C&M* 42: 39-53.
- Διόδωρος Σικελιώτης (2011) *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, Βιβλία ΙΓ-ΙΔ, μτφρ. Θ. Μαυρόπουλος, Εκδ. Ζήτηρος.
- Ellis, W.M. (1989) *Alcibiades*, London.
- Finley, J. (2004) *Θουκυδίδης*, μτφρ. Τ. Κουκουλιός, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.

- Gomme, A.W. & Andrewes, A. & Dover K.J. (1945-1981) *A Historical Commentary on Thucydides*, I-V, Oxford University Press.
- Gomme, A.W. & Andrewes, A. & Dover K.J. (1970) *A Historical Commentary on Thucydides*, Volume IV, Books V₂₅-VII, Oxford At the Clarendon Press.
- Gomme, A. (1979) *Commentary on Thucydides*, Τόμος 4, Oxford.
- Gribble, D. (1999) *Alcibiades and Athens: A Study in Literary Presentation*, Oxford University Press.
- Grote, G. (2001) *A History of Greece*, VIII, London-New York.
- Hatzfeld, J. (1940) *Alcibiade*, Presses Universitaires de France.
- Hornblower, S. (2003) *Θουκυδίδης, ο ιστορικός και το έργο του*, μτφρ. Α. Μανιάτη, Εκδ. Τυπωθήτω/Δάρδανος, Αθήνα.
- Ηρόδοτος (2009) *Κλειώ*, Βιβλίο Α, μτφρ. Γ. Συντομόρος, Εκδ. Ζήτρος.
- Θουκυδίδου (2001) *Ιστορία*, μτφρ. Α. Βλάχος, Εκδ. Εστία, Αθήνα.
- Ισοκράτης (1980) *Περί του ζεύγους*, Β΄ Τόμος, μτφρ. Α. Γεωργαντόπουλος, Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος.
- Kagan, D. (1981) *The peace of Nicias and the Sicilian expedition*, Ithaca-London.
- Kagan, D. (1991) *The Fall of the Athenian Empire*, Cornell University Press.
- Kagan, D. (2004) *Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος*, μτφρ. Ν. Πηλαβάκης, Εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα.
- Kroh, P. (1996) *Λεξικό Αρχαίων Συγγραφέων Ελλήνων και Λατίνων*, μτφρ. Δ. Λυπουρλής-Α. Τρομάρας, Εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. (2013) *Αρχαία Ελληνική Ιστοριογραφία: Συγκριτική Προσέγγιση των Τριών Ιστορικών της Κλασσικής Περιόδου*, Τόμος Α΄, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα.
- Lesky, A. (1981) *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Τσοπανάκη, 5η έκδοση αναθεωρημένη, Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Lewis, D.M. (1997) “After the profanation of the Mysteries”, στο *Selected Papers in Greek and Near Eastern History*, Cambridge, 158-172.
- Marr, J.L. (1971) “Andocides' Part in the Mysteries and Hermae Affairs 415 B.C.”, *CQ* 21: 326-338.

- McGlew, J.F. (1999) “Politics on the Margins: The Athenian "Hetaireia" in 415 B.C.”, *Historia* 48: 1-22.
- Meyer, E.A. (2008) “Thucydides on Harmodius and Aristogeiton, Tyranny, and History”, *CQ* 58: 13-34.
- Mosse, C. & Schnapp-Gourbeillon, A. (2004) *Επιτομή Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2.000- 31 π.Χ.)*, μτφρ. Λ. Στεφάνου, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Mosse, C. (1983) *Αθήνα Ιστορία μιας Δημοκρατίας*, μτφρ. Δ. Αγγελίδου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
- Μπελέζος, Δ. (2006) *Αλκιβιάδης Ο «χαμαιλέων» του Χρυσού Αιώνα*, Εκδ. Περισκόπιο.
- Νέπως, Κ. (2002) *Βίοι*, μτφρ. Π. Γιαννακόπουλου, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Ξενοφών (2007) *Απομνημονεύματα*, Α΄ Τόμος, μτφρ. Θ. Μαυρόπουλος, Εκδ. Ζήτρος.
- Ξενοφών (2002) *Ελληνικά*, Α΄ Τόμος, μτφρ. Γ. Ράπτης, Εκδ. Ζήτρος.
- Ξενοφών (2005) *Κύρου Ανάβασις*, Α΄ Τόμος, μτφρ. Γ. Ράπτης, Εκδ. Ζήτρος.
- Παναγόπουλος, Α. (2002) *Θουκυδίδης Αιχμάλωτοι, όμηροι, εξόριστοι, φυγάδες και πρόσφυγες στον Πελοποννησιακό Πόλεμο*, Εκδ. Παπαζήση.
- Παναγόπουλος, Α. (2002) *Θουκυδίδης μεταμοντέρνος και σύγχρονος*, Εκδ. Αίολος.
- Πausanias (2004) *Ελλάδος Περιήγησις Αχαϊκά-Αρκαδικά*, μτφρ. Ν. Παπαχατζής, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών.
- Pelling, C. (2000) *Literary Texts and the Greek Historian*, London-New York.
- Πλάτων (2009) *Πρωταγόρας*, μτφρ. Η. Σπυρόπουλος, Εκδ. Ζήτρος.
- Πλάτων (2004) *Συμπόσιον*, μτφρ. Η. Σπυρόπουλος, Εκδ. Ζήτρος.
- Πλούταρχος (2008) *Παράλληλοι Βίοι Αλκιβιάδης-Κοριολανός*, μτφρ.-σχόλια Γ. Ράπτης, Εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.
- Πλούταρχος (2007) *Παράλληλοι Βίοι Νικίας-Κράσσοι*, μτφρ.-σχόλια Γ. Ράπτης, Εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.
- Price, S. (1999) *Religions of the Ancient Greeks*, Cambridge University Press.
- Rhodes, P.J. (2011) *A History of the Classical Greek World 478-323 BC*, John Wiley & Sons.

- Sealey, R. (1976) *A History of the Greek City States 730-338 BC*, University of California Press (Berkeley).
- Verdegem, S. (2010) *Plutarch's Life of Alcibiades: Story, Text and Moralism*, Leuven University Press.
- Westlake, H.D. (1968) *Individuals in Thucydides*, Cambridge University Press.
- Westlake, H.D. (1985) "The Influence of Alcibiades on Thucydides, Book 8", *Mnemosyne* 38: 93-108.
- Wilcken, U. (1976) *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, μτφρ. Ι. Τουλουμάκου, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Zagorin, P. (2006) *Θουκυδίδης*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Εκδ. Ποιότητα-Princeton University Press, Αθήνα.

Δικτυογραφία:

- Ανθολογία Επιγραφών, 21. Γραπτή επιγραφή στην εξωτερική επιφάνεια θραύσματος Αττικού αγγείου για τον εξοστρακισμό του Υπέρβολου:

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/inscriptions/page_023.html.

- Μνημοσύνη, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας, Συγγραφείς: Αριστοφάνης, Βάτραχοι, Ειρήνη, Εκκλησιάζουσai, Ιπής, Λυσιστράτη, Νεφέλαι, Όρνιθες, Πλούτος, Σφήκες, http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/index.html?author_id=123.